

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 469 5 YTL. (5.000.000 TL.)

kadın gözüyle yeniden bakmak

özgün akduran - bahar yiğitbaş akça - nevra akdemir - hacer ansal
özgün biçer - aksu bora - yasemin özgün çakar - serpil çakır
berfin kumru emre - nuray ergüneş - nadide karkın
türkel minibaş - berna güler müftüoğlu - şemsa özar
gamze yücesan özdemir - nurcan özkaplan - melda yaman öztürk
serpil sancar - gülnur acar savran - ufuk serdaroğlu - özlem tezcek
gülay toksöz - özgür mutlu ulus - ferimah yusufi

Keyfinizi kaçırmayın...

Erel Hızlı Mektup Dağıtım Lojistik ve Uluslararası Taşımacılık Ltd. Şti.

Dereboyu Caddesi No: 42/2 Mecidiyeköy / İSTANBUL

Tel: (0212) 213 6610-11 Fax: (0212) 213 6612

www.fastmaildagitim.com - info@fastmaildagitim.com

İçindekiler

editörden 2

söyleşi: 3

'kadınlar sınıfı' mı,
'kadınların sınıfı' mı?

melda yaman öztürk 14
nuray ergüneş

maddeci bir
feminizm için:
kadının görünmeyen
emeği tartışmaları

nadide karkiner 24

tarımda kadın ve
bazı yapısal ilişkiler

bahar yiğitbaş - akça 31

"mucizenin" adı
mikrokredi olabilir mi?

berna 40
güler - müftüoğlu

ab'de ve türkiye'de
kadın olmak:
eşitsizliğin gölgesindeki
eşitlik!

diane elson 45

çeviren:
yasemin özgün - çakar

uluslararası finansal
mimari
mutfaktan bir görünüm

53 nevra akdemir
özlem tezcek

alternatif kadın
örgütlenmelerine doğru:
sendikaların kadın yüzü

62 nuray ergüneş

"kadınlar vardır"
1980'den günümüze türkiye'de
kadın hareketi

69 söyleşi:

kadın örgütlerinin gündemi

75 özgür mutlu ulus

çok uzak geçmişten
çok uzak geleceğe
behice boran'ın kadın
siyasetine yaklaşımı

85 özgün akduran
özgün biçer

sosyal bilimlere toplumsal
cinsiyet farkındalığı ile
bakmak

92 berfin kumru emre

türkiye'de feminist film pratiği:
bir mücadele alanı olarak
sinema

98 ferimah yusufi

mor

103 kitap tanıtımı

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.*
İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Ermed, Reşat Umur

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni:

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktökün, Serhat Aligil,
Fuat Ercan, Gökhan Karabulut, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfatı,
Sermin Sarıca Marangoz, Emine Tahsin,
Mehmet Türkay, İşaya Uşur, Berna Uymaz

Editörler Kurulu:

Özlin Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan,
Kaya Ardiç, Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer Işgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satılğan,
Ümit Şenese, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Hülya Doğan

Kapak Tasarım:

Yorum Ajans

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55
Fax: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt:

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: 0.212 613 68 94 pbx
Fax: 0.212 613 68 96
E-posta: kurtis@kurtismatbaa.com
Web: www.kurtismatbaa.com

Abone Koşulları:

Yıllık: 50 YTL.

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

(Yıllık) 40 YTL.

Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680
Akbank Taksim Şubesi: 41007
İş Bankası Taksim Şubesi: 709365
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;
görüşler yazarlara aittir.
Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar
hakem denetiminden geçer.

Yayının Türü: Yerel Süreli Yayıncıdır.

* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 469 Ocak 2006

Fiyatı: 5 YTL.

ISSN 1302 3535

HAKEMLİ DERGİ KURALLARI

Yayın Kuralları:

- İktisat Dergisi her ay yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen her tür yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar hakem denetiminden geçer.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilimler alanlarıyla sınırlıdır.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Bir disket ve dört adet A4 boyutunda çıktıyla teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-posta adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.

editörden

8 Mart, Dünya Kadınlar Günü! Bir "Erkekler Günü" ise yok; her gün erkeklerin!

Toplumun yarısını kadınlar oluşturuyor, emeğin büyük bir kısmını kadınlar üretiyor ama toplumsal, ekonomik, siyasal gücün ve kaynakların yalnızca çok az bir kısmı kadınların elinde. Üstelik bu dünyanın hemen her yerinde böyle. Bu eşitsiz durum toplumsal araştırmalara da yansıyor ve kadını yok sayan, toplumsal cinsiyeti dışarıda bırakan marjinalleştiren, sorgulamayan eğilimleri doğuruyor. Son yirmi yıldaki gelişmelere rağmen hâlâ bütünüyle bir değişim sağlanabilmiş değil.

Biz, kadın gözüyle toplumsal bilimleri bir bütün olarak ele almak ve kadının genelde göz ardı edilen ekonomide, siyasette, sanatta, evinde nasıl var olabildiğine ve nasıl görüldüğüne yeniden bakmak istedik. Sosyal bilimlerle uğraşan bir grup kadın bir araya geldik. Derginin içeriğini beraber kararlaştırdık. Dergiyi eşitlikçi ilişkiler içerisinde dayatmadan, dayanışarak, özgüllüklerimizi de kısıtlamadan hazırladık.

Toplumsal bilimlerin mümkün olduğunca geniş yelpazesine yer verebilmeyi hedefledik. Kendi çalışma alanlarımızın dışında yeni araştırmalarla ve bir de çeviriyle dergiyi destekledik. Kadının ev içindeki karşılıksız emeğine ve tarımsal üretimde kadına baktık. AB politikalarının kadına bakışını değerlendirip, mikrokredilerin Diyarbakır'daki uygulanışını inceledik. Asya krizi üzerine "mutfaktan bir görünüm" sunduk. Sendikalarda kadının temsiliyetini, alternatif arayışları değerlendirdik. Türkiye siyasi tarihinin önemli önder kadınlarından Behice Boran'a kadın ve siyaset çerçevesinden baktık. Kadın sinemasına göz atıp, "Mor" romanı üzerinden edebiyatta toplumsal cinsiyetin ele alınışını değerlendirdik. Sosyal bilim araştırmacısı kadınlardan, toplumsal cinsiyet farkındalığı hakkındaki görüşlerini aldık. Gülnur Acar-Savran ve Aksu Bora ile, Aksu Bora'nın yeni kitabı üzerinden kadınlar ve sınıf ilişkisini tartıştık. Belli başlı kadın örgütlerine kadın sorununa yaklaşımlarını, feminizm anlayışlarını sorduk; gündemi değerlendirmelerini istedik.

Dergiyi emeği ve desteği ile katkıda bulunan herkese teşekkür ediyoruz.

Takvimde bir güne sıkışmak istemeyen bütün kadınların 8 Mart'ı kutlu olsun!

Melda Öztürk, Nevra Akdemir,
Nuray Ergüneş, Özgün Akduran,
Özgün Biçer, Özgür Ulus,
Özlem Tezcek

kadınlar sınıfı mı?, kadınların sınıfı mı?

Gülnur Acar Savran ve Aksu Bora ile Aksu Bora'nın son kitabı **Kadınların Sınıfı** çerçevesinde İktisat Dergisi için yuvarlak masa toplantısı düzenledik. Söyleşiye Özgür Ulus, Melda Yaman Öztürk, Nuray Ergüneş, Özlem Tezcek ve Nevra Akdemir sorularıyla katıldılar.

• **Nuray** - İsterseniz önce meselenin amentüsü ile başlayalım. Kadın nedir? Bir sınıf mıdır? Toplumsal tabaka mıdır? Kadın dediğimizde -toplumsal cinsiyet olarak- bir ortaklıktan bahsediyorsak, bu ortaklık nasıl kurulu-
yor, zemini ne?

• **Gülnur** - Bence kadınlar bir sınıf değil. Kadınların 'kadınlar olarak' bir sınıf oluşturdıklarını düşünmüyorum. Belki daha sonra niye öyle olduğunu, niye öyle düşündüğümü söyleyirim. Ama bir tür toplumsal grup diyorum hep. Toplumsal grup olmaktan ne anladığımı biraz açayım.

Odak noktasında cinsiyete dayalı işbölümünün ve kadın emeğinin olduğu bir saflaşma ekseninde, kadınlarla erkeklerin karşı karşıya geldiğini düşünüyorum. Ve bu temelde kadınların bir toplumsal grup oluşturduğunu düşünüyorum. Fakat toplumsal grup oluşturmaları, kadınların kendiliğinden bir politik özne oluşturdıkları anlamına gelmiyor. Politik olarak ortak davranma potansiyeline sahip oldukları; bu toplumsal grup konumlarına dayanarak politikada ortak çıkarlar oluşturup, politik dolaşımlarla, ortak bir davranış içine girebilecekleri anlamına geliyor. Böylelikle bir kolektif özne oluşturabilecekleri anlamına geliyor. Bu "çıkarların politikada oluşturulması" meselesi bence önemli. Kendiliğinden ortak çıkarları yok. Ama ne var? Ortak ezilmişlik konumları var. Burada da ortaklığı biraz açayım: Apayrı ezilme biçimleri değil söz konusu olan, birbirini tamamlayan, birbirini pekiştiren, aralarında bir süreklilik olan ezilmişlik konumları... Meselâ bir ev kadınıyla bir fahişe aynı biçimde ezilmiyor. Tersine, öznel olarak bir düşmanlıktan bile söz edilebilir yer yer. Ama bir düzeyde, bir nesnellikler düzleminde bu ezilmişlikler birbirini tamamlayan, birbirini pekiştiren şeyler; an-

cak bu bağlantılar tabii ki politikada ifade edilip bu bağlamda kurulabiliyor. Nasıl? "Evlere kapatılmak istemiyoruz" ya da "İffetli kadın olmak istemiyoruz" dediğimizde, ardından şunları da söylüyoruz: "Sokak, fahişelerinin alanıdır, yeridir, buna karşılık ev kadınları evlere kapatılır"... Bu karşılıklı fahişelerle ev kadınlarını belli konumlara hapseder: Patriarka fahişeleri sokaklarda şiddete, aşağılanmaya, sömürülmeye mahkum ederken, ev kadınlarını da evlerin içlerine mahkum eder. Kimi kadınların maruz bırakıldığı şiddet değerleri için bir tehdit olarak, onların eve kapatılmalarının ve karşılıksız hizmet sunmalarının gerekçesi olarak kullanılır. Bu bilinci politikada ifade etmek, bu sürekliliği kurmak, ortak çıkarlar oluşturmaya doğru bir adımdır. Aynı biçimde örneğin -dün Aksu'yla konuşuyorduk- namus cinayetleriyle diyelim kıskançlık/tutku cinayetleri çok farklı şeyler gibi görülüyor, ama politikada kadınlara yönelik şiddetin, kadınları denetlemenin bu farklı biçimleri arasındaki süreklilik kurulabilir ve kurulmalı diye düşünüyorum. Dolayısıyla da kadınların, potansiyel olarak birlikte davranma yeteneği olan bir toplumsal grup olduğunu düşünüyorum.

Niye sınıf değil? Bir defa kadınların bunun dışında bir sınıfsal aidiyetleri var. Bu sınıfsal aidiyet giderek daha çok erkeklerin dolayımı olmadan kurulan bir sınıfsal aidiyet oluyor. Dünya ölçeğinde giderek daha çok kadın (kayıtlı ya da kayıt-dışı) ücretli emeğe katılıyor; mülk sahibi sınıflardan olan ve olmayan kadınlar, çok farklı işlere girseler de kendi emekleri dolayısıyla sınıfsal aidiyetlerini kuruyorlar. Dolayısıyla da kadın olarak oluşturdıkları toplumsal grubun dışında bir sınıfsal aidiyetleri var.

Kadınlar başlı başına bir sınıf oluşturur diyen esas teori, herhalde Delphy'ninki diye düşünmek lazım. Onun dışında bir takım biyolojik özcü açıklamalar var. Delphy'ninki öyle değil, fakat orada da çok kritik bir şey var. "Kadınlar ev emeklerine el konulması dolayısıyla birlik oluşturlar, bütün kadınlar bir sınıf oluşturur" diyor Delphy. Orada bence püf nok-

Gülnur
Acar-Savran

Kadınların
'kadınlar
olarak'
bir sınıf
oluşturdıklarını
düşünmüyorum

tası şurada: Bu emekler farklı, bu el konuş biçimleri farklı; tam zamanlı ev kadını olan bir kadının emeğine el konulmasıyla, o kadının mutlak bağımlılığıyla, ücret karşılığı çalışan bir kadının emeğine evde el konulması farklı şeyler diye düşünüyorum. Nitekim Delphy'ye yer yer çok yakın düşünen Sylvia Walby, buradan hareketle, *"bütün kadınlar değil, ev kadınları bir sınıf oluşturun"* diyor. Sınıfsal bölünmeler konusunda Aksu'nun belki daha çok söyleyeceği şeyler vardır.

• **Aksu** - Buna ekleyebileceğim birkaç şey var. 'Kadınların Sınıfı' ismini koyarken o kadar yanlış anlaşılacağını düşünmemiştim. Birçok şey, *"kadınlar bir sınıf mıdır?"* sorusuyla başladı. *"Kadınlar diye bir sınıf var"* diye düşünüyor. Ben tam tersine, kadınların bir de sınıfı var ve aralarındaki farkı kuran şeylerden biri sınıf demeye çalışmışım. Ben de ayrı bir sınıf olmadıklarını düşünüyorum. Tam tersine, farklı sınıfsal aidiyetler ev emeğine el konulma biçimini çok değiştiriyor, ev emeğinin kendisini çok değiştiriyor. Ben o anlamda mesela, ev emeğine el konulmasının oluşturduğu ortaklığa da biraz daha yakından bakılması gerektiğini, onun zannedildiği kadar ortak bir şey olmadığını da görmemiz gerektiğini düşünüyorum. Ev kadınlığı da farklı sınıfsal aidiyetlerle çok farklı pozisyonlar üretebilen bir şey. Dolayısıyla sınıfa bakarken üretim ilişkileri içindeki pozisyonun ötesinde, gündelik yaşamı kuran şeyleri gözden kaçırmamak gerek. Özellikle kadınlar açısından sınıfsal aidiyeti kuran başka şeyler de var; onlara da bakmak lazım, diye düşünüyorum. Bu aynı zamanda kadınlığın nasıl farklılaştığını, farklı kadınlıkları üreten mekanizmaları anlamak için de iyi bir yol. Buradan politik hatlar çizmek mümkün olabilir.

Bir de kadınları ortaklaştıran, onları bir toplumsal grup haline getiren tek şey emek değil, - Gülnur'la vurgularımız belki orada biraz farklılaşıyor- mesela beden politikaları da kadınları toplumsal grup haline getiriyor. Bu beden politikaları; namus meselesi falan bir taraftan bakarsan emeğe el koymanın araçları olarak görülüyor, ama bundan ibaret değil. Namus hem kadınların emeğine, bedenine el koymak için, ama aynı zamanda soyun yeniden üretimindeki meseleleri filan da düşündürüyor bize. Böylece toplumsal cinsiyetin kişisel/öznel düzeyden ibaret bir kavram olmadığını, bütün bir toplumsal düzenin kuruluşundaki temel önemi- ni görmenin yolu da açılmış oluyor.

Üretim ilişkilerinden biraz daha geniş bakmak lazım. Dün Gülnur'la biraz onu tartıştık;

"yeniden üretim kavramı işimize yarar mı hâlâ?" falan diye. Ben epeyce ikna oldum o konuda. Yeniden üretim kavramıyla ilgili bir sürü sıkıntı ve endişem olmasına rağmen, aslında bu kavramın kadınların özgül durumlarını anlamak için hâlâ işlevsel olabileceğine ikna oldum; içini açarsak, tarihsel bağlamına oturtursak. Yeniden üretimi biyolojik ve tarih dışı bir şeymiş gibi ele almadığımızda, onun tarihselliğini ortaya koyduğumuzda, gerçekten işlevsel olabilir.

• **Melda** - Buradan aklıma bir şey geliyor. Siz bahsettiniz aslında Delphy'den. Delphy "kadınlar sınıfı" derken, ev içi üretim tarzı tanımına gidiyor ve buradan hareketle bütün evli kadınların ev içinde harcadıkları emek dolayısıyla erkekler tarafından sömürdüklerini söylüyor. Buradaki sömür kavramı, Marksist anlamda sömürden farklı bir içerik taşıyor. Bu anlamla ev işlerinin niteliğine dair ne söyleyebiliriz, buna karşı ne geliştirebiliriz? Biraz daha açmanızı rica edeceğim.

• **Gülnur** - Yeniden üretim kavramını belki Aksu'nun bıraktığı yerden alırsak... Aksu somutlaştırmaktan, tarihselleştirmeden söz etti. Gerçekten ev işleri çok boyutlu, çok katmanlı ve sonuç olarak emek miktarı, emek zamanı olarak devasa boyutları içeren şeyler. Bu çeşitlilik çok önemli. Ev işi deyip geçilecek bir şey değil bu: Hem eski ve taze emek gücünün yeniden üretimi; hem soyun yeniden üretimi; hem koskoca bir bakım alanı; yaşlılar, çocuklar, kocalar, hastalar... hem kocaya sunulan çeşitli hizmetler. Hem de Aksu'nun bize tanıttığı bir kavram olarak yuva işi; bu da çok önemli. Bütün geleneğin, ailenin sürekliliğinin, kültürel yapıların, statünün, sosyal sınıfın yeniden üretilmesinin bir dolayımı yuva işi. Bu çok boyutluluk aslında, yeniden üretim kavramını açıp, tarihselleştirip, zenginleştirip doğal bir kavram olmaktan çıkardığımızda karşımıza çıkan şey... Ve hakikaten Aksu'nun kitabında çok çeşitli boyutlarıyla, çok ayrıntılı, katmanlı bir şekilde karşımıza çıkan bir şey.

Bu devasa emek harcama sürecinde kadınların karşılıksız emeğinden söz etmek mümkün diye düşünüyorum. Bunun karşılığı, kadınların hayatını idame ettirecek kadar bir yaşam standardı sunmak olamaz, karşılık denemez buna. Ama bu karşılığın ölçüleceği bir durum da yok. Şimdi ölçümler yapılıyor. Dün konuşuyorduk; orta, üst düzey yönetici ücretine yakın bir emek zamanı söz konusu burada. Fakat bu karşılıksızlık aslında hem emek miktarı olarak söz konusu, hem de hakikaten karşılıklıktan söz edecek bir emek değil ortada-

Aksu Bora

**Kadınları
ortaklaştıran,
onları
bir toplumsal
grup haline
getiren
tek şey
emek
değil
mesela
beden
politikaları da
kadınları
toplumsal
grup
haline
getiriyor**

ki. Bütün o duygusal, manevi emek, bütün o statünün, geleneklerin yeniden üretilmesi, sınıfsallığın orada kurulması; bunlar çok farklı boyutları olan şeyler. Dolayısıyla da bir karşılıksız emekten, bir el koymaktan söz edileceğini düşünüyorum. Ama buradan bir sınıfsal aidiyetin çıkacağı kadar standartlaşmış, aynılaşmış, ölçülebilir bir el koymanın çıkarılamayacağını düşünüyorum. Çok farklı biçimler gerçekten.

Demin Aksu bedeni tabii ki işin içine kattı, ben de çok katılıyorum. Tabii ki bundan ibaret değil. Bir hareket noktası olarak bu bütünlüklü ezilmeyi kurmak için önemli geliyor bana emeğin odakta olması. Ama bu kadar da farklılıkları içeren bir şey diye düşünüyorum.

• **Aksu** - Oradan zaten politikaya geçmeye çalışırken hemen bir şeye tosluyorsun. Kadınların emek süreçleri sebebiyle, bakım emeği süreçleri sebebiyle ortaklaştığını söylerken, bu aslında bir soyutlama, yani kadınlar yaşarken bunu böyle yaşamıyorlar. Demin Gülnur'un söylediği gibi, fahişe-ev kadını ayrımında olduğu gibi, ev kadınları da kendi arasında farklılaşıyor. Mesela benim bu kitapta yapmaya çalıştığım, ev emeğinin, ücretli ev emeği ve işveren kadının emeği olarak nasıl farklılaştığını ve bu farklılaşmanın da onları birbirinin karşısında nasıl konumlandığını göstermeye çalışmaktı. Tam da aslında ezilmeden, bu ortak emek sömürsünden politik kerteğe doğru giderken alınması gereken çok başka bir yol olduğunu göstermeye çalıştım. Her ikisinin de emeğine el konuluyor ve her ikisi de emek süreci içinde eziliyorlar, ama oradan kendiliğinden ortak bir politika çıkmaz. Mutlaka bir politik bakış, bir gözle bunun kavram-sallaştırılması ve politikaya taşınması gerekir. O başka bir süreç, başka ilişkileri gerektiren bir süreç olarak görünüyor.

• **Nevra** - Peki, buradan da hareketle, eğer kapitalizm bağlamında düşünürsek, buradaki sınıfsal konumlar, sınıfsal cinsiyetin oluşmasındaki rolleri sizce nasıl etkiler, nasıl değiştirir?

• **Aksu** - Biraz iddialı bir laf ettim kitapta "kadınlar arasındaki fark da bir cinsiyet farkıdır" diye. Biraz provokatif bir laf, bunu tartışmak lazım. Ben de çok emin olarak söylemedim, ama bunu tartışmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü cinsiyet toplumsal olarak kurulur diyorsak eğer, kadınlarla erkeklerin farkı kadar kadınlar arasındaki farkı tartışmalı, Gülnur'la onu konuştuk, "bu farkı aynılaştırmak ve aynı düzlemde ele almak mümkün değildir" di-

yor o. Doğru olabilir. Ama kadınların kendi aralarındaki sınıfsal farkın onların kadınlıklarını yeniden üretirken ne kadar önemli ve belirleyici bir şey olduğunu görmemiz lazım. Sınıfsal farklılıkların ötesinde, hani "hepimiz kadınız ve kadın olduğumuz için de eziliyoruz" dediğimiz zaman hiçbir şey söylemiş olmuyoruz aslında. O zaman niçin bir araya gelemiyoruz? Sadece sınıfsal fark değil, toplumsal konumumuza ilişkin farklar da var. Bütün bunları parantez dışına atıp, cinsiyet bunların dışında bir şeymiş gibi, onların dışında bir şey varmış gibi davranma şansımız yok.

Bir de sınıfımız var, bu da cinsiyet kadar önemlidir demiyorum; sınıfsal aidiyetin cinsiyetin kurulmasında belirleyici olduğunu söylüyorum. Sadece ev kadınlarına baksak bile, orta sınıftan bir ev kadınıyla işçi sınıfından bir ev kadınının arasında ortaklıklar, süreklilikler olmakla birlikte; gündelik deneyimi, bunu algılaması, kendini toplumsal olarak konumlandırması arasında çok büyük farklar var. Kadın-erkek farkının ne kadar önemli bir mesele olduğunu da gösteriyor süreklilikleri görmek, ama bunun yanı sıra çok ciddi kadınlık deneyimi farklılıkları var, kadınlık farklılıkları var.

• **Gülnur** - Bu sürekliliği kurmak, diyelim ki farklı sınıflardan ev kadınları arasındaki sürekliliği, köprüyü kurmak önemli: Antagonistikmiş gibi görünen konumlara daha yakından baktığımızda, yani biraz önceki fahişe-ev kadını örneği gibi, ev içindeki işveren kadın-ücretli çalışan kadın konumlarına baktığımızda, patriarkanın erkeklerin bu işleri üstlenmemeleri için kadınları karşı karşıya getirmesi söz konusu. Bütün bunlar arasındaki sürekliliği kurmak feminist bilincin, feminist teorisinin, feminist politikanın işi.

Belki Aksu ile aramızdaki vurgu farkını şöyle ortaya koymak lazım: Ben bu nesnel konumların böyle bir politik birliğe imkân vereceğini -tabii ki doğru kurulmak koşuluyla- düşünüyorum. Bunun garantisi tabii ki yok, yani sınıfta bile bunun garantisinin olmadığını görüyoruz. Burada da yok, hiçbir şekilde kolaycı bir şekilde varılacak nokta değil o. Ama feminist politikada yönlendirici ilkenin kendimce bu olması gerektiğini düşünüyorum: Bu sürekliliklerin, konumlar arasındaki tamamlayıcılıkların kurulması; benim kadın dayanışmasından anladığım bu. Kadınlar arasında hiçbir şekilde birbir duygusal bir ilişki değil kadın dayanışmasından anladığım. Farklı kadınlık konumlarını aşağılamamak, küçümsememek, "o burjuva kadını nasıl olsa" dememek ve bütün kadınlık

Nevra Akdemir

**Kapitalizm
bağlamında
düşünürsek,
buradaki
sınıfsal
konumlar,
sınıfsal
cinsiyetin
oluşmasındaki
rolleri
sizce
nasıl
etkiler,
nasıl
değiştirir?**

konumlarının aslında sonuçta her birimizi ege-menliği altında tutan bir sistematik güç ilişkisi oluşturduğunu, görmek önemli geliyor bana; kadın dayanışmasından bunu anlıyorum.

Geçmişte kampanyalarımızda zaman za-man bu doğrultuya en azından girebildiğimizi düşünüyorum. Mesela, o zamanlar TCK'nin 438. madde vardı; fahişeye uygulanan şiddete ceza indirimi; buna karşı çıktık ve çeşitli insanlar buna karşı kampanya yaptı. İnsan hakları temelinde de kampanya yapıldı, Kemalistler de, herkes o işe katıldı. "İffetli kadın olmak istemiyorum," sözüyle sadece dışarıdan ve tepeden bir biçimde o kadınlara şiddet uygulanma-sına karşı çıktığımızı dile getirmiyorduk. Salt dışarıdan dayanışma değildi bu: Fahişe kadın-lara uygulanan şiddet beni de ilgilendirdiği için, benim iffetli kadın olarak eve hapsolmama, fa-hişelerin bedenini çok erkek denetlerken benim emeğimi, bedenimi tek bir erkeğin denetleme-sine daha çok imkân verdiği için karşı çıkıyordum. Bu benim durumumla ilgili bir şeydir de-meye getiriyordum. İşte bu politikanın anlamlı olduğunu düşünüyorum. Dün çok konuştuk. Aksu Diyarbakır'dan yeni geldiği için, namus cinayetleri meselesinde bize -Batı'daki kadınla-ra- düşen galiba, bir yandan çok özgüleştirme-mek namus cinayetlerini, töre cinayetleri ola-rak, "oraya mahsus, o insanların âdeti" diye... Ama bir yandan da görünmez kılmamak tabii ki. Dayanışmadan bunu anlıyorum, feminist politikadan bunu anlıyorum aslında.

• **Aksu** - Bunu fazla beceremedik Türki-ye'de ama. Diyelim, lezbiyenlerle ilgili mesele. Bu heteroseksizm nasıl bir şeydir? Lezbiyen-lere yönelik ya da genel olarak eşcinsellere yönelik ayrımcılığa karşı çıkmak doğal bir şey. Feminist olmaya gerek yok, insan hakları sa-vunucusu olmak yeterli. Ama feminizmin farklı sözü, lezbiyenlere yönelik ya da eşcinsellere yönelik ayrımcılığın heteroseksizmi üreten bir şey olarak benim hayatımdaki, benim bedenim denetimindeki, cinselliğimin denetimindeki yerini de görmek; beni heteroseksüel bir kadın olarak, zorunlu heteroseksüelliği yeniden üre-ten bir sistem içinde kurduğunu göstermesi. Dolayısıyla benim lezbiyenle ilişkim sadece onunla dayanışma göstermek değil, "yanında yer alayım" filan diye değil, onun hayatındaki ayrımcılığın benim hayatımdaki karşılığını gö-rebilmek; bu da feminist bilinçle mümkün ola-bilecek bir şey. Bir örneği de, o namus mese-lesi hepimizi ilgilendiren bir şey, sadece cina-yete maruz kalanları değil, burada da benzer, heteroseksüellik de öyle bir şey.

• **Özgür** - Ücretli ev işinin cinsiyet ve sınıf arasındaki ilişkinin analizindeki yeri için ne di-yebiliriz? Nasıl bir olanak sağlıyor? Biraz da bundan bahsetsek?

• **Aksu** - Kadınlar arası farkı, daha doğru-su yola çıkarken *"toplumsal cinsiyet meselesi-ni"* nasıl ele alabilirim diye düşünürken, iki se-çenek vardı önümde. Birincisi, *"fahişelik üye-rinden bir şey kurabilir miyim?"* diye; ona ce-saret edemedim. Başka türlü bir donanım ge-rekir, benim bilgimin ötesinde başka donanımlar gerekir diye. Bir tanesi de ücretli ev işi. Ka-dınlar arası farkın ve konumun berraklaştığı iki alan olarak görülüyor bunlar. Ev emeğinin şöyle bir özelliği de var : ev emeği çok ilginç bir tartışma alanı açıyor; yani bir yandan bir istihdam olmaya direnen bir şey. İstihdam bi-çimi olmaya neden direnmiyor? Evin içinde har-canan emeğin özgüllüğünü görmek için önem-li. Ücret verildiği zaman bile bir istihdam alanı olarak karşımıza çıkmıyor, oradaki ilişkiler hâ-lâ farklılığını koruyor. Hem kadınlar arasındaki farkı görmeyi sağlıyor, aynı zamanda ev emeği kadınların ortaklığının çok temel özgül alanlarından birisi; ikincisi de bence hakikaten bakım emeğinin özgüllüğünü, başka emek bi-çimlerinden farkını görmek için de uygun bir bağlam sunuyor. Onun için aslında çok kafa açıcı bir alan, çok üzerinde durulması gereken bir alan. Türkiye'de şimdiye kadar çok da içine girilmemiş bir alan. Bildiğim kadarıyla birkaç çalışma daha geliyor arkadan. Ücretli ev eme-ği üzerine çalışan kadınlar var, özellikle antro-polojide, iktisatta.

• **Nevra** - Pardon, şimdi aklıma geldi. *"Üc-retli ev emeği istihdam dışı"* denildi. Ben bir konuyu biraz merak ediyorum. Kitapta kapi-talizm dışı bir şey olarak da algıladım, bilmiyo-rum belki yanlış algılamışımdır, ama biraz ba-na şöyle geliyor : hani aslında şu anda varolan yeni üretim ilişkileri de bu bağlamda baktığı-mızda istihdam dışı kabul edilebilir, ama emek-sermaye ilişkisini gene de içinde barındırdığı için, karşılığında ücret verildiği için belirli bir iş-vereni bulunduğu için, bir yandan da bana o standart üretim ilişkisi formunun içine de giriyor gibi geliyor. Hatta bu sanıyorum Avrupa'da çok yaygınlaşmış, zannediyorum Türkiye'de de ya-vaş yavaş geliyor, aracı büroları var, siz de kitabınızda bahsediyorsunuz. Mesela orada dediğiniz dikkatimi çekti, orada kadın mı işve-ren, yoksa aracı firma mı işveren? Biraz bu ko-nuda da durabilir miyiz acaba?

• **Aksu** - *"Peki, ama niye direnmiyor?"* diye sorduğumuz zaman, nerede direniyor? Ev

*Gülnur
Acar-Savran*

**Namus
cinayetleri
meselesinde
bize
düşen
galiba,
bir yandan
çok
özgüleştirmemek
namus
cinayetlerini,
Ama
bir yandan da gö-
rünmez
kılmamak
tabii ki.
Dayanışmadan
bunu
anlıyorum,
feminist
politikadan
bunu
anlıyorum
aslında**

emeği ücretlendirildiği zaman bile bir fazlalık içeriyor. O fazlalık ne? Dünya literatüründe mesela birkaç araştırmacı onun "sevgi emeği" olduğunu söylüyor, sevgiyi satın alıyorsun. "Çünkü bakım sevgiyi içeren bir şeydir" diyor. Bana o doğru gelmiyor, doğru bir yaklaşım değil. Çünkü ev kadınının, yani işveren kadının emeğiyle, oradaki ev emeğinin yapısıyla, ücretli çalışanın yaptığı iş birbirinden farklı; yuva işi, ev işi ayrımı o yüzden çok işlevsel oluyor orada.

Direnen şey ne peki her şeye rağmen? Bu kadın, ücretli ev işçisi, soyut emeğe daha yaklaşan bir emek harcıyor. Tarih dışı tekrara dayalı kısmını daha çok üstlenmiş oluyor. Ama ev kadınının işi ile ücretli ev işçisinin işi arasındaki sınır o kadar geçişken ki zaten iki kadın arasındaki ilişkiyi de zorlaştıran, gerilim yaratan noktalar genellikle onlar oluyor. Oradaki şeyi gördüğümüz zaman "niye direniyor, istihdam olmaya niye direniyor?" sorusunu sorup da bunun cevabını aradığımız zaman, kadınların ev içi emeğinin niteliğine ilişkin de ipuçları elde edebiliyoruz. Hiçbir zaman çıplak bir emek olarak karşımıza çıkmıyor kadın emeği. Bakım olması dolayısıyla, sevgi emeği, bir anlamda mahrem alanda gerçekleşiyor olması dolayısıyla, bu da onun bir uzantısı aslında.

Ücret de alıyor olsan, başka birisinin evine gidiyorsun, sonuçta kendi evin değil, başka bir şey oluyor o zaman tabii ki. Ama kadın "verdiği bir kuru para" diyor. O kuru para niye ona yetmiyor? Çünkü orada yaptığı iş, kadınlığının bir parçası. "Ev işine gidiyorum" diyor. Emekçi olarak kendini tanımlamasında bir takım zorluklar var. O evin düzeniyle de uğraşıyor, o evdeki çocukla ilişki kuruyor, kadınlık ilişkisi kuruyor, iş ilişkisine benzemiyor bunlar. Bu kapitalizm dışı değil, kapitalizmin kendini yeniden üretmesinde kritik bir şey, kapitalist ilişkilerin içinde bir yerde duruyor. Çünkü kapitalizm de aslında -muhtemelen siz benden daha iyi biliyorsunuzdur- başka bir şeye dönüşüyor hani bu esnek üretim meselesi, evde üretim filan. Dolayısıyla zaten üretim ilişkilerine ve istihdam ilişkilerine yeniden bakmamızı gerektirecek kadar ciddi yapısal dönüşümler olmakta kapitalizmin içinde de. Burada kadın emeği nereye doğru evriliyor? Mesela, çok alakasız gibi görünen -ev içi emeği sayamayacağımız emek türlerinde kadın istihdamı ne kadar fazla, ev eksenli çalışanları düşündüğümüz zaman? Bütün bu genişliği içinde kavramaya çalışmak aslında kafa açıcı ve ufuk açıcı olabilir

Aksu Bora

diye düşünüyorum. O direnen şeyin ne olduğunu anlamak önemli.

• **Gülner** - Ben her zamanki eğilimim olduğu üzere nesnellığe doğru getireyim sözü. Enformel işlerin yaygınlaşması, esnek üretim, parça başı ücret falan tabii çok önemli kadınların emeğini anlamak için. Buralarda kapitalizmin geleneksel denebilecek ilişkilerle nasıl eklemlendiğini ve onları nasıl kendi bünyesine aldığını görüyoruz. Bir tek şeyde Aksu'dan biraz ayrılacağım; Gül Özyeğin'in kitabına da galiba temel itirazım oydu. Enformel işler yaygınlaşıyor, ama bu, kapitalist üretim ilişkilerinin değiştiği anlamına gelmiyor. Klasik anlamda kapitalist üretim ilişkileri kendini yeniden üretiyor, varlığını koruyor diye düşünüyorum. Ama bu şimdiki tartışmanın ikincil bir yönü. Sadece şunu demek istiyorum: Yeniden üretim/üretim kavramlarının kullanılmasını sorgularken Gül Özyeğin bu argümanı kullanıyor, örneklerini hep enformel işlerden veriyordu. Enformel işlerde, evet, üretim/yeniden-üretim ilişkisinin çok daha karmaşık olduğunu, bunun da çok yaygınlaşan bir alan olduğunu düşünüyorum, ama diğer egemen ilişki biçiminin de hep kendini yeniden ürettiğini düşünüyorum. Ama bunu sadece bir saptama olarak söylüyorum.

• **Aksu** - Bunu şeyde çok iyi anlatıyor aslında, Jenny White'in kitabında. Aile, akrabalık ilişkilerinin kapitalizmle pekala çok güzel bir arada gittiğini gösteriyor. Çok güzel bir çalışma o...

• **Gülner** - Ücretli ev emeğinde genel olarak enformel işlerin taşıdığı özelliklerin bir kısmını görmek mümkün, yani o geleneksel ilişkilerin modern kapitalist istihdam ilişkileriyle na-

Üretim ilişkilerine ve istihdam ilişkilerine yeniden bakmamızı gerektirecek kadar ciddi yapısal dönüşümler olmakta kapitalizmin içinde de. Burada kadın emeği nereye doğru evriliyor?

sıl eklemlendiğini vb... Ama Aksu'nun kitabında maternalizm dediği şey bir başka boyutu ortaya koyuyor: Ücretli ev emeği, kamusal alan-özel alan ikiliğinin, geriliminin tam ortasında duruyor. Hem modern bir ilişki biçimi olan ücret var; ama hem de eve gelen kadının giydiğini, yediğini, konuşmasını denetliyor işveren. Bunlar klasik kapitalist ilişkinin tam da dışladığı şeylerdi. Dolayısıyla bu niteliğiyle tek başına kapitalizm tahliliyle anlaşılamayacak bir ilişki biçimi bu. Sadece genel olarak enformel işler gözlüğüyle bakınca da anlayamayacağımız bir şey var. Sevgi, denetim, akrabalığa benzer ilişki biçimleri bir fazlalığı dile getiriyor. Oysa, örneğin ev eksensiz üretimde, eve iş alma söz konusu olduğunda patronla karşı karşıya değil kadın. Genellikle koca ya da komşular, akrabalar dolayısıyla kuruluyor bu ilişki. Şimdi dün de tartıştık, bu bağlamda ücretli ev emeği soyut emek mi, değil mi? Sözü-nü ettığımız sevgi, fazlalık, işin standartlaşmış olması, her ev kadınının farklı bir yoğun yiyişi olması ve bunu çalıştırdığı kadına da dayatması... O kadının da yaptığı işe kendi kişiselliğini, kendi evinden getirdiğini katması.... Dolayısıyla da standartlaşmış, kişiliğin damgasını taşımayan, parçalanmış, kolayca ikame edilebilecek bir emekten söz etmek çok mümkün değil. Bu niteliğiyle de soyut emek değil. Zaten ücret düzeni de bunun böyle olmadığını gösteriyor.

Benim kişisel kanım, hizmet işleri şirketleştikçe, ücretli ev emeğinin bir ölçüde soyut emeğe doğru evirildiği. Türkiye'de henüz aracı şirketler var, ama mesela ABD'de artık dev şirketler var. Evlere iş yapmaya gidenler tamamen şirket çalışanları ve ekipler, takımlar halinde gidiyorlar. Ev kadını ekip şefiyle muhatap oluyor. Bu ekipte kimlerin olduğunu belki de bilmiyor bile, belki de farklı insanlar geliyor her hafta o eve. Biri cam siliyor, biri yer temizliyor...

• **Özgür** - Erkekler de olabiliyor.

• **Gülnur** - Zaten çoğunluğu erkekler ve erkeklerle soyut emek daha çok yaklaşıyor birbirine. Rasyonelleşiyor, anonimleşiyor ve soyutlaşıyor bu emek. Ama bir adım geri çekilip, şirketleşme öncesi duruma bakacak olursak, onu da Gül Özyeğin çok iyi anlatıyor kitabında. Yatılı ev hizmetlisiyle gündeliği giden ev emekçileri arasında da bir fark var bu açıdan: Yatılı ev hizmetlilerinin durumunda ne kadar yoğun bir kişisel denetimin olabileceğini biliyoruz. Gündeliğe hep aynı evlere mi, veyahut da haftanın beş günü aynı yere mi gidiyor; bu da

çok farklılaştırıyor. Böyle geniş bir yelpaze oluşturuyor ücretli ev işçiliği.

• **Aksu** - Bir de orada soyut emeğe direnme meselesi de var. Sadece ücretli ev emeğine bakamayız onu anlamak için. Aynı zamanda ev kadınılığına da bakmak zorundayız. Soyut emeğe doğru evrilmesine en büyük direnç kadınların kendisinden gelecek, bana sorarsanız. Çünkü onun değişmesi lazım, ev kadınılığı konumunun değişmesi lazım. Çünkü bunlar birbirini üreten şeyler olduğu için, mesela ben de biraz temkinli bir biçimde onu söylemeye çalıştım; özellikle genç ve kariyer sahibi, eğitimli kadınlar açısından evin konumu, ev içindeki konumu, hayatlarındaki yeri değişiyor, ama onu biraz izlemek ve bakmak lazım. Çok emin değilim, o değişim nereye doğru; hani soyut emeği mümkün kılacak bir yere doğru gidip gitmediğini izlemek gerekir. Belki aynı kadınlarla filan bakmak gerekir. Çünkü çok temel, yapısal olarak Türkiye'de ev kadınılığı kadınlık deneyiminin odağında duruyor; hangi sınıftan olursa olsun, kadınlar esasen ev kadınları, belki orada arzu falan gibi kavramları da işin içine sokmamız lazım. Gülnur böyle şeylerden hoşlanmaz ama.

Evlilik neden hâlâ bu kadar önemli, niçin aile bu kadar önemli kadınlar açısından kendini var etme alanı olarak? Bu soruyu sorduğumuzda, tartışmayı biraz daha genişletmek ve kamusal alana da bakmak gerekiyor. Kamusal alan nasıl bir yer? Kadınlar kamusal varoluş içinde kendilerini ne kadar bulabiliyorlar? Ne kadar mümkün, imkanları ne kadar? Onlara da bakmak lazım. Dolayısıyla böyle aşama aşama genişleyen ve toplumun bütün yapılarını görmemize doğru giden bir bakış geliştirmemiz gerekiyor. Ev işi dediğin zaman sadece ev işine bakarak anlayabileceğin bir şey değil. Hepsisiyle birlikte ancak bütün o ilişkileri kurarak kavramaya çalışmak lazım.

• **Melda** - Biraz farklı bir bakış ama, David Harvey kapitalist üretimi incelerken kapitalizmin bazı alanları metalaşmanın dışında bırakabildiğinden bahsediyor. Bunu işte sadece emek gücünün yeniden üretimine ilişkin söylüyor. Emek gücünün yeniden üretiminin meta ilişkileri dışında kalmasının, sermayenin dönem dönem çok çıkarına olduğundan söz ediyor. Böyle bir direnç noktası da var. Metalaşma sürecine girmesini engelleyen bir dinamik de var.

• **Gülnur** - Gelecek perspektifi gibi bir şeyi orasından burasından kuracaksa şayet ve istediğimiz, amaçladığımız şey bütün emeğin

*Gülnur
Acar-Savran*

**Ücretli ev
emeği,
kamusal
alan-özel
alan
ikiliğinin,
geriliminin
tam
ortasında
duruyor**

soyut emek olması, kadınların da erkekleşmesi olmadığına göre; perspektifimiz erkek temposuna göre ve erkeklerin gündelik yaşam ritmine göre kurulmuş bir iş düzeninin değişmesini de kapsamalı... Dolayısıyla da böyle bir tek eğilim zaten varsa, yanmışız diye düşünüyorum. Böyle bir şey değil ve burarlardan - kadıncı olmak, en son isteyeceğim şeydir ama- gelecek için olumlu bir malzeme, bir dayanak da çıkabilir diye düşünüyorum. Emegin soyut emek olmama, faaliyetin, çalışmanın bunun çok ötesinde zenginlik içerebilme ihtimali yoksa, yanmışız zaten diye düşünüyorum.

• **Aksu** - Tabii orada söylediğin çok riskli bir şey var. Bir yandan böyle, ama bunu söyleyip buradan bir politika yapmaya kalktığın zaman...Yuvarın bekçisi haline gelebilirler; yani netameli bir durum.

• **Nuray** - Kadınların farklılıkları meselesi-ne tekrar dönecek olursak, 80'lerde ve 90'larda çok tartışılan bir konu haline geldi; ama kadınlar arasındaki farklılıklar, 80'ler ve 90'larda kadınların gündeminde ilk sıralarda yer aldı. Farklılıklara vurgu yapmak, kimilerince kolektif özneyi ortadan kaldıran bir yaklaşım olmakla eleştirilirken, farklılıklardan söz etmemekte farklı deneyimlere sahip kadınların kolektif öznenin dışlanması olarak görüldü. Yani bir uçta saf bir kadınlıktan hareket eden özcü yaklaşımlar diğer uçta da bir kimlikler sıralaması. Kadınlar arası farklılaşmanın "bir süreç" olarak alınması bu gerilimi ortadan kaldıran bir analiz sunuyor mu?

• **Aksu** - İşte bu da bamteli.

• **Gülner** - Evet, zaten feminizmin önündeki en büyük sorunlardan biri bu diye düşünüyorum. Hem bir feminist politik öznenin, bunun imkanından söz etmek; ama hem de bunu kadın bedeninden, halihazırdaki kadın emeğinden, kadınların mevcut duygusal yapısından türetmeye kalkışmamak. Bu ince dengeyi koruyabilmek için benim kendimce sınırladığım yer, bu farklı ezilmişliklerin karşılıklı birbirleriyle ilişkisi üzerinden politika kurabilme ihtimali. Bunun ötesinde ne söyleyebileceğimi de çok bilmiyorum galiba.

• **Aksu** - Bence doğrusu iyimserlik imkanı varsa, politikanın içinde olabileceğini düşünüyorum, yani iradeyle ve niyetle de ilişkili bir şey. Gülner'un bıraktığı yerden devam edersem, bu süreklilikleri ve ortaklıkları görmek, bu ortaklık ortak ezilmişlik gibi bir şey değil. O namus cinayetine kurban gidiyorken, benim de

Gülner Acar Savran

namus baskısı sebebiyle başka bir şey yaşamakta olduğum; bu ikisi arasındaki bağlantıları görme imkanı, feminizmin bize verdiği bir imkân ve feminizm o yüzden politik bir öznenin, kadınların politik bir özne olarak kendilerini kurmalarının imkanı. Nebahat Akkoç Diyarbakır'da çok güzel bir şey söyledi. Kendi deneyimini anlattı ve şunu söyledi: "Ben kendi hayatımda gördüm ki, şiddetin kaynağı aynı, yani cezaevindekiyle, evdekiyle, sokaktakiyle devletin şiddeti ve ailedeki erkeğin şiddetinin kaynağının aynı olduğunu gördüm." O bunu söylediği zaman bizim önümüzde büyük bir ufuk açılmış oluyor. O aynı şey ne peki? Onunla nasıl mücadele edebiliriz, bir Kürt kadınıyla beni pekala da buluşturabilecek bir şey sadece onun uğradığı şiddete "hayır" demek değil; onun uğradığı şiddetle benimki arasındaki bağlantıları ve ilişkiyi görmek, dayanışma dediğimiz şey burada mümkün olabiliyor ve politikalarda da öyle buluyoruz. Başka bir dünya istiyoruz. Nasıl bir dünya olacak bu? Kendi hayatımı nasıl dönüştürecekim? Bunu yapmak için başka hayatlar nasıl dönüşecek? Yoksa dediğiniz çok doğru, yani farklılık dediğiniz zaman yan yana sıralanmış bir sürü kimliklerden, hani o da gelsin, bu da gelsin, lezbiyenler de olsun, Kürtler de olsun bilmem ne filan. Bu bir şey değil, hiçbir şey diyemiyorsun, bundan bir şey çıkartamıyorsun. Demek istediğim şu: politikanın kendi içinden çıkıyor ortaklık. Teoride çözülmesi bence daha zor. Politikada çözülmesi daha kolay, daha mümkün bir şey.

• **Özgür** - Peki, bu soruyla ilişkili olarak, kadınların politikada bir araya gelmelerini belki engelleyebilecek bir şey; ya da tam tersine "nasıl aşılabılır?" diye tanımak için kitabınızda

Aksu Bora

Farklılık
dediğiniz
zaman
yan yana
sıralanmış
bir sürü
kimliklerden,
hani o da
gelsin,
bu da
gelsin,
lezbiyenler de
olsun,
Kürtler de
olsun.
Bu bir şey
değil,
hiçbir şey
diyemiyorsun,
bundan
bir şey
çıkartamıyorsun
politikanın
kendisi
içinde
çıkıyor
ortaklık

çok değinmişsiniz. Kadınlar arası iktidar ilişkileri ve bunların da artık ezici olabileceği, bu nasıl aşılabılır?

• **Aksu** - Aslında bunu görmezden gelmek lazım. Kadınlar arasındaki iktidar ilişkisini görmezden gelerek, "biz zaten kızkardeşiz, onlar hallolur" filan gibi bir şeye düşmeden, o iktidar ilişkisini de tahlil ederek. Ama bu iktidar ilişkisinin, erkek egemenliğini nasıl yeniden üreten bir şey olduğunu tahlil etmemizi sağlayan şey de feminizm, erkek egemenliğinden söz ettiği ve bunu analiz ettiği için. Dolayısıyla bunu görüp buna ilişkin bir şey söylemek ve oradaki iktidar sahibi kadının iktidarını nereden aldığını ve bunun kimin değirmenine su taşıdığını fark ederek, bu tabii söylendiği kadar kolay bir şey değil. Pek çok örnekte, özellikle Türkiye'nin gündemi bu olduğu için Türk-Kürt meselesi geliyor aklıma, orada da çok bil-lurlaşan bir şey var. Karşına seni ortaklaştıran, birlikte hareket etmeni engelleyen bir şey olarak kendi arandaki farklılıklar çıkıyor; deneyim farklılıkları, düşman farklılıkları falan çıkıyor. Ama bunu da galiba adım atarak, özellikle şiddet meselesiyle ilgili ortak adımlar atarak aşabileceğiz. Böyle yapabiliriz, yani niyet ve iradeye çok güvenirim ve inanırım, başka bir yol da bilmiyorum.

• **Gülner** - İktidar ilişkileriyle ilgili olarak ben şöyle düşünüyorum: Farklılıkların tümünü iktidar ilişkisi olarak nitelendirmiyorum. Burada da biraz ayrışıyoruz Aksu'yla. Foucault'ın iktidar tanımına pek yatkınlığım yok. İktidarı daha ziyade yapısal ezme-ezilme ilişkileri bağlamında tanımlamaktan yanayım. Dolayısıyla da iktidar ilişkisinin farklı sınıflardan kadınlar arasında, özellikle de ücretli ev emeği durumunda olduğu gibi ev hizmetisiyle işverenin karşı karşıya geldiği, o kutupsallığı oluşturduğu yerlerde çok belirgin olduğunu düşünüyorum. Böyle bir Foucault'cu çerçevenin dışına çıkınca iktidar ilişkileri olmayan farklılıklardan söz edebiliyorum dolayısıyla. Patriyarkanın kadınlar arasında kurduğu bu türden farklılıkların aşılması daha kolay gibi geliyor bana; yani kiminin fahişe, kiminin ev kadını olmasından kaynaklanan o antagonizmanın yerine bu farklı konumlar arasındaki sürekliliğin kurulması daha kolay gibi geliyor. Sonunda aşılması en güç farklılık yine de mülk sahibi sınıftan kadınlarla mülksüz sınıftan kadınlar arasındaki farklılık. Deminden beri umutlu umutlu kadın dayanışması derken verdiğim örnekler, aslında bunun dışında örnekler ve senin karışımıza getirdiğin şey, tam da bu sınıfsal ikti-

darın olduğu bir durum. Ev dışına çıkıp, şimdi çok gelişmekte olan ve her sınıftan kadını çekmekte olan bir sektör olarak hizmet sektörüne baktığımızda, kadınların sınıfsal olarak orada da karşı karşıya geldiklerine giderek daha çok tanık olacağız diye düşünüyorum.

• **Nevra** - Öznellik üzerinde biraz durabilir miyiz peki? Özneliliğin eylemsizliğini "direnc noktaları" ile aşmaya çalışmak ne kadar yeterli. Bunu sormak istiyorum?

• **Aksu** - Cevabını içinde barındıran bir soru bu.

• **Gülner** - Anlamak için soruyorum? Aksu'nun kurduğu çerçevede mi diyorsun, yoksa daha genel olarak?

• **Nevra** - Aksu'nun kitabına ilişkin...

• **Aksu** - Eylemsizliğin direnc noktaları... Öznellik kavramını ben şu anlamda kullandım: toplumsal cinsiyet dediğimiz zaman bir yandan toplumsal yapılardan söz etmek, cinsiyet rejiminden, ataerkiden söz etmek zorundayız. Aynı zamanda da kişiler arası ilişkilerden, kadın erkek ilişkilerinden, kadın kadın ilişkilerinden söz etmekteyiz. Benim baktığım yer yapılar değil bu çalışma çerçevesinde, daha çok gündelik ilişkiler ve insanların birbirleriyle, kadınların birbirleriyle ilişkileri. O yüzden öznellik toplumsal cinsiyet kavramına çalışırken böyle bir odağa almada uygun bir kavram gibi göründü. Bir yandan da tabii benim her zaman öznelliğe ve iradeciliğe doğru bir eğilimim var. Bana sorarsanız, eylemsizliğin tam tersi. Ben eylemin öznellikten çıkacağını ve iradeden çıkacağını düşünüyorum, hümanistim ben. Dolayısıyla da bu irade orada bir yerde var ve bunu politik düzleme taşımak mümkündür diye düşünüyorum. Anlatabildim mi derdimi bilmiyorum, ama tam ters bir yerden bakıyorum sizinle muhtemelen. Özneliliğin eylemle ilgili bir şey olduğunu düşünüyorum. Yoksa niye insan durduk yerde, yani "dünyayı değiştireceğim" diye niye çıkar? Çok ezildiği için çıkmaz, bunu istediği için çıkar. Niye "hayır" dersiniz?

• **Nevra** - Burada biraz nesnel koşulların da iteklemesi, söz konusu değil mi?

• **Aksu** - Bütün bunların bir önemi yok ve insan pür bir iradedir demek istemiyorum. Elbetteki öyle, ama yine de sonuç olarak namus cinayetlerinin norm olduğu bir yerde çok genç bir adam çıkıyor ve "hayır, kardeşimi öldürmeyeceğim" diyor mesela. Bunu nasıl açıklayabilirsiniz, yani insanın bir varlık olarak, bir tür olarak taşıdığı bazı özellikler var ki

Özgür Ulus

Kadınlar arası
iktidar
ilişkileri ve
bunların da
artık
ezici
olabileceği,
bu nasıl
asılabılır?

onu mümkün kılıyor. Benim her zaman güvendiğim şey o oldu. Gülnur'la da çok tartıştık bu konuyu.

• **Melda** - Ama bir yandan da toplumsal mücadeleyi başlatan, kuran şey, o nesnel durumlar değil midir, ortak çıkarlar değil midir? Örneğin işçi sınıfının mücadelesinden niçin bahsediyoruz? Çünkü doğrudan ortak çıkarları olan bir sınıf olduğu için. O yüzden öznellik daha kaygan bir zemin oluşturuyor gibi geliyor bana.

• **Aksu** - Bunu biraz naif bulabilirsiniz, ama şöyledir daha çok: "Bu dünya yaşanması bir dünya değil ve çok boktan şeyler oluyor" diyor bazıları ve bakıyorlar bu boktan şeylerin ne olduğunu anlamaya çalışıyorlar, yapıları filan görüyorlar, analiz ediyorlar. Bu onlara güç veriyor, yani kiminle nasıl gidebilirim, bunu değiştirmenin yolu nasıl mümkün olabilir ve nasıl bir politika kurabilirim? Bunu yapıyorlar. Dolayısıyla nesnelliği dışarıda bırakmıyorum ama nedenselliği farklı kuruyorum ve vurgum da farklı yerde.

• **Özgür** - Katılıyor musunuz?

• **Gülnur** - Tabii ki namus cinayeti işleme-yi reddeden o çocuğun durumunda çok öznel bir şey olduğuna katılmamak mümkün değil.

Hatta şöyle de diyebiliriz: İşçi sınıfının politikleşmesi ve kolektif özne olarak davranması kadınlara göre daha kolay. Çünkü yaşam, çalışma koşulları birlikte davranmayı daha mümkün kılıyor, diyelim kadınlara göre. Kadınların durumunda hakikaten feminist bilinç, yani öznellik daha önemli. Ama ben nesnel

durumun buna imkân vermesinden söz ediyorum. Boşa değil yani bu öznel niyet. Çünkü hakikaten ortaklıklarımız var; ya da birbirimizle ortaklaşabileceğimiz bir zemin var. Hakikaten böyle bir gücümüz olabilir... Kadınlar olarak ortak ezilmiştik kavramlar ve taleplerle dile getirmek, birlikli bir özne gibi davranmak daha güç belki ama mümkün. Benim için nesnelliğin açtığı imkanlar ve getirdiği sınırlar, tartışılması, kavramlaştırılması (ve aşılması) çok önemli bir düzey.

• **Aksu** - Bunları birbirinden büsbütün farklı, bambaşka şeylermiş gibi düşünmemek gerekir, yani öznellik nerede, nasıl oluyor, hani toplumsal cinsiyet kavramının bize öğrettiği şey de bu. Kadın doğmuyorsun, kadın oluyor. Birtakım nesnel yapıların içinde, ilişkilerin içinde kurulan bir şey bu elbetteki. Dolayısıyla da o ikiliyi aşma çabasının kendisi de çok değerli, hani habitus kavramını ben o yüzden çok sevdim, yetersiz bulmakla birlikte; buna imkân veren bir şey olduğu için.

• **Melda** - Öznellik üzerinde durmanız oldukça vurgulu geldi açıkçası. Aklıma şöyle bir şey geliyor: O zaman kadın sorunu açısından baktığımız zaman, kadınların mücadelesi erkekleri dışlamayabilir değil mi bu durumda?

• **Gülnur** - Çok güzel bağlantı kurdunuz... Öyle diyor çünkü.

• **Aksu** - O konuda çok ciddi problemlerim var. "Evet" diyemiyorum, ama Birikim'de bir yazı yazmıştım, Gülnur'la onu çok tartıştık. Herkese seslenen bir şey söylemediğiniz sürece politika yapmak her zaman aslında gide-

*Gülnur
Acar-Savran*

**Kadınların
durumunda
hakikaten
feminist
bilinç,
yani
öznellik
daha
önemli**

rek daralan bir şey haline geliyor. Herkesi, erkekleri de içeren bir şey. Ama bu nasıl mümkün olabilir? Kadın erkek farkının çok önemli bir iktidar ilişkisi, bir ayırım olduğunu gören, ama aynı zamanda onlara da bir şey söyleyen bir söz nasıl kurulabilir, bu nasıl mümkündür onu çok bilmiyorum. Mesela bizim öğrencilerimiz Ankara'da şiddete karşı erkeklerle de bir çağrı yaptılar, kendi farklılıklarını geliştirmek için grup çalışması yapmak istediler, bir tek erkek geldi! Bu zor bir alan. O yüzden endişelerim var, çok fazla üzerinde bir şey söylemek istememem, kurabildiğim, oluşturabildiğim bir fikir değil bu. Ama biraz açığımı, yani Gülnur'dan daha açığımı erkeklerle.

• **Gülnur** - Deminki nesnellik meselesinde kadınlarla işçi sınıfı arasındaki fark üzerine bir şey daha söyleyebilirim. Emek-sermaye ilişkisi bir çelişki olarak kavrandığında bir dönüşüm imkanının daha oralardan başladığını düşünüyorum. Yani o ilişki içinde bir dinamizm var. Çünkü biri varolmak için öbürüne muhtaç. Böyle bir içsel bağ var aralarında ve orada öznel de var. İşçinin bütün isyanı var, bütün harcadığı emeğin hesabı var, o an sermayeye yaşadığı ilişkide. Kadınların durumunda zaten güçlüğün bir kaynağı, kadın olarak ezilmişliklerinde bu kadar yalıtılmış ve atomize olmaları. Kurulacak birlik daha meşakkatli o yüzden, ama imkânsız değil diye düşünüyorum açıklası.

• **Özgür** - Peki, buna ilişkin, siz "kadınlar ezilmişlik üzerinden bir araya gelemeyiz, yani gelmediğini düşünüyorum" derken ancak bir bilinç, politika ortamı olduğunda olabilir diyorsunuz galiba değil mi, yanlış anlamıyorsam?

• **Aksu** - Bu ezilmişliği dışarıda bırakan bir şey değil, yani o bilinçle ezilmişliğe bakarsın ve o zaman onu sürekliliğini görebilirsin ancak. Ama başlangıç noktası öyle bir şey.

• **Gülnur** - Hepimiz kadınız, hepimiz kız kardeşiz, haydi sokağa... Buna ben de inanmıyorum. Hakikaten feminist politik bilinç bir dolayım olarak gerekli diye düşünüyorum. Yani kadınlardan, kadın politikasından söz ediyoruz, ama feministler olarak politika yapıyoruz diye düşünüyorum.

• **Özlem** - Kadınların söylemi, psikolojisi ya da teorübesinin bir tür özü olduğunu varsayan ve sonra bunları imtiyazlı kılmaya çalışan (örneğin kızkardeşlik, kadın dayanışması, barışçılık gibi) özcülüğün eleştirisini yapıp reddederken, toplumsal cinsiyet gibi kurgulanmış yapıların karşısına "yaratılacak ya da dönüş-

türülecek" değerler koymayı engellemiyor muyuz?

• **Aksu** - Ama o değerler kadınların özünde olan değerler değil. O değerlere sahip olmak zorundayız ama ben bunların -gerçekten çok hümanistçe laflar bunlar ama- insan türünün birtakım imkanları olduğunu ve o imkanları yeterince politikleştirememiş olduğunu, yeterince gerçekleştirememiş olduğunu düşünüyorum. Politika da dönüştürücü bir politika, başka bir dünya hayali de. Yani insan haklarına beni yaklaştıran şey de oydu. İnsan onuru kavramı o yüzden hâlâ benim için son derece önemli. Çok zor bir şey böyle söylemek, bir sürü şey kat ederek söylemek lazım, ama bu değerleri, hani kadınların bakım emeği harcamış olmalarından, annelik deneyimlerinden çıkan, kendiliğinden birtakım kadınsı değerler olarak görmüyorum.

• **Gülnur** - Öbür taraftan şu imkânı veriyor bize kadınlık pratiği: Belli şeyleri görüyoruz. Kadınlar neye mahkûm ediliyor, buna karşılık erkekler neyi ellerinde tutuyor? Erkeklerin 'mahkûm edildikleri' o iktidar konumunda neler uğradıklarını, neler olduklarını eleştirmek mümkün. Ama bu, bizim bulunduğumuz noktanın tek yanı olarak mutlaklaştırılması değil de, bu bakışın verdiği bir imkân diye düşünüyorum. Çünkü özcü olmayacağız diye erkeklerin iktidar alanlarını, erkeklerin ilişki biçimlerini eleştirmekten geri düşmemeliyiz diye düşünüyorum. Mesela solda politika yaparken çok karşıma çıkan bir şeydi. Şöyle bizim yaptığımız gibi bir tartışma yapamıyorlar, mümkün değil. İktidar o kadar belirlemiş ki, tartışma içinde karşısındakine hak veremez, kendi ekşiğini göremez. Tartışmayı yalnızca bir üstünlük sağlama aracı olarak görmek... Bu da müthiş bir zavallılık değil mi?

• **Aksu** - Onun için zaten hangi parti olursa olsun kadınların güçlenmesini istemek falan özcülük değil, başka bir şeye imkân açıyor. Biz de onu Pazartesi dergisindeki arkadaşlarla tartıştık. Doğru Yol Partisi'nde toplantıya niye gittin, ne işin var falan dediler. Ama kadınlar hakikaten başka bir şey yapıyorlar. Bunu da görmek lazım. Bunu görmek için özcü olmaya gerek yok. Başka ilişkiler kurmayı beceriyorlar, en azından böyle bir imkân taşıyorlar içlerinde.

• **Nevra** - Bir de erkekleşenler var değil mi?

• **Aksu** - Evet, erkekleşmek demek lazım herhalde. Onun içine çok girip o dili benimsemek...Ama o kadar netameli bir şey ki; o da

Aksu Bora

Kadın
erkek
farkının
çok önemli
bir iktidar
ilişkisi,
bir ayırım
olduğunu
gören,
ama aynı
zamanda
onlara da
bir şey
söyleyen
bir söz
nasıl
kurulabilir?

kadın sonuç olarak. Dolayısıyla bir sürçmede derhal bir erkeğin uğramayacağı kadar ciddi bir ayrımcılığa uğrayıp derhal alaşağı edilebilir. Tansu Çiller gibi mesele.

• **Özgür** - Mesele özcülük değil de farklı bir tarihsel deneyimi, o tür bir şey diyorsunuz galiba?

• **Gülnur** - Tarihsel deneyim ve mahkûm edildiğin alan, çünkü her iki cins te belli alanlara mahkûm ediliyor. Babalık yapamamak ne kadar acıklı bir şey. Hem çocuğun oluyor, hem babalık bilmiyorsun, beceremiyorsun; acıklı bir şey bu bence.

• **Özgür** - Tartışmanın dışında belki, ama ben kendi merakım için sorayım. Kitabınızı okurken dikkatimi çekti, yani ilk olarak çok katıldığım bir şey, ama soru uyandırdı bende. Kadınların kadınlarla arasındaki farklardan kendilerini kurduğunu, erkeklerin ise norm olduğunu, kadınların tekil olarak kendini görüp kurduğunu söylüyorsunuz. Bana da mantıklı geliyor. Bir tek orada paradoksal bir durum var mı? Bu durumda erkekleri de kadınlar kurmuş oluyor gibi bir şey oluştu benim kafamda. Ben mi yanlış düşündüm? Bilemiyorum ama.

• **Aksu** - Eşitsizliğin bir görüngüsü gibi geliyor bu. Yani kadınlıktan farklı olmak ortak şey erkekler için; dolayısıyla kadınlar karşısında kolayca "kardeş" olabiliyorlar. Ödleri kopuyor kadınlıktan, kadınsılıktan, kadınsılaşmaktan... Ama kadınlar hiçbir zaman erkekten farklı kurmazlar kendilerini. Çünkü erkek iyi bir şey, insan zaten o. O zaman kendini kimden farklılaştıracak, yanibaşındaki kadınlardan: o cahil, ben eğitimliyim, o çirkin, ben güzelim, o iffetsiz, ben "aile kadını"yım... Bu tabii ki kadın erkek eşitsizliği ile ilgili bir şey. Feminist gruplarda bile bazen öyle konuşuldu: "benim arkadaşlarım hep erkeklerdir, onlarla daha iyi anlaşırım" falan... Yani ben kadınlardan daha akıllıyım, daha özgürüm, şudur, budur... Kadınların aptallıkları, kadınlararası rekabet fa-

lan hakkında zevkle yazan kadın yazarlar da bana hep bu konuşmaları hatırlatır!

• **Nuray** - Son olarak, radikal feminizmin önermeleri açısından düşünürsek; radikal feminizm, kadınların kurtuluşunun ancak bir "kadın devrimi ile ancak siyasal bir devrim değil bir toplumsal devrim" ile mümkün olduğunu söylüyor. Radikal feminizmin kadın kurtuluşuna dair bu argümanını yorumlayarak da söylerseniz, kadınların kurtuluşuna dair... Siz ne öneriyorsunuz?

• **Gülnur** - Feminist politikanın -Aksu'dan biraz farklı olarak- erkeklerle çatışma içinde olacağını düşünüyorum kaçınılmaz olarak. Aslında o da düşünüyör tabii de, o -ne diyelim?- hümanizmden vazgeçemiyor, bilmem nasıl ifade etmek gerekir? Çatışma içinde olacağını düşünüyorum, ama bunun bir devrimle sonlanacağını düşünmüyorum, yani öyle bir şey ufkumda yok. Sadece, bütün ezilenlerin kurtuluşu için bir gelecek perspektifi kuracak olursak, burada hakikaten toplumun nasıl örgütleneceğine dair erkeklerin de dahil olduğu bir konsensüs ya da bir politik irade olacak, olmalı diye düşünüyorum. Ama bu çok uzun bir mücadelenin ancak ufkunda görünen bir şey. Bugünden bir şey hayal bile etmek çok güç gibi geliyor bana. Sadece bu perspektifi nasıl kurabiliriz diye bazı ipuçları yakalayabiliriz: Toplumun kaynakları nasıl bölüşülmeli, kararlar nasıl alınmalı, bakım emeği için neler yapılabilir, ne alternatifler düşünülebilir; tümü kamusalallaştırmayla, ya da tümü ev içinde eşit iş paylaşımı biçiminde halledilmez; tümü yerel kuruluşlarla veya mahalle vb. işbirliğiyle hallolmaz; bunların hepsinin bir birlikteliği lazım falan gibi şeyler söyleyebiliyorum. Ama bir devrimden söz etmek bana çok anlaşılır gelmiyor. Kadın devrimini tahayyül edemiyorum.

• **Aksu** - Ben de benzer bir şey düşünüyorum. Hakikaten ne söylendiğini anlamıyorum orada. Çok genç bir laf, iyi ve kötü anlamda her halde.

*Gülnur
Acar-Savran*

Bütün
ezilenlerin
kurtuluşu
için
bir gelecek
perspektifi
kuracak
olursak,
burada
hakikaten
toplumun
nasıl
örgütleneceğine
dair
erkeklerin de
dahil
olduğu
bir konsensüs
ya da
bir politik
irade
olacak,
olmalı

maddeci bir feminizm için: kadının görünmeyen emeği tartışmaları

(...) kocasıyla rolleri değişmiş gibidir; o iş sahibi bir kadındır artık; kocası işten ayrılmıştır ve ev işleri ile çocukların bakımı bundan böyle kocanın sorumluluğundadır. Gece geç bir saatte eve gelir; kocası ve çocuklar çoktan uyumuştur. İş yorgunluğunun ardından rahat bir uykuyu çekmeyi planlamaktadır. Ancak bu aşırı iyimser bir beklentidir. Ev darmadağındır; bulaşıklar birikmiştir; bebek yatağa kusmuştur. (...)’nin unuttuğu şey, **gece vardiyasıdır**¹.

Ev içinde karşılıksız olarak harcanan emek tüm kadınların ortak ezilmesinin önemli bir göstergesidir. Kapitalist üretim tarzıyla birlikte erkeklerin iş-gücüne çekilmesiyle kadınlar eve hapsedilmiş ve bütün ev işlerinden sorumlu tutulmuştur. Ancak bu durum kadının iş-gücüne katıldığı zaman da değişmez; temizlik, bulaşık, çamaşır, yemek, çocukların bakımı bütünüyle kadının sorumluluğundadır. Hatta erkek evde oturur ve kadın çalışırken dahi ev işlerini kadının organize etmesi gerekir. İşgücüne katılım bu anlamda ev işlerinden özgürleşmeyi getirmediği gibi, bir de gece vardiyasını yükler kadının omuzlarına.

Peki ev işlerinden neden sadece kadınlar sorumludur? Ev içi kadın emeği üzerine tartışmalar, kadınların ezilmesinin maddeci bir temelde açıklanmasına yönelik arayışlardan ortaya çıkmıştır. Bu arayış, o döneme değin ideolojik, kültürel vb. nedenlerle gerekçelendirilen kadınların ezilmesinin yapısal nedenlerini ortaya koyma ve başka farklı egemenlik biçimleri gibi patriarkanın da kendine özgü nitelikler taşıyan bir egemenlik biçimi olduğunu gösterilme çabası üzerinden şekillenmiştir. Aynı zamanda kadın mücadelesinin, kadınların ezilmesini ikincil gören yaklaşımlara da bir itirazdır. 1960’ların ortalarıyla başlayan ev emeği tartışmaları, 1970’lerde hızla genişleyerek hemen hemen bütün feminist akımların gündemine oturmuştur. Bu tartışmalar bugün bile canlılığını korumaktadır.

Bizim bu çalışmadaki amacımız, kadınlar olarak hepimizin ortak görevi adedilen ve sanki kadın olmanın doğal bir parçasıymış gibi görülen (bkz : Bora, 2005) kadınların ‘görünmeyen emeğini’ görünür kılmaya bir parça da ol-

sa katkıda bulunmaktır. Hedefimiz, kadın emeği tartışmalarının kısaca bir özetini sunmak ve farklı yaklaşımları, ev emeğinin patriarka ve kapitalist üretim ilişkileri açısından taşıdığı işlev bağlamında değerlendirmektir. Bu konudaki literatür gözönüne alındığında, bütün çalışmalardan bahsetmek elbette ki olanaksızdır. Biz de, tartışmanın önemli uğraklarını temsil ettiğini düşündüğümüz üç örnek üzerinden; Mariarosa Dalla Costa, Christine Delphy ve Heidi Hartmann üzerinden ev emeği tartışmalarının kısa bir değerlendirmesini sunacağız.

ev emeği tartışmalarının tarihsel gelişimine kısa bir bakış

Ev emeği analizlerinde kadınların tabiyetinin ‘ekonomi-dışı’ görünmesine rağmen nasıl maddi bir temele dayandığını ve kapitalist toplumun ekonomi politikasıyla ilişkili olduğunu göstermek amaçlanmıştır (Molyneux, 1992, 92-93). Kadınların ezilmesinin maddi temellerini oluşturma çabası, maddeci tarih anlayışını yani Marksizmi de tartışma gündemlerinin ön sıralarına taşımıştır. Bu anlamda, ev emeği tartışmasının ilk metinlerinin sosyalist feministlerin ürünü olması şaşırtıcı değildir. Nitekim, yazının ilerleyen bölümlerinde ayrıca ele alınacak olmakla birlikte, ev emeği tartışmasında iki sistemli teorisiyle özgün bir yerde duran Christine Delphy de Marksizmi reddetken, bir yandan da Marksist analizin argümanlarından hareketle bir çözümlemeye girişmektedir. (Delphy, 1999, s: 22)

Ev emeği tartışmalarında kadınların baskı altında olmasının maddi temeli, kadının ev içindeki yükümlülükleriyle ilişkilendirilmiştir. Dikkatler ev işleriyle birlikte aileye çevrilmiş; aile, emek-gücünün yeniden-üretimi ve çocuk yetiştirme açısından kapitalist toplumsal ilişkilerin önemli bir bileşeni olarak görülmeye başlanmıştır. Buna göre kadınların baskı altına alınması, kapitalist üretim ilişkilerinde, ücretli iş ve ücretli emekle ev içi emek arasındaki ayrımlarda sağlanmıştır.

Tartışmayı başlatan çalışmalardan biri, Juliet Mitchell’in New Left Review dergisinde 1966 yılında yayımlanan *Women : The Lon-*

Melda
Yaman Öztürk*
Nuray Ergüneş*

Amacımız
kadınların
‘görünmeyen
emeğini’
görünür
kılmaya,
bir parça da
olsa
katkıda
bulunmaktır

* Marmara
Üniversitesi
Kalkınma İktisadi ve
İktisadi Büyüme
Doktora Programı

gest Revolution (Kadın : En Uzun Devrim) adlı makalesidir². Mitchell bu makalenin ardından, 1971'de *Women's Estate* (Kadınların Durumu) kitabını yayımlamıştır³.

Mitchell kitabında kadın sorununa klasik Marksist yaklaşımı eleştirerek başlar. Mitchell'e göre sosyalizmin tek devrimci siyaset olma konumunu yeniden kazanması ve kadınlara karşı pratikte işlediği günahları da, kuramında onlara yer vermeyerek işlediği koskoca günahı da affettirecek bir şeyler yapması gerekir (Mitchell, 1985, 124). Mitchell'in Marksist literatüre temel eleştirisi ise, kadın sorununa ekonomik indirgemeci bir perspektiften yaklaşmasıdır; Marksizm kadın durumunu inceleyen, karmaşık bir bütün oluşturan farklı yapıları birbirinden ayırmayı başaramamıştır.

Oysaki kadının durumunun, farklı öğelerin birliğinden oluşan özgül bir yapı olarak görülmesi gerekir. Mitchell yöntem olarak radikal feminizmin kadınların ezilmesi üzerine oluşturduğu kuramın, Marksizmin tarihsel bakışıyla birleştirilmesi gerektiğini belirterek, kadın sorununu dört ayrı yapının içinde incelemeyi önermektedir: üretim, yeniden-üretim, sosyalizasyon (çocukların toplumsallaştırılması), ve cinsellik. Bu yapılar hep birlikte kadınların durumunun 'karmaşık bütünü' oluşturmaktadır⁴. Her bir yapı ayrı olarak gelişmektedir ve ayrı olarak analiz edilmelidir. Bu dört yapı ele alınmalıdır; ancak ekonomik talepler hala birincildir (Mitchell, 1985, 142-143).

Mitchell'in çalışmalarının ardından ev emeği tartışmaları hızla gelişmiştir. Ev emeği tartışmalarında ev emeğinin niteliğinin ne olduğu sorusu merkezi bir önem taşımıştır. Patriarka ve kapitalizm arasındaki ilişkiye dair farklı kavrayışlar, ev emeğinin niteliğine dair açıklamaları da farklılaştırmıştır. Farklı yanıtlar, farklı teorik yaklaşımların ürünü olarak ortaya çıkmış ve farklı politik mücadeleleri öne çıkarmıştır.

Soruna Marksist kuram içinden yanıt arayan çalışmaların çoğunda ev emeğinin kapitalist üretim tarzındaki işlevine odaklanılarak, emek-gücünün yeniden üretimindeki katkısı incelenmiştir. Böylece aile ve kadının karşılıksız emeği ile kapitalist üretim tarzı arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. Bu çerçevedeki analizler, proleter ailelerde ev içi üretimi artık-değer yaratımıyla ilişkilendirmeye kadar uzanmıştır. Mariarosa Dalla Costa'nın çalışması bu yaklaşımların ilk örneklerinden biridir⁵. Bu çalışmaların ev emeği tartışmaları-

na teorik ve politik pek çok açılım getirerek, kadınların 'görünmeyen' emeğini görünür kılmasına karşılık, belirli sınırları da içerdiğini söylemek gerekir. Örneğin özellikle işçi sınıfındaki kadınların ezilmesi analiz edilmiştir. Asıl olarak kapitalist üretim tarzına odaklanılmış ve kadınların erkeklerle ilişkisi değil, kapitalizmle ilişkisi incelenmiştir. Genel olarak tartışma, öznesinin toplumsal cinsiyetinden soyutlanmış bir ev emeği üzerine gelişmiştir ve ev emeğini neden kadınların harcadığı sorusu atlanmıştır (Acar-Savran, 2004, 17).

Buna karşılık, ev emeğinin incelenmesinde patriarkaya kıyasla, kapitalist üretime aşırı vurgu yapılmasını eleştiren ve patriarkal ilişkilerin ev içi üretimdeki belirleyici rolünü öne çıkarmaya çalışan yaklaşımlar da söz konusudur. Soruna bu çerçeveden yaklaşan çalışmalardan bazılarında, kapitalist üretim tarzının dışında, ancak onun tahakkümü altında ayrı bir üretim tarzı kavramlaştırması önerilmiştir. Bu bağlamda Christine Delphy'nin çalışması büyük yankı uyandırmıştır. Delphy kapitalist üretim tarzının yanında, ev-içi üretim tarzı kavramını geliştirmiştir⁶.

Kapitalizme ve Marksist analizlere ağırlık verilmesini eleştiren yaklaşımlardan kimisinde patriarkayla kapitalizmi ayrık ancak karşılıklı ilişki içinde olan yapılar olarak gören çalışmalar da söz konusudur. Heidi Hartmann'ın çalışması bu yaklaşımlara iyi bir örnektir. Hartmann ev emeğinin kapitalist üretim tarzıyla ilişkisini incelemeye yönelik Marksist kategorilerle, patriarkayla bağını ortaya koyan radikal feminist argümanların birleştirilmesini önermiştir.

Bu yazı çerçevesinde biz de ev emeği sorununa farklı yaklaşımları örneklemek üzere, sırasıyla Dalla Costa, Delphy ve Hartmann'ın yaklaşımlarını tanıtacağız. Ev emeğinin incelenmesinde Dalla Costa'nın analizi kapitalizme ağırlık veren yaklaşımları örneklerken, Delphy'nin analizi patriarkal ilişkileri öne çıkaran çalışmalara; Hartmann'ın makalesi ise bunlardan sadece birisine odaklanmayı eleştiren ve patriarkayla kapitalizme eşit ağırlık tanıyan 'iki sistemli teorilere' örnek oluşturur.

Üç kadın, üç teori

1. mariarosa dalla costa: ev emeğinin ücretlendirilmesi

Mariarosa Dalla Costa, Selma James'le birlikte yayımladıkları kitaptaki *The Power of Women and the Subversion of the Community* adlı eserde 'kadın sorununu' ele aldığını ve bu

Ev emeği
tartışmalarında
ev emeğinin
niteliğinin
ne olduğu
sorusu
merkezi
bir önem
taşımıştır

sorunu kapitalist işbölümünün yarattığı 'kadin rolüne' yerleştirdiğini söyler (Dalla Costa, 2005). Ev kadınlarını, bu kadın rolündeki merkezi figür olarak ele alır.

Dalla Costa öncelikle bütün kadınları, ev dışında çalışanları kapsamak üzere, ev kadını olarak nitelendirir. Ev işlerinin özgül yanının, hangi sınıftan olursa olsun, bütün kadınların pozisyonunu belirlediğini söyler; ancak işçi sınıfı ev kadınlarının rolüne odaklanır. Sadece işçi sınıfından olan kadınların konumuna yönelmesinin nedeni, bu kadınların kapitalist üretim için zorunlu olduğuna ve bunun diğer kadınların konumunu da belirlediğine dair olan inancıdır (Dalla Costa, 2005, 11). Dalla Costa için bu, aynı zamanda kadınlık durumunu incelemeye yönetsel bir zorunluluktur⁷.

Dalla Costa kadınların baskı altına alınmasının kapitalizmle başlamadığını; ancak kapitalizmin kadınların kadın olarak çok daha yoğun bir biçimde ezilmesine sebep olduğunu ve sonunda özgürleşmesinin olanağını yarattığını kabul eder. Ev kadınlarının merkezi rolünü görmek için, kapitalizmin önceki aile tiplerini tahrir ederek, modern aileyi ve ev kadını rolünü nasıl oluşturduğuna bakar. Kapitalizm öncesi patriarkal toplumlarda aile ve ev, tarımsal ve zanaatkar üretimde merkezi önemdedi. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, üretimin sosyalizasyonu fabrikayı merkezi bir üretim alanı olarak organize etmiştir. Bu yeni üretim merkezlerinde, yani fabrikalarda çalışanlar ücretli tabi iken, dışarıda kalanlar, yani kadınlar, çocuklar ve yaşlılar ücret almazlar. Kapitalist üretim aileyi ve eski üretimi ortadan kaldırırken, erkekleri aileden kopararak ücretli işçiye dönüştürmüştür. Kapitalist üretim tarzında aile de, içinde kadının erkeğe tabi kılındığı çekirdek aile olarak kurulmuştur.

Kadınların emeği ise sermaye dışında kişisel hizmet olarak görülmektedir. Bu hizmet ilişkisinde kadınlar sadece erkekler tarafından eziliyormuş gibi görünür. Ancak kadınların ezilmesi, kapitalist toplumun özelliğini ortaya koyar. Kadınlar evde izole edilmiş durumdadır; vasıfsız olarak görülen işleri yapmaya zorlanırlar. Çocuk doğurmak, çocuk yetiştirmek ve işçilere hizmet etmek vs. işlerle yükümlüdürler. Kadınlar kapitalist öncesi üretim koşullarına hapsedilmiştir ve bu emeğin karşılığında asla ücret almazlar. Bu iş diğer işlerden sadece niceliksel olarak değil, niteliksel olarak da ayrılır.

Dalla Costa kadın sorununu kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde karşılıksız ev emeğinin rolüne yerleştirmiştir⁸. Gerçekten

ev işinde sadece ailenin tüketimi için kullanım değerleri üretilmez; ayrıca emek-gücü de üretilir. Ücret ilişkisi düşünüldüğünde ev emeği sadece kullanım değerleri üretmez; ayrıca artık-değer üretiminde temel bir önem taşır. Yani ev işi artık-değer üretir ve Marksist anlamda ev kadınları 'üretken işçilerdir'. Bu artık-değere işçi sınıfı kocalara ödenen ücretler yoluyla el konulur. Bu nedenle kocalar kadınların sömürülmesinin aracısı konumundadır. Koca ile kadın arasındaki bu ilişki gerçek patronu yani sermayeyi gizlemektedir. Ev emeğinden yararlananın yalnızca koca olarak görünmesi, ev işlerine kölelik vari ne olduğu belirsiz bir karakter de vermektedir. Çocuklar ve kocalar aşk ve sevgi ile kadın işgücünün ilk elden denetleyicisi durumundadırlar (Dalla Costa, 2005, 18).

Dalla Costa'ya göre kadınların kurtuluşunun ev dışında ücretli iş bulmak olduğu düşüncesi savunulamaz. Dışarıda da içeride de iştir yani aynıdır ve bir montaj hattına kölelik bir mutfak tezgahına kölelikten daha özgürleştirici değildir. İşgücüne katılmak kadınlar için sermayeye iki türlü hizmeti getirecektir; hem ücretli emekçi olacak hem de bedava ev hizmeti sunacaklardır. Ev işinin ücretli olmasıyla kadınlar toplu çocuk bakımı, yemek hazırlama hizmetleriyle ev işlerini kolektif olarak örgütleyebilirler. Kadının ev işi için ücret talep etmesi ve iş gücü piyasasında yer almayı reddetmesiyle, kadınlar sermayeye karşı savaşın önderliğini yapabilirler. Böylece yeni bir toplumun temelini de atabilirler. Erkekler kadınların kurtuluş mücadelesine direnç gösterebileceklerdir ve kadınlar onlara karşı da mücadele etmek zorunda kalabileceklerdir (Hartmann, 1992, 135).

Dalla Costa kadınların mücadelesinin ev kadınlığı rolünün reddine dayalı, ev işlerinin tüm yapısını değiştirecek düzlemde kurulması gerektiğini vurgulamakla birlikte, kadınların ev içi emek için ücret talep etmeleri gerektiğini söyler. Dalla Costa'nın ev içi emeğin ücretlendirilmesi talebi adeta evleri birer işyerine dönüştürmeye yöneliktir ve ev kadınlığı rolünün reddi ile birlikte düşünülmelidir. Ev kadınlığı rolü şu yollarla ortadan kaldırılabilir: kadınlar diğer kadınlarla (ev kadınları) bir araya gelmeye başlamalı⁹, komşuluk ilişkilerini iş arkadaşlığına dönüştürmelidir. Yine kocaları için birer eş, çocukları için birer anne olma rolünden çıkmalıdır. Kadınlar ev dışındaki tüm alanları (fabrika, komşu, öğrenci toplantıları) kendi mücadelelerini meşrulaştırmanın alanı haline getirebilirler (Dalla Costa, 2005, 19). Nitekim Dalla Costa için kadınlar birer ev işçisidir.

**Dalla Costa
kadın
sorununu
kapitalist
toplumsal
ilişkilerin
yeniden-
üretiminde
karşılıksız
ev emeğinin
rolüne
yerleştirmiştir**

Dalla Costa'nın yaklaşımının en sorunlu yanı patriarkal ilişkileri kapitalizme kurban etmesidir. Hartmann'ında belirttiği gibi Dalla Costa erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkiden ziyade esas olarak sermaye üzerine odaklanır. Kadınların ezilmesi, erkeklerle mücadele gibi feminizmin retoriğine ilişkin kavramlar yer alsa da, feminist bir analizinin varlığından söz edilemez (Hartman, 1992, 136). Dalla Costa, kendi önermesinin mantıkî sonucu olarak kadınların kurtuluşunu patriarkal ilişkilerin dönüşmesinde değil, ev emeğinin ücretlendirilmesinde aramaktadır¹⁰.

2. christine delphy: ev içi üretim tarzı

Christine Delphy 'Baş Düşman' adlı makalesinde¹¹ kadın sorununa Marksist bakış açısından getirilen analizleri eleştirir. Delphy'e göre Marksist yaklaşımlar, ailenin kadınların sömürüldüğü alan olduğunu; yani ev işlerinin ve çocuk yetiştirmenin kadınların sorumluluğunda ve karşılığı ödenmeyen işler olduğunu göstermekle birlikte, kadınlarla üretim arasındaki özgül ilişkilerin analizini yapmamakta ve kadınların ortak ezilmişliğinin sebeplerini açıklamamaktadır. Kadınların ezilmesini proleteryanın sermaye tarafından ezilmesinden türeterek, kadınların ezilmesinin proleterya üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Dolayısıyla da kapitalizmin ufkunu aşmamaktadır.

Delphy'nin Marksist feministlere ilişkin temel eleştirisi, patriarkayı kapitalizmden farklı bir sistem olarak ele almamalarına yöneliktir. Kapitalizmin ortadan kalkması tek başına kadınların kurtuluşunu getirmeyecektir. Delphy, buradan hareketle kendi tezinin dayanaklarını oluşturmaya girişir (Delphy, 1999, 28). Buna göre;

1. patriarka çağdaş sanayi toplumlarında kadınların erkeklere bağımlılığı sistemidir.
2. bu sistemin bir ekonomik temeli vardır.
3. ve bu temel de ev içi üretim tarzıdır (Delphy, 1999, 10).

Delphy bu amaçla ev içi üretimin doğası ile meta üretiminin doğasını karşılaştırarak, ev içi emek üretimindeki konumlarından hareketle kadınların sınıfsal analizine yönelir. Öncelikle kadınların ev içindeki faaliyetlerinin üretken olduğunu ve değer ürettiğini göstermeye girişir. Bu argümanının dayanak noktaları ise şunlardır: kadınlar tarafından üretilen ev içi hizmetleriyle, aile içinde üretilip tüketilen üreten denilen diğer mal ve hizmetlerin üretimi arasında fark yoktur. Ayrıca kadınlar tarafından karşılıksız olarak sunulan hizmetlerle, ti-

carileşmiş hizmetler arasında da süreklilik vardır (Delphy, 1999, 36).

Ev emeği tartışmalarında ev emeğinin değer taşımayıp, karşılığı ödenmeyen bir emek olmasının ve mübadele alanından dışlanması'nın nedeninin, ev içi emeğinin doğasından kaynaklandığı kabul edilir (Delphy, 1992, 74). Bununla birlikte, Delphy için can alıcı sorun; kadınların yaptıkları işlerin doğası değil, bu üretim ilişkilerinin kendisidir. Nitekim, ekonomik etmenler olarak mübadele piyasasından dışlananlar kadınlardır, onların üretimi değil (Delphy, 1992, 75).

Delphy'nin vardığı sonuç toplumda birbirinden bağımsız iki farklı üretim tarzı olduğudur. Bunlardan biri kapitalist sömürüye dayanan sınıai üretimdir; diğeri ise patriarkal sömürüye dayanan aile üretim tarzıdır.

Daniéle Léger'le tartışmalarında Delphy üretim tarzını, bir üretim ilişkileri bütünü olarak tanımlayarak bunun soyut bir model olduğunu belirtir. Patriarkal aile ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi, birbirini tamamlayan ve birbiriyi çelişen iki üretim ilişkisi olarak görür. Delphy'e göre üretim ilişkisi geçim ilişkisi; "*Bu günlük dilde ekmeğini kazanmaktır*". Ailenin kapitalizmden önce de var olduğunu kabul edip, kapitalizmin onu tekrar kullandığını söylemeyi doğru bulmaz (Delphy, 1999, 142). Eğer kapitalizmin aileden yararlandığını kabul edeceksek, bunu kanıtlamak gerektiğini belirtir. Yani kapitalizm öncesi ailenin işlevlerinin neler olduğunu açıklamak, bu işlevlerin artık varolmadığını ve ailenin yaptığı herşeyden kapitalizmin yararlandığını kanıtlamak gerekir. Delphy, bu üç koşulun hiçbirinin gerçekleşmediğini söyleyerek; ailenin sadece kapitalizmin yararına olmadığını belirtir (Delphy, 1999, 143).

Delphy'ye göre ev içi üretimi bir üretim tarzıdır ve sömürü ilişkisine dayanır. Ev içi emeği, kadınların karşılıksız emeği ile kapitalizm arasında bir ilişki değil, kadınlarla erkekler arasındaki bir ilişkidir. Kadınlar için 'baş düşman' kapitalizmden ziyade erkeklerdir (Acar-Savran, 2004, 47). Tüm evli kadınlar erkekler tarafından sömürülmektedir¹² (Delphy, 1999, 41). Yani erkekler kadınların emeğine el koyar. Bu sömürü ilişkisinde kadınlar erkekler karşısında bir sınıf oluşturur. Patriarkal sömürü kadınların ortak, özgül ve temel ezilmişliğini oluşturur¹³.

Delphy kapitalist ve patriarkal üretim tarzlarını birbirleriyle bağlantısı olmayan, özerk yapılar olarak niteleyerek, bütün kadın-erşlerin aynı patriarkal üretim ilişkileri içinde emek har-

Delphy'ye
göre
tüm
evli
kadınlar
erkekler
tarafından
sömürül-
mektedir

cadıklarını savunur. Bu durumda proleter eşleri ile burjuva eşleri arasında bir ayrım koymaz.

Delphy ev kadınının kendi gereksinimleri için gerekli olanın ötesinde harcadığı emeğe erkeklerin el koyduğunu söyleyerek, kadınların baskı altında olmasını kapitalist üretim yerine erkeklerle ilişkilendiriyor gibi görülebilir. Yine de ev işinin ekonomik analizine odaklanır ve ev emeğinin feminist eleştirisini analiz dışı bırakır. Delphy'nin ekonomik indirgemeciliği, çok boyutlu bir erkek egemenliği sisteminin analizini daraltmaktadır. Ev işini niçin kadınların yaptığını ve bunun kadınların tabiyetinin temelindeki yapılarla bağlantısını göstermez. Kadınların çocuk yetiştirirken harcadığı emeğe, örneğin, yer vermez (Molyneux, 1992, 115).

3. heidi hartmann : marksizmle feminizmin evliliği

Heidi Hartmann'ın 'Marksizm'le Kapitalizmin Mutsuz Evliliği : Daha İleri Bir Birliğe Doğru'¹⁴ makalesinde geliştirdiği analiz, hem Marksist analizi, özellikle tarihsel maddeci yöntemi, hem de patriarkal analizi içermesi açısından önemli bir başlangıçtır¹⁵. Hartmann Marksizm ve feminizm arasındaki evliliğin, kapitalizme olduğu kadar patriarkaya ağırlık verilmesiyle daha sağlam kurulacağını söylemektedir¹⁶ (Young, 1981, 45).

Hartmann önce Marksist analizlerde kadın sorununun ele alınışına değinir. Bu yaklaşımlarda sorunun kadını erkek ilişkisinden ziyade, kadının ekonomik sistemle ilişkisi üzerinden tarif edildiğini ve kadınlarla erkekler arasındaki ilişkinin, emek-sermaye ilişkisi altında ele alındığını söyler (Hartmann, 1992, 130).

Kadın sorununa Marksist çerçeveden yaklaşan analizlerde üç temel biçimi ayırt eder. İlk olarak Marx ve Engels gibi ilk Marksistlerin kapitalizmin bütün kadınları işgücüne katarak, cinsiyete dayalı işbölümünü ortadan kaldıracığını düşündüğünü iletir (Hartmann, 1992, 131). Hartmann ikinci olarak çağdaş Marksistlerin kadın sorununa kapitalist toplumda gündelik yaşamın analizinden yaklaşıtlarını belirtir. Bu analizlere göre yaşamın bütün alanlarında kapitalist ilişkiler yeniden üretilmektedir. Örneğin Eli Zaretsky kapitalist koşullarda kadınlarla erkeklerin farklı deneyimlerine odaklanır. Kapitalizmde ücretli işle evde yapılan iş ayrılmakta; erkekler ücretli iş alanına çekilirken, kadınların ücretli iş yapmasına izin verilmemesi, kadının ezilmesinin sebebinin oluşturmaktadır. Kadın evde esas olarak sermaye

için çalışmaktadır; ancak ev işinin ücretli işten ayrılması, kocası için çalışıyor görünmesine neden olmaktadır (Hartmann, 1992, 132). Hartmann Zaretsky'nin analizini çığır açıcı bulmakla birlikte, erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliğin varlığını ve önemini yadsıdığını; kadınların ve ailenin kapitalizmle ilişkisine odaklandığını vurgular (Hartmann, 1992, 133). Hartmann üçüncü olarak Marksist feministlerin ev işine odaklandığını belirtir. Bu yaklaşımlarda ev-işi kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz ilişki açısından değil, sermaye açısından ele alınır. Ev işinin doğrudan kapitalizme hizmet ettiği savunulur. Örneğin Mariarosa Dalla Costa'nın analizi de erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiye dair değil; ev işinin sermayeyle ilişkisi ve ev işinin kapitalist toplumdaki yerine yöneliktir (Hartmann, 1992, 135). Dalla Costa kadınların ev işi karşılığında ücret talep etmeleri gerektiğini söylemektedir.

Hartmann'a göre bu üç yaklaşımda da kadının ev içi emeğin yeterince analiz edilmediği; ev içi emeğinden kimin yarar sağladığı açık değildir¹⁷. Kadınlar işçi sınıfı kategorisine dahil edilmekte ve kadınların ezilmesi, sınıf ezilmesinin bir başka yönü olarak görülmektedir. Marksizm kapitalist toplumların çoğu yönünü, üretim yapısını, egemen ideolojinin doğasını anlamamızı sağlarken; sınıf, yedek işçi ordusu, ücretli emek gibi Marksist kategoriler ailenin içinde ve dışında kadınların erkeklerle tabiyetinin sebeplerini açıklamaz. Marksist kategoriler sermayenin kendisi gibi cinsiyet körüdür (Hartmann, 1992, 137). Hartmann Marksist yöntem biliminin feminist stratejiyi oluşturmada kullanılabileceğini düşünür; ancak incelediği analizleri, Marksizm feminizme egemen olduğu için eleştirir (1992, 136).

Hartmann daha sonra radikal feminizm ve patriarka anlayışını ele alır. Radikal feminizmin çıkış noktası, "özel olan politiktir" sloganıdır. Radikal feministler özgün ve temel sınıf ayrımının cinsler arasında olduğunu ve tarihi motive eden gücün erkeklerin kadınlar üzerinde iktidar ve egemenlik kurma mücadelesi olduğunu söylerler (Hartmann, 1992, 140). Hartmann Firestone'nun eril-dişil kategorizasyonunu tipik bir radikal feminist yaklaşım olarak inceler. Firestone'a göre eril olan iktidar ve egemenlik arayışındadır; benmerkezci, bireyci, rekabetçi ve pragmatiktir. Dişil olan besleyici, sanatsal ve felsefidir.

Feminist çözümlemenin en kuvvetli yanı bugüne ilişkin anlayışdır; en zayıf yanı ise tarihin dışı bir anlayıştaki psikoloji vurgusudur.

Hartmann
Marksizm ve
feminizm
arasındaki
evliliğin,
kapitalizme
olduğu
kadar
patriarkaya
ağırlık
verilmesiyle
daha
sağlam
kurulacağını
söylemektedir

Erkeklerin
büyük
kısmı,
örneğin,
kadınların
evde
kendilerine
hizmet
etmesini
beklerken;
kapitalistler
kadınların
işgücüne
çekilmesini
talep
edebilirler

Radikal feministler tipik bir patriarkanın bütün zamanlarda ve yerlerde varolduğunu varsayarlar (Hartmann,1992, 141).

Hartmann patriarkayı, "maddi temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi" olarak tanımlar (1992, 142). Patriarkanın maddi temeli, erkeklerin kadınların emek-gücü üzerindeki denetimidir. Erkekler bu denetimi iki biçimde gerçekleştirir : kadınların kimi önemli üretken kaynaklara ulaşmasını engelleyerek -mesela işgücüne katılmalarını engelleyerek ve cinselliklerini kısıtlayarak. Tekeşli heteroseksüel evlilik, erkeklerin her iki alanı denetlemelerine izin veren bir sistemdir. Erkekler kendilerine hizmet verilmesini ve çocukların yetiştirilmesini sağlamak amacıyla, kadınların emek-gücünü denetim altında tutarlar (Hartmann,1992, 142). Kadınların erkeklerle sağladıkları hizmetler ev ortamının içinde olduğu kadar dışında da yer alır. Patriarkal ilişkilerin yeniden-üretildiği başlıca alanlar, patriarkal davranışların öğretildiği ev dışı yerlerdir : kiliseler, okullar, sendikalar, ordular fabrikalar, medya vb (Hartmann,1992, 143)¹⁸.

Hartmann bu iki farklı yaklaşımı, Marksist ve radikal feminist analizi, tek başlarına yetersiz bularak, iki sistemli bir teori geliştirir. "Kapitalist Batı toplumların gelişimini ve bu toplumlarda kadınların durumunu anlamak istiyorsak, hem Marksist çözümlemelerden, özellikle Marksizmin tarihsel maddeci yönteminden, hem de feminist çözümlemelerden, özellikle patriarkanın toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak tanımlanmasından yararlanmalıyız" (1992, 129) diyerek, Marksist feminist çözümleme için yeni bir açılım getirir.

Hartmann kendi çözümlemesinde, toplumun patriarkal ve kapitalist bir örgütlenme olmasından hareket ettiğinin altını çizer. Sermaye birikimi ile patriarka arasında güçlü bir ilişki olduğunu; sermaye birikiminin kendisini patriarkal toplumsal yapıya uyarlarlarken, bu toplumun sürekliliğini sağladığını söyler (1992, 130). Saf patriarka ya da saf kapitalizm diye bir şey olmadığını belirterek, toplumumuzda kadınların ezilmesinin kapitalizm ve patriarkanın etkisinden kaynaklandığına işaret eder. Üretimin bu iki yönü çok iç içe geçmiştir; birindeki değişiklik, diğerinde hareket, gerilim ya da karşıtlık yaratmaktadır (Hartmann,1992, 145). Hartmann kapitalizm ile patriarka arasında bir ortaklık olduğunu kabul ederken, bu-

nun çelişkili bir birliktelik olduğunu da gözden kaçırmaz. Bu bağlamda kadınların emek-gücünün kullanımı konusunda erkeklerle kapitalistlerin çatışan çıkarlarına dikkat çeker. Erkeklerin büyük kısmı, örneğin, kadınların evde kendilerine hizmet etmesini beklerken; kapitalistler kadınların işgücüne çekilmesini talep edebilirler (1992, 147). Hartmann'ın patriarka ile kapitalizm arasındaki "çelişkili birliktelik" vurgusu iki farklı sistem olarak kapitalist ve patriarkal toplumsal ilişkilerin ayrı ayrı nasıl tanımlanacağı sorusunun cevabını da oluşturmaktadır.¹⁹

Hartmann'ın kapitalizm ve patriarkanın, baskın grupların özgül baskın toplumsal ilişkileri sürdürmede maddi çıkarlarına dayanan, ayırık ve yarı-özerk sistemler olduğu tezi oldukça açıklayıcıdır (bkz : Ferguson ve Folbre, 1981, 314)²⁰. Hartmann sermaye ve patriarkanın, birinin diğerinin maddi temelini oluşturacak kaynakları içerdiği bir ortaklığı nasıl kurduklarını göstermektedir (Harding, 1981, 136).

Bununla beraber Hartmann'a kendi tezinin doğal sonuçlarını çıkarmada başarısız olduğuna dair bir eleştiri yöneltilir. Bu, patriarka ile sermayenin maddi temellerini gösteremediği eleştirisidir. Hartmann patriarka ve sermayenin maddi temelini incelerken, maddi temeli ekonomik ilişkilere indirgemektedir. Feminizm ve Marksizmi birleştirmeye çalışırken, aile içinde cinsiyete dayalı işbölümünün patriarka ve sermayenin devamına hizmet ettiğini gösterir ancak bunu indirgemeci bir yaklaşımla yapar (bkz : Harding, 1981, 137)²¹.

ev emeğine dair...

Ev emeği üzerine tartışmalar, kadınların ezilmesinin maddeci bir temelde açıklanmasına yönelik arayışlardan ortaya çıkmıştı. Kapitalist koşullarda ücretli işle ev işinin ayrılması ve kadınların ev içindeki işlerden sorumlu olması dikkatleri ev işlerine yoğunlaştırdı. Kadınlar ev içinde yemek hazırlar, çamaşır, bulaşık yıkar, çocuk yetiştirir; bütün bu işleri kendisi tek başına yerine getirmese de organize eder; asıl önemlisi tüm bu işlerden kadınlar sorumludur. Kadınların işgücüne katılması ev içinde yaptıkları işleri azaltıyor gibi görünse de, kadınların tüm bu işlerden sorumlu olması durumunu değiştirmez. Bu hizmetlerden açıktır ki erkekler yararlanmaktadır. Ev emeği tartışmasında, ev emeğinin sermaye açısından nasıl bir işlev taşıdığı sorusu, kadınların tabiiyetini kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiden,

kadınlarla-sermaye arasındaki ilişkiye doğru genişletmiştir. Bu durumda kadınların karşılıksız ev emeğinden erkekler kadar sermaye de yararlanmaktadır. Bu bağlamda, kadınların ezilmesi kapitalizmin işlevsel bir önkoşulu olmamasına karşın, kapitalizmin üretim ve yeniden üretim ilişkilerinde maddi bir temel elde etmiştir (Barrett, 1995, 234).

Kadınların ev içinde karşılıksız olarak harcadığı emeğin analizinde, birbiriyle ilişkili üç temel soruyu ayırt etmek mümkündür. Bu sorulardan biri ev işlerinin kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde taşıdığı işleve dairdir. Diğer ve feminizm açısından daha temel olanı ise, ev işlerini neden kadınların yaptığı sorusudur. Bu ikisi arasındaki ilişkinin ne olduğu ise üçüncü soruyu oluşturmaktadır. İlk soru kapitalist üretim ilişkilerinin, ikincisi patriarkal ilişkilerin analizini gerektirirken; üçüncü soru ikisi arasındaki ilişkinin incelenmesini gerektirir. Patriarkaya, kapitalizme ve bu ikisi arasındaki ilişkilerin niteliğine dair farklı anlayışlar, ev emeği analizlerini de farklılaştırmaktadır.

Dalla Costa'nın makalesi, ev emeğinin emek-gücünün üretiminde taşıdığı işlevi ve sermaye açısından anlamını göstermesi bakımından büyük önem taşır. Ancak; Dalla Costa argümanını çok uç bir noktaya taşımış ve ev içi üretimini bir artık-değer üretimi olarak nitelemiştir. Patriarkal ilişkileri görmezden gelen Dalla Costa, kadınların erkeklerle ilişkisini değil, sermayeyle ilişkisini incelemiştir. Kadınların ev emeği karşısında ücret talep etmeleri gerektiğini söyleyerek, sorunun ücret ilişkisi çerçevesinde çözüleceğini varsaymıştır.

Kadınların ev içinde harcadığı emeğe karşılık talep edecekleri ücretin nasıl hesaplanacağı sorunu başlı başına bir sorundur. Ancak bundan daha acil ve önemli olan, ücret ilişkisi ile kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsiz ilişkinin nasıl dönüşeceği.

Ev içinde kadınların karşılıksız olarak sağladığı hizmetlerin emek gücünün yeniden üretimindeki işlevi, ev emeği tartışmalarının temel sorunsallarından biri olagelmıştır. Kapitalist üretim genelleşmiş meta üretimidir ve özgül-lüklerinden biri de emeğin bizzat kendisinin metalaşmasıdır. Bir meta olarak emek-gücünün değeri, diğer metaların değeri gibi belirlenir: işçinin ve ailesinin kendini yeniden üretmesi için gerekli olan mal ve hizmetlerin değeriyle. Ancak emek-gücü kapitalist üretim koşullarında doğrudan üretilmeyen tek metadır. Diğer bir deyişle emek-gücü bütünüyle meta

ilişkileri ile yeniden-üretilemez. İşçi sınıfı aileleri tarafından, toplumsal ve kültürel kurumlarla birlikte oluşturulur (Harvey, 1999, 163).

Dolayısıyla kadınların ev içinde harcadığı emeğin, emek-gücünün yeniden üretiminin önemli bir bölümünü üstlendiği açıktır. Bu bağlamda kadınlar bir değer olarak emek-gücünü üretir. Ancak kadınların ev içinde karşılıksız olarak ürettiği mal ve hizmetler kullanım değerleridir ve meta ilişkisine girmediği için, değişim değeri niteliği kazanmazlar. Kadınlarla erkekler arasındaki ilişki sermaye ilişkisi olmadığı için de, kadınların artık-değer ürettiği; ya da artık-değerin üretiminde yer aldığı tezi tartışmalıdır.

Ev emeğinin emek-gücünün yeniden üretimi ile ilişkisi bağlamında bir diğer nokta, emek-gücünün değerini düşürüp düşürmediğidir. Emek-gücünün yeniden-üretim maliyetinin ev yaşamında gerçekleşmesini zorlaması, sermayenin yararınadır. Ancak emek-gücünün yeniden üretiminin kapitalist olmayan biçimde gerçekleşmesinin emek-gücünün değerini düşüreceği kolaylıkla söylenemez. Geçimlik mal ve hizmetlerin meta ilişkileri yoluyla karşılanması yerine, ev içinde giderilmesiyle emek-gücünün değerinin düşüp düşmeyeceğinin yanıtı kesin değildir. Emek-gücünün değeri tarihsel ve kültürel değişimlere tabi olduğu için, ev emeği ile emek-gücünün değeri arasında değişmez bir ilişki bulunmaz (Molyneux, 1992, 102). Dolayısıyla bu tartışmaya açık bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Ev içi emeğinin, emek-gücünün değerini düşürüp düşürmemesinden öte, kadınların ev içinde harcadıkları emek, tabi konumlarının bir sonucudur. Kadınlar ev içinde karşılığı ödenmeyen mal ve hizmet üretiminden sorumlu kılınmışlardır. Ev içindeki emeğin emek-gücünün değerini düşürerek sermayenin yararına olacağı varsayılabilir, bu durum ev-içi üretiminden neden kadınların sorumlu olduğu sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Dalla Costa'da olduğu gibi, ev emeğinin sadece sermaye açısından taşıdığı işleve odaklanan yaklaşımlarda bu soru sorulmadığı gibi, kadınların emeğinden asıl olarak erkeklerin faydalandığı da göz ardı edilir.

Delphy'nin analizi bu ikinci nokta etrafında şekillenir. Marksist yaklaşımları kadınlarla üretim arasındaki özgül ilişkiyi incelemedikleri ve kadınların ortak ezilmişliğinin maddi sebeplerini açıklamadıkları için eleştirmiştir. Delphy'e göre ev emeğinin bu analizinde kadınları asıl ezenin ve sömürenin erkekler olduğu gizlen-

Kadınların
ev içinde
harcadığı
emeğe
karşılık
talep
edecekleri
ücretin
nasıl
hesaplanacağı
sorunu
başlı
başına
bir
sorundur

mekte ve kadınların sermaye tarafından sömürüldüğü varsayılmaktadır. Oysa Delphy için ev içi üretimi, özgül bir üretim tarzıdır ve bu üretimde erkekler kadınları sömürür. Ev içi üretim tarzı, kadınları erkekler karşısında bir sınıf olarak konumlandırır. Kadınların ev içinde harcadığı karşılıksız emek, kadınların ortak ezilmişliğinin temel nedenini oluşturur.

Delphy'nin ev işini 'kapitalist olmayan' diye nitelendirmesinin doğru bir yanı vardır. Ev işi meta üretimi alanının dışındadır ve değer yasasına doğrudan tabi değildir. Kadınların ev içindeki emeği, kullanım değerleri üretir; ancak bu ürün ve hizmetler değişim değeri taşımaz. Bununla birlikte Delphy'nin kullandığı üretim tarzı, sömürü, sınıf gibi Marksist kavram ve kategoriler, Marksist analizin yüklediği anlam ve içerikten çok farklı bir kavrayışa denk düşmektedir. Örneğin üretim tarzı kavramı için tanım vermeden, 'üretme biçimi' ile analoji kurması ve ev içi üretimi bir üretim tarzı olarak görmesi, onu Marksist üretim tarzı kavramından uzaklaştırır (Molyneux, 1992, 109-111). Bir üretim ilişkisinin üretim tarzı olarak nitelenebilmesi için, bir grubun diğer grubun ürettiği artığa el koyduğu bir ilişkiye dayanması gerektiği açıktır. Sömürü ilişkisi artığı üreten ve buna el koyan arasındaki ilişkiyi işaret eder. Belirli bir üretim tarzı, bir sınıfın, bir başka sınıfın ürettiği artığa el koymasının özgül bir biçimini ifade eder. Sınıfların oluşumu da ancak bu ilişkinin taraflarına gönderme yapıldığında söz konusudur²².

Ayrıca Delphy'nin 'ev içi üretim tarzının' patriarkanın kapitalizmden tümüyle bağımsız olan bir ekonomik temeli olduğunu söylemesi, bu toplumun fetişleşmiş biçimlerine hapsolmek anlamına gelir (Acar-Savran, 2004, 33). Patriarka, kapitalist üretim tarzını öncelemekle birlikte, kapitalist ilişkilerle eklemlenmiştir ve kapitalizmden bağımsız, özerk bir yapı olarak ele alınması olanaksızdır.

Hartmann'ın geliştirdiği iki sistemli teori, patriarka ve kapitalizmin dinamiklerini içermesi ve bu ikisinin çelişkili birlikteliğini göstermesi açısından çok önemlidir. Radikal feministler patriarkayı tarih dışı bir anlayışla ele alırlar; buna göre bütün tarihlerde ve yerlerde benzer patriarkal ilişkileri görmek mümkündür. Böylesi bir kavrayış patriarkanın esnek yapısını ve farklı üretim ilişkileriyle farklı eklemlenme biçimini göz ardı eder. Iris Young da Hartmann'ın geleneksel Marksizmin ve radikal feminizmin kadın sorununa yaklaşımlarındaki zayıflıklarını ortadan kaldırmak üzere iki

sistemli bir teori geliştirmesini anlamlı bulur. Ancak Young'a göre, eğer patriarkanın üzerinde durduğu maddi zemin, asıl olarak erkeklerin kadınların emek gücünü kontrol etmelerine dayanıyorsa ve eğer erkekler bunu kadınları bazı temel üretim kaynaklarının dışında bırakarak sürdürüyorlarsa (Hartmann, 1992); bu durumda patriarkayı iktisadi üretim ilişkilerinden ayırmak pek olanaklı görünmemektedir (Young, 1981, 47). Hartmann'ın belirttiği gibi patriarkal toplumsal ilişkiler günümüzün kapitalist ilişkilerinde sadece aileyle sınırlı kalmayıp, kapitalist işyeri ve diğer kurumlara yayılmışsa, patriarkal ilişkileri kapitalist toplumsal ilişkilerden hangi ilkelere ayıracığımız belli değildir. Young'ın önerisi ise, patriarka ve kapitalizm kendini aynı toplumsal ve ekonomik yapılarda ortaya koyduğuna göre, bunları iki sisteme değil, tek bir sisteme ait olarak ele almaktır²³.

Buna karşılık patriarkayı, Gülnur Acar-Savran'ın tanımladığı gibi, "*kapitalizmden tümüyle soyutlanarak tahlil edilemeyecek, ama kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmamış emek ve üretim süreçlerine dayalı, kendi sistematik eğilimleri ve dinamikleri olan, tarihsel olarak kapitalizm tarafından devralınmış, dönüştürülmüş ve onun maddi temeliyle eklemlenmiş*" olarak düşünebiliriz (Acar-Savran, 2004, 40).

Dolayısıyla ev emeğinin analizi, bir yanda kapitalizmle eklemlenmiş patriarkal ilişkileri, diğer yanda patriarkanın olanaklarını kullanan kapitalist üretim ilişkilerini incelemeyi gerektirmektedir. Bir yanda sermaye ilişkilerini öncelleyen; kendine has dinamikleri olan; farklı üretim ilişkileri içinde farklı biçimler alan ve bugünkü kapitalist koşullarda dönüşüme uğrayan patriarkal ilişkilerden bahsedebiliriz. Öte yanda, kendinden önceki pek çok toplumsal biçimi dönüşüme tabi tutarak kendi rasyonellerine uyarlayan; bu bağlamda patriarkayı da dönüştürürken, kendisi de bu ilişkilerce belirlenen kapitalist ilişkiler durmaktadır. İki farklılık gösterse de, bütünüyle ayrı yapılar olarak da görülemez. Sermaye patriarkayı dolayımlamakta, ve karşılık olarak patriarka da sermayeyi dolayımlemektedir²⁴.

Bu dolayım, kendini ev içi emek ve aynı zamanda cinsiyetçi iş bölümünde ifade etmektedir. Ev emeğine dair patriarka ve kapitalizmin birbirinden farklı dinamiklerini gösterebilmek açısından şu noktaların belirtilmesi gerekmektedir: öncelikle, ev işlerinden kadınların sorumlu olması şüphesiz kapitalizmden değil

Ev emeğinin analizi, bir yanda kapitalizmle eklemlenmiş patriarkal ilişkileri, diğer yanda patriarkanın olanaklarını kullanan kapitalist üretim ilişkilerini incelemeyi gerektirmektedir

patriarkadan kaynaklanmaktadır. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev işleri, erkeklerin kendilerince oluşturulmuş gereksinimleri ve çıkarlarına hizmet etmektedir. Ancak böyle olmakla birlikte ev içi emek, emek-gücünün yeniden üretiminde önemli bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kadının ev içindeki emeği sadece maddi niteliği olan ev temizleme, bulaşık yıkama vb. işlerini değil; bunun yanı sıra çocuk ve yaşlıların bakımı, aile üyelerine moral destek, komşu, hasta ziyareti gibi aile üyelerine duygusal hizmet vermeyi de kapsamaktadır. Acar-Savran (2004, 34) çalışmasında haklı olarak "ev emeği kavramının kadınların duygusal ve cinsel etkinliklerine doğru genişletilmesinin, kadınların erkekler ve çocuklarla kurdukları her türlü cinsel ve duygusal ilişkinin 'emek harcama'ya 'hizmet' vermeye indirildiği anlamına gelmediğini" belirtmektedir. Ancak ev emeğinin içeriğinin bu biçimde genişletilmesi, ister zora dayalı, isterse de sevgi ve aşk ilişkisi içinde olsun, ev işinin tek taraflı olarak ve kadınlar tarafından gerçekleştiriliyor olmasını işaret etmesi açısından önemlidir. Bu ise, "ev emeğinin ya da ev işlerinin" kapsamını genişlettiği gibi "aşkın" ideolojisinin sorgulanmasına da götürmektedir²⁵.

Kadınların erkekler tarafından ezilmesini yalnızca ev içi emekten hareketle, yani erkeklerin kadınların emeğine el koymasından hareketle açıklamak, kuşkusuz erkek egemenliğinin tahlili için yeterli bir çerçeve sunmaz. Ancak ev emeğinin analizi, erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsiz ilişkinin özgül dinamiklerinin açığa çık-

rılması için bir zemin oluşturmaktadır. Böylece, aynı zamanda politik bir öznenin inşasına da olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, ev içinde karşılıksız emek harcamanın ve bir bütün olarak ev işlerinden tek başına sorumlu olmanın reddi, kadınların mücadelesinin önemli bir uğraşı olarak karşımızda durmaktadır.

Ev işlerini yapmayı reddetme, Dalla Costa'nın önerdiği gibi, bu işleri kolektif olarak yapmayı örgütlenme biçimini alabilirse de, bunun organize edilmesi ve gündelik hayatta uygulamaya konulması şu an için oldukça zor görünmektedir. Yine de bu, her türlü toplumsal üretimle birlikte, ev işlerinin de kolektif olarak yapıldığı bir toplum hayalini yitirdiğimiz anlamına gelmez. Bugün için verilecek mücadele, erkekleri ev işlerinde eş sorumluluk almaya zorlamak biçimine bürünebilir. Elbette ki erkekler, kadınlarla aralarındaki eşitsiz ilişkinin kendilerine sağladığı avantajlardan vazgeçmek istemeyecek ve ev işlerinin sorumluluğunu kadınlarla paylaşmaya direnç gösterecektir. İMECE'nin sorularına yanıt veren evli bir erkeğin sözleri, erkeklerin çoğunluğunun bakışını yansıtmaları açısından oldukça çarpıcıdır: "Kadının ... ekonomik özgürlüğü olduğu için evdeki işleri benim de yapmam gerekir. O zaman benim özgürlüğüm kısıtlanır. Kadın dediğin ikinci sınıf kalmalı." (İMECE, 2005)

Oysaki erkeklerle birlikte bütün bir toplumun özgürleşmesinin de koşulu, kadınların özgürleşmesidir. Kadınların ev işlerinden tek başına sorumlu olmayı reddetmesi, bunun önemli bir uğraşını oluşturmaktadır.

Erkeklerle
birlikte
bütün
bir toplumun
özgürleş-
mesinin de
koşulu,
kadınların
özgürleşmesidir

kaynakça:

- Barrett M. (1995), *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*, (Çev: Şen Sürer), Pencere Yayınları
- Bora A. (2005), *Kadınların Sınıfı*, İletişim Yayınları
- Dalla Costa M. (2005), "The Power of Women and the Subversion of the Community", <http://libcom.org/library/power-women-subversion-community-della-costa-selma-james>, indirilme tarihi 20.11.2005
- Delphy C. (1999), *Baş Düşman : Patriyarkanın Ekonomi Politikliği*, Saf Yayıncılık, (Çev: Handan Öz, Lale Aykent Tunçman), 1999
- Delphy C. (1992), "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği : Maddeci bir feminizm üzerine*, (der: Gülnur Acar-Savran / Nesrin Tura), Kardelen Yayınları
- Ferguson A. ve Folbre N. (1981), "The Unhappy Marriage of Patriarchy and Capitalism", *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy*, (der: Lydia Sargent), Pluto Press, 1981
- Firestone S. (1993), *Cinselliğin Diyalektiği*, Payel Yayınları, 2. Basım
- Harding S. (1981) "What is the Real Material Base of Patriarchy and Capital?", *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy*, (der: Lydia Sargent), Pluto Press, 1981

- Hartmann H. (1992), "Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği", *Kadının Görünmeyen Emeği : Maddeci bir feminizm üzerine*, (der: Gülnur Acar-Savran / Nesrin Tura), Kardelen Yayınları
- Harvey D. (1999) *Limits to Capital*, Verso
- İMECE Kadın Postası, Eylül 2005, sayı:3
- Mitchell J. (1985) *Kadınlık Durumu (Woman's Estate)*, (çev: Günseli, Gülnur, Şirin, Feraye, Şule, Yaprak), Kadın Çevresi Yayınları
- Molyneux M. (1992) "Ev Emeği Tartışması ve Ötesi", *Kadının Görünmeyen Emeği : Maddeci bir feminizm üzerine*, (der: Gülnur Acar-Savran / Nesrin Tura), Kardelen Yayınları
- Ramazanoğlu C. (1998) *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, (çev: Melfüre Bayatlı, yayına hazırlayan: Fatmagül Berktaş), Pencere Yayınları
- Acar-Savran G. (2004), "Kadınların Emeğini Görünür Kılmak : Marx'tan Delphy'e Bir Ufuk Taraması", *Beden Emek Tarih : Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Yayınları
- Segal L. (1990) *Gelecek Kadın mı?*, Afa Yayınları
- Vogel L. (1981), "Marxism and Feminism : Unhappy Marriage, Trial Separation or Something Else?", *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy*, (der: Lydia Sargent), Pluto Press, 1981

dipnotlar:

- 1) 'Umutsuz Evkâdınları' dizisinin bir bölümünden yapılan bu alıntı, kadınların işgücüne çekildiklerinde bile ev işlerinden sorumlu olduğunu göstermesi açısından çarpıcıdır. Söz konusu dizinin feminist analiz açısından incelenmesi bu yazının sınırlarının çok dışındadır.
- 2) Shulamith Firestone da, Cinselliğin Diyalektiği adlı kitabında maddeci çözümlemeyi patriarkayla ilişkilendirmektedir (bkz : Hartmann, 1992, 139).
- 3) Mitchell, J. (1985) Kadınlık Durumu (Woman/Estate), (çev: Günseli, Gülnur, Şirin, Feraye, Şule, Yaprak), Kadın Çevresi Yayınları.
- 4) Mitchell'e göre karmaşık bir bütün, en nihayetinde ekonomik düzey belirlese de, her bağımsız kesimin kendi özerk gerçekliği vardır. Bu karmaşık yapı, toplumda hiçbir çelişkinin, hiçbir zaman yalın olmadığı anlamına gelir. Her kesim, farklı bir hızla devindiğine göre, değişik zamansalılıkların yapının bütünündeki birleşimi alıncı, çelişkiler kimi zaman birbirinin etkisini ortadan kaldırıyor, kimi zamanda birbirini pekiştiriyor demektir (Mitchell, 1985, 143). Mitchell'in bu yaklaşımı patriarkal kapitalizm tanımlamasından hareket eden yaklaşımların zeminini sayılabilir.
- 5) Marksist yaklaşımı örnekleyen çalışmalardan bir diğeri de Eli Zaretsky'nin *Socialist Revolution*'da yayımlanan yazılarıdır.
- 6) Delphy'den farklı olarak ev içi üretimi bir üretim tarzı olarak nitelendiren bir diğer yazar John Harrison'dır. Harrison toplumsal formasyon ve üretim tarzları kavramlarından yola çıkarak 'kalıtsal', 'dölütsel' üretim tarzlarını ayırarak yeni bir üretim tarzı olarak 'yanasma' üretim tarzını önerir. Ev işi üretim tarzının işbölümünün olmayışı, emeğin toplumsallaşma düzeyinin düşük olması, üreticilerin bireysel olarak çalışıyor olmaları gibi özelliklerinin küçük meta üretimine benzediğini söyler. Ancak farklılık, ev içinde mübadele edilecek kullanımların üretilmemesidir. Ev işi emeğinin yeniden üretimi için kullanımı değerleri sağlar ancak emek gücü metasını dolaysız olarak üretmez. Emeğinin karısı kapitalist kesimde artık-değer biçiminde açığa çıkan artık emek harcadığı halde, emeğinin karşılığında sadece geçimini sağlar. Ev içi emeğinden kapitalist sisteme artık aktarılmasını sağlayan mekanizma, işçinin ücretinin, emek-gücünün değerinin altında olmasıdır. Bu da kadının evde harcadığı emeğin, emek-gücünün değerini düşürmesiyle mümkün olur (bkz : Molyneux, 1992).
- 7) Ancak Vogel'in işaret ettiği gibi Dalla Costa sadece işçi sınıfı kadınlarının ezilmesine odaklanmıştır ve kapitalizmin diğer sınıflardan kadınların ezilmesi ile ilişkisini göstermemiştir (Vogel, 1981, 203).
- 8) Dalla Costa'ya göre sadece kadınlar değil, toplumun diğer kesimleri fonksiyonel rollerle sermayeye bağlıdır ve konumları sermayenin genişleme yasalarına göre şekillenir. Örneğin çocuklar okula gönderilir.
- 9) Dalla Costa kadınların bir araya gelmelerinin aralarındaki dayanışma duygusunu geliştireceğini, mücadeleye için örgütlenmeye sağlayacağını belirtir. Dalla Costa'nın bu yaklaşımı fabrikalarda ve iş yerlerinde bir arada olan işçilerin sınıf bilincinin gelişimine ve buna bağlı olarak da mücadelesine benzetilebilir.
- 10) Selma James'de ev işlerinin ücretlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, ev işleri kapitalist pazarda değiş tokuş edilebilecek bir mal -işgücü- ürettiği için, çözüm ev işlerinin ücretlendirilmesinde aranmalıydı (bkz: Segal, 1990, 73).
- 11) L'Ennemi Principal, Liberation des femmes, Année zéro, Partisans, 1970.
- 12) Kadın dışarıda çalışmıyorsa tamamen, çalışıyorsa kısmen emeğine el konulmaktadır.
- 13) Delphy'e göre kadınların ikinci sömürülme biçimi de cinsel sömürüdür; bunun hem nedeni hem de aracı, yeniden üretimin denetlenmesidir (Delphy, agm).
- 14) Bu makale, "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism : Towards a More Progressive Union" , adıyla Capital and Class'ın 8. sayısında, 1979 yılında yayımlandı.
- 15) Hartmann Marksizm'le Feminizmin evliliğini, İngiliz örfi yasasında tanımlanan kocanın karyıla evliliği gibi olduğunu söylüyor : Marksizm ve feminizm tek bir şeydir ve o da Marksizmdir. "...gereksinmemiz olan ya daha sağlıklı bir evlilik ya da boşanmadır" (Hartmann, 1992, 128-29).
- 16) Hartmann sosyalist feministler için, erkek baskınlığının sınıf baskınlığından kaynaklandığını söyleyen Marksistlerle, sınıf ve ırkçı hegemonya gibi tüm baskınlığın erkek baskınlığından kaynaklandığını öne süren radikal feministler arasında orta yol sunar (Ferguson ve Folbre, 1981, 314).
- 17) Hartmann tüm bu yaklaşımları, erkeklerin bir grup olarak patriarkadan nasıl yararlandıklarını açıklamak için kabul etmez (Ferguson ve Folbre, 1981, 315).
- 18) Ann Ferguson ve Nancy Folbre Hartmann'ın sıraladığı bu listeyi oldukça açıklayıcı ve geniş bulurlar; ancak bu öğelerin sadece listelenmesinin yeterli olmadığını düşünürler. Bu yöntem, hem erkeklerin kadınları kontrol etmek için temel bir dürtüsünün olduğunu ileri sürmektedir; hem de cinsel baskınlığın, belirli malların ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımına olan ilişkisini gizlemektedir. Yazarlar buna karşılık, tarihsel faktörlerin bu mal ve hizmetlerin sağladığı yararları ve bunları kontrol etme olanaklarını değiştirdiği gibi, erkeklerin kadınları kontrol etme sebepleri ve yeteneklerinin de değiştiğini; patriarkal baskınlığın karakterinin ve derecesinin dönüşüğünü söylerler (Ferguson ve Folbre, 316).
- 19) ABD'de 1854 yılında National Typographical Union (Ulusal Matbaacılar Sendikası)'ın kadın dizgicilerin işe alınmasını kendi kanunlarıyla teşvik etmeme kararı Hartmann için patriarka ile kapitalizm arasındaki çelişkili ilişkinin bir örneğidir (Hartmann, 148).
- 20) Ferguson ve Folbre kapitalist toplumsal ilişkiler pek çok patriarkal baskınlık biçimiyle dayanışma içinde olsa da, kadınlar üzerindeki patriarkal kontrolün bazı biçimlerini zayıflatıldığını düşünüyorlar.
- 21) Harding Hartmann'ın yaklaşımına karşılık, Nancy Chodorow ve Jane Flax'ın psikolojik çıkarların egemenliğinde, ilişkilerin nasıl yeniden üretildiğinden hareketle, sermaye ve patriarkanın tarihsel ve maddi koşullarını ortaya koyduğu çalışmasını önerir (Harding, 1981, 138).
- 22) Molyneux Delphy'nin metninin Marksizmin karikatürleştirilmiş bir biçimine dayandığını; üretim tarzı, üretim ilişkileri, mübadele değeri, emek-gücü kavramlarını bilinen anlamlarından çok farklı anlamlarda kullandığını söylüyor. Örneğin üretim ilişkilerini, geçimi sağlama yolları olarak tanımlıyor (Molyneux, 1992, 97).
- 23) Young bu analiz için *cinsiyete dayalı işbölümü* (gender division of labour) kavramının merkezde olduğu bir teori geliştirir (Young, 1981, 50).
- 24) Patriarka toplumsal cinsiyet baskısının bağımsız sebebi olmadığı gibi, patriarkal baskı ilişkilerinde sermayenin önemli rolü de incelenmelidir (Harding, 1981, 136).
- 25) Ev emeği tartışmasından bağımsız olarak, Firestone'un sevgi ve aşk üzerine çözümlemeleri ve bunları ele aldığı Cinselliğin Diyalektiği kitabı feminist kuramın klasiklerinden sayılmaktadır. Firestone, sevginin belki de çocuk doğurmaktan daha fazla kadınların ezilmesine yol açtığından söz eder (bkz : Firestone, 1993, 36).

tarımda kadın ve bazı yapısal ilişkiler

1. giriş

Bu çalışma, feminist bakış kuramına dayanarak tarımda kadının genel kadın çalışmaları içindeki sıradışı konumunu, kadınların kendi deneyimleri aracılığıyla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Kadınların deneyimleri tarımdaki bazı yapısal ilişkiler aracılığı ile oluşur. Bu ilişkiler kadının sömürü ve ezilmişliğini ilişki arttığı oranda derinleştiren mekanizmalardır. Tarımda kadının ücretli emek, ücretsiz hane emeği, cinsiyete dayalı işbölümü, geçimlik üretim ve toprakla olan ilişkisi, baskı ve ezilmenin yapılanması olarak ortaya çıkar. Fakat sözkonusu baskı aynı zamanda kadının "epistemik avantajını" oluşturur; zira "feminist bakış kuramları toplumsal ve siyasal dezavantajın nasis epistemolojik, bilimsel ve siyasal avantaja döneltirdiğini anlatır" (Harding, 2004: 7).

Feminist literatüre baktığımızda, kadınların, etnik ve ırksal azınlıkların, emperyalizmin ve kolonyalizmin kurbanlarının, onların yaşamalarını yapılandıran baskın kültür ve pratikler içerisinde işlevsel "yabancılar" olarak tartışıldığını görürüz. Buna göre, onların ihtiyaçları ve arzuları, baskın kurumların tasarımı ve işleyişinde ifadesini bulamamıştır (Harding, 1998: 155); en azından kendi ezilmişlik ve sömürülmeleriyle ilgili olarak kendi politikalarını yapma şansına sahip olamamışlardır.

Benzer biçimde, Türkiye'de kadın çalışmalarında gelişen yeni eleştiriler de, kadınların feminist örgütler ve feminist hareket bağlamında doğulu/eğitimsiz ve batılı/eğitilmiş olarak bölündüklerine dikkat çeker. Buna göre, doğulu kadınlar kırsal, gecekondulu, eğitimsiz ve az gelişmiştir. Bunlara ek olarak, kamusal alanlarda konuşmaları beklenmez. Onlara yardım edecek olanlar, batılı, eğitilmiş ve akademik kadınlardır. Bu kadınlar, "özgürleşmiştir" ve kamusal alanlarda rahatlıkla konuşabilirler. Kendileri için değil de, doğulu, eğitimsiz ve köylü kadınlar için konuşmak zorundadırlar. Aynı zamanda özel alandaki sorunlarını politikaya taşımazlar (Üşür, 2001: 47); fakat diğer kadınların, çocukların ve yoksulların sorunlarını çözmek için politikaya çağırılırlar. Bu durum, yalnızca Türkiye'deki kadın hareketinin değil, genel olarak feminist hareketin önemli bir sınırlılığıdır.

Feminist bakış kuramına göre, "baskın grubun deneyimine ve onların bakışının maddi olarak düzenlenmesine karşı çalışan aktif bir politik direniş olmalıdır" (Welton, 1997: 11). Hartsock'ın bakış kuramı, maddi zeminde tüm kadınlar için ortak olan paylaşılmış yaşam deneyimlerinin epistemolojik önemi üzerine temellenmiştir (Welton, 1997: 10). Buna göre, kadınlar maddi ve epistemolojik farklılığa sahiptir (Welton, 1997: 9).

Hartsock'ın (1983: 243) deyişiyle "Kadınların maddi yaşam pratiklerinin, toplumsal ilişkileri hem kurmak, hem de anlamak için önemli epistemolojik ve ontolojik sonuçları vardır".

Kadınların maddi deneyimleri burada önemli bir dayanak olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat sorun, hangi kadınların deneyimlerinin ele alınacağı ve bu deneyimlerin kimler tarafından aktarılabileceği konusunda tartışılmaktadır. Bu noktada Hartsock, feministlerin epistemik olarak avantajlı konumda olduklarını iddia eder (Hundleby, 1997: 27). Dahası, "baskı deneyimi epistemik avantaj için bir kuruluş oluşturur ve bir potansiyel sağlar" (Hundleby, 1997: 27). Çünkü "sıradışı insanların, politik ilişkileri onlara dayananlardan daha açık görme potansiyelleri vardır. Epistemik avantaj, baskıcı koşullara direnildiğinde potansiyel olarak ortaya çıkar" (Hundleby, 1997: 28).

Türkiye'de 'batılı/eğitilmiş' kadınların "epistemik avantajlarının" karşısında kırsal kadınların yaşam deneyimlerini etkileyen yapısal ilişkiler, bu yazının konusunu oluşturacaktır. "Maddi deneyimin epistemolojiyi oluşturduğu" (Hirschmann, 1997: 76) düşüncesinden hareketle, Türkiye'de tarımda kadının "epistemik avantajı"nın oluşma koşulları tartışılacaktır.

Feminist bakış kuramına göre "baskının biçimlerini deneyimleyenler, kendi toplumlarının temel dinamiklerini ve bu baskın yapıları daha iyi anlayacaklardır" (O'Leary, 1997: 48). Fakat "feminist düşüncedeki 'deneyim'(in) aslında beyaz, batılı, orta sınıf ve heteroseksüel kadınların deneyimleri..." (Welton, 1997: 6) olduğu düşünülürse, kadınların maddi yaşam deneyimlerini, aralarındaki farklılıkları ihmal etmeden açığa çıkarmak nasıl mümkün olacaktır? Peki, bu kadınların maddi yaşam deneyimlerini, aralarındaki farklılıkları gözönüne

Nadide
Karkiner*

Tarımda
kadının
ücretli
emek,
ücretsiz
hane
emeği,
cinsiyete
dayalı
işbölümü,
geçimlik
üretim ve
toprakla
olan
ilişkisi,
baskı ve
ezilmenin
yapılanması
olarak
ortaya
çıkarmak

* Yrd. Doç. Dr.
Anadolu Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

olarak anlamak nasıl mümkün olacak? Çünkü "feminist düşüncedeki 'deneyim' aslında beyaz, batılı orta sınıf ve heteroseksüel kadınların deneyimleridir" (Welton, 1997: 16).

Bu yazı, Türkiye'de tarımda kadının "epistemik avantajını", yine kendilerinin maddi deneyimleri aracılığı ile oluşturmaya çalışmaktadır. Kadınların sözünün çalışmada yer alması ve aktarılması, herhangi bir çalışma içerisinde bu avantajın kendini oluşturur. Bu deneyimler ise kadının aşağıda bahsedeceğim yapısal ilişkiler içerisindeki konumu ile yakından ilintilidir.

2. türkiye'de kırsal kadın

Kandiyoti'ye göre (1990: 7-9), kırsaldaki kadınlar üçüncü dünyanın tarım sektörlerinin öncelikli olarak aktif katılımcıları ve üreticileridir. Hanedeki günlük işlerin yürütülmesi ve emek zamanları ile ilgili olarak üretkenlikleri üzerinde sınırlandırmalar vardır. Tarımdaki yetişkin kadının yaptığı işler, zaman-bütçe çalışmalarında, su getirme, odun toplama, yiyecek yapmak ve hazırlamak olarak görülür. Bu işlerdeki herhangi bir azalma ve emek zamandaki özgürleşme, kadını gelir getiren faaliyetlere yönlendirir.

Ecevit (1994: 96) ise, tarımda kadının konumunun ataerkillik, kadının mülksüzlüğü ve kadın emeği alanlarının derinlemesine incelenmesi ile anlaşılacağını savunur. Buna göre, tarımda kadının hangi konumda olduğu ve nasıl bir rol oynadığı şu ilişkiler aracılığı ile ele alınmalıdır :

Kadının üretim, yeniden üretim ve metalaşma sürecindeki rolü; kadın emeğinin farklı kullanım alanlarındaki değişen özellikleri; kadın emeğinin toplumsal hareketsizliği; kadın emeğinin ataerkillik kontrolü; kadın emeğinin görünmezliği ve değersizliği ideolojisi; kadın emeğinin yoğunlaştırılma ve emek süresinin uzatılma baskısı; emek kullanımında kadının eşitsiz işyükü; kadının cinsiyete dayalı işbölümündeki yeri; kadın ve çocukların fakirliği ve düşük toplumsal refah seviyeleri; kadının hane döngüsünde yaşamak zorunda bırakıldığı çelişkili konumu; kadının siyasi yapı ve siyasallaşma sürecinde karşılaştığı engeller ve kadının ideolojik ve kültürel yapı içindeki rolü.(Ecevit, 1994: 96-97).

Yukarıda tarımda kadının konumunu ilgilendiren ilişkilerle bağlantılı olarak bu yazıda, Türkiye tarımında yer alan küçük meta üreticisi hanelerdeki kadınların, yapısal ilişkiler olarak adlandıracağım ücretli emek, ücretsiz hane emeği, cinsiyete dayalı işbölümü, geçimlik üretim ve toprakla ilişkileri ele alınmaktadır.

Türkiye tarımının yapısına genel bir üretim biçimi olarak küçük meta üreticiliği egemendir. Varlığını geçimlik üretim, hane emeği ve mevsimlik işçilik temelinde sürdüren bu küçük meta üreticisi hane yapıları, yapısal uyum politikaları ile birlikte olumsuz bir sürecin içine girmiştir. Yapısal bir etki olarak kadının ücretsiz hane emekçisi statüsü güçlenmiş, farklılaşma ve sömürü nedeniyle ücretli emekçi statüsüne geçmeleri olanaksız hale gelmiştir.

Farklılaşma ve mülksüzleşme nedeniyle yoksullaşma sürecine giren üreticiler varlıklarını, mevsimlik ücretli işçilik aracılığı ile sürdürmeye çalışmaktadır (Ecevit ve Ecevit, 2002: 273). Bütün bu koşullardan hareketle küçük meta üreticisi hane içerisindeki ücretsiz hane emekçisi kadının maddi durumu incelenecektir.

3. yapısal uyum politikaları ve kadına olumsuz etkileri

Neoliberal yapısal uyum politikaları, 24 Ocak 1980'den beri ekonomik krizlerle birlikte Türkiye ekonomisi içerisinde yer almaktadır. Yıkıcı etkileri ise 1997'den beri derin bir şekilde hissedilmektedir.

Yapısal uyum politikalarının dayattığı istikrar programının önemli bir parçası olan tarımsal destekleme politikaları dönüştürülmüştür. Her türlü tarımsal destek kaldırılmış ve Doğrudan Gelir Desteğine¹ transfer edilmiştir (Gü-

Yapısal
bir etki
olarak
kadının
ücretsiz
hane
emekçisi
statüsü
güçlenmiş,
farklılaşma ve
sömürü
nedeniyle
ücretli
emekçi
statüsüne
geçmeleri
olanaksız
hale
gelmiştir

neydin, 2003: 143). Hiçbir ülkede tek başına uygulanmayan Doğrudan Gelir Desteğinin, Türkiye gibi istihdamın %40'ının tarıma yığıldığı ve kayıt sisteminin olmadığı bir sektörde başarılı olması imkânsızdır (Emre, 2003: 160). Uygulanan politikalar ve onların tarım sektörü üzerindeki etkisi aşağıda özetlenebilir:

Tarımda sübvansiyonların kaldırılması, çiftçiye direkt ve dolaylı olarak yapılan desteklemelerin ya tamamen ya da tedricen giderek artan bir hızla kaldırılması biçiminde ortaya çıkan politikalar, Türkiye tarımında üreticileri ve de özellikle aile emeğine dayalı küçük işletmeleri büyük bir erime sürecine getirmiştir (Aydın, 2001: 13).

Yapısal uyum politikalarının olumsuz etkilerini gidermek için köylü hanelerin bekâ stratejileri geliştirdiklerini söyleyen Aydın (2001: 22), bunları, "yeni gelir kaynakları yaratmaya yönelik stratejiler; birikmiş kaynakları harcama ve borçlanmaya dayalı stratejiler ve tüketimi sınırlama, maliyeti düşürme biçimindeki stratejiler" olmak üzere üçe ayırmaktadır. Tüm bu stratejilerin daha çok çalışmaya ve daha az tüketmeye yönelik çabası, olumsuz ve eşitsiz etkisini yine en çok kadınlar üzerinde göstermektedir.

Devlet destekleme politikalarının kaldırılması ya da azaltılması hane gelirlerini önemli ölçüde azaltmış, farklılaşma ve mülksüzleşme eğilimlerine yol açmıştır. Bunlarla bağlantılı olarak kadınların ücretli emek, ücretsiz hane emeği, cinsiyete dayalı işbölümü ve toprakla ilişkilerine bakıldığında, kadınların hane içerisindeki iş yüklerinin arttığı görülmekte ve bu da eşitsizliği ve sömürüyü pekiştirmektedir.

4. tarımda kadın: ücretli emek, ücretsiz hane emeği, cinsiyete dayalı işbölümü, geçimlik üretim ve toprak

Ücretli emek, tarımdaki kadın için ancak örgütlü bir üretim sonucu ulaşılabilen bir dinamik olarak algılanmaktadır. Kadınlar, düzenli ücret almanın yolunun bir fabrikada çalışmaktan geçtiğini düşünmektedirler (Karkıner, 2001: 154). Köy içerisinde ücretli iş yapması ancak işin yoğun olduğu mevsimlerde mümkün olabilen kadınlar, genellikle emek takas ederek emeğe olan ihtiyacı karşılama yoluna gitmektedirler.

Kırsal kadının ücretli emeğe ulaşmasının önünde ciddi engeller vardır. Öncelikle, kadınlar miras sistemindeki eşitsiz uygulamalar ve yetersiz gelir nedeniyle toprak sahibi olamamaktadır. Kadınların mülkiyet ilişkileri üzerin-

de kontrollerinin olmaması, kendi emekleri ve eğitimleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını da olanaksız hale getirmektedir. Bu durum, hane- nin karar verme süreçlerindeki konumlarını da zayıflatmaktadır. Ücretli emeğe ulaşan kadınların düşük ücretle çalışmaları ise başka bir yapısal faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de yapısal uyum politikalarının beklenen bir sonucu olarak, çokuluslu sermayenin tarımda doğrudan bir yatırımını göremiyoruz. Bunun nedenleri olarak yüksek enflasyon, ekonomik ve siyasal istikrarsızlık gösterilmektedir. Tarımda ücretli istihdam yaratmayan sözkonusu durum nedeniyle, yapısal uyum politikalarının kırsal kadının ücretsiz hane emeği konumunu daha da pekiştirdiği söylenebilir. Oysa diğer az gelişmiş ülkelerde, yapısal uyum politikaları tarımsal ilişkilere zarar verirken, kadınlar esnek ve ucuz emek olarak bu uluslararası şirketlerde istihdam edilebilmektedir (Kurian, 1999; Tafta, 1999; Chant, 1999; Afshar, 1999). Çünkü çokuluslu şirketler, iş kanunlarının ve sendikaların zayıf ya da güçsüz oldukları yerlerde üretim faaliyetlerine girmeyi kârlı bulmaktadır. Yine işçi kadınlar da halihazırda köylü ailelere bağlıdır (Acker, 2004: 33) Yani bu kadınlar kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar anlamına geliyor. Her ne kadar kadın aleyhine bir istihdam faaliyeti olarak görülse de, Türkiye tarımında kadınların bu tarz istihdam olanakları da oldukça sınırlıdır ve neredeyse yoktur.

Yapısal uyum politikalarının olumsuz bir sonucu olarak, küçük meta üreticisi hanelerdeki kadınların toplumsal ve ekonomik durumunun kötüleşmesi beklenirken, onlar buna tarlada daha çok çalışarak ve ücretli emek kiralamayarak karşılık vermektedirler. Aydın (2001: 12-13) bu davranışı, söz konusu politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan krize karşı hanelerin "beka stratejileri" olarak değerlendirmektedir. Bu stratejilerin de en önemli faili ise ücretsiz emeğiyle yine tarımda kadındır. Kırsal kadın, bu küreselleşme eğilimlerine karşılık olarak, emek zamanını yoğunlaştırıp, genişletirken, daha az tüketmektedir. Başka bir deyişle;

Yeni gelir olanakları aramak, yeniden üretimde her türlü tasarrufa gitmek, daha çok borçlanmak, tüketimi sınırlamak, tarımda kadının emeğinin sömürsünü derinleştirir (Günaydin, 2003: 147).

Türkiye tarımında, küçük meta üreticisi hanelerde erkeklerin uzun dönemli mevsimlik işçilik yapmaları, ücretsiz hane emeğinin kalıcı olarak yerleşmesini sağlamaktadır. Kadınla-

Ücretli emek, tarımdaki kadın için ancak örgütlü bir üretim sonucu ulaşılabilen bir dinamik olarak algılanmaktadır

rın ücretsiz hane emekçisi konumlarının pekişmesi, onların ücretli emeğe ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Yine bu kadınlar, istatistiklerde ev kadını olarak görülmektedir.

Tarımda emek süreçlerinde her ne kadar cinsiyete dayalı işbölümü yerleşmiş bir yapı ise de, Türkiye tarımının kadınsılaşmasından bahsetmek mümkündür. Cinsiyete dayalı işbölümüne göre şekillenen emek sürecinde kadının iş yükü, ürünlerin sermaye ya da emek yoğun olmasına göre değişir. Yine, tarımda kamusal ve özel alanın ayrılmamış olması ve ataerkil mülkiyet yapısı, kadının işbölümü içerisindeki konumunu önemli ölçüde etkiler. Ayrıca Türkiye'de tarım sektörünün ağırlıklı olarak emek yoğun ve az getiri sağlayan bir sektör olması nedeniyle, tarım, erkek işgücü tarafından terk edilen bir üretim alanıdır. Tarımın kadınsılaşması ile birlikte kadın emeği, sömürüye daha açık bir hale gelmiştir (Günaydın, 2003: 132).

Tarım sektöründe kadın istihdamına baktığımızda;

1999 yılı verilerine göre kadınların yüzde 72,2'si tarım kesiminde çalışmaktadır. 1990-2000 yılları arasında kadın istihdamında yüzde 34'ten yüzde 28'e olmak üzere yüzde 6'lık bir daralma olmasına karşın, aynı zaman diliminde tarım istihdamındaki kadının payı yüzde 49'dan yüzde 49,2'ye yükselmiştir. Bu sonuç, "tarımın feminizasyonu" olarak nitelenmektedir (Günaydın, 2003: 132).

Dahası, tarımsal üretimin yoğunluğuna bakılmaksızın, tarımın kadınsılaşmasından söz etmek mümkündür. Cinsiyete dayalı işbölümü daha çok belirginleşmiş; idari ve işletme ile ilgili işler belirgin bir biçimde erkek işi olmuş; köyün kamusal alanı en yakın ilçeye

kaymıştır. Kadının ücretsiz hane emekçisi konumu, onun karar verme süreçlerindeki yerini de olumsuz etkilemektedir.

Tarımda kadının iş yükü sermaye yoğun ve emek yoğun ürünlere göre önemli ölçüde farklılaşır. Küçük meta üreten işletmelerin varlığının devamı, uzun dönemli mevsimlik ücretli işçiliğe dayanır. Bu da metalaşmamış aile emeği ile uzun dönemli mevsimlik ücretli emeğin birleşimidir. Burada üzerinde durulan konu, kadının geçimlik üretimde aldığı roldür. Ecevit ve Ecevit'e göre (2002: 279):

Küçük meta (KM) üreticisi, genel olarak geçimlik üretim alanını mümkün olan en geniş düzeye genişleterek (yeniden üretim için gerekli tüm tüketim konularında) ve mümkün olduğu ölçüde meta tüketmeden yapmaya çalışarak, yoksullaşma eğilimlerine karşı direnmeye çalışmaktadır. KM üretiminin geçimlik üretim alanı oldukça geniştir, çünkü geçimlik malların büyük bir kısmını meta olarak satın almak mümkün değildir (Ecevit ve Ecevit, 2002: 279).

Yukarıda Aydın'ın (2001: 22) bahsettiği beka stratejilerinden birisi de "hanelerin çok daha ucuz ve kalitesiz mal ve hizmetlere yönelerek ve hatta kimi mal ve hizmetleri üretmek yoluyla giderleri sınırlamaları"dır (Aydın, 2001: 27). Geçimlik üretim yalnızca metalaşmamış mal ve hizmetleri üretmekle sınırlı değildir; çocukların yetiştirilmesi ve kadının ev içi emeği de buna dahil edilmelidir.

Özbay (1984: 47) bunu "kırsal kesimde piyasaya çıkmamış ve bu nedenle aile emeği ile gerçekleştirilen, fakat 'ev işi' olarak nitelendirilen" işler olarak değerlendirir. Bu işler besin maddelerinin hazırlanmasından (salça, bulgur, tarhana gibi), hayvanların bakımı, yorgan,

**Tarımın
kadınsılaşması
ile birlikte
kadın
emeği,
sömürüye
daha
açık
bir hale
gelmiştir**

kilim gibi ev eşyalarının yapımına kadar uzanmaktadır. Özbay'a göre (1984: 47) kadınlar tarımsal üretimin dışında bırakılsalar bile bu işlerin bazılarını yaparlar. Dolayısıyla söz konusu işleri, ailenin üretim işlevini sürdüren etkinlikler olarak değerlendirmek gerekir. Bugün de ailenin hem üretim hem de yeniden üretim işlevini sürdüren ve kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu geçimlik faaliyetler yoğun olarak devam etmektedir.

Türkiye tarımda mülkiyet yapısı ağırlıklı olarak ataerkindir. Kırsal toprak mülkiyeti sorunu, kadının sorunudur. Bu sorun, kadının tarihsel olarak mülksüzlüğü şeklinde ortaya çıkar. Mülksüzlük, miras yoluyla hak edilen toprakları almamakla başlar ve kadın, parası olsa bile yeni toprak alıp mülkiyetine geçiremez. Toprak mülkiyetine sahip olmaması kadının hem hanedeki diğer malların sahipliğini, hem de kadının kendi emeği üzerindeki kontrolünü olumsuz etkiler.

Oysa toprak mülkiyetinin, küçük meta üretiminin varlığını devam ettirmesi ve farklılaşması açısından yadsınamaz bir rolü vardır. Yine 'toprağın miras yoluyla mülk edinilmesi küçük meta üretiminin içinde bulunduğu mülkiyet ilişkilerinin temelini oluşturur' (Ecevit, 1994: 99). Kadının miras yoluyla hak ettiği topraklardan vazgeçmesinin önemli olumsuz sonuçları bulunmaktadır:

İlk olarak, kadın yaşam döngüsündeki üç hane (baba, kayınbaba, koca) yapısında toprak sahibi olamamaktadır. İkinci olarak, babasının hanesindeki toprakların görece fazla olduğu durumda bile, kadının toprağa ilişkin potansiyel gücü ortadan kalkmaktadır. Son olarak, kadının evlilik süresince ve evlilik öncesi 'pazarlık' gücünü azaltmaktadır; örneğin, kendi emeğinin değerinin görünmezliğini kabul etmesi sonucunu doğurmaktadır (Ecevit, 1994: 98).

Toprak mülkiyetinin küçüklüğü ve eşitsiz dağılımı, tarımda sermaye birikimini olanaksız kılmaktadır (Ecevit ve Ecevit, 2002: 276). Sonuç olarak kadının mülksüzlüğü, tarımda emeğin kadınsılaşmasını ve kadın emeğinin sömürsünü pekiştirici bir rol oynamaktadır. Bu dinamikler içerisinde hanenin mülksüzleşmesinden söz etmek olanaksızdır.

5. sonuç: tarımda kadının epistemik avantajının oluşma koşulları

Kırsal kadının, ücretsiz hane emekçisi olarak ücretli emekle olan zayıf ilişkisi, mülksüzlüğü ve tarımdaki kapitalist eğilimlere rağmen

geçimlik üretimde sıkışıp kalması nedeniyle baskı altında olması, onun "epistemik avantaj" oluşturma koşullarını içerir. Çünkü baskı deneyimi, feminist bakış kuramına göre, epistemik bir kaynak olabilmektedir (Hundleby, 1997: 35-36).

Türkiye tarımında sömürüye maruz kalan ücretsiz hane emekçisi kadınların "epistemik avantaj"ları yine eğitilmiş ve akademik kadınlar tarafından mı oluşturulacaktır? Böyle bir çelişkili durum söz konusu olsa da, kadınların tarımda yapısal unsurlarla ilişkileri aracılığı ile oluşan ezilme ve sömürülme deneyimleri yine feminist bakış içerisinde yerini bulacaktır. Çünkü feminist bakış kuramını feminizm için önemli bir epistemoloji yapan, baskının epistemik önemini vurgulamasıdır (Hundleby, 1997: 42).

Dolayısıyla, kırsal kadının emeğini yoğunlaştırıp emek zamanını genişletmesi, emeğin karşılığında alınanların azlığına karşı bir direnme mekanizmasıdır. Dahası, bu durum kadının işyükünü mutlak ve göreceli olarak arttırmaktadır. Kadının mülksüz bir birey olarak daha çok ve daha yoğun çalışması, küçük meta üreticisi hanenin mülkünü korumaya yöneliktir; dolayısıyla yoksulluğa karşı bir direnme mekanizması oluşturmaktadır. Ecevit ve Ecevit (2002: 286), küçük meta üreticisi hanelerde yoksulluğa direnme ve mücadelenin iki temel alanı olduğunu söyler:

Bunlardan ilki, işletme (aile/hane emeği) ölçek verimliliğini arttırmak ve üretim ve yaşam (yeniden üretim) maliyetini düşürmektir. Yoksullukla mücadelede, hane gelirlerini arttırmak için üretim ölçeğini ve teknolojisini değiştirerek verimliliği arttırmak mümkün değildir. Verili ölçek ve teknolojiyi değiştirmek, sermaye biriktirebilen kapitalist çiftçilik anlamına gelir ki, bu, KM üretiminin kapitalist çiftçiliğe dönüşmesini gerektirir. KM üreticisi, hane gelirini arttırmak için çalışma süresini ve yoğunluğunu mümkün olduğu ölçüde artırarak bir direnme gösterebilir. (...) Çoğu kez işyükünün bu tarz arttırılmasında erkek emeğinden ziyade kadın emeğine başvurulmaktadır (Ecevit ve Ecevit, 2001: 286).

Yine, kamusal ve özel alanlar net olarak ayrılmadığı için evde ve tarlada işe ve emeğe atfedilen değerler (ki, çoğunlukla hanenin kadın üyeleri tarafından yapılır) kadının toplumsal statüsüne olumlu olarak yansımaz.

Bütün bu olumsuzluklara, ezilme ve ikincillik deneyimine ek olarak, Türkiye'de devlet desteğinin ortadan kalkması, kırsal kadının

Mülksüzlük,
miras
yoluyla
hak
edilen
toprakları
almamakla
başlar ve
kadın,
parası
olsa
bile
yeni
toprak
alıp
mülkiyetine
geçiremez

eşitsiz konumunu pekiştirmekte ve yoksulluğunu arttırmaktadır. Hane düzeyinde eşitsizlik ve yoksulluğun artması, küçük üreticilerin farklılaşması ile bağlantılı olarak kırdan kente göçün artmasına neden olmakta, bu ise esas olarak erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçilik yapmasıyla sonuçlanmaktadır.

Tarımında kapitalistleşmeyi hızlandıran küresel eğilimler, ücretli emeğin genişlemesine katkı sağlamamaktadır. Bu durum, Türkiye'de tarım ekonomisine egemen olan geçimlik küçük köylü üretiminde kadının eşitsiz işyükünü ve ücretsiz hane emekçileri olarak sömürülerini arttırmaktadır. Buna rağmen, tarımda kadının güçlü olduğu alanlar da vardır. Yarkin cemaat, aile ve akrabalık ilişkileri, kadınlar arasında bilgi birikimini sağlamakta; bu ise kırsal yaşamda kadının temel bilgi kaynağını ve kadın gücünün önemli bir dayanağını oluşturmaktadır.

Küçük meta üretiminin devamı, Türkiye tarımının kendine yeterli karakterinin en önemli nedenidir. Kendine yeterlilik karakterinin devamlılığını sağlayan ise kadındır.

Hartsock (1998: 240), baskının daha iyi insanlar yarattığını iddia etmediğini, aksine baskının neden olduğu sıradışılık deneyiminin insanda yaralar bıraktığını ileri sürdüğünü söylemektedir. Ona göre, yalnızca baskı deneyimi, toplumsal hayatın yeni ve önemli anlayışlarına olanak sağlamaktadır. Ve düşünmemizi epistemolojik bir temelde yapmalıyız, çünkü "dünyayı bilemediğimize inanırsak, hareket etme güvenine sahip olamayacağız". Günlük pratik faaliyetimizin dünyayı anlamayı içerdiğini tanıyan bir epistemolojiye ihtiyacımız var. Aynı zamanda bu epistemolojimizin alternatifler yaratmanın güçlüğünü bilmeye ihtiyacı var. Son olarak, baskı altında olanların anlayışı, insanlar arasındaki gerçek ilişkileri insanlık dışı olarak sunar. Bundan dolayı da feminist bakış epistemolojisinin siyasal eyleme bir çağrı olduğunu söyler (Hartsock, 1998: 240).

Dolayısıyla, cinsiyete dayalı işbölümüne tabi ücretsiz hane emekçisi konumundan hareketle tarımda kadının maddi deneyimlerinin yorumlanacağı niteliksel araştırmalar yapmak, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatın, kısaca maddi yaşamın ve karar verme süreçlerinin aktif katılımcıları olmaları gerekmektedir. Batılı ve eğitilmiş akademisyen kadınların onları konuşmaya zorlaması, belki de, bu kadınların dünyayı bilmediklerini sürekli tekrar etmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, kırsal kadınların baskı ve ikincillik deneyimlerinin farkına vararak toplumsal hayatın yeni anlayışlarını kavrayacakları mekanizma, yalnızca politik eylem olarak belirmektedir. Fakat bunun da zorlukları vardır. Bu zorlukları aşmak için kadınların kendi mülksüzlükleri ve emekleri ilgili deneyimlerinin "epistemik avantajının" oluşturulması gerekmektedir.

Doktora döneminde yaptığım çalışmada bir kadının deneyimlerini öğrenmeye çalışırken yaşadıklarım, tarımda kadının "epistemik avantajını" pratik düzeyde oluşturma zorlukları ile ilgili bir ipucu verecektir sanırım.

1998 yılının Ağustos ayında Bergama'nın Alibeyli köyünde gerçekleştirdiğim tarımda kadının feminist analizi çalışmasında 100 kadına anket, 50 kadına ise derinlemesine mülakat uygulandı. Anketler, üniversiteden kadın öğrenciler tarafından uygulanırken, 50 kadınla ben mülakat yaptım. Feminist bir araştırmanın, kadınları politikaya çağırmanın bir aracı olduğuna inanıyordum. Şaduman adında bir kadını benimle mülakat yapması için ikna ettim. Başka birinin bahçesinde buluştuk. İkimiz yere oturduk ve arkadaşça konuşmaya başladık. Çünkü feminist yöntem bilim hiyerarşik, otoriter ve kendi çıkarları için başkalarını ezme eğiliminde olmamayı gerektiriyordu (Reinharzt, 1983: 181). Kayıt cihazını açıp soruları sormaya başladım. Şaduman soruların yanıtını bilmiyordu. Sorduğum soruları "bilmiyorum" diye yanıtlıyordu. Ne olduğunu anlamadım ve ona kızdım. Kendi hayatı ile ilgili soruları benim değil ancak onun bilebileceğini söyledim. Şaduman ağlamaya başladı. Kendi hayatında beğenilecek bir şey olmadığını, çocukken babasının annesini sürekli dövdüğünü, daha sonra boşadığını anlattı. Annesi gidecek yeri olmadığı için köydeki yaşlı bir kadının yanına sığınmış ve başkalarının tarlasında yevmiyeli olarak çalışmaya başlamıştı. Yaşlı kadını torunu üniversiteyi kazanınca onun yanına, İzmir'e göndermişler. Şaduman'ın annesi evsiz kalmış ve intihar etmişti. Evlenmeden önce babasından sürekli dayak yiyen Şaduman'ı şimdi de kocası dövüyordu. Şaduman oldukça yaşlı görünüyordu. Ağzında ön dişleri yoktu. Dayaktan kırılmıştı.

Hartsock'ın (1998: 240) söylediği gibi, Şaduman dünyayı bilmediğine inanmıştı. Her ne kadar şiddet çoğu kadının ortak deneyimi olarak ortaya çıkıyorsa da, şiddeti biliyordu. Aynı çalışmada başka bir kadın, toprak sahipliği ile ilgili şunları söylemişti:

**Tarımında
kapitalistleşmeyi
hızlandıran
küresel
eğilimler,
ücretli
emeğin
genişlemesine
katkı
sağlamamaktadır**

Kadınlar erkeklere karşı gelemiyor. İki kişi çalışıp aldık. Adamın üstüne oldu. Bir şey diyemiyorum. Kadın rest çekemiyor. Bu sefer erkek devamlı kadını esir altına alıyor. Benim anamdan babamdan olsa adam karışamaz benim toprağıma.³

Bu örnekleri vermekteki amacım metodolojik zorlukları ifade etmekten çok, burada yaşanan kadınların kendi baskı deneyimlerini anlatırken yaşadıkları güçlülüdür. Onlar olumsuzlukların farkındalar ancak bunların çözümünü oluşturacak araçlara sahip değiller.

Ücretli emeğin, ücretsiz hane emeğinin, mülksüzlüğün, geçimlik üretimin kadının sesinden kendi açıklaması var. Kadınların kendi sesleriyle doğrudan anlattıklarının kadın çalışmaları içerisinde epistemolojik bir önemi olduğunu düşünüyorum. Kadınların bu temel yapısal ilişkiler karşısındaki güçsüz konumları, onları fe-

minist epistemoloji içerisinde güçlü kılmaktadır. Onların baskı deneyimleri, yukarıda bahsedilen çalışmalarda olduğu gibi, kendi sözlerinin öncelikli olarak yer almasını sağlamaktadır.

Fakat Hartsock'ın (1998: 241) dediği gibi, "deneyimin" statüsü ve yorumu sorunu var. Daha da önemlisi, deneyimi farklı yollardan ele almanın politik sonuçları var". Baskı altında olmalarına ve sıradışlıklarına göre oluşan gruplar, paylaştıkları ortak deneyimleri anlattıkları oranda karşı hareketlerini güçlendirirler. Son olarak, sorumlu ve bağlantılı bir bilgi oluşturabilmek için epistemik önceliğin, siyaset ve epistemoloji arasındaki bağlantıların ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Baskıcı durumların ortaya çıktığı yerlerin ana hatlarını anlamamız zorunludur (Hartsock, 1998: 241). Sanırım kadınların sesini duymak için buna ihtiyacımız var.

kaynakça:

- Acker, J. (2004) "Gender, Capitalism and Globalization", *Critical Sociology*, 30(1): 17-41.
- Alshar, H. Barrientos, S. (1999) *Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World*, New York: St.Martin's Press.
- Aydın, Z. (2001) "Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık Köyleri Örneği", *Toplum ve Bilim*, 88(Bahar): 11-31.
- Chant, S. (1999) "Women-headed Households: Global Orthodoxies and Grassroots Realities", *Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World* içinde, eds. H. Alshar, S. Barrientos, New York: St. Martin's Press.
- Crosby, C. (1997) "Dealing With Differences", *Feminists Theorize the Political* içinde, eds. J. Butler ve J. Scott, New York & London: Routledge.
- Ecevit, M. (1994) "Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler", *Amme İdaresi Dergisi*, 27(2), Haziran 1994'den ayrı bası, Ankara.
- Ecevit, Y. Ecevit, M. (2002) "Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeğinin Metalaşması", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, ed. Y. Özdek, Ankara: TODAİE.
- Emre, E. (2003) "Yeniden Yapılanma Sürecinde Türkiye'de Tarım", *Özgür Üniversite Forumu*, 22(Nisan-Haziran): 155-171, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite, Ankara.
- Günaydın, G. (2003) "Küreselleşen" Piyasa, Yoksullaşan Köylü", *Özgür Üniversite Forumu*, 22(Nisan-Haziran): 128-154, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite, Ankara.
- Harding, S. (1998) *Is Science Multicultural? Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies*, Yer: Indiana University Press.
- Harding, S. (2004) "Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophical and Scientific Debate", *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies* içinde, ed. S. Harding, New York & London: Routledge.

diplotlar:

- 1) Doğrudan Gelir Desteği, DTÖ'nün tarımsal destekleme aracı olarak tanımlanmasına karşın, niyet mektuplarında da belirtildiği gibi tarımsal destek olmayıp bir yoksulluk yardımıdır." (Günaydın, 2003: 143).
- 2) Bu örnek olay, Karkiner, Nadide (2001) *Feminist Analysis of Rural Women in a Village of Turkey*, adlı tezde başka bir formatta kullanılmıştır.

- Hartsock, N. (1983) *Money, Sex and Power: Toward a Feminist Historical Materialism*, New York, London: Longman.
- Hartsock, N. (1998) *The Feminist Standpoint Revisited and Other Essays*, Colorado: Westview Press.
- Hirschmann, N. J. (1997) "Feminist Standpoint as Postmodern Strategy", *Politics and Feminist Standpoint Theories* içinde, ed. Sally J. Kenney, H. Kinsella, New York & London: The Haworth Press.
- Hundleby, C. (1997) "Where Standpoint Stands Now", *Politics and Feminist Standpoint Theories* içinde, (ed) Sally J. Kenney, Helen Kinsella The Haworth Press, New York, London sf: 25-43
- Karkiner, N. (2001) *Feminist Analysis of Rural Women in a Village of Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: ODTÜ.
- Kurian, R. (1999) "Women's Work in Changing Labor Markets: The Case of Thailand in the 1980's", *Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World*, H.Alshar, S. Barrientos, New York: St.Martin's Press.
- O'Leary, C. (1997) "Counter Identification or Counterhegemony? Transforming Feminist Standpoint Theory", *Politics and Feminist Standpoint Theories*, eds. Sally J. Kenney, H. Kinsella, New York, London: The Haworth Press.
- Tarla, S. (1999) "Why Rural Technologies Fail to Meet the Needs of Nigerian Women: Evidence from Hausa Women's Groups in Kano State", *Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World* içinde, ed. H. Alshar, S. Barrientos, New York: St. Martin's Press.
- Üşür, S. (2001) "Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak", *Yerli Bir Feminizme Doğru* içinde, ed. A. İlyasoğlu, N. Akgökçe, Yayın yeri: İstanbul, Sel Yayıncılık
- Welton, K. (1997) "Nancy Hartsock's Standpoint Theory: From Content to 'Concrete Multiplicity'", *Politics and Feminist Standpoint Theories* içinde, ed. Sally J. Kenney, H. Kinsella, New York, London: The Haworth Press.

- 3) Bu örnek olay Alibeyli Köyünde yapılan Doktora alan araştırmasından alınmıştır. Karkiner, Nadide (2001) *Feminist Analysis of Rural Women in a Village of Turkey*, adlı tezde ve başka bir yerde kullanılmamıştır. İlk defa yazıda kullanılmıştır.

Kadınların
bu temel
yapısal
ilişkiler
karşısındaki
güçsüz
konumları,
onları
feminist
epistemoloji
içerisinde
güçlü
kılmaktadır

“mucizenin” adı mikrokredi olabilir mi?

Günümüz neoliberal kalkınma söyleminde, yoksulluğun aşılması ve kadınların güçlenmesi anlamında alternatif projeler olarak *mikrokredi uygulamalarından* oldukça sık söz edilmektedir. Artan yoksulluk karşısında parlak bir çözüm önerisi olarak sunulan projeler, yoksulluğun artmasına neden olan neoliberal uygulamaları tehdit etmeyen ama aynı zamanda yoksulluk sorunsalının bir tehdide dönüşmesini engellemeye çalışan yapısıyla, git-tikçe popülerlik kazanacağı, dolayısıyla daha da yaygınlaşacağı benzetilmektedir.

mikrokredi fikrinin ortaya çıkışı ve gelişmesi

Türkiye’de de Haziran-Temmuz 2003 tarihinden itibaren gündemdeki yerini almaya başlayan mikrokredi uygulamalarının ilk örneği, 1976 yılında, Bangladeş’te Jobra köyündedir. Fikir olarak ilk ortaya çıkışı 1973 yılında olmuştur. 1972 yılında doktorasını bitirmiş olarak Amerika’dan dönen Ekonomi Profesörü Muhammed Yunus Bangladeş’te kırsal bir bölgede yer alan Chittagong Üniversitesi’nde çalışmaya başlar. Bu dönemde genç bir kadına bambu sepet yapması için 6 dolar kredi verir. Bu kişisel deneyim 1976 yılında, çevre halkının yoksulluğuna çözüm olarak üniversite projesine dönüştürülür ve uygulama giderek yaygınlık kazanır. Öyle ki “Grameen” (Bangladeş dilinde kırsal/köy anlamına gelmektedir) kelimesiyle neredeyse özdeşleşen mikrokredi uygulamaları, Bangladeş’te bu adla bir vakıfa ve bankaya sahiptir. 1983 yılında resmi olarak kurulan bankanın 2004 yılı itibarıyla 1,229 şubesi, 44,636 köyde toplam 11 988 çalışanı ile 3.36 milyon üyesi bulunmaktadır. Üyelerinin yüzde 96’sı kadındır. Bugüne kadar toplam dağıtılan kredi miktarı 4.27 milyar dolardır. Kredilerin geri ödenme oranı ise yüzde 98.69’tır (Yunus, 2004).

Bangladeş’le birlikte uygulamanın Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’nın çeşitli ülkeleri de dahil olmak üzere, tüm kıtalarda yaklaşık 111 ülkeye (örneğin; Bolivya, Kosova, Bosna, Kamerun, Ekvator, Nijerya, Tanzanya, Vietnam, Hindistan, Endonezya, Meksika, Pakistan, Nepal, Senegal, Filipinler ve Çin) yayıldığı görülmektedir (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, 2003b: 15; Grameen Dialogue, 2004).

Uygulama alanları artarak devam eden mikrokrediler, projelerinin yoksulluk sorununu çözecek mucizevi ilaç olduğuna dair inançla 2005 yılı Birleşmiş Milletler tarafından, “Dünyada Mikrokredi Yılı” ilan edilmiş ve 2015 yılına kadar mikrokredi uygulamalarıyla yoksulluğun yüzde 50 azaltılması hedeflenmiştir (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları, 2003b: 16).

Mikrokredi projelerinin uygulanması ve gelişmesine Dünya Kadın Bankası, ABD Uluslararası Kalkınma Kurumu (U.S. Agency for International Development/USAID), Uluslararası Zirai Kalkınma Fonu (International Fund for Agricultural Development/IFAD), Norveç Uluslararası Kalkınma Kurumu (Norwegian Agency for International Development/ NO-RAD), Kanada Uluslararası Kalkınma Kurumu (Canadian International Development Agency/ CIDA), İsviçre Uluslararası Kalkınma Kurumu (Swedish International Development Authority/SIDA) gibi kuruluşlar da katkıda bulunmaktadır.

Hiç kuşkusuz Dünya Bankası da bu kuruluşlardan birisidir. Maddi desteğin yanı sıra toplumsal fon projeleriyle de mikrokredi uygulamalarını desteklemektedir. 1995 yılında, kalkınmakta olan ülkelerde mikrokredi projelerinin desteklenmesi ve yayılması için, 100 milyon dolarlık bütçeye sahip Fakirin Fakirine Yardım Etmede Danışmanlık Grubu’nun (Consultative Group to Assist the Poorest) kurulması için 30 milyon dolarlık bir fon desteği sağlamıştır. Temel işlevi bir tür altyapı çalışması olarak görülebilecek bu grubun, mikrokredi programlarında takip edilmesi gereken en uygun yöntemleri belirlemek, kadınlara ve fakirlere fon kaynakları bulunmasını sağlamak ana amaçları arasında gelmektedir (Khandker, 1998: 5).

neoliberalizm ve mikrokredi

Bir yandan küreselleşme ve neoliberal politikaların uygulanmasıyla gelir dağılımı uçurumu derinleşmeye devam ederken, diğer yandan Dünya Bankası gibi bizi yoksulluk artırıcı politikaların mimarlarının yoksullukla mücadelede savaşıncı kisvelerine soyunmaları paradoksal bir durum gibi gözükabilir. Ancak bu amaçlarla girilen mikrokredi uygulamaları da

**Bahar
Yiğitbaşı - Akça***

**Projeler,
yoksulluğun
artmasına
neden
olan
neoliberal
uygulamaları
tehdit
etmeyen
ama
aynı
zamanda
yoksulluk
sorunsalının
bir tehdide
dönüşmesini
engellemeye
çalışan
yapısıyla,
daha da
yaygınlaşacağı
benzetilmektedir**

* Yıldız Teknik
Üniversitesi
Öğretim Görevlisi

neoliberal hedeflerle örtüşmeler içermekte, bu nedenle yoksulluğun getirebileceği tehditleri ortadan kaldırmaya, dolayısıyla yönetimine dair bir mekanizmaya dönüşmektedir.

Küresel kapitalizmin siyasal, iktisadi ve toplumsal düzenlemeler yoluyla üretim biçimleri ve istihdam modellerini yeniden yapılandırma politikaları, artan orandaki kadın ve erkeği, düşük ücret ve iş güvencesinden yoksun istihdam, sosyal güvencesizlik, sosyal politikaların kısıtlanması, işsizlik sorunları ile yüz yüze bırakmıştır. Her halükârda bu sürecin yarattığı toplumsal tahribat genel olarak yoksullaşma olmuştur.¹ Karşılaştığımız tablo, gelir dağılımının zenginler lehine daha da bozulduğu, merkezinde kadınların gitgide daha fazla yer aldığı ve yoksulluğun kadınlaştığı bir tablodur.

Yoksulluk ise sadece gelir dağılımındaki bir bozukluğa değil bununla bağlantılı olarak insani yaşam standartlarında bir gerilemeye, temel insani ihtiyaçlardan yoksunluğa da tekebül etmektedir. Sosyal devlet anlayışı da artık terk edildiğinden küçültülen devlet mantığı gereğince yoksulluğun çözümü ya yerel yönetimlere, ya sivil toplum kuruluşlarına, ya zenginlerin merhametine ama çoğunlukla da mikrokredi gibi projelerle yoksulların varsayılan bireysel "girişimci ruhlarına" bırakılmış görünmektedir. Zaten mikrokredi tanıtımında da bu durum şu sözlerle açıkça ifade edilmektedir: "Yoksulluğu hızlı bir şekilde ve vergi verenler açısından asgari ya da sıfır masrafla ortadan kaldırmak", "serbest çalışma; pek çok örnekte olduğu gibi, ekonominin işe almayı reddettiği ve vergi verenlerin de *sırtlarında taşımak istemedikleri* kişilere yardımcı olabilecek tek çözümdür." (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları, 2003a: 16; vurgu bana aittir).

Yoksullukla mücadele tarzları incelendiğinde görülmektedir ki, izlenen yol, sonucu yani yoksulluğu ortaya çıkartan kendi politikalarını eleştirmekten, değiştirmekten ziyade sırttaki yükten asgari masrafla kurtulmayı hedeflemektedir. Bu da yoksullar için ancak yoksulluğu hafifletme, "dayanılabilir kılma" yönünde işe yaramaktadır. Başka bir ifadeyle yapılmak istenen yoksulluğun, toplumsal eşitsizliğin gerekçelerini ortadan kaldırmak değil, sosyal bir patlamaya yol açmadan yoksulluğu yönetmektir.

söylemde mikrokredi

Yukarıda sunulan işbirliği, mikrokredi projelerini teşvik edenlerce farklı bir söyleme bürünmektedir. Projenin uygulayıcıları mikrokre-

dileri, iş yapma fikri olan yoksul kişilere gelir getirici bir faaliyet olarak, teminatsız ve kefilsiz küçük bir başlangıç sermayesi sağlama imkânı olarak tanıtmaktadır. Kredi verme işinde maddi teminat yerine sosyal teminat (5 kişinin bir araya gelerek oluşturduğu gruplarda grup üyeleri tarafından yapılan düzenli sosyal baskı) istenmektedir. Kadınlar, topraksız köylüler, küçük ölçekli çiftçiler, sokaktaki sahipsiz çocuklar ve orman köylüleri mikrokreditinin hedef kitlesi olarak tanıtılmaktadır (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları, 2003b: 9). Amaç verilen mikro-kredilerle yoksulları küçük girişimciler haline dönüştürmektir. Bu konumdaki kişilere verilen krediler sonrasında, krediyi alanlar daha ziyade kendi hesabına iş görme (self-employed) diyebileceğimiz türde iktisadi faaliyetlere yönelirler. Bu şekilde yoksullukla mücadeleye etmenin, kadınları ve de diğer dezavantajlı grupları güçlendirmenin, bu grupların üretkenliğini arttırmanın, iş olanakları yaratmanın, var olan işlerinin büyümesine ve de geliştirilmesine yardımcı olmanın, yeni iş olanaklarını teşvik etmenin, kırsal alandaki gruplarda yetiştirdikleri ürünlere olan bağımlılığı azaltmanın amaçlandığı (Ledgerwood, 1998) iddia edilmektedir.

Proje uygulayıcıları, özellikle de son dönemlerde, çoğunlukla kadınları hedef kitle olarak belirtmektedirler. O halde, bu noktada yoksul kadına verilen önceliğin nasıl gerekçelendirildiği önemlidir. Kadınların projede tercih edilmesinin gerekçeleri, projelerin söyleminde şu şekilde sunulmaktadır. "Kadınların cinsiyetler arası eşitsizliklere maruz kaldığı, gelir yaratabilecek kaynakların dağılımında çoğunlukla mağdur taraf oldukları" gözlemlenmiştir (Ahmed, Chowdhury, Bhuiya, 2001: 1957). Yine geleneksel yapılar yüzünden kadınların üzerinde mal varlığı gösterilmediğinden teminat karşılığı bankalardan kredi alamadıkları saptanmıştır. Bu bağlamda mikrokredi projelerinin savunucularına göre, mikrokredi projeleri tüm bunları gözetenek kadınlar için bir ayrımcılık uygular. Kadınların, ev-içi gelirlerde söz hakkının çok daha fazla olduğu durumlarda, söz konusu geliri öncelikli olarak çocukları için kullanmayı ve evin temel ihtiyaçlarını karşılamayı tercih ettikleri ve kadınların söz sahibi olduğu aile yapılarında, çocukların okula devam etme oranının da daha yüksek olduğu görülmektedir (World Bank, 1999: 3). Tüm bunlar göz önüne alındığında bu tarz projelerin uygulayıcılarına göre, yoksullukla mücadele bağlamında kadınlara borç verilerek ailenin gelirinin artırılması,

Proje
uygulayıcıları,
özellikle de
son
dönemlerde,
çoğunlukla
kadınları
hedef
kitle
olarak
belirtmektedirler

aile refahına bir erkeğe verilecek borçtan çok daha fazla katkıda bulunulması anlamına gelmektedir. Diğer yandan kadınların yürütecekleri iş ve elde edecekleri gelir sayesinde sosyo-ekonomik statülerinin geliştirilmesi ve böylece kadınların güçlü kılınması hedeflenmektedir. Kadınların içine girecekleri yeni ilişki ağları sayesinde dayanışacakları, oluşturacakları gruplar ile haftalık toplantılarında bilinçlerinin yükseltileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca tüm bu gelişmeler sonucunda her biri bireysel olarak değişim gösteren bu kadınların ve dolayısıyla ailelerin toplumsal bir gelişim göstereceği ve refah düzeylerinin artacağı beklentisi de eşlik etmektedir (Rahman, 1999).

Ancak projede neden kadınlar tercih ediliyor sorusunun cevabının bu gerekçelerle sınırlı olmadığı, projenin uygulanma sürecinde yaşananlar dikkate alındığında bu tercihin gerekçelerine yenilerinin eklendiği görülmektedir. Bu önemli noktaya ilerdeki bölümlerde tekrar değinilecektir.

Özetle, bu tarz projeleri destekleyenlerce mikrokredi uygulamaları, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir strateji olarak değerlendirilmekte, hem ekonomik hem de sosyal anlamda gelişecekleri, dolayısıyla mikrokredi kuruluşlarının da hem finansal hem de sosyal bir aracılık işlevi içerdiği iddia edilmektedir.

türkiye'de mikrokredi: türkiye grameen mikrokredi projesi (TGMP)

Neoliberal politikalarla derinleşen yoksulluk tüm dünyada bir sorunsala dönüşürken bu politikaların hâkim olduğu Türkiye'nin de aynı yoksulluk sorunsalı ile karşı karşıyadır. Yoksulluk ve yoksullukla mücadele Türkiye'nin de gündeminde yer almaktadır. Bangladeş'te uygulanan mikrokredi projesi, 2003 yılından beri Türkiye'nin gündeminde olup müktedirlerce yoksullukla mücadelede önemsenen yöntemlerden biridir.

1980 sonrası Türkiye'de, dünyadaki gelişmelere paralel olarak neoliberal politikalar hakim kılınmıştır. İhracata dayalı büyüme, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi, özelleştirmeler, finansal serbestleşme ve sosyal güvencelerdeki daralma süreci Türkiye'de de yoksulluğun boyutlarını arttırmıştır.²

TGMP'nin Gelişim Süreci

Diyarbakır'daki mikrokredi pilot bölge çalışması Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı Mütevelli

Heyeti Başkanı ve AKP Diyarbakır Milletvekili Prof. Dr. Aziz Akgül tarafından başlatılmış bir projedir. Bu proje de tıpkı Bangladeş'teki mikrokredi uygulamalarındaki gibi yoksullukla mücadele kapsamında değerlendirilmektedir. Zaten İstanbul'da 9- 10 Haziran 2003 tarihlerinde mikrokrediler bağlamında yapılan konferansın başlığı da buna paralel olarak "Mikrokredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Uluslararası Konferansı"dır.

29 Aralık 2002'de mikrokredi projelerinin Bangladeş'teki öncüsü Prof. Dr.

Muhammed Yunus, Aziz Akgül'ü Bangladeş'e davet etmiş ve orada bu projeyi duyan Aziz Akgül, aynı projeyi Türkiye'de de uygulamayı düşünmüştür. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a bilgi verilmesinden sonra mikrokredi çalışmasına ilişkin görüşmeler iki ülke arasında başlatılmış ve 6-10 Şubat 2003 tarihlerinde Prof. Akgül'ün Bangladeş'e tekrar gidip uygulamaları incelemesinin hemen ardından 3-10 Mart 2003 tarihlerinde Grameen Bank ve bir nevi vakıf işlevi gören Grameen Trust Genel Müdürleri İstanbul-Ankara, Diyarbakır ve Siirt'te incelemeler yapmıştır. Bu gelişmeler sonrasında Diyarbakır pilot bölge olarak seçilmiş ve 11 Haziran 2003'te mikrokredi pilot uygulama projesi başlatılmıştır.

Mikrokredi uygulamaları Dünya Bankası tarafından teşvik edilen bir uygulama olduğundan 6 Temmuz 2003'te Prof. Akgül Dünya Bankası (International Financial Cooperation-IFC-Uluslararası Finansal İşbirliği)'nin davetlisi olarak Washington'a gitmiş ve mikrofinans konusunda görüşmelerde bulunmuştur.

Bu gelişmeler sırasında bir yandan da mikrokredi uygulamalarına yasal bir statü kazandırmak için çalışmalara başlanmıştır. 12 Mayıs 2003 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) mikrofinans kuruluşları oluşturulması hakkındaki kanun teklifi başbakanlığa sunulmuştur. Yasal statüye ilişkin çalışmalara 25-26 Ağustos 2003 tarihlerinde Dünya Bankası'na bağlı IFC, ilgili Kamu Kuruluşları ve "Mikrofinans Kuruluşlarının Oluşturulması" hakkındaki kanun çalışmasının yapılması eklenmiştir.

İlk çalışmalar Diyarbakır'ın Elidolu Köyünde ve Hasırlı Mahallesinde yapılmıştır. Üyelere verilen 7 günlük eğitimin ardından Diyarbakır'da 18 Temmuz 2003 tarihinde ilk olarak altı kişiye her biri 500 milyon TL olmak üzere mikrokredi çeklerinin başbakan tarafından verilmesiyle uygulama başlatılmıştır. Bugün itibarıyla Diyarbakır, Bismil ve Van'da yaklaşık olarak

Mikrokredi uygulamaları, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir strateji olarak değerlendirilmekte, mikrokredi kuruluşlarının da hem finansal hem de sosyal bir aracılık işlevi içerdiği iddia edilmektedir

2800 kadın projeye dahil edilmiştir.³ 4400 kadına kredi imkânı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Şanlıurfa, Batman, Gaziantep, Kars, Ardahan, Sivas, Erzurum gibi diğer bazı illerde de fizibilite çalışması yapılmaktadır.

Diyarbakır Grameen Bank Mikrokredi Projesi bağlamında kadınlara dağıtılan mikrokrediler, çeşitli kuruluş ve kişilerin katkılarıyla finanse edilmektedir. Şu ana kadar dünyaca ünlü finans piyasaları spekülâtörü Soros'un başkanı olduğu Açık Toplum Enstitüsü 100 bin dolar, Vakıfbank 50 bin dolar, Finansbank 25 bin dolar, AKP Diyarbakır Milletvekili Aziz Akgül 10 bin dolar, Nevzat Yalçıntaş 10 bin dolar, Diyarbakırlı Selahattin Altındağ 10 bin dolar ve Ali İhsan Kaya 10 bin dolar vererek mevcut havuzu oluşturmuşlardır. Verilen kredi miktarının ve haftalık geri ödemelerdeki geri dönüş oranının yüzde 100 olduğu açıklandıktan sonra Açık Toplum Enstitüsü 100 bin dolarlık desteğine 100 bin dolar daha eklemiştir (Özkan, 2004).

Mikrokredi Projelerinin Uygulama Esasları

Neoliberal kalkınma söylemleri bağlamında destek gören TGMP'nin işleyiş mantığı Bangladeş'te uygulanan Grameen Projesi ile benzerlikler göstermektedir. Öncelikle projenin uygulanabileceği yerler için alan çalışması yapılmaktadır. Projenin uygulanacağı yer kararlaştırıldıktan sonra "mini-miting" toplantıları ile projenin tanıtımı hedeflenmekte ve mahalle veya köylerde mini-miting gerçekleştirilmektedir. Öncesinde yapılmış olan duyuru ile kadınların okul, ev, kahve gibi bir yerde toplanmaları sağlanmaktadır. Projenin tanıtımının ardından, gelen sorular cevaplanmaktadır. Birbirleriyle akraba olmayan, aynı mahallede, aynı köyde veya birbirine yakın oturan, sosyal ve ekonomik durumları benzerlik gösteren her beş kadının grup oluşturması istenmektedir.

Gruplar seçildikten sonra bir gün belirlenmekte, takiben yedi gün sürecek olan haftalık toplantıya başlanmaktadır. İlk toplantıda mikrokredi yeniden tanıtılmakta, ikinci gün mikrokredi uygulama esasları, üçüncü gün hesap sistemi anlatılmakta, dördüncü gün "10 Öneri"⁴ (bakınız Tablo1) öğretilmekte, okuma yazması olmayanlara kendi adlarını yazma ve imzalarını atmaları konusunda çalışma yapılmaktadır. Beşinci gün merkez müdürü kredi almak üzere başvuruların evlerini gözlemleyerek ve krediyi alacaklarla görüşerek gerekli formları⁵ doldurmaktadır. Altıncı gün son bir tekrar yapılmakta ve son gün olan yedinci gün grubun onaylanması gerçekleştirilmektedir. Grup

onaylandıktan iki ya da üç gün sonra üyeler kredilerini almaktadır. İlk başta gruptaki üç üyeye kredileri verilmekte, bu kadınların bir ya da iki hafta boyunca gözlemlenmelerinin ardından, kalan iki üyeye de kredileri verilmektedir. Krediyi aldıklarında bir hafta içerisinde kullanmaları gerekmektedir.

Tablo 1

On Öneri
1. Türkiye Grameen Mikrokredi Projesinin 4 prensibini takip edecek ve ilerleyeceğiz. Bunlar "Disiplin, Birlik, Cesaret ve Çok Çalışma."
2. Başarıyı ailelerimize getireceğiz.
3. Aile nüfusunu mümkün olduğunca az tutacağız ve harcamalarımızı en aza indireceğiz, kendi sağlığınıza dikkat edeceğiz.
4. Etkilebilir aramız varsa, yıllar boyunca sebze yetiştirip yiyeceğiz ve ihtiyaç fazlasını satacağız.
5. Çocuklarımızı eğiteceğiz ve onların eğitimi için gereken parayı kazanacağız.
6. Her zaman birbirimizin yardımına hazırlıklı olacağız. Eğer herhangi birimizin başı darda ise biz hepimiz ona yardım edeceğiz.
7. Eğer herhangi bir merkezde olumsuzluk ve disiplinsizlik varsa oraya gidip onu düzeltereğiz.
8. Yardımlaşmayı sürdüreceğiz. Birbirimize destek olacağız.
9. Çocuklarımızı ve çevremizi her zaman temiz tutacağız.
10. Sürekli işimizi ilerletmenin yollarını araştıracağız. Korku ve endişelerimizi yok edeceğiz.

(Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı, 2004a: 51)

Alınan kredi miktarları en az 50 milyondan başlamaktadır. İlk sene için mikrokredi alacak üyeler en çok 500 milyon alabilmektedirler. Ödemelerin düzenli olması durumunda bir sonraki yıl, bu miktar 800 milyona kadar çıkabilmektedir. Son dönemlerde "Mikrokredi Girişimci Kredisi" adı altında mikrokredideki ilk yılını sorunsuz olarak doldurmuş üyelerle ki bunlar altın üye olarak tanımlanmaktadırlar, 1 milyardan 3 milyara kadar değişen miktarlarda da kredi verilmektedir. Krediyi alan üyelerin kendi adlarına hesap açtırmaları istenmektedir. Bu hesaplarına kendi tasarrufuna olmak üzere her hafta bir milyon yatırmaları şart koşulmaktadır. Alınan kredilere "hizmet maliyeti veya servis bedeli" adı altında yüzde 15 faiz uygulanmakta⁶ ve kadınların alınan krediyi toplam 46 hafta içerisinde ödemeleri beklenmektedir.

Bu esaslar gözetilerek uygulanan proje ile yoksulların potansiyellerinin değerlendirilmesi, açığa çıkartılması beklenmektedir. Diğer bir

Alınan kredilere "hizmet maliyeti veya servis bedeli" adı altında yüzde 15 faiz uygulanmaktadır

deyişle, "rasyonel kapitalist" birey sayısının artırılması hedeflenmektedir.

mucizenin adı: mikrokredi (mi?)

Büyük harflerle anlatılan mikrokredi uygulamaları, bahsedilen hedefleri, neoliberal politikaları karşısına alarak değil, tam tersine bu politikalarla bütünleşerek gerçekleştirdiğinden mevcut halleri ile kabul görmekte ve teşvik edilmektedirler.

Pratikte yaşananlar her ne kadar çoğunlukla kamuoyuna birer başarı öyküsü olarak sunulsa da madalyonun diğer yüzünde başka hikâyelere rastlanmaktadır. İlk olarak rakamsal veriler üzerinden ilerlemek gerekirse projede geri ödeme oranlarının zamanında ve tam olarak ödeniyor olması (Bangladeş'te yüzde 98, Türkiye/Diyarbakır'da yüzde 100) önemli bir başarı kriteri olarak değerlendirilmektedir. İşte bu nokta da pratikteki sürece bakmak önem kazanmaktadır.⁷ Rakamsal olarak elde edilen bu başarı aslında mikrokreditinin pratikteki uygulaması esnasında gözetilen esasları ile yakından ilintilidir ki bu esaslar disipline edici özellikleriyle dikkat çekicidirler.

"Toplantı merkez şefi Hatice Hanım'ın evinde genelde sabah saat 9 civarı yapılmaktadır. Ancak o gün biraz geç kalındığından kadınlar beklemekten sıkılmışlar, kimisi dağılmış, kimisi da kapı önünde sohbet ederek beklemektedir. Şube sorumlusu kadınların merkez şefinin evine toplantı için gelmelerini söyledikten bir on dakika kadar sonra toplantı başladı. Şube görevlisi ile beş kadın yerde oturmakta ancak oturma düzeninde şube görevlisi kadınlardan ayrılmakta, yüzü kadınlara dönük şekilde onların önünde yer almaktadır. Toplantı merkez şefinin komutlarıyla başlatıldı. Hatice Hanım'ın "Bir: Ayağa kalk!" komutuyla herkes ayağa kalktı (ancak yerde oturmakta olan yetmiş yaşındaki Elvan Hanım yaşlılığından dolayı kalkamadı), hemen ardından "İki: Toplantı başlamıştır" komutuyla

şube müdürü ve kadınlar oturdular. Toplantı yaklaşık yarım saat kadar sürdü, bu süre içerisinde sadece para tahsili yapıldı ve kadınların defterlerine kayıtlar geçirildi. Toplantı sonunda da kadınlara Diyarbakır merkezde yapılacak atölye çalışması haber verildi, aralarından iki kadının gitmesi gerektiği bildirildi. Toplantı sonunda ise merkez şefi Hatice Hanım'ın "Bir: Ayağa kalk!" komutuyla ayağa kalkan grup "İki: Toplantı bitmiştir!" komutunun ardından sol ellerini yumruk yapıp sallayarak "Disiplin, Birlik, Cesaret, Çok Çalışma. Başarıyı Ailemize getireceğiz." sözlerinden oluşan antlarını okudular ve böylece toplantı sona erdi."⁸

Mikrokredi projelerini uygulanabilir kılan grup mantığının disipline edici bir mekanizma olarak daha en başta grupların onaylanması esaslarında kendisini göstermektedir. Onay prosedürü incelendiğinde "disiplin içerisinde sıraya girme", "grup başkan ve sekreterinin merkez müdürüne göre sol tarafta oturması", "10 Öneri"nin söylenmesi" gibi disipline edici tavırlar göze çarpmaktadır. Bu yaklaşım "düzen ve verimlilik" düşüncesinin pratikteki bir tezahürü olup düzen sağlandığı takdirde verimli bir üretimin gerçekleştirilebileceği, dolayısıyla yoksulluğun aşılabileceği iddiasını taşımaktadır.

TGMP tanıtım yayınlarında da ifade edildiği gibi "Gruplar, TGMP için sosyal bir güvençedir" (Türkiye İsrarı Önleme Vakfı, 2004b: 25). Maddi teminat yerine sosyal teminat uygulanan mikrokredi projelerinde borç grupları dayanışma ağı işlevinden daha çok paranın geri ödemelerinde bir yaptırım/garanti mekanizması olarak işlemekte ve dolayısıyla yeni borçlar alabilmek için kendi içlerinde bir iç disiplin yaratmaya odaklanmaktadır. Bu nedenle kadınlar, aynı zamanda finansal kuruluşlar olan mikrokredi projeleri için "iyi kredi riski" (yani paranın geri dönüşünün neredeyse garanti olması durumu) anlamına gelmektedirler (Goetz and Gupta, 1996: 45).

Grup mekanizması projede geri ödemelerdeki dönüşü kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda projenin işlem maliyetlerinin azaltılmasında da etkili olmaktadır. Grup içindeki üyeler birbirlerinin aldıkları krediyi kullanım yollarının ve geri ödemelerinin takip ve kontrolünü bizzat kendileri yapmaktadırlar, böylece projeyi ek bir külfetten kurtarmaktadırlar. Aynı zamanda grup olma zorunluluğu nedeniyle kişiler üye olabilecek yeni hedefleri belirlemekte de bilgi verici bir işlev yüklenmektedirler.

Grup dayanışması ile kadınlar arası iletişimin pekiştirileceği, sorunların aşılmasının sağ-

Mikrokredi uygulamaları, neoliberal politikaları karşısına alarak değil, bütünleşerek gerçekleştirdiğinden mevcut halleri ile kabul görmekte ve teşvik edilmektedirler

lanacağı, bir mikrokredi yetkilisinin 6 Eylül günü düzenlenen atölye çalışmasında kadınlara söylediği gibi "grup olunca yıkmak zor" ifadesi görünürdeki söylem olmasına rağmen grubun fiili işlevi daha çok kadınların "iyi kredi riski" olmalarını pekiştirmek gibi gözükmemektedir. Grup mantığı sayesinde sosyal sermayenin kullanılması planlanmaktadır. Dayanışma söylemi proje sorumlularınca aktif kılınmamakta ancak taksitlerin ödenememesi durumunda kadınların dayanışması şeklinde kendisini göstermektedir. Zaten "10 Öneri"de yer alan "Her zaman birbirimizin yardımına hazırlıklı olacağız. Eğer herhangi birimizin başı darda ise biz hepimiz ona yardım edeceğiz.", "Yardımlaşmayı sürdürüreceğiz. Birbirimize destek olacağız" önerilerinde de bu açıkça ifade edilmektedir. Kadınlar da hali hazırda birbirlerine olan desteklerini burada da sürdürmektedirler. "Bugün onaysa, yarın bana", "aramızda topluyoruz, kimin ne kadar eksikliği kalmışsa üstünü tamamlıyoruz, destek oluyoruz birbirimize" cümleleriyle dayanışmalarını ifade etmektedirler.

Bir TGMP çalışanı "Diyelim, birisi taşındı, grup üyeleri gelip bize haber verecek" sözleriyle grup mantığının pratikteki işlevini bu şekilde dile getirmektedir. Bu mantığı destekleyici bir konuşma 06 Eylül 2004 tarihinde Diyarbakır Mikrokredi Merkezinde üyeler için düzenlenmiş atölye çalışmasında da yapılmıştır. Üyelerden birisinin "neden kız kardeşimle, annemle aynı grupta olamıyorum?" sorusuna verilen cevap gruptan beklenen baskı mekanizmasını açıkça ortaya koymaktadır: "Eğer aileden birisi grubunun içerisinde yer alırsa ona karşı grup sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanabilirsin. Örneğin, annene karşı yaptırım gücün zayıf olur, ona bir şey diyemezsin". Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi grup içerisindeki ilişki ağı, yani sosyal sermaye, üyelerin birbirlerini kontrol etmelerini sağlayacak bir yaptırım mekanizması işlevi gör-

mektedir. Zaten projede, ödenmemesi durumunda icra uygulaması gibi hukuki yaptırımların olmadığı dile getirilmesine rağmen grup mantığı kadınlara anlatılırken grup olmalarındaki tercih altında yatan sebep şu sözlerde kendisini ifşa etmektedir: "Sen ödeyemezsen, gruptaki arkadaşların, onlar da ödeyemezlerse merkez grup borcunu ödemek zorunda".

Ödeyememe halinde kadının grubundaki diğer arkadaşlarının önünde mikrokredi sorumlularınca kınanması da geri ödemeyi sağlayabilmek için grup mantığı içerisinde kullanılan bir disiplin yöntemidir. Örneğin, Diyarbakır'da izlediğim haftalık toplantılardan birinde üyelerden biri geri ödemesini yapamayacağını bildirdi. Bunun üzerine şube müdürü ödemesini mutlaka hazırlaması gerektiğini oldukça

sert bir ses tonuyla ifade ederken şu sözleri kullandı: "Hiç utanman yok mu senin?", "Borcun var, bak herkes nasıl ödüyor?". Aslında, başını öne eğerek bu azarlamaları sessizce karşılayan üye, aldığı krediyle bir inek satın almış, üç karısı olan kocasının gözünde değer kazanabilmek için inegini satarak, parasını kocasına vermişti. Tüm bunları bilmesine rağmen Bangladeşli erkek şube müdürü, yerel sorumluya dönerek kadına iletmesi için "Bu bi-

Ödeyememe halinde kadının grubundaki diğer arkadaşlarının önünde mikrokredi sorumlularınca kınanması da geri ödemeyi sağlayabilmek için bir disiplin yöntemidir

zim sorunumuz değil, parayı bir şekilde bulup getirmesi gerekiyor" sözlerini kullandı. Tanık olunan bu durum, açıkça göstermektedir ki, toplumsal cinsiyet yapılarının şartladığı uysal ve itaatkâr kadın kimliği proje sorumlularınca sorunsallaştırılmaksızın kullanılmakta, kadınları güçlendirme sözde-söyleminin tam tersine "erk sahibi, azarlayan erkek" ve "edilgen, itaatkâr kadın" ikiliği bizzat proje sorumlularınca yeniden üretilmektedir. Üstelik kadının yine toplumsal cinsiyete bağlı ilişkiler sonucu yaşadığı mağduriyete ilişkin herhangi bir dayanışma, destek sunulmadığı gibi bu sorunun dikkate dahi alınmadığı gözlemlenmektedir. Karşılaşılan bu tablo, kadınların hem utanmasına

hem de bunu seyretmek durumunda bırakılan arkadaşlarının aynı durumda kalma kaygısıyla ödemelerini tam zamanında ve eksiksiz yapmalarına neden olmaktadır.

Grup dinamiği, grubun onaylanması süreci, toplantılarda oturma esasları, "10 Öneri", selamlaşma gibi çeşitli mekanizmlarla gruplar kontrol altında tutulmaya, disipline edilmeye çalışılmaktadır. Bu sayede aynı zamanda finansal kuruluşlar olan bu projelerin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Tüm bu özellikler projenin, bankanın daha "sağlıklı", "başarılı" görünür kılınmasına etkiye bulunmaktadır (Goetz and Gupta, 1996; Rahman, 1999). Üye kadınlardan birinin eşi, durumu şu sözlerle özetlemektedir: "Disiplin çok, para az!"

Mikrokredinin Sultanları⁹ Olmak Ne Demek?

Neoliberal kalkınma programlarında sorun teşkil eden yoksulluk sorunsalının çözümü öncelikle yoksulluğun yönetişimini gerektirmiştir. "İyi yönetişim" sayesinde yoksulları, dolayısıyla yoksul kadınları, katılım yoluyla güçlendirme hedeflenmiştir. İyi yönetişimin yollarından biri olarak da katılım/girişimciliği arttırabilecek mikrokrediler gittikçe yaygınlaşmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet sorunsalı ancak ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltma yoluyla meşruiyet kazanmaktadır. Dolayısıyla görünürdeki kadın-yanlısı söylem, asıl amaç olan neoliberal kalkınma programı içindir.

"Kredi verilirken neden kadınlar tercih ediliyor?" sorusu söylemde sunulanlardan farklı bir şekilde cevaplanabilmektedir. Bankanın stratejik çıkarlarının da gözetildiği anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin şartlandığı kimliklere bağlı olarak kadınlar, erkeklere oranla birçok açıdan daha kırılgan gözükmektedirler: fiziksel anlamda hareketlilik (mekansal yer değiştirme) açısından yine erkeklere oranla daha sabit, dolayısıyla takibi kolay, kültürel olarak da cinsiyetçi roller bağlamında daha utanç, edilgen ve uysal. Bunların sonucu olarak banka görevlileri için çalışma koşulları erkeklerle çalışmaktan çok daha kolay olmakta, daha güvenilir ve daha disiplinli bir ortam oluşturmaktadır.

Kadınların iş sahibi kılınması yoluyla yoksulluktan kurtarılmasını vaadederek mikrokredi söylemi somut uygulamalara bakıldığında bu açıdan da çelişkili sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, verilen kredilerin yoksullukla mücadele etmek üzere kadınlar öncülüğünde yeni

girişimlere yönelmesinden ziyade, gündelik temel ihtiyaçların karşılanmasında tüketildiğine sıklıkla rastlanabilmektedir. Yapılan görüşmelerde verilen kredilerin birikmiş kira, yiyecek, tarlaya ekim zamanının gelmiş olması nedeniyle gübre alımı gibi çoğunlukla bazı acil ihtiyaçları karşılamak üzere alındığı tespit edilmiştir. Kadınlar bu ihtiyaçları karşılamak için kredi alımını kocalarının istediğini, hatta krediyi almaları için kocalarının kendilerini zorladıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla aldıkları kredi kadınlara doğrudan herhangi bir gelir getirmediği gibi kadınlar borç yükü ile başbaşa kalmışlardır. Geri ödemelerinde çoğunluk kocalarının yardımcı olduğunu belirtmiş olmakla beraber bir kısmı da borçları kendi yaptıkları tülben, nevresim gibi diğış işleriyle ödemeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Krediyi almaları konusunda kocalarının zorlaması olmasına rağmen haftalık geri ödeme toplantılarında, geri ödeme baskılarını yaşıyan kadınlardır. Kadınların ödeyememe durumunda ne hissedecekleri sorusuna verdikleri cevaplar bu konuda yaşadıkları stresin boyutlarını ifade etmekte, aynı zamanda projede kadınların neden "iyi kredi riski" (yani paranın geri dönüşünün neredeyse garanti olması durumu) olarak tanımlandıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

- "Sıkılır, mahcup olurum"
- "Üzüntüden uyku uyuyamam"
- "Kötü hissederim, arkadaşlarımdan içinde niye kendimi eksik göreyim?"
- "Mesela daha gün pazarsa ben çarşambayı düşünüyorum ödemek için"
- "Derdimden ölürüm, milletin içinde çok zor oluyor. İnsan utanır, küçük düşmek istemem"

Projenin, öngördüğü feminist söylemin hakkını pratikte veremediği sıkça karşılaşılan bir durumdur. Örneğin, kredinin kadınların kullanımında olması istenmesine rağmen, alan çalışmasında karşılaşılan durum çoğunlukla bunu doğrular nitelikte olmamıştır. Kadınlar kocalarının krediyi almaları konusunda kendilerini zorladığını dile getirdikleri gibi kredinin kullanımını da kocalarının tercihi ile gerçekleştirdiklerini belirtmektedirler. Alınan krediyi kocasına camcılık için veya kahve açmak için veren, kredi ile tarlaya gübre satın alınmasını sağlayan, dolayısıyla kendi yaşamında bir değişiklik yaratamamış kadınlar bulunmaktadır. Krediyi almış ancak çalışmayan bir kadının "kocam zaten çalışmamı istemez" sözleri pro-

Projenin,
öngördüğü
feminist
söylemin
hakkını
pratikte
veremediği
sıkça
karşılaşılan
bir durumdur

jenin hedefleri ile pratikte yaşananlar arasındaki tezatı gözler önüne sermektedir.

Bir yandan krediyi kocalarının isteği ile alıp yine onların isteği doğrultusunda kullanan kadınlar olduğu gibi bir yandan da kendi isteği ile bu projede yer alan kadınlar da bulunmaktadır. Ancak incelendiğinde bu kadınların kocalarının ya olmadığı ya da sakat veya yaşlı olduğu için çalışamaz durumda olduğu, yani bir anlamda erkini kaybetmiş erkekler olduğu, dolayısıyla kadınların bu iktidar boşluğu sayesinde kendi durumlarını dönüştürecek adımları atabildikleri görülmektedir.¹⁰ Bu kadınlar dışında kendi işlerini kuran kadınlara bakıldığında çoğunlukla belli bir eğitim düzeyinde oldukları, kendilerine ilişkin farkındalık geliştirdikleri, öz güven sahibi oldukları görülmekte ve bu da projeye ilişkin beklentilerinde açığa çıkmakta, bu kadınlar kredi sağlanması dışında kadın hakları, sağlık, pazarlama gibi konularda da talepte bulunmaktadır.

Yukarıda anlatılanlar, krediyi kullanan kadınların profilleri dikkate alındığında, projenin söyleminin pratiğe dönüşmesinin salt kredi sağlanması ile olamayacağını aşikâr kılmaktadır. Örneğin, kadınların bir kreşe ihtiyaç duydukları yapılan gözlemlerden tespit edilmektedir. Haftalık toplantılarında, atölye çalışmalarında kadınlar çocuklarını ya görece daha büyük yaşta kız çocuklarına ya da komşularına bırakmakta, dolayısıyla bu sorumluluğu başka bir kadına devretmekte, bırakacak kimse olmayanlar ya gelmemekte ya da çocuklarını beraberinde getirmek zorunda kalmaktadırlar. Atölye çalışmalarının yapıldığı merkez binada bile kadınların bu ihtiyacına yönelik bir alan yaratılmamaktadır.¹¹

En yoksula ulaşma, yoksul kadınların yoksullukla mücadelesini mümkün kılma hedefine rağmen pratikte bu hedeflere ulaşamadığına tanık olmak mümkündür. Projenin henüz çok yeni olduğu, sonuçlarını değerlendirmek açısından erken olduğu ifade edilebilir, yine de projenin gözlemlenen sonuçları, hedefleri ile aynı paralelliği sergilememektedir. Örneğin, projeden çıkmış bir kadınla yapılan görüşmede kadının yoksulluğu sebebiyle aldığı krediyi doğrudan tüketim ihtiyaçları için kullanmak zorunda kaldığı öğrenilmiş, biri kundakta iki çocuk annesi ve sara hastası olan bu kadının kendisine bir gelir yaratamadığı gibi bir de kredinin borcunu yüklemek durumunda olduğu tespit edilmiştir. Görüşme yapılan çoğu kadın tüketim kalıplarının değişmediğini, birikim yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu çoğu,

verilen kredinin az oluşu ile ilişkilendirmekte ve "bu para çok az, kıymeti yok", "en azından bir inek, en kötüsü, bir milyar... Alıp bakıp büyütüp yavrulatican ki krediyi geri ödeyip cebine para kalsın", "herkesin büyük, küçük bir bahçesi var, tarla veya hayvancılık için bu para çok az, haftalık geri ödeme mümkün değil!", "aslında önceden kuaförlük yaptım, bir buçuk milyar verseler bir arkadaşımınla beraber dükkân açacaktım, olmadı." diyerek aldıkları kredi ile yoksulluklarının aşılmasının mümkün olmadığını belirtmektedirler.

Verilen miktar dışında birçok kadın, kredinin ödenmesinde uygulanan haftalık geri ödemenin sorun olduğunu ve uygulanan faizin yüksek olduğunu dile getirmektedir. Proje sorumluları taksitleri haftalık yaparak küçük miktarlara bölmenin yararından bahsetmelerine rağmen pratikteki süreç haftalık ödemelerin zorluğuna da işaret etmektedir. Özellikle atölye çalışmasında bu konunun mikrokredi yetkililerine sıkça dile getirildiği gözlemlenmiştir. Kadınlar düzenli kazanamadıklarını, bu nedenle o hafta ellerine gelir geçmediği takdirde komşularıyla birbirlerinin paralarını denkleştirmek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Geri ödemelerde yaşanan sıkıntının diğer bir yansıması da kadınlar arasındaki ilişkilerde gözlemlenebilmektedir. "Sorumluluk bana kalıyor, gruptan biri hasta olunca bir ay hasta kalıyor, aramızda toplayıp vermek zorunda kalıyoruz" sözleriyle bir grup liderinin ifade ettiği gibi gönüllü olması beklenen dayanışma ilişkisi bu durumda bir zorlamaya dönüşmekte ve kadınlar arasındaki ilişkileri yıpratmaktadır. Görüşmeler sırasında Bismil'deki bir mahalle toplantısında grup üyelerinden biri şu anda ödemeler yüzünden bir komşusu ile kavgalı olduğunu, aslında çoğu zaman onun borcunu ödüyor olmasına rağmen komşusunun para yüzünden onu üzdüğünü belirtmiştir. Grupta zorunlu olarak birbirinin borcunu denkleştirmek durumunda kalmak, haftalık toplantılarda birbirlerini beklemek zorunda kalmak ya da arkadaşlarının önünde kınanmak gibi durumlar kadınlar arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerilmesine yol açmakta, öngörülen dayanışma yerini çekişmelere bırakabilmektedir.

Pratikte yaşanan süreç göstermektedir ki, mikrokredi projeleri zaten işsizliğin yoğun olarak yaşandığı Diyarbakır'da sosyal güvenceye sahip istihdam olanakları yaratmadığı gibi, var olan hali ile kadınların ihtiyaçlarına tam olarak cevap verememektedir. Mikrokredi uygulaması ancak yoksulluğu dayanılabilir kıl-

En yoksula ulaşma, yoksul kadınların yoksullukla mücadelesini mümkün kılma hedefine rağmen pratikte bu hedeflere ulaşamadığına tanık olmak mümkündür

makta, yoksulluğu aşabilmenin ise ancak kendine güveni olan, görece daha eğitilmiş kadınlarca sağlanabildiği göz önüne alındığında, projeye yeni ayaklar eklenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, mikrokredi projeleri, "cahil, aile planlaması konusunda bilinçsiz, hastalık taşıyıcı, ahlaksız, zaman ve paranın kullanımında kontrolsüz, tasarrufta bulunmayan, tembel, kayıt-dışı, akışkan kişiler olarak yeterince üretkenlik sergileyemeyen" gibi negatif sıfatlarla tanımlanan yoksulları disipline etmeyi ve onları sorumlu, üretken vatandaşlara dönüştürerek toplumsal kalkınmayı, yoksulluktan

kurtulmayı, kadınları güçlendirmeyi hedefler görünürken, aslında sosyal refah devletinin küçültülmesini meşru kılmak ve sosyal bir patlamayı önlemek gibi çok amaçlı bir işlev görmektedir. Bu geniş söylem yelpazesinin, gerçekleştirilmeyi hedeflediği amaçlarını hayata geçirebilme yetisinden uzak olduğu görülmektedir. Yoksulluğun yapısal nedenlerini göz ardı eden mikrokredi projeleri incelendiğinde yoksulluğun aşılmasının değil, en az maliyetle yönetiminin sağlandığı ve bu esnada da çeşitli kalkınma söylemlerindekine benzer bir biçimde kadınların yoksullukla mücadelede araçsallaştırıldıkları anlaşılmaktadır.

kaynakça:

- Ahmed, Syed Masud, Mushtaque Chowdhury, Abbas Bhuiya (2001), "Micro-Credit and Emotional Well-Being: Experience of Poor Rural Women from Matlab, Bangladesh", *World Development*, vol. 29, no. 11, 1957-1966.
- Chossudovsky, Michel (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*, İstanbul: Çivi Yayınları.
- Goetz, Anne Marie, Rina Sen Gupta (1996), "Who Takes the Credit? Gender, Power, and Control Over Loan Use in Rural Credit Programs in Bangladesh", *World Development*, vol. 24, no. 1, 45-63.
- Grameen Dialogue, (2004), May, Bangladesh: Packages Corporation Limited.
- Khandker, Shahidur R. (1998), *Fighting Poverty with Microcredit: Experience in Bangladesh*, Washington: Oxford University Press.
- Ledgerwood, Joanna (1998), *Sustainable Banking with the Poor Microfinance Handbook: An Institutional and Financial Perspective*, Washington D.C.: World Bank.
- Özkan, Funda (2004), "Soros'tan Diyarbakır'a 200 bin dolar", *Radikal*, 09 Eylül.
- Rahman, Aminur (1999), "Micro-credit Initiatives for Equitable and Sustainable Development: Who Pays?", *World Development*, vol. 27, no. 1, 67-82.
- Sönmez, Mustafa (2002), *100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma*, İstanbul: İletişim Yayınları.

diğer notlar:

- 1) Küreselleşme ve yoksulluk üzerine dünya genelinde bir değerlendirme için bakınız. Chossudovsky (1999), Şenses (2001).
- 2) Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan neoliberal iktisat politikalarının bütünlüklü ve eleştirel bir değerlendirmesi için bakınız Yeldan (2001). Türkiye'de neoliberal politikaların yarattığı yoksulluğu farklı sosyal ve ekonomik göstergeler üzerinden anlatan bir çalışma için bakınız Sönmez (2002).
- 3) Saha çalışmasının yapıldığı Eylül 2004 tarihi itibarıyla Diyarbakır ve Bismil'de toplam 850 kadın projeye dahil edilmişti, bunlardan 285 kadın Bismil'deydi. Bu tarih itibarıyla 850 kadın toplam 460 milyarlık kredi kullanmıştır.
- 4) Sosyal gelişim için her bir proje evlilik, aile planlaması, çocuk eğitimi, temizlik, beslenme, sağlık gibi konularda kendi ajandasını oluşturmada ve gruplarında belirlenen noktaların benimsenmesine çalışmaktadır.
- 5) İsim, soyad, köçe adı, çocuk sayısı, aile fertleri, evin yapısı, maddi durumu, vb. sorulardan oluşan bir form ve üyenin nasıl bir iş yapacağını, ne kadar krediye ihtiyaç duyduğunu belirten bir kredi formu.

- Şenses, Fikret (2002), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye İsratı Önlleme Vakfı (2003a), *Zenginliğin Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve İşsizlikle Mücadelede Çözüm: Mikrokredi Uygulaması*, Türkiye Sorunlarına Çözüm Serisi No: 3, Ankara.
- Türkiye İsratı Önlleme Vakfı (2003b), *Zenginliğin Yayınlattırılması İçin Mikrokredi Uygulaması*, Türkiye Sorunlarına Çözüm Serisi No: 10, Ankara.
- Türkiye İsratı Önlleme Vakfı (2004a), *Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi Mikrokredi Proje Çalışma Eğitim Süreci (Sorular)*, Mikrokredi Serisi No: 4, Ankara.
- Türkiye İsratı Önlleme Vakfı (2004b), *Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi Mikrokredi Proje Çalışma Eğitim Süreci (Cevaplar)*, Mikrokredi Serisi No: 1, Ankara.
- World Bank (1999), "Gender, Growth, and Poverty Reduction", *Findings*, February, No 22127.
- Yeldan, Erinc (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yiğitbaş Akça, Bahar (2005), *Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Stratejisi Olarak Mikrokredi: Türkiye Diyarbakır Grameen Bank Mikrokredi Projesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ. Ü., SBE, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.
- Yunus, Muhammad (2004), *Grameen Bank At A Glance*, Bangladesh: Packages Corporation Limited.12

- 6) Saha çalışmasının yapıldığı Eylül 2004 tarihi döneminde uygulanan servis bedeli yüzde 20 idi.
- 7) Pratikteki sürece ilişkin bilgiler, Eylül 2004 tarihinde Diyarbakır ve Bismil'deki saha çalışmasına dayanmaktadır. Daha detaylı bir aktarım için bakınız Yiğitbaş Akça (2005).
- 8) 6 Eylül 2004 tarihli Saha Çalışması Notlarından (İsimler değiştirilmiştir).
- 9) 05.15.2004 tarihli Sabah gazetesi çalışma ahlakını özendiren mikrokredi haberinde bu başlığı kullanmıştır.
- 10) Proje kadınları güçlendirmek söylemi ile kendisini tanıtmaya rağmen bunun ancak erkeklerin rızası ile olacağı ön kabulü ile hareket etmektedir. Zira projede kadınların kredi alabilmeleri için daha önce istenmemesine rağmen artık eşlerinden imza istenmeye başlanmıştır.
- 11) Öyle ki TGMP'nin yer aldığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı binasının kendisi de mimari açıdan cinsiyetçi bir tutumun örneği olup tuvaletler yalnızca erkekler için tasarlanmıştır.

ab'de ve türkiye'de kadın olmak: eşitsizliğin gölgesindeki eşitlik!

giriş

Türkiye'de, son dönemde Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yönelik yasal düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemeler ile getirilen bağlayıcılığın, hem AB'ye üye devletler, hem de Türkiye gibi aday devletler için önem taşıdığı açıktır. Öte yandan, kadın erkek eşitliğinin sağlanması için getirilen düzenlemeler, cinsiyet ayrımcılığının görünür kılınması açısından da önemlidir. Ancak, AB'nin de içinde yer aldığı kapitalist ekonomik düzende, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik bağlayıcı düzenlemelerin, cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırılması için "sihirli değnek" olarak kabul görülmesi yanılsama yaratmaktadır. Bunun nedeni ise hakim ataerkil düzenle kapitalist üretim ilişkilerinin birbirini beslemesi ve içermesiyle ilintilidir (Acar-Savran, 2004). Bu ilintiyi görebilmemiz için bugün kapitalist ekonominin değişim dinamiklerini ve sermaye birikim sorunsalının aşılmasına yönelik uygulamaları ortaya koymamız gerekmektedir.

Çalışmamızda AB'de ve AB'ye aday olan Türkiye'de cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılamamasının nedenleri, kapitalist ekonomide sermaye birikimi sorunsalının aşılmasına ilişkin uygulamalar ile birlikte irdelenmeye çalışılacaktır.

AB'de kadın olmak: değişen ne, değişmeyen ne?

II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılanmanın başladığı dönemde, reel sosyalizmin dalga dalga genişlemesiyle birlikte kapitalist ekonomiler, kendini koruma ve genişletme araçlarını bulma çabasına girişmiştir. Bu amaçla ulusal ekonomileri kapitalist sisteme bağlayıcı kılabilmek için ve sistemle bütünleşmesine olanak sağlamaya dönük olarak Birleşmiş Milletler çatısı altında küresel kurumlar (Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)) yapılanmaya başlamıştır.

Kapitalist ekonominin krizinin aşılması ve aşırı üretimin değerlendirilmesine yönelik ola-

rak efektif talebi canlandırmayı hedef alan Keynesyen politikalar, küresel kurumlarla eşgüdüm sağlanarak ulusal ekonomilere benimsetilmeye başlanmıştır. Keynesyen politikaların uygulanışı ile birlikte kapitalizmin altın çağı olarak kabul edilen 1950-60 döneminde "sosyal devlet" veya "refah devleti" olarak adlandırılan model, sosyal hakların tanınması ve korunması çerçevesinde oluşmuş programların kurumsallaşmış biçimini ifade etmiştir. Refah devleti modelini belirleyici kılan özellikler ise tam istihdam, tam süreli çalışma, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin kamusal hizmetler olması ve devletin yoksul vatandaşları korumasına ilişkin programlardır.

Kreş, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin devlet tarafından karşılanmaya başlanması ile kadınların tam süreli istihdam edilebilirliği sağlanmıştır. Ancak tam süreli çalışan kadınların kendilerinin ve aile fertlerinin yeniden üretimini sağlayan ev içi hizmetler yine kadınlar tarafından yürütülmektedir. Özel alanda sınırlı olmayan ataerkil ilişkilerin, kamusal hayatın düzenlenmesinde hakim olmasıyla birlikte cinsiyete dayalı toplumsal işbölümünün devamlılığı sağlanmıştır. Bu dönem üzerine gerçekleştirilen feminist çalışmalarda, refah devleti modelinde kadınların özel/kamusal alanda farklılaşan biçimlerde baskı ve ayrımcılığa tabi olduğu ortaya konulmaktadır (Acar-Savran, 2004:114-115).

Kıta Avrupası'nda refah devleti modelinin uygulanmaya başlandığı dönem içinde, 1957 yılında Roma Antlaşması ile kapitalist ekonomik işbirliğini sağlamaya dönük olarak daha sonra Avrupa Birliği adını alacak olan Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. Roma Antlaşması'nın 119'uncu maddesinde üye devletlere, kadın ve erkeklerin "eşit iş için eşit ücret" almalarının sağlanmasına ilişkin yükümlülüğü sadece hatırlatılmıştır. Bundan 35 yıl sonra 1992 yılında Avrupa Birliği'ne ilişkin antlaşmanın eki niteliğinde olan Sosyal Politika Antlaşması'nın "işyerinde kadınlar ve erkekler için fırsat eşitliği ve eşit muamele ile ilgili mevzuat"ın kabulü ile bu yükümlülük kural haline getirilmiştir. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması'nda ise kadın ve erkek eşitliği Birliğin temel görevlerinden biri olarak belirlenmiş

Berna
Güler-Müftüoğlu*

Özel
alandan
sınırlı
olmayan
ataerkil
ilişkilerin,
kamusal
hayatın
düzenlen-
mesinde
hakim
olmasıyla
birlikte
cinsiyete
dayalı
toplumsal
işbölümünün
devamlılığı
sağlanmıştır

* Yrd. Doç. Dr.
Marmara
Üniversitesi
Çalışma Ekonomisi
Bölümü

ve 119. madde kendi hukuki dayanağını verecek şekilde değiştirilmiştir. Öte yandan, istihdam dışındaki alanlarda cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele için önlem alınmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. Böylece, cinsiyet eşitliği sorununun istihdam, eğitim, öğretim, gençlik vd. tüm politika alanlarında ve her faaliyet düzeyinde dikkate alınması sağlanmıştır (www.deltur.cec.eu.int.abesitlik.rdf (14.02.2004)). Bu düzenlemeler kamusal alanda cinsiyet ayrımcılığının görünür kılınması için anlamlıdır. Diğer taraftan, doğum ve çocuk bakımına ilişkin izinlerin kadın ve erkeğin birlikte kullanmasına ilişkin düzenlemeler AB üye ülkeler tarafından farklılık gösterse de, erkeğin çocuk bakımına ilişkin özendirici uygulamalara tabi kılınması da ataerkil mekanizmayı aşındırıcı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Acar-Savran, 2004:68-70). Ancak, bu düzenlemeler genel olarak cinsiyet ayrımcılığına ilişkin aysbergin altını oluşturan özel/kamusal alanda ataerkil ilişkilerin ortadan kaldırılması amacını taşımamaktadır. Düzenlemelerin böyle bir amacı taşımasının beklenmesi de anlamsızdır. Çünkü ataerkil ilişki biçimi kapitalist ekonomik ilişkilerin ayrılmaz bir parçasıdır.

1970'lerde kâr oranlarının düşüşü ve kapitalist ekonominin krizi ile birlikte, sermaye kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılanmaya başlamıştır. Yeniden yapılanma sürecinde küresel kurumlar ((1995 yılında kurulan) Dünya Ticaret Örgütü (WTO), IMF, WB, BM, OECD, AB, NAFTA gibi) ve kurallar, yeni liberal politikalar ekseninde yeniden biçimlendirilmiştir. Yeni liberal politikaların uygulanmaya konulması ile birlikte eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve kamusal fayda sağlayan devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesiyle sosyal devlet anlayışından, piyasa devletine geçilmiştir. Bu süreçte, çalışma hayatı da yeni teknolojilere ve yeni yönetim tekniklerine uygun olarak yeniden biçimlendirilmiştir. Böylece, kısmi süreli çalışma, taşeron çalışma, ev ekسنli çalışma, çağrı üzerine çalışma, tele çalışma, sıkıştırılmış ve telafi sürelerde çalışma gibi esnek çalışma biçimleri yaygınlaşmıştır.

Yeniden yapılanma sürecinde AB'de de uygulanırken; DTÖ, IMF ve DB gibi küresel kurumlar içinde etkin söz sahibi olan AB, bir taraftan bu sürecin gereklerini kendi içersinde uygularken, diğer taraftan çevre ülkelerin bu sürece eklemlenmesini sağlayacak "uyum programları"nın büyük destekleyicisi olmuştur. Örneğin DTÖ'nün 10-14 Eylül 2003 tarihleri

arasında düzenlediği Meksika'daki Cancun zirvesinde AB, uyguladığı tarım ve ticaret politikaları çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımın (FDI) gerçekleştirilmesi için çevre ülkelerde tarım ve hizmet alanlarının ticarileşmesine ilişkin hükümlerin uygulanmasına büyük destek vermiştir (WIDE, 2003). Öte yandan AB, kendi bünyesinde yaptığı bir takım yasal düzenlemelerle cinsiyet eşitliğini sağlama gayretinde olduğu yönünde bir izlenim yaratmaya çalışırken, ücretsiz tarım işçisi olarak tarlada çalışarak ailesine de bakmak zorunda olan Nijeryalı kadından, Güneydoğu Asya'daki serbest bölgelerde en düşük ücretle istihdam edilen kadınlara kadar, eşitsiz küreselleşme piramidinin cinsiyet eşitsizliği üzerine kurulmasına seyirci kalmakta ve bu eşitsizlikten fayda sağlamaya çalışmaktadır (Lister, 2004). AB'nin izlediği bu ikiyüzlü tavır, kapitalist iktidar birliği olan AB'nin doğal gelişim sürecinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir.

AB'nin küresel arenadaki ikiyüzlülüğü kendi içersindeki uygulamalarda da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda AB üyesi ülkelerin tümünde kadın erkek arası ücret farklılıkları dikkat çekici boyuttadır. Bu ülkelerde, tam gün çalışan kadınların saatlik ücreti, erkeklerden ortalama olarak yüzde 27.5 daha düşüktür (www.deltur.cec.eu.int.abesitlik.rdf (14.02.2004)). ICTFU'nun 2004 yılında AB'ye üye ülkelerde yapmış olduğu araştırmadan bir kaç örnek vermek gerekirse, Belçika'da beyaz yakalı çalışan kadınlar, erkeklere göre yüzde 30 daha az ücret almaktadır. Aynı rapora göre Danimarka'da son 20 yıllık dönemde kadın erkek ücret eşitsizliğinin artarak devam ettiği vurgulanmaktadır. Raporda ayrıca, emek piyasasının toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüyle ayrıştığı ortaya konulurken, AB genelinde zorla fuhuş yaptırılmak amacıyla kadın ve kız çocukların ticareti yapıldığına ilişkin belgeler de sunulmaktadır (ICFTU, 2004).

Diğer ülkelerde olduğu gibi AB ülkelerinde de yeni liberal uygulamalarla birlikte yaygınlaşan esnek çalışma koşullarına kadınlar daha yoğun biçimde maruz kalmışlardır. Örneğin, Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geliştirme Vakfı'nın 2000 yılında AB ülkeleri genelinde 21 bin işçi ile birebir görüşmelerle elde ettiği verilerle hazırladığı rapora göre, erkekler içersinde kısmi süreli işlerde çalışanların oranı yüzde 6 iken, kadınların oranı yüzde 32 olarak belirlenmiştir (Fajertag, 1999). Kadınların başta kısmi süreli çalışma olmak üzere esnek çalışma biçimlerinde istihdam edilmeleri, bir

AB
ülkelerinde de
yeni
liberal
uygulamalarla
birlikte
yaygınlaşan
esnek
çalışma
koşullarına
kadınlar
daha
yoğun
biçimde
maruz
kalmışlardır

tarafından düşük ücretle çalışmalarına neden olurken, diğer taraftan da ataerkil ilişkilerin de bir parçası olan çocuk ve yaşlı bakımı ile ev içi hizmetlerin de kadınlara yüklenmesi sonucunu ortaya çıkartmaktadır (Acar-Savran, 2004). Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşulları Geliştirme Vakfı'nın raporunda, kadınların yüzde 41'inin çocukların bakım ve eğitimi, yüzde 64'ünün yemek yapımını ve yüzde 63'ünün ev işlerini gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Ev içi emeğin ücrete tabi olmaması ve yok sayılmasıyla birlikte kadının ev içi emeğine el konulmaktadır. Yeniden üretimin aile içinde gerçekleştirilmesi, sermaye için emek maliyetinin düşürülmesi açısından da oldukça önemlidir (Ansal, 1991). Sermayenin çıkarına uygun düşen bu durumun sürekliliğinin sağlanmasında esnek çalışma biçimleri önemli rol oynamaktadır.

Öte yandan, eski Doğu Bloğu Ülkeleri dahil olmak üzere bir çok ülkede yapısal programların uygulanması ile beraber, ücret gelirlerinin azalması ve yükselen işsizlik sonucunda AB ülkelerine göç artmaya başlamıştır (ILO, 2005). Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya AB nüfusunun üçte ikisini, göçmen nüfusunun ise yüzde 88'ni kapsamaktadır (ILO, 2005). Avrupa'da yükselen göç hareketleri ile birlikte bakım ve ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadınların sayısı giderek artmaktadır. Yeni liberal politikaların uygulamalarının bir sonucu olarak devletin, çocuk ve yaşlı bakımı gibi hizmetlerinden çekilmeye başlaması ile bu hizmetler piyasaya koşullarında alınıp satılan metalara dönüştürülmüştür (Kaşka, 2005; Dedeoğlu, 2005). Avrupa'da, 1984 yılında tüm ev içi hizmetlerde çalışanların yüzde 6'sı göçmen iken bu rakam 1987'de yüzde 52'ye yükselmiştir (Ehrenreich ve Hochschild, 2003:7'den aktaran Kaşka, 2005:50). Son dönemde dış göç literatüründe de "bakım göçü" kavramının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu kavram ile "kısaca zengin ülkelerin fakir ülkelere bakım ve sevgi ithalini" ifade edilmektedir (Hochschild, 2003:17'den aktaran Kaşka, 2005:50).

Kapitalist ekonomik ilişkilerin dönüşümü ve bu dönüşümün ifadesi olarak kullanılan küreselleşme ile birlikte giderek artan göç hareketleri, genişleyen talep için arz yaratırken; bakım ve ev içi hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar "küreselleşmenin hizmetçileri" olarak da tanımlanmaktadır (Dedeoğlu, 2005:55).

Esnek çalışma biçimleri arasında da yer alan (ev eksensli, tele çalışma gibi) evde çalışmada olduğu gibi bakım ve ev içi hizmetlerinde çalışmada da işyeri/ev ayrımını tamamen

ortadan kaldırmaktadır. "İşverenin özel alanı, çalışanın kamusal alanıdır ve tüm dünyada artık 'milyonlarca ev iş yeridir; aynı şekilde milyonlarca işyeri de evdir'" (Dickey ve Adams 2000:5'den aktaran Kaşka 2005:50)

Göçmen kadınların Avrupa'da temizlik ve çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalışmalarının nedeni ise ülkelerinde kazanabileceklerinden çok daha fazla kazanmaları ve de küresel gelir farklılığı gözetildiğinde göçmenler için önemli bir gelir kaynağı olmasıdır. Göçmen kadınların birçoğu için görünmez olan bakım ve ev içi hizmetlerinde çalışmasının nedeni ise, göçmenlik statüsünden kaynaklanacak olası problemleri önlenebilirliğini sağlamasıdır (Dedeoğlu, 2005: 56-57). Öte yandan hükümet otoritesinden kaçan göçmenlerin bakım ve ev içi hizmetlerinde çalışması aynı zamanda şiddet, cinsel taciz, kaza ve düşük ücretlerde çalışmayla yaşamayı beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, bu olumsuz koşulların denetime alınması ve ortadan kaldırılabilir olması da mümkün değildir (Lutz, 2000'den aktaran Dedeoğlu, 2005:57)

Kadınların, göç akımlarının en önemli aktörleri haline gelmesinin nedeni, Avrupa'da sosyal hizmetlerin piyasaya devredilmesi ile birlikte Avrupalı çalışan çocuklu kadınların ev içi hizmetlerini satın alma eğiliminin artmasıdır. Bu oluşumu açığa çıkartan olgu ise kadınların kendi "yükümlülükleri" olan bakım ve ev içi hizmetleri ücret karşılığı başka kadınlara devretmelerini mümkün kılmasıdır. Bu ilişkide kocaların payı yoktur ya da çok azdır (Acar-Savran, 2004:25). Acar-Savran bu eşitsizliğin asıl nedeninin, emek piyasasında ayakta kalabilmek için bakım ve ev hizmetlerinde çalışan kadınların ücretli emeğine başvuran orta sınıf kadınların değil, iki kadın grubunu karşı karşıya getiren ataerkil kapitalizm olduğunun altını çizmektedir (Acar-Savran, 2004: 25).

Diğer taraftan, yeni liberal politikalar çerçevesinde AB'de de kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi ve bütçe kesintilerinin uygulanması ile özellikle eğitim düzeyinin kadınlar aleyhine bozulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, daha iyi eğitim görmüş ve yoğun beceri sahibi kadınlar, yaşa bağlı ayrımcılığa da tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda, çocukların sorumluluğunu üstlenen genç kadınlar ve yaşlanmış emek-gücü olarak değerlendirilen 40 yaş üzerindeki kadınlar, çalışma hayatına dahil edilmemektedir. Emeklilik sisteminin özelleştirilmesi ile birlikte çalışmış yılları dikkate almadan, kazançlara göre hesaplanan yeni

Göç hareketleri, genişleyen talep için arz yaratırken; bakım ve ev içi hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar "küreselleşmenin hizmetçileri" olarak da tanımlanmaktadır

emeklilik sisteminde kadınların erkeklere göre kazançlarının düşük olması nedeniyle, emeklilik geliri de azalmaktadır (Jezerka, 2004).

AB'de tüm bu gelişmeler, bir yanıyla, Birliğin cinsiyet ayrımcılığıyla mücadelesi için düzenlenmiş olduğu kuralların sadece ve sadece kağıt üzerinde kaldığını; bir yanıyla da cinsiyet ayrımcılığının sonlandırılmamasının kapitalist ekonominin işleyiş dinamikleri için gerekli olduğunu göstermektedir.

türkiye'de kadın olmak: ne değişti, ne değişmedi?

AB'ne girme mücadelesi veren Türkiye'nin, uyum çerçevesinde cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemelerinin de kağıt üzerinde kalacağını söylememiz yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin az gelişmiş ekonomisi özelliğini sürdürmesi ve refah uygulamalarını gerçekleştirememesi 1980 sonrası hızla yeni liberal politikaları hayata geçirmesiyle birlikte, ataerkil ilişkilerle yeniden üretim mekanizması pekiştirilmiş ve kuvvetlendirilmiştir.

Türkiye'de kadınların büyük bölümü -tarım kesimi başta olmak üzere- ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. 1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç, 2000'li yıllara gelindiğinde halen devam etmektedir. Tarımda aileye katkı amaçlı ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, kente gelince işsiz kalmaktadır. Öte yandan Özoğlu'nun vurguladığı gibi kent yoksulları içinde kadınların konumu "daha yoksul", "daha işsiz", "daha kural dışı" ve "daha kayıt dışı"dır (Özoğlu, 2005:61). Kent yoksulu olan kadınlar aile gelirine katkı olur düşüncesiyle en az ücretle ev eksenli çalışmaktadırlar (Özoğlu, 2005; Moçoş, 2005). Ev eksenli çalışmanın yaygınlığının giderek artması, sürekliliği olmayan, güvencesiz ve ucuz emek gücüne olan talebin artmasıyla doğru orantılı gerçekleşmektedir (Türkün-Erendil, 2002).

1980 sonrası "uyum programı" kapsamında küresel piyasalara eklenilebilmek için Türkiye'nin ihracata dayalı sanayileşme modelini benimsemesi doğrultusunda en az maliyetle ucuz üretim, stratejik politika olmuştur. En az maliyetin gerçekleşmesini sağlayacak uygulamaların başında gelen enformel sektör ivme göstermeye başlamıştır. Türkiye'de KO-Bİ'lerin yaygınlığı ve enformel nitelik göstermesi ile birlikte ev eksenli çalışmanın enformelleşmenin tüm özelliklerini taşıması, kadınlar için güvencesiz ve en az ücretle çalışmanın alanı olmuştur (Toksöz ve Türkan Özşuca,

2002). Enformel alanın özelliklerini barındıran ev eksenli çalışma üzerine yapılan çalışmalarda kadınların; emeklerinin değerini, sermaye ile kurdukları ilişkiyi, pazar koşullarını ve de bakım, ev içi hizmetlerinin "yükümlülük" olduğunun farkına vardığını, yeniden anlamlandırılmaya çalıştığı ortaya konulmaktadır. Diğer taraftan, en fazla sömürüye maruz kalan ev eksenli çalışanlar sömürünün ortadan kaldırılmasını bir model veya yöntem olarak önermeseler de "bir şeyler yapılması"nın gerekliliğine ilişkin söylem düzeyinde olsa da bilinç oluşturmaktadırlar (Moçoş, 2005:57). Nitekim enformel alanda örgütlenme çalışmaları oldukça zor olmasına karşın sayıca kalabalık olmasa da, umut veren ev eksenlilerinin oluşturmuş oldukları "Ev Eksenli Çalışanlar Kadınlar Grubu" bulunmaktadır (Hattatoğlu vd, 2002).

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından Diyarbakır, Batman, İstanbul ve Hakkâri'de yapılmış olan çalışma sonuçlarına göre, "Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri" adlı hazırlanmış olan raporda, en büyük problemlerin yerlerinden edilme duygusunun yarattığı tahribat, işsizlik ve yoksulluk olduğu ortaya koyulurken; ataerkil baskının en yoğun yaşandığı bölgenin kadınlarının, aile geçimini sağlamak ve erkeklerin baskısı arasında sıkışmışlık duygusunun açığa vuruluşu da ortaya koyulmaktadır (TESEV, 2005). Diğer taraftan yoksulluğun bertaraf edilmesine yönelik olan, aynı zamanda kadınları güçlendirmeyi hedef alan "mikro kredi projesi"nin uygulanmaya başlandığı Diyarbakır'da yapılan çalışmada da, hem ailedeki erkeklerin, hem de banka görevlerinin var olan ataerkil ilişkileri yeniden ürettiklerini ve sosyo-kültürel olarak edindikleri güçlerini bunun devamı yönünde kullandıkları ortaya konulmaktadır (Yiğitbaş-Akça, 2005: 284).

Yücesan-Özdemir ve Erkanlı'nın beyaz yakalı kadın çalışanlar üzerinde yapmış oldukları çalışmada da ataerkil ilişkinin baskın yapısının, kadınların eşitlik konusunda bilinç oluşturmamalarına ilişkin bulgular sunulmaktadır (Yücesan-Özdemir ve Erkanlı, 2005). Beyaz yakalı kadın çalışanlar bilgi, birikim ve eğitimlerinin yeterliliğine karşın kendilerini erkeklerle eşit görmemektedirler. İşyerinde ücret farklılığından doğan eşitsizliklerin farkında olan kadınlar kabullenme eğilimi taşımaktadır. Bununla birlikte kadınlar işyeri/ev içi yaşamın sorumluluklarını dengeleyebilmek için olağan üstü çaba sarf etmek zorunda kalmaktadır (Yücesan-Özdemir, 2005:69).

**Beyaz
yakalı
kadın
çalışanlar
bilgi,
birikim ve
eğitimlerinin
yeterliliğine
karşın
kendilerini
erkeklerle
eşit
görmemek-
tedirler**

Türkiye'de çocuk, yaşlı ve hasta bakımına ilişkin (sosyal) hizmetler daha çok aileye havale edilmiş durumdadır. Sosyal hizmetlerin çok az bir kısmı devlet tarafından karşılanıyorsa da yeni liberal politikaların uygulanması ile birlikte bu hizmetlerin piyasadan satın alınabilirliğini sağlayıcı düzenlemeler hayata geçirilmektedir.

Kaşka'nın çalışmasında ortaya konulduğu gibi genellikle kentli orta sınıf kadınlar Avrupa'da uygulamalarını gördüğümüz gibi ücret karşılığında ev içi hizmetlerde göçmen kadın emeğini istihdam etmektedir (Kaşka, 2005, 52). Göçmen kadın emeği denildiğinde ise akla gelen Moldovalılardır. Göçmen kadınlar genellikle bakım hizmetlerini üstlenmekte ve yatılı kalmaktadır. Ev içi hizmetlerde ise yatılı kalmak istemeyen gündelikçi kent göçmeni kadınlar çalışmaktadır. Bu alanda yerli/yabancı işçi arasında bir rekabet yaşanmamaktadır. Göçmen kadınların çalışma koşulları ve karşılaştıkları zorluklar Avrupa'dakilerle benzerlik taşımaktadır. Öte yandan, Türkiye'de ev içi hizmetlerinde çalışan yerli kadınlar da güvencesiz ve enformel çalışmaktadır (Kaşka, 2005: 52-53).

Tüm bu değerlendirmeler göstermektedir ki, az gelişmişliğin temel niteliklerini barındıran Türkiye'nin, refah vaadi ile küresel kapitalizme eklemlenme çabası daha fazla yoksulluk getirirken, ataerkil ilişkilerin egemenliği altında yoksulluğun ve yoksunluğun en fazla mağduru olan kadınlar daha fazla sömürüyle karşı karşıya kalmaktadır.

kaynakça:

- Acar-Savran G.(2004). *Beden Emek Tarih –Diyalektik Bir Feminizmi İçin–*, Kanat Kitap İstanbul.
- Akça B.Y. (2005) "Yoksulluk ve Mikro Kredi: Bangladeş ve Diyarbakır Örnekleri", TUSAM 1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sosy. Araştırmalar Vakfı-7, Sınıf Çalışmaları-1, İstanbul, 176-285.
- Ansal H. (1991). "Kadın ve Çalışma Hayatı", İktisat Dergisi, Sayı:313, (Mart-Nisan), 13-16
- Avrupa Birliği ve Eşitlik, www.deltur.cec.eu.int.abeteslik.rdl (14.02.2004)
- Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geliştirme Vakfı 2000 Yılı Araştırma Raporu.
- Dedeoğlu, S. "Avrupa'da Göçmen Kadın Emeği ve Sosyal Refah Devleti", Tes-İş Dergisi, Ekim, 55-60,
- Fajertag G. (1999). "Avrupa'da Çalışma Süresi", *Avrupa Sendika Hareketi-Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Çev. B.Piyal vd., Türk Hareketi Sendikası Yayını, 121-138.
- Hattatoglu D., Işık S.N. ve Türkün-Erendil, A. (2002) "Bir Ev Eksenli Çalışma Metodolojisi: Atölye Çalışmaları Örneğinde Bilgi, Örgütlenme ve Güçlenme", İktisat Dergisi, Sayı:430, 48-53
- ICFTU (2004) www.icftu.org/www/pdf/c/seuropeanionenglish2004.pdf (17.02.2004)
- ILO (2005) "Towards a Fair Deal For Migrant Workers in The Global Economy" başlıklı raporun bir bölümü, "Küreselleşen Dünya'da İşçi Göçü", Çev.N.Sancar, Tes-İş Dergisi, Ekim, 32-39.
- Kaşka, S. "Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar", Tes-İş Dergisi, Ekim, 49-54.

sonuç yerine

Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de toplumsal cinsiyetçi işbölümü ve bu ideolojinin ortadan kalkması için refah politikalarına ilişkin önermelerin yetersiz olduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Çünkü refah politikalarının uygulanabilirliğinin çöktüğü günümüzde bu önermelerin hiçbir anlamı olmadığı da açıktır.

Örneğin, Türkiye'de Bulgaristan göçmeni kadınlar üzerine yapılan çalışmada Bulgaristan'da uygulanan sosyalist ilkeler doğrultusunda "tam istihdam", "eşitlikçi eğitim" uygulamaları gibi kamusal politikalarla birlikte çocuk bakımının yükümlülüğünün kamusal araçlarla karşılanması ile birlikte kadınların emek piyasasına dahil olduklarını, ancak, toplumsal cinsiyetçi işbölümünün devam etmesi nedeniyle erkekler ile eşit yer alamadıkları vurgulanmaktadır. Bununla birlikte çocuk bakımı yükümlülüğü kamusal araçlarla karşılanıyor olsa da kadınlar, bakım ve ev içi hizmetlerinin asıl sorumluları olmaya devam etmiştir (Kurtuluş-Kıroğlu 2005: 104).

Sözün bittiği yer: Ataerkil ilişkilerin ortadan kaldırıldığı, cinsiyet ayrımının olmadığı bir toplum için kadın hareketinin, gruplarının, inisiyatiflerin vs. kapsayıcı sınıf perspektifi (işsizler, enformel-formel, kadın-erkek, yerli-yersiz, yurtlu-yurtsuz vs.) içerisinde hakim ekonomik sisteme karşı yürüteceği güçlü bir mücadeleye gereksinimi vardır.

- Kurtuluş-Kıroğlu, M. "Bulgaristan Göçmeni Kadınların Çalışma Yaşamına Bakış Açıkları", Kapitalizm ve Türkiye II –Emek, Siyasal Yaşam ve Bölgesel Kalkınma– Dipnot Yayınları, Ankara 87-108.
- Moçoş, E. (2005) "Ev Eksenli Üretim: Dumansız Fabrikalarda Kadın Emeği", Tez-İş Dergisi, Mart, 53-57.
- Lister M.(2004) "Gender, Development and EU Foreign Policy", *Gender and Foreign Policy*, www.bond.org.uk/pubs/eu/eugend.pdf (14.02.2004)
- Özoğlu, B. "Kent Yoksulları ve Kadın Emeği", Tes-İş Dergisi, Mart, 61-64.
- TESEV (2005) Türkiye'de İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözümleri Raporu.
- Toksöz, G. ve Türkan-Özsuca Ş. (2002) "Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri", İktisat Dergisi, Sayı:430 Ekim, 29-35.
- Türkün-Erendil, A. (2002). "Türkiye'de Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Çalışmalar", Ev Eksenli Çalışma, İktisat Dergisi, Sayı:430 Ekim, 36-47.
- WIDE (2003). *Promoting a Development Agenda Through Trade? A Critique of The EU Position in WTO Negotiations From A Gender Perspective-*, www.eurosur.org/wide/home.htm.
- Yücesan-Özdemir, G. ve Erkanlı, H. (2005) "Eşitsizliklere Karşı Çıkmak: Beyaz Yakalı Kadın Çalışanlar ve Eleştirel Bilinç", Tez-İş Dergisi, Mart, 65-69.
- Zuzana Jezerska (2001) "Women in Econoies in Transition-The Situation of Central and Europe www.eurosur.org/wide/EU/Enlarge-ment/Women%20in%20Transition.htm, (17.02.2004)

Ataerkil ilişkilerin ortadan kaldırıldığı, cinsiyet ayrımının olmadığı bir toplum için kadın hareketinin hakim ekonomik sisteme karşı yürüteceği güçlü bir mücadeleye gereksinimi vardır

uluslararası finansal mimari mutfaktan bir görünüm

1. giriş

Doğu ve Güney Doğu Asya'da 1997-1998 yılları arasındaki finansal krizin ardından daha iyi bütünleşmiş toplumsal ve ekonomik politikalar, finans yönetiminde daha fazla şeffaflık ve sorumluluk, ile ıslah edilmiş yeni bir uluslararası finansal yapının kurulması yönünde çağrılar yapılmıştır. Bu makale, bu gelişmeleri toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısından özellikle Güney'de yaşayan yoksul kadınlara olan etkileri bağlamında tartışmaktadır. Yönetim kurulu odasından, şirketlerin parasal işlem odası (fon yönetimi merkezleri ya da muhasebe servisinden değil mutfaktan bir bakış önermektedir.

2. fon yönetim merkezlerinin denetimden çıkması

Asya finansal krizi, 1944 Bretton Woods anlaşmasıyla varılan uzlaşmanın köklü biçimde değiştiği bir uluslararası finansal yapıda ortaya çıktı. Savaş sonrası ortam, kendi sözleşme maddelerinde belirlenmiş sosyal hedeflere sahip bulunan Dünya Bankası ve IMF'den uluslararası kamu maliyesi akışıyla şekillendi. Dünya Bankasına yapılan başvurular altyapı yatırımlarına yönlendirilmek üzere yapıldı; böylelikle 'verimliliğin artışı, yaşam standartlarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi' hedefleniyordu. IMF'ye yapılan başvurular ise yüksek düzeyde istihdam ve gerçek gelirin teşviki ve sürdürülmesi içindi. Oy kullanma hakkı demokratik olarak dağıtılmassa da bu bir dereceye kadar kamu mülkiyetinin olduğu bir sistemdi. Ne var ki, başlangıçtan itibaren bu hedeflerle, toplumsal hedeflere bakmaksızın sadece servetlerini maksimize etmeyi amaçlayan özel mülkiyet sahiplerinin çıkarları arasında bir gerilim vardı. Bu gerilimin bir ifadesi, IMF'nin toplu kaynaklarına otomatik erişim ile 'sağlam maddi durum' la ilgili görüşleri içeren koşullu erişim arasındaki dengenin değiştirilmesiydi. 1970'lerin ortalarından itibaren, ödemeler dengesi açıklarının kapatılması için, toplumsal hedefler ne olursa olsun ülkelere kamu harcamalarını keserek ödemeler dengesini tutturmalarını isteyen koşullu erişim ege-

men oldu ve neo-liberal ekonomi politikalarıyla giderek artan biçimde birleştirildi. (Elson, 1994; Haris, 1988). Bu politikaların merkezinde önce 'gelişmiş' ülkeler, sonra 'gelişmekte' olan ülkeler için uluslararası finans pazarlarının serbestleştirilmesi vardı. Bunun en etkin finans dağılımını sağlayacağı ileri sürüldü - ancak etkinlik sadece pazara ait kaynakların kullanımını bakımından değerlendirilmişti.

Uluslararası bankaların eurodolar ve petrodolarları *offshore* finansal merkezlerde ödünç alıp vermeleri sonucu IMF ve Dünya Bankası finansman kaynakları olarak cüceleştiler. Sözgelişi, Singh ve Zammit'e göre (2000: 1250) 1984-89 ve 1990-96 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere akan net kurumsal sermaye miktarı yüzde 50 azalarak 27, 2 milyar dolardan 16,8 milyar dolara gerilemiştir. Aynı dönemde net özel sermaye akışı yüzde 700 artarak 17,8 milyar dolardan 129,4 milyar dolara yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkelere akan en hızlı özel sermaye artışı portföy yatırımlarında (bono, tahvil ve hisse senetleri) olmuştur. 1970'lerde ve 1980'lerde kayda değer olmayan bu rakam, 1990-1996 arasındaki dönemde 51,1 milyar dolar değerindedir. IMF ve Dünya Bankası operasyonları uluslararası finansal kurumların çıkarlarına hizmet eden koşulların sürdürülmesine hizmet etmektedir (Haris, 1988).

Sermaye piyasasının serbestleştirilmesi dönemi, hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde eşitsizliğin de büyüdüğü bir döneme denk düşmektedir (UNDP; 1999). Toplumsal hedeflerle uluslararası finans kurumları arasındaki bağların çözülmesi pek çok ülkede rantiyeler ve diğerleri arasında derin toplumsal bölünmelere yol açmıştı. Öyle ki, ailelerin çoğunluğunun kamu ve özel sektörde çalışarak ancak geçimlerini sağladıkları, Maliye Bakanlığı'nın verdiği yetkiyle sağlanan para transferi, kamu sektörünün sağladığı kamu hizmetleri ve aile üyelerince sağlanan ücretsiz bakım ile yaşamlarını sürdürebildikleri görüldü. Buna karşın azınlığı oluşturan zengin ailelerin ise gelirlerinin geniş bir bölümünü istihdam sonucu değil, finansal araçlardan (tahvil,

Diane
Elson¹

Çeviren:

* Yasemin
Özgün - Çakar²

Sermaye
piyasasının
serbestleştiril-
mesi
dönemi,
hem
ülkeler
arasında
hem de
ülkelerin
kendi
içlerinde
eşitsizliğin de
büyüdüğü
bir döneme
denk
düşmektedir

* Yrd. Doç. Dr.
Anadolu Üniversitesi
İletişim Bilimleri
Fakültesi

hisse senedi, özel paylar vb.) elde ettikleri bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştı (bak: Elson ve Çağatay, 2000). Bu zengin rantıye aileler neredeyse uluslararası finansal kurumlar kadar "offshore" durumdadırlar. Bu aileler kamu hizmetlerini son derece az kullanıyorlardı, son derece az vergi ödüyorlardı, kamu transferlerinden faydalanmıyorlardı, finansal sektörden ellerine geçene oranla ücret kazançları da çok azdı ve aile üyelerinin ücretsiz bakım olanağından da neredeyse yararlanmıyorlardı. Bunlardan çok, diğer ailelerin (ya da yurtdışındaki benzer ailelerin) ücret karşılığı verdikleri aşçılık, çocuk bakıcılığı, temizlikçilik, şoförlük hizmetlerinden yararlanıyorlardı. Kadınlar için bu evlerde mutfak, özellikle hizmetçilere emir verdikleri bir yerdi. Bu rantıye ailelerin ulusal ekonomiyle en önemli bağlantıları finansal varlıklara sahip olmaları ve bu sahipliğin getirdiği kazançlar yoluyla sağlanıyordu; ancak bu bağlantı her zaman zayıflama hatta sermaye kaçışıyla yok olma riskiyle karşı karşıyaydı. Hane halklarının çoğu da aynı zamanda finansal kurumlarla da bağlantı içindeydi ancak farklı bir biçimde: kredi sağlayan olarak değil, borçlu olarak. Bu açıdan, hükümete ya da özel sektörün bölgesel sahipliğine benzer bir konumdaydılar.

Madenlerde, plantasyonlarda ve fabrikalarda doğrudan yatırım girişiminde bulunma anlamında ulusötesi şirketlerin [bundan sonra UÖŞ] konumu, offshore şirketlerinkinden bir dereceye kadar farklıydı. Pek çok UÖŞ kendi hisse fiyatlarını (şirketin el değiştirmesinden korumak için) arttırmak için aracı finans kurumlarının baskısı altındaydı. Offshore kuruluşlarının aksine, UÖŞ'ler sözleşmeler, altyapı yatırımları, vergi indirimleri (vergi harcamaları) yoluyla kamu harcamalarından bazı faydalar elde etmişlerdi. Ancak bunlar hane halkına transfer edilen gıda yardımı, çocuk yardımı, annelik yardımları ya da emeklilik yardımları kadar görünen yardımlar olmayıp, şirketlerin vergi kolaylıkları ile elde ettikleri gizli yardımlardır. Ayrılmakla ya da hiç gelmemekle tehdit edebildikleri için bu UÖŞ'ler 'müşterek refah'ı sağlamak konusunda pazarlık gücüne sahiptiler.

Hane halkının varlıklı olmayan çoğunluğu bu lükse sahip değildir. Başka bir ülkede devamlı vatandaş statüsünde göçmen olabilmek şanslı oldukça sınırlıdır; ya hali vakti yerinde olanlar ya da iyi eğitim görmüş olanlar bu şansa sahiptir. Uluslararası finansal pazarın serbestleştirilmesi, uluslararası emek pazarının

serbestleştirilmesiyle birlikte gerçekleşmemiştir. Yoksul insanlar zenginlerle aynı biçimde göç edemezler. Yoksul ve orta gelirli hane halkları, yerli şirketler ve kamu sektörü temsilcileri kendi ülkelerine sıkışmış durumdadırlar. (Gerekli belgeleri olmadan ya da sığınmacı olarak kaçan, sayıları binleri bulan yoksul halkın çoğunluğu, yabancı bir ülkede "hapiste" kalmaktansa, kendi ülkelerine "hapis" kalmayı seçmişlerdir.) Varlıklı rantıye aileleri (kendilerinin yabancı ülkelerde bu yoksul hemşehrilerine göre çok daha iyi karşılandığının bilincinde olanlar), UÖŞ'ler ve finansal kuruluşlar çok daha serbesttirler. (Özellikle en sonuncular en serbest olanlardır).

Borsaların denetimden çıkarılmaları gerçeküstü bir finansal mimari oluşturmıştır. Farklı yerlerde oturanların farklı uzam deneyimleri olduğu gibi farklı zaman deneyimleri de söz konusudur. Borsalardaki saatler çok hızlı işler - 5 dakika büyük miktarda paranın el değiştirebildiği oldukça uzun bir zamandır; oysa mutfakta 5 dakika son derece yavaş geçer- insanın yemek pişirme ve yeme hayatında 5 dakika küçücük bir parçayı oluşturur. Borsalarda yapılan işlemler geriye döndürülebilir; ama mutfakta yapılan işlerin geriye dönüşü yoktur. Borsada zaman evreni kısadır, mutfakta ise insan ömrü için gerekli bakım eşdeğeridir. Bütün yapı kararsız bir denge içindedir. Asya finansal krizinin başlıca özelliği kısa dönem sermayeye ait büyük çaplı nakit akışının birden tersine dönmesiydi.

"1996 yılında Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland'a yapılan net finansal akış 93 milyar dolardı. 1997 yılında bir kargaşanın finansal pazarları vurmasıyla bu akışlar birkaç haftada net 12 milyar dolarlık dışarıya nakit akışına döndü, sallantıda kalan 105 milyar dolar, beş ülkenin kriz öncesi GMH sınırı yüzde 11 ine eşdeğerti." (UNDP, 1999: 40)

3. finansal krizlerin toplumsal cinsiyet imaları: riskleri mutfaka yüklemek

Paranın uluslararası pazarları niteliği gereği güvencesizdir ve hiçbir nesnel olasılık dağılımı var olmadığından- güncellik riski, sermaye kaçışı riski, kırılganlık riski, kötü etki riski ve egemenlik riski gibi- serbestleştirilmiş uluslararası finansal işlemlerin risklerinden korkulur (Grabel, 2000). Enformasyon zorunlu olarak mükemmel değildir ve mevcut enformasyon eşitsiz olarak dağıtılmıştır. Anaakım görüşlerin dışındaki ekonomistlerce bu pazar-

Uluslararası
finansal
pazarın
serbestleştirilmesi,
uluslararası
emek
pazarının
serbestleştirilmesiyle
birlikte
gerçekleşmemiştir

ların esas olarak istikrarsız oldukları ileri sürülür (örneğin, Spotton, 1997; Singh ve Zammit, 2000). Ekonomik büyüme dönemleri aşırı risk almaya götürür ve finansal kağıtların değerleri suni olarak şişirilir. Ne var ki sonunda finansal değerler ve ödemeler arasında büyüyen açıklık risklerin öznel bir yeniden değerlendirilmesine yol açar ve finansal kağıtları elinde bulunduranları onları satmaya başlarlar. Sürü davranışı satma eğilimini hızlandırır ve sonrasında riskin arttığına dair algıyı uyarır. Değerli kağıt fiyatlarındaki ani düşüşler panik satışları teşvik eden krizlere davetiye çıkarır ve kredilerle satın alınan kağıtların fiyatları kredilerin kalan değerlerinin altına düşerek kredi pazarlarının çöküşüne ve bankaların ve diğer özel sektör aracı finans kurumlarının iflasın eşliğine gelmesine yol açar. Pazarların koordine edilmesi, güvenin sağlanması, bankaların kefaletle tahliye edilmesi ve diğer aracılıklar şeklindeki hükümet ya da uluslararası kamu finans kurumlarının müdahaleleri ile kriz belki yavaşlatılabilir. Ancak yanlış öneri yapılmışsa ya da yanlış politikalar uygulanmışsa, bu tür bir müdahale işleri daha da kötüleştirebilir ve batan şirketlerin kefaletle kurtarılması, maliyetlerin finansal pazarlardaki birey aktörlerden toplumun diğer üyelerine kaydırılmasına neden olur. Bunun ötesinde kefaletle kurtulma beklentisi ekonomi iyileştiğinde çok daha aşırı finansal risk almaya da götürebilir.

20 yıldan fazladır hükümetin kefaletle kurtardığı banka iflasları gelişmekte olan ülkelerde GSMH'nin yüzde 9 u iken, gelişmiş ülkelerde bu rakamın GSMH'nin yüzde 4 üne ulaştığı tahmin ediliyor. (Caprio ve Honohan, 1999). Başlangıçta maliyet, kefaletlerin ödenmesini sağlayan vergi verenlere ve işini kaybedenlere binmiş gibi görünür. Ne var ki Irene van Staveren'in (2000) vurguladığı gibi aşırı finansal risk almanın yükü halka, özellikle de ailelerin ve toplumun sürekliliğini ücretsiz bakım sunarak sağlayan kadınlara binmiştir. Özellikle yoksul ve orta gelirli ailelerde, kadınlar ailelerinin satın alma gücünü çektiği pazar malları ve kamu hizmetleri yerine çok daha fazla zaman ve çaba harcayarak pazar dışı mal ve hizmetler sağlamaya itilmişlerdir. Dahası kadınlar, yeni başlayanların "stresli satışlar" yüzünden karlarının daha da düştüğü enformel sektörde çok daha fazla ücretli iş aramak zorunda kalmışlardır. Üstlenen yükümlülükler GSMH istatistiklerinde tam olarak yansıtılmazlar, ancak daha ağır koşullarda ve uzun saatler çalışmak zorunda kalan kadınların yaşa-

dıkları daha çok yorgunluk, sıkıntı ve bozulan sağlıkla ortaya çıkarlar.

1990'ların sonlarındaki Asya finans krizi, mutfığa yüklenen risklerin iyi bir örneğidir. IFI'nin Asya krizini önleme girişimleri sadece IFI'nin dışındakiler tarafından değil, sonradan Dünya Bankası'nın baş ekonomi danışmanı Joe Stiglitz gibi o zaman içeride bulunanlar tarafından da geniş ölçüde başarısız olarak nitelendirilmiştir (Stiglitz, 1998, 2000). Özellikle IMF, Asya krizi sırasında yanlış yönlendirmelerde bulunduğu ve yanlış politikalar uyguladığı için büyük çapta eleştirilmiştir. Esas sorun bütçe açığı olmadığı halde kamu harcamalarında kesintiler önermiş, ve en çok etkilenen ülkelerin gerçek güçlü ekonomilerine odaklanmak yerine pazarların serbestleştirilmesi ile kurum yönetimlerinde önemli değişiklikler yapma ihtiyacı üzerinde durmuş, paniklemiş yatırımcıların güvenliğini sağlamak için hiçbir şey yapmamıştır. Singh ve Zammit (2000: 1255) in görüşüne göre "göreceli olarak kolay çözümler bir likidite sorunu geniş işgücü ve verim kayıplarıyla beraber büyük çapta bir ödeme krizi sorununa dönüşmüştür." Kamusal harcamaların azalması ve toplumsal gerilimin artmasının yanında yoksullukta da önemli bir artış olmuştur (UNDP, 1999: 40).

Endonezya ve Filipinlerde kadınlar son çare rolü üstlendikleri için, kadınlar tarafından yapılan iş miktarında artış olmuştur. Endonezya için, Endonezya Aile Yaşamı Araştırmaları'nın 1997/ 1998 başları için 30.000 den fazla sayıda insanla ve sonrasında 1998'in sonlarında yüzde 25'lik örneklem ile yaptığı bir saha araştırması sonucu elde edilen ilgili veriler mevcuttur. Bu kaynakları kullanarak, Frankenberg, Thomas ve Beegle (1999), 1997 ve 1998'de ücretli işte istihdam edilen işgücü yüzdesini hesaplamışlar ve erkeklerde yüzde 1,3 azalmaya karşılık, kadınlarda yüzde 1 artış olduğunu saptamışlardır. Ücretsiz işler de hesaba katıldığında hem erkekler hem de kadınlar için bir artış olduğunu, ama erkeklerde artışın sadece yüzde 1.3'le sınırlı kaldığını, kadınlarda ise yüzde 7 artış olduğunu ortaya koymuşlardır. Krizin başlamasından 16 ay sonra Endonezya İstatistik Kurumu'nun yaptığı ulusal çaplı bir saha araştırmasında ortaya çıkan rakamlar hane halkının bu krizlerle baş etme stratejilerini açığa çıkarmıştır. Özellikle uzun yıllar evli ve çocuklu kadın işgücü katılımlarında artış, ve ev içi tüketim için çok daha fazla mal üretiminde bulunulması söz konusudur. (de la Rocha, 2000).

IMF,
Asya
krizi
sırasında
yanlış
yönlendirmeler
de
bulunduğu ve
yanlış
politikalar
uyguladığı
için
büyük
çapta
eleştirilmiştir

Filipinlerde ise Lim (2000) İşgücü Araştırması verilerini kullanarak kadın ve erkek işsizlik oranlarının 1997 ve 1998'de yükseldiğini göstermiştir: Erkeklerde yüzde 7,5'den yüzde 9,5'a ve kadınlarda yüzde 8,5'dan yüzde 9,9'a yükselmiştir. Ne var ki, istihdam edilenlerin ortalama çalışma saatlerindeki değişim kadın ve erkeklerde zıt yönlerde doğru olmuştur. Erkekler için ortalama çalışma saatleri düşerken kadınlar için yükselmiştir. Kadınların çalışma saatlerinin artışı açıklayan faktörler arasında kadınların taşeron olarak eve aldıkları iş saatlerindeki artış anlaşılmaktadır (Ofreno, Lim ve Gula, 1999). Kadınların ücretli işlerdeki ortalama çalışma saatlerinin artışı evde sıradan çocuk bakımı ve ev işlerine bir erkeğin ortalama 2,5 saat harcamasına karşılık, kadının günde 8 saat de zaman ayırdığı bir durumda gerçekleşmiştir (UNDP, 1997).

Güney Kore'de erkeklerden çok kadınlar iş kaybına uğramışlardır. Ulusal İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 1997- 98 yılları arasında istihdamdaki azalış oranı erkekler için yüzde 3,8 kadınlar için yüzde 7,1 olmuştur (Lee ve Rhee, 1999). Buna karşılık Kore hükümeti "Kocanıza Enerji Verin" sloganı altında bir kampanya başlatmış, kadınları işsizlik ve iflas yüzünden depresyona giren kocalarına destek olmaya çağırmıştır -karşılık olarak kocalar karılarına benzer bir destek vermeye çağırılmamıştır (Tauli- Korpuz, 1998).

4. sosyal politika, toplumsal cinsiyetler arası eşitlik ve finansal politika

Singh ve Zammit' in (2000) işaret ettiğine göre Asya Finans Krizinin geçerli bir yorumu krizin toplumsal etkisinin çok daha kötü olduğu yönündedir. Çünkü bölgedeki hükümetler hızlı büyüme dönemlerinde sosyal güvenlik ağlarını ve hedeflenen sosyal sigorta tasarılarını hizmete sokmamışlardır. Bu yorumda, bu tür tasarılar gerçekleştirilmiş olsaydı finansal serbestleştirmeden kaynaklanan istikrarsızlık ve krizin engellenebileceği ima edilmiştir. Buna göre zayıf kesimleri korumak için dar hedefli bir sosyal politikanın mevcut finansal politikaya "eklenmesi" gerekmektedir.

Asya Finans Krizini takiben Dünya Bankası/IMF Kalkınma Komitesi Dünya Bankası'ndan sosyal politika hazırlamak için diğer kuruluşlara danışarak genel ilkeler geliştirmesini istedi. Sonuç belgesi "Krizin Toplumsal Boyutlarını Yönetmek: Başarılı Sosyal Politika Uygulamaları" (Dünya Bankası, 1999) söz

edilen "ekleme" yaklaşımını yansıtır. Hane halkına ve topluluklara pek çok gönderme yapılmışsa da kadınların erkeklerle göre farklı (ve dezavantajlı) durumlarını ve hane halklarının ve toplulukların ücretsiz emeklerini dikkate alan sosyal politika ilkelerinin sistematik bir çözümülemesi yapılmamıştır. Temel ilkeler en kötü durumdakinin durumunu daha da kötüleştirmeyecek biçimde kamu harcamalarının kesilmesine odaklanmış, ama kamu harcamalarının kesilmesinin uygun bir strateji olup olmadığı çok az sorgulanmıştır.

IMF de sosyal politikalarla ilgilenmiştir. Asya Krizine yanıtını kamuya açıklarken 'toplumsal güvenlik ağlarını genişletme ve güçlendirme ile işverenler, çalışanlar ve hükümetler arasında sosyal diyalogu geliştirme' amacıyla olduklarını bildirmişlerdir (IMF, 1999). IMF aynı zamanda Çok Borçlu Yoksul Ülkelerin (HIPC) borçlarını azaltma girişimleriyle ve sosyal politika ve mali politika arasındaki bağlarla çok daha ilgili olmuştur. IMF Programlarının yoksullar üzerindeki beklenen etkileri hakkında açık bir ön değerlendirme raporu hazırlamak için Dünya Bankası ile birlikte çalışmayı da kabul etmiştir (IMF, 1998, IMF/Dünya Bankası, 1999). Ne var ki, IMF ve Dünya Bankası yoksul halkın durumunun ancak ekonomik büyüme ile iyileştirilebileceği sonucuna varmışlardır (IMF, WB, 1999).

Bu bakış açısından, makroekonomik politikalar banka kredilerine erişme konusunda 'hükümetleri sınırlamak' üzere tasarlanırken özel sektörün toplam krediden yeterli miktarı sağlaması güvence altına alınmıştır (Gupta et al, 1998, s. 2). Kamu harcamaları özel yatırımları tamamlayıcı değil, özel yatırımlarla rekabet içinde görülmektedir. Heteredoks ekonomistler tamamlamıcılığın gerçekleştirildiği ülkeleri örnek göstererek bu görüşe karşı çıkmışlardır (sözelimi Taylor, 1991). IMF çizgisindeki analizler sürdürülebilir uzun dönem büyüme yolunun sürdürülebilir biçimde yenilemesine büyük bir inanç besleseler de şu an küresel bir durgunlukla karşı karşıyayız.

IMF'ye göre gelişmekte olan ülkelerin kendi denetimlerini güçlendirmeleriyle ulusal ve uluslararası finansal çerçeve yenilenmelidir (IMF, 1999). Gelişmekte olan ülkelerin kendilerini denetleme işi, bu ülkelerdeki yolsuzluğu azaltmak ve kamusal ve özel kuruluşlarında şeffaflığı sağlamak üzere- ancak buradaki şeffaflık ülkelerin kendi vatandaşla-

Güney
Kore'de
erkeklerden
çok
kadınlar
iş kaybına
uğramışlardır

rına değil sadece uluslararası yatırımcılara yönelik olarak vurgulanır- ve düzenleyici ve finansal yapılarının yeniden yapılandırılması için gereklidir. IMF, yatırımcının güvenini iyileştirmek için bilginin düzgün dolaşımını sağlayacak ve finansal pazarlardaki ortak uluslararası standartların tanıtımını yapacaktır. IMF reçetelerini uygulayan ülkelerdeki pazarın istikrarsız olduğu zamanlarda yararlanabilmeleri için ihtiyat fonu, beklenmedik durumda borç verme sistemi oluşturulacaktır. Finansal serbestleştirme hala nihai amaçtır ancak zamanlama önemlidir; öyle ki, uygun finansal sektörler ve kur politikaları yürürlüğe girdikten sonra ancak serbestleştirmeye sıra gelir. Burada hala finansal serbestleştirmenin finansal kaynakların en etkin dağılımını sağlayacağı görüşü geçerlidir. Etkinlik yalnızca kullanılması için ödeme yapılan kaynaklara göre değerlendirilir, ödeme yapılmayanlar (kadınların aileleri için gerekli olan mal ve hizmetleri üretmek için harcadıkları zaman gibi) dikkate alınmaz. Finansal serbestleştirmenin finansal kriz yoluyla insanlarda onarılmaz kayıplara neden olabileceği göz önünde bulundurulmaz.

Heterodoks ekonomistlerce ortaya konan alternatif bir yaklaşım; küresel finans için yeni uluslararası kurumların yaratılmasıdır. Sözgelimi Eatwell ve Taylor (1998) sistemik riskleri yönetmek ve finansal hedeflerle yüksek büyüme oranları ve istihdam gibi toplumsal amaçları yerine getirmek için Dünya Finansal Yönetimi (WFA) kurulması çağrısında bulunmuşlardır. Kuruluş düzenlemeler geliştirip uygulamaya koyabilir ve ulusal para politikalarının eşgüdümünü sağlayabilirdi. IMF ve Dünya Bankası'nın şeffaflığını ve güvenilirliğini sağlamakla sorumlu olacak WFA'nın yönetimi altında yapacakları işler vardı. Eatwell ve Taylor finansal serbestleştirmenin istihdam ve verimi potansiyellerinin altında tutan makroekonomik politikalar önerdiğini ve WFA'nın bunu önleyebileceğini iddia eden ekonomistler arasındadır. Yapının toplumsal sahipliğinde ısrarlı olması kabul edilebilir bir öneri gibi görünmesine yol açabilir ancak toplumsal cinsiyet eşitliği sorununa ve mutfağa yeterli olarak bakıldığına dair bir gönderme yoktur.

Benzer biçimde, Singh ve Zammit (2000) istihdam ve verimlilikle ilgilidir ve Dünya Bankası ve IMF'nin öne sürdüğü sınırlı sosyal ağların yeterli ve pratik olmadığını ileri sürerler. Tam istihdamın en iyi güvenlik ağı olduğunu söylerler. Onlara göre gelişmekte olan ülkeler sermaye kontrolünü sürdürme seçeneğine sa-

hip olmalıdırlar. 'Sermaye akışını kontrol etme hakkı gelişmekte olan ülkeler bakımından uluslararası finansal sistemdeki her reformun ana bileşeni olmalıdır' (s. 1264): Dahası gelişmekte olan ülkelerdeki uluslararası kredi kuruluşları ve borçlular arasındaki borç yükünün adil dağılımı konusunda da birtakım mekanizmalar gereklidir. Singh ve Zammit'e göre üretim ve istihdamda sürdürülebilir bir artış sağlayacak biçimde uluslararası ekonomik sistemin iyileştirilmesi; hem erkeklerin hem de kadınların yararına olacaktır ama istikrarsızlığın maliyetini daha fazla çektikleri için kadınların yararı daha çok olacaktır. Buradan hareketle ne tür bir ekonomik mimarinin kendi çıkarlarına en iyi hizmeti sunacağı konusunda fikirler oluşturmaları için kadınları teşvik ederler.

5. yeni ekonomik mimarinin inşasında kaçınılması gereken üç eğilim

Singh ve Zammit'in (2000) çağrısına yanıt vermenin bir yolu yeni bir sistem kurulurken kaçınılması gereken şeyleri belirlemektir. Bu bölümde sözü edilen mimariyi kadınların çoğunluğu açısından güvensiz kılacak ve bu yüzden önlem alınması gereken üç eğilim belirlendi. Bunlar 'deflasyona yol açan eğilim'; 'eve ekmek getiren erkek eğilimi' ve 'metalaştırma ya da özelleştirme eğilimi' (bak Elson ve Çağatay, 2000).

Birleşmiş Milletler' in Kalkınmada Kadının Rolü üzerine yaptığı son Dünya Araştırması'nda (UN, 1999) makroekonomik politikada deflasyona yol açan eğilimin kadınlar açısından önemli bir sorun olduğu belirtilmiştir. Araştırma, Singh ve Zammit'in (2000) kullandığına benzer argümanlar kullanarak deflasyona yol açan eğilimi, ücretli istihdam ve GSMH'daki büyümeyi potansiyellerinin altında tutan makroekonomik politikalar olarak tanımlar. Serbestleştirilmiş finansal pazarların hükümetlere faiz oranlarını yüksek, enflasyon oranlarını düşük, vergi ve harcamalarını yine düşük tutma konusunda baskı yaptıkları öne sürülür. Buna kanıt olarak özel sermaye girişini cazip hale getiren bu politikaların olumsuz etkilerinin fazladan finansmanın faydalarına ağır bastığı ve bu olumsuz etkilerin kadınlar tarafından oransız olarak üstlenildiği iddia edilir. Deflasyona yol açan eğilimden kaçınmak her ne kadar gerekli olsa da yeterli değildir. Aslanbeigui ve Summerfield'in (2000) belirttikleri gibi, GSMH'daki artış ve ücretli istihdamın artırılmasının kadınlar ve

**Heterodoks
ekonomistlerce
ortaya
konan
alternatif
bir yaklaşım;
küresel
finans
için
yeni
uluslararası
kurumların
yaratılmasıdır**

erkekler üzerinde farklı etkileri vardır. Örneğin, istihdam modelleri ve bunların kazandırdıkları haklar; 'eve ekmek getiren erkek' modeli etrafında geliştirilebilir; bu model ise kadınlar ve çocukların geçimlerinin, koca ve babalarının gelirlerinden sağlanacağını, -sağlanması gerektiğini- varsayar. Bu varsayımı tamamlayan düşünce ise şudur: sıradan işçilerin eve yönelik az sorumlulukları vardır. Tabii ki, gerçekte hane halklarının çoğunluğu çok sayıda geçim stratejilerine sahiptir, kadının hem para kazanması hem de ücretsiz bakım işi yapması gibi. Ne var ki, çoklukla enformel, ev- temelli, yarı- zamanlı, mevsimlik ve düşük ücretli olduğu için kadının işgücüne katılımının görünürlüğü çok daha azdır. Böylelikle kadınların ücretli ve ücretsiz çalışmalarından oluşan 'çifte mesai'leri es geçilir. 'Eve ekmek getiren erkek' eğiliminin belirgin niteliği, bir yandan makul ve kazançlı istihdamda erkeğe öncelik verirken, kadınların iyi işlere sahip olma haklarını ise yok sayan kamu politikalarıdır. 'Eve ekmek getiren erkek' eğilimi, ailelerine gelir sağlamada büyük rolleri olduğunda bile, kadınları çok daha az haklara sahip olarak ikincil çalışan statüsüne indirger. Bu eğilim, kadınları devletin sağladığı sosyal yardımların çoğundan dışlar; sadece erkeğin bakmakla yükümlü olduğu kişi olarak yardımlardan faydalanır. Tam istihdam, kadınların maddi yoksulluk yaşama şansını azaltabilir ancak bu, zorunlu olarak kadını patriarkal denetimden kurtarmaz. Toplumsal cinsiyet açısından adil olabilmek için tam istihdam politikaları, iş ve aile yaşamını adil biçimde dengeleyecek politikalarla tamamlanmalıdır; ayrıca ücretsiz bakım hizmeti sunanlara, birer vatandaş olarak devlet temelli haklar verilmelidir. Bir başka deyişle, tam istihdam hedefi hem erkek hem de kadın için aileden yana eşit ve benzer koşullarda, düzgün bir iş hedefiyle tamamlanmalıdır.

Üçüncü olarak kaçınılması gereken eğilim özelleştirme eğilimidir. Bu eğilim, eksik ve yanlış verimlilik ölçümlerine dayanarak, ücretsiz emeği ve hizmetin kalitesini dikkate almadan kamu hizmetinin özel hizmete göre daha az verimli olduğuna hükmedildiğinde ortaya çıkar. Bu da kamu hizmetinin yerini, piyasaya dayalı, bireyselleşmiş ve ödeme gücü olanların sahip olabileceği hakların- özel konutlar, özel sağlık sigortası, özel hastaneler, özel okullar, özel huzurevleri, yaşlı ve çocuklar için özel bakımlar, fiyatları piyasada belirlenen enerji ve ulaşım hizmetleri- almasıyla sonuçlanır. Karşılıklı

sübvansiyona dayalı dayanışma ufkuna sahip olarak, risk ve kaynakları bir havuzda birleştirmek ve paylaşmak yerine; her belirli durum için ayrı ayrı sigorta bulunmaktadır. 'Eve ekmek getiren erkek' eğilimiyle ortak bir nokta; kadınların sık sık, hala bakılmakla yükümlü olanlar konumunda bırakılmalarıdır. Hastalık ve yaşlılığa karşı sigortalanabilir riskler erkek normlarına dayalı işgücü pazarında belirlenmektedir ve özel sektör de kamu sektöründe olduğu gibi kadınların erkek akrabaları dolayısıyla ulaşabildikleri bir alandır.

Özelleştirme planları Dünya Bankası tarafından hazırlanmıştır ve çoklukla varlıkların düşük fiyatlara satışı ya da özel şirketlere uzun dönemli devlet desteği söz konusudur. Bu eğilim, Latin Amerika'da sosyal sigorta sisteminin özelleştirilmesi deneyiminde görüldüğü gibi finans şirketlerinin ve şirket refahı devletin gelişmesini besler (Laurell, 2000). Şili ve Meksika'da emeklilik sisteminin özelleştirilmesi, kamu fonlarının ulusal ve ulus ötesi finans gruplarına devrolmasıyla sonuçlanacaktır; üstelik bu, Latin Amerika'da bugüne kadar gerçekleştirilen en büyük çaplı devirdir. 50 yıllık dönemde maliyetin, Meksika'da GSMH'nin yüzde 1-2 ve Şili'de GSMH'nin yüzde 3,5 lik kısmına denk geleceği tahmin edilmektedir. Bütçe dengesinin sağlanması baskısıyla diğer sosyal programlarda kısıtlamalara gidilmesi de olasıdır (Laurell, 2000). Özel sektör yüklenicileri, sigortalı çalışanlara daha yüksek idari maliyetler bindirmiştir; öyle ki, kamu proje ve risklerinin yükü sigortalıya geçmiştir. Sigortalıların gelecekteki emeklilik hakları belirsizdir ve finansal piyasaların insafına terk edilmiştir (Laurell, 2000). Sağlık alanında ise sistemi şu anda yürüten, sağlık kurumlarının hizmetinden çok, sağlıkla ilgili fonların yönetimidir; üstelik bu yönetim, giderek artan biçimde, ABD'de bulunan ya da ABD ortaklı şirketlere bağlı hastane şirketleri, sağlık yönetimi örgütleri, sağlık sigortası şirketlerinin eline geçmektedir. Hizmetlere erişimde ve hizmetlerin kalitesinde artan oranda bir tabakalaşma söz konusudur (Laurell, 2000).

Sonuçta özelleştirme eğilimi finansal aracı kurumların büyümesini teşvik etmektedir ve bu kurumların gelişmesi makroekonomik politikadaki deflasyoncu eğilimi besler; bu da, özelleştirme yönünde giderek daha fazla baskı yaratır. Rantiye hane halkı ve offshore finansal kuruluşlar, eğer çıkarlarına öncelik verilemezse piyasadan çıkmakla tehdit ederek, deflasyon ve özelleştirme yönünde baskı ya-

'Eve
ekmek
getiren
erkek'
eğilimi,
ailelerine
gelir
sağlamada
büyük
rolleri
olduğunda
bile,
kadınları
çok daha
az haklara
sahip
olarak
ikincil
çalışan
statüsüne
indirger

parlar. Ödeyecekleri vergileri en düşük düzeye indirmekte, faiz oranlarını yüksek; enflasyonu ise sıfıra yakın tutmakta, dolaysız çıkarları vardır, çünkü ülkede kalıcı hisse sahipleri olmaları beklenmez. Bu baskı altında, sosyal politika finansal politikanın bir kolu haline gelir ve artık, piyasa dışında bir ölçütü dikkate almaz. Risk ve kaynakların havuzda birleştirildiği, fonları devlet tarafından sağlanan hizmetlerin, serbestleştirilmiş uluslararası finans piyasalarındaki riskleri telafi etmesinden, riskler, finansal piyasalar aracılığıyla sosyal hizmetlere fon sağlayarak yoğunlaştırılır.

Özelleştirme eğilimine karşı önlem almak amacıyla, bir evrensel hak hedefine ihtiyacımız var. Bu evrensel hak, kadınlar ve erkekler için temel hizmetlere ve sosyal yardımlara erişme hakkıdır. Dikkate alınabilecek olası bir gösterge, işlevini yeterince yerine getiren bir temel sağlık kliniğine, kendi olanaklarıyla, erişebilen kadınların oranıdır.

6. sosyal adaleti önelemek: yeni alanlar yaratmak

Yeni bir finansal mimari yeni sorumluluklarla, yeni kurumlardan fazlasına gereksinim duyar. Kadın ve erkeklerin, yapının nasıl işlediğini görebilmeleri için demokratik bir denetimi uygulayabilmelerini sağlayacak destekleyici bir çerçeveye gereksinim vardır. Öncelikler ve alternatifler konusunda kamusal diyalogu gerçekleştirebilmek için mutfaktan da erişilebilen alanlar olmalıdır. Finansal politika ve sosyal adalet arasındaki bağın nasıl kurulması gerektiği konusunda farklı çıkarların 'seslerini duyurma' yetenekleri, finansal politikanın teknik gereklerince değil özel finansal yatırımcıların önleyici uygulama olarak 'piyasadan çıkış' seçeneğini kullanabilecekleri yönündeki korku aracılığıyla da ellerinden alınmıştır. Bir politika diyaloguna katılmaktansa bundan "çıkma" yetenekleri, elbette, sermaye piyasalarının açıklığının bir sonucudur. Sermaye piyasalarının bu açıklığı, ironik bir biçimde politika tartışmalarının açıkça yapılmamasına vesile olur; yanlış sinyallerin gönderileceği ve sermaye piyasalarının buluttan nem kapan 'hassasiyet'inin bozulacağı korkusuyla politika açıkça tartışılmaz. Anahtar konumdaki oyunculardan bazılarının, sonucun nasıl olacağı konusunda gelecek birkaç saat sonrasının ötesinde hiçbir çıkarları olmadığında, finansal politikaların nasıl sosyal hedeflerin hizmetine sunulacağı konusunda katılımcı bir müzakereyi yürütmek zordur. Sermaye denetimlerinin bazı biçimleri

konusundaki dikkate alınmayan bir görüş ise; finansal kurumların, finansal araçlarını satın aldıkları ülkedeki diğer sosyal çıkarlarla müzakereye oturmalarını sağlamak ve önleyici bir 'çıkış' yaparak müzakereyi engellemelerini önlemek için daha fazla teşvik sağlamaktır (Elson ve Çağatay, 2000).

Ne yazık ki, bugün, katılımcı ve toplumsal cinsiyet açısından adil çizgide yeniden bir yapılanma yönünde hiçbir işaret görünmüyor. Yoksul vatandaşların değil sadece varlıklı yatırımcıların rahatlarını artıracak birkaç önemsiz düzeltme söz konusu. Her ne kadar yerine getirme işi yoksul hükümetlere düşse de bu düzeltmeler, zengin hükümetler tarafından tasarlanmıştır (özellikle G 7 ülkeleri) (Griffiths-Jones, 2001). Finansal İstikrar Forumu halkın bulunduğu bir yer değildir, bir zenginler kulübüdür. Dolayısıyla ikili nişan alma stratejisine gereksinimimiz var. Uluslararası finansal mimarinin nasıl olması gerektiğine ait görüşümüzü korumalıyız ancak mutfağın – insanların beslendiği ve yetiştirildiği bu mekânın – gereksinimlerini de bu mimarinin tasarımının önemli ve bütünüleyici bir parçası olarak bulundurmamız. Sosyal bakımdan sorumlu bir finansal yapının işletimi için halihazırda mevcut olan o küçük alanları da genişletmeliyiz.

Ulusal düzeyde neyin istenilir olabileceğini dair bir örnek olarak Kanada Alternatif Federal Bütçe uygulaması verilebilir. Kanada'daki çok sayıda sivil toplum örgütü alternatif bir bütçe ve yukarıda betimlenen üç eğilimin dışında alternatif bir finansal çerçeve oluşturmak üzere bir araya gelmişlerdir (Loxley, 1999). Bu, toplumsal cinsiyete duyarlı ve demokratik olarak örgütlenmiş kamu hizmetleri ve sosyal güvenliği hedefleyen, gelişen bir harekete örnektir; bu hareket, karşılıklı güveni, devlet aracılığıyla havuzda biriktirme ve paylaşma ilkesi etrafında yeniden inşa etmektedir. (20'den fazla sayıda ülkede, genellikle toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe girişimlerinde hükümet bütçelerinin kadın ve erkekleri nasıl etkilediğini çözümlerken ve kamu finansmanının yukarıda betimlenen üç eğilimden nasıl uzak tutulacağını tartışırken kadınlar özellikle aktiftirler Bkz.: Budlender, 2000; Elson (edt), 2000). Uluslararası düzeyde orta gelirli halkın, paranın sadece toplumsal ve çevresel sorumluluk taşıyan şirketlere borç verileceği bilgisiyle birikimlerini yatırdıkları etik yatırım fonlarında bir artış söz konusudur. Yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi ve insani gelişimi destekleyen bir kalkınma yardımının yeniden yapılandırılması yö-

Özelleştirme
eğilimine
karşı
önlem
almak
amacıyla,
bir evrensel
hak
hedefine
ihtiyacımız
var

nünde güçlü bir hareket vardır. Para işlemleri-ne uluslararası bir vergi konması ve kısa vadedeli sermaye hareketlerinin denetimi konusunda artan bir destek vardır. Bu girişimler birbi-

riyle bağlantı içinde olurlarsa, ortamı yavaş yavaş piyasanın kötü akışından kurtarabilirler ve mutfağın huzurlu bir yere dönüşmesini sağlayabilirler.

kaynakça:

- Aslanbeigui, Nahid and Summerfield, Gale (2000) 'The Asian Crisis, Gender and the International Financial Architecture' *Feminist Economics* 6 (3) pp81-104
- Budlender, D.(2000) 'The Political Economy of Women's Budgets in the South' *World Development* 28 (7) pp.1365-1378
- Caprio, G. and Honohan, P.(1999) 'Restoring Banking Stability: Beyond Supervised Capital Requirements', *Journal of Economic Perspectives*, 13 (4) pp43-64
- Eatwell, John and Taylor, Lance (1998) 'International Capital Markets and the Future of Economic policy'. CEPA Working Paper Series 111. Working Paper No.9, New School University, New York.
- Elson, Diane (1994) 'People, Development and International Financial Systems' *Review of African Political Economy*, 62 ,pp.511-524
- Elson, Diane (ed)(2000) *Progress of the Worlds Women 2000* New York: Unifem
- Elson, Diane and Gatagay, Nilufer (2000) 'The Social Content of Macroeconomic Policies' *World Development* 28 (7) pp.1347-1365
- Frankenberg, E., Thomas, D. and Beegle, K. (1999) 'The Real Costs of Indonesia's Economic Crisis: Preliminary Findings from the Indonesia Family Life Surveys', Labor and Population Program Working paper Series 99-04, RAND
- Grabel, Ilene(2000)'Identifying Risks, Preventing Crisis: Lessons from the Asian Crisis', *Journal of Economic Issues* 34(2)pp377-383
- Gupta, S., Clements, B., McDonald, C. and Schiller, C. (1998) *The IMF and the Poor*. Pamphlet Series No.52, Fiscal Affairs Department, IMF, Washington, DC
- Harris, L.(1988) 'The IMF and Mechanisms of Integration' in Ben Crow and Mary Thorpe (eds)*Survival and Change in the Third World*, Oxford: Polity Press
- IMF (1998) *Distilling the Lessons from the ESAF Reviews*. <http://www.imf.org>
- IMF/World Bank (1999) *Heavily Indebted Poor Countries (HIC) Initiative-Strengthening the link between Debt Relief and Poverty Reduction*, Washington DC.
- IMF (1999) 'The IMF's response to the Asian Crisis' Washington DC (available on line at www.imf.org/External/np/exr/facts/asia/htm) 19
- Laurell, Asa Cristina (2000) 'Structural Adjustment and the Globalization of Social Policy in Latin America' *International Sociology*, 15 (2)pp.306-325
- Lee, Jong-Wha and Rhee, Changyong (1999) 'Social Impacts of the Asian Crisis; Policy Challenges and Lessons,' Human Development Report Office, Occasional Paper 33
- Lim, J. (2000) 'The Effects of the East Asian Crisis on the Employment of Men and Women: The Philippine Case' *World Development* 28 (7) pp. 1285-1306
- Loxley, John (1999) *The Alternative Federal Budget in Canada: A New Approach to Fiscal Democracy*. Paper prepared for Workshop on Pro-Poor Gender and Environment-Sensitive Budgets, UNDP and UNIFEM, New York, June 28-30.
- Ofreno, R., Lim, J. and Gula, L.(1999) 'Subcontracted women workers in the context of the global economy :the Philippine case', paper commissioned by Asia Foundation
- Rocha, M.de la (2000) 'Private Adjustments; Household Responses to the Erosion of Work' Occasional Paper 6, Bureau of Development Policy, UNDP, New York.
- Singh, A. and Zammit, A.(2000) 'International Capital flows: Identifying the Gender Dimension' *World Development* 26 (7) pp1249-1268
- Spotton, Brenda (1997) 'Financial Instability Reconsidered: Orthodox Theories versus Historical Facts', *Journal of Economic Issues*, 31 (1)pp.175-195
- Stavereen, Irene van (2000) 'Global Finance and Gender', Paper presented at IAFFE Conference, Istanbul, August
- Stiglitz, J. (2000) 'What I learned at the World Economic Crisis: The Insider' *The New Republic Online* (<http://www.thenewrepublic.com>)
- Taylor L. (1991) *Varieties of Stabilization Experience : Towards Sensible Macroeconomics in the Third World* (Wider Studies in Development Economics)
- Tauli-Korpuz, V.(1998) 'Asia Pacific Women grapple with financial crisis and globalisation' *Third World Resurgence*, 94.
- UN (1999) *World Survey on the Role of Women in Development*. Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York.
- UNDP (1999) *Human Development Report*. Oxford University Press, New York.
- World Bank (1999) *Managing the Social Dimensions of Crises: Good Practices in Social Policy*. Paper prepared for Development Committee of the Bank and the Fund, Washington, DC.
- World Bank (2000) *World Development Report /2000*. Oxford University Press, New York.

**Yoksul
ülkelerin
borçlarının
silinmesi ve
insani
gelişimi
destekleyen
bir kalkınma
yardımının
yeniden
yapılandırılması
yönünde
güçlü
bir hareket
vardır**

dipnot:

- 1) Bu yazı Politica Femina Spring 2002'de yayımlanmıştır. Yazı şu adresten indirilmiştir: <http://www.networkideas.org/featart/jan2004/Dione-Elson.pdf>
- 2) Özgür Narin'e çevreye katkılarından dolayı teşekkür ederim (Çeviren).

alternatif kadın örgütlenmelerine doğru: sendikaların kadın yüzü

sunuş

"Şunu belirtmemize gerek yoktur ki kadın fabrika işçilerinin ahlakını ve fiziksel durumunu iyileştirmeye yönelik bütün girişimler, çalışma saatleri maddi olarak azaltılmadıkça, boşuna olacaktır. Üstelik şunu söyleyebiliriz: Evli kadınlar, makinelerin bitip tükenmek bilmeyen hareketini izlemektense, hanenin eviçi görevlerini yerine getirmekle çok daha iyi ederler. Bu nedenle, kocasının karısını pamuk ipliği fabrikasının ağır işini çekmeye göndermeksin, karısını ve ailesini geçindirebileceği günün çok uzak olmadığını umuyoruz."

Yukarıda bir kısmı aktarılan metin 1846 yılında yazılmış olup, Ten Hours Advocate'e (on saatlik iş günü savunucularının yayın organı) aittir. Batı'da Sanayi Devrimi'nin yaşandığı dönemde, birçok Avrupa ülkesi ve ABD'de kadınların erkek işgücüne alternatif oluşturması tehlikesi ve işgücü rekabeti, sendikaların kadın emeğinin örgütlenmesine karşı olumsuz tavır almasına neden olmuştur. Sendikal yapılar içinde ifade özgürlüğüne sahip olan erkekler sendikal haklarını korumuş, buna karşılık kadınlar için koruyucu iş yasaları talep etmişlerdir. Koruyucu iş yasaları, kadın emeğinin en kötü istismarlarından bazıları düzeltilmiş olsa da, yetişkin pek çok kadının erkek işine katılımını kısıtlamıştır¹.

Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar geçen dönemde kapitalizmin dinamikleri hızla gelişerek kadın emeğini artı-değer üretiminin önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Günümüzde kadınlar; kapitalist toplumsal ilişki biçiminin büründüğü yeni görünüm ve sermaye birikiminin gereklilikleri doğrultusunda hızla ve değişen şekillerde kapitalist üretim sürecine eklenmektedir. Bu süreç; klasik ücretli istihdamdan, ücretli ev işçiliği, bakım işleri, ev eksensiz çalışma ve ücretsiz aile işçiliğine kadar birbirleriyle ilişkili çeşitli üretim ve/veya yeniden üretim alanlarına yayılmıştır.

Buna karşılık, anti kapitalist mücadelenin politik zeminlerinden biri olan sendikalar erkek egemen yapısını sürdürerek kadın emeğini örgütlemeye konusunda yetersiz kalmıştır. Bu yetersizliğin temelinde, kapitalizmin patriar-

kayla kurduğu ilişkinin sendikalar tarafından sorgulanmadan kabul edilmesi ve sendikal yapıların bu yöndeki gelişimi yer almaktadır. Bu tür bir sorgulamaya başlangıç teşkil edilecek satır başlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kadın emeğinin farklı alanlardaki üretkenliği dikkate alındığında, kapitalist üretim tarzının erkek ve kadın emek gücünü belirgin toplumsal cinsiyet ayrımları üzerinden değerlendirildiği dikkati çekmektedir. Kapitalizmde erkek, emek-gücü vasıtasıyla salt artı-değer üretimine konu olmaktadır; kadın, bir yandan ev-içi görünmez emeği yoluyla emeğin yeniden üretimini sağlamakta, diğer yandan aktif olarak emek gücünü satmaktadır.

Dolayısıyla kapitalizmde erkek emek-gücünden farklı olarak kadın emeği, birbiriyle örtüşen iki alanda ortaya çıkmaktadır. Ailenin ve dolayısıyla emek-gücünün sürekliliğinin sağlanmasına yönelik olarak tanımlanan özel alan, kadın emeğinin kullanıldığı temel üretim ve/veya yeniden üretim alanıdır. Bu alanda, kadın ve erkeğe ait toplumsal cinsiyet kavramları netlik kazanmaktadır. Çünkü özel alan tam anlamıyla kadın emeğinin sarfedildiği bir ilişkisel-mekan olarak, 'görünmeyen emek' alanı biçiminde tanımlanmaktadır (Acar-Savran, Tura; 1992).

Görünmeyen emek alanının sınırları içinde yaşadığımız kapitalizmle değil, kapitalizm öncesi bir toplumsal ilişki biçimi olan patriarkayla çizilmiştir. Patriarkal iktidarın maddi temeli, gerek üretim gerekse yeniden üretim ve cinsellik alanında, kadınların emek güçleri üzerindeki erkek denetimidir. Bu bağlamda kapitalizm, patriarkanın kadın emeği üzerinde yarattığı toplumsal cinsiyet baskılarını erkeklerin de lehine olacak şekilde kendi üretim sürecine eklenmiştir. Erkekler evde kadının görünmeyen emeğini kullanmaktadır. Bunun yanı sıra kadınlar çocukların ve yaşlıların bakımını da üstlenmektedir. Bu sayede, erkekler işgücü piyasasında kadınlar karşısında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmaktadır². Kadın emeği kamusal alanda da patriarkanın yarattığı ataerki ilişkinin baskısı altındadır.

Nevra Akdemir*

Özlem Tezcek**

Anti kapitalist
mücadelenin
politik
zeminlerinden
biri olan
sendikalar
erkek
egemen
yapısını
sürdürerek
kadın
emeğini
örgütlemeye
konusunda
yetersiz
kalmıştır

* MSGSÜ Şehircilik
Doktora Öğrencisi

** M.Ü. Kalkınma
İktisadi ve İktisadi
Büyüme Bölümü,
Doktora Öğrencisi

Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni adlı kitabında, kadınların kurtuluşuna ilişkin olarak şunları söylemektedir: "(...) Kadının kurtuluşunun ilk şartı, bütün kadın cinsinin yeniden kamu işlerine dönmesidir ve bu şart karı-koca ailesinin, toplumun ekonomik birimi olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir".³ Engels'in bu sözlerinden yola çıkarak Marksizmin yönetsel olarak, kadın emeğinin ücretli hale gelmesiyle cinsiyetçi işbölümünün yokolacağı ve kadının özgürleşeceği tezini savunduğunu belirtmek mümkündür.

Bu tez en açık biçimiyle şu şekilde ifade edilmiştir: 'Öyleyse Engels'e göre kadınların işgücü içinde yer almaları, kurtuluşlarının anaharıydı. Kapitalizm, cinsiyet farklarını ortadan kaldıracak ve bütün işçilere eşit muamele edecekti. Kadınlar ekonomik olarak erkeklerden bağımsız olacak ve proleterya devrimini ilerletmede erkeklerle eşit zeminde rol alacaklardı. Devrimden sonra bütün insanlar emekçi olup özel mülkiyet kaldırılınca, kadınlar erkeklerden olduğu kadar sermayeden de kurtulacaklardı. Marksistler, işgücüne katılmalarının kadınlar ve aileler için eza demek olduğunu farkındaydılar, bu durumda kadınların iki işi oluyordu; ev işi ve ücretli iş. Gene de Marksistlerin asıl vurguladığı şey, kadınların evdeki sürekli tabiyetlerinden çok, kapitalizmin patriyarkal ilişkileri 'erozyon'a uğratmasının taşıdığı ilerici karakterdi, sosyalizmde ev işi de kolektifleştirilecekti ve kadınlar çiftte yüklerinden kurtulacaklardı'.⁴

Günümüz kapitalizminin yaşanan gerçekliği, bu tez doğrultusunda kadını özgür kılmamıştır. Kapitalizmin patriarkayla kurduğu ilişkinin çelişkili doğası, kadının görünmeyen emeği alanında çıkarların tam bir örtüşmesi şekline dönüşmüştür⁵. Kapitalizm kadının görünmeyen emeği ve aile kurumunu kendi çıkarları lehine kullanmaktadır. Kadınlar evdeki sorumlulukları nedeniyle ucuz işgücü havuzunun devamlılığını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kadının ev içindeki görünmeyen emeği ailenin varlığını koruyarak, işgücünün yeniden üretimini güven altına almaktadır.

Vurgulanan bu satırbaşları doğrultusunda kadın emeğinin kapitalizm içindeki tutsaklığı, emeğin topyekün sömürsünün belirgin bir görünüşü haline gelmiştir. Bu yönüyle de kadın emeği sendikal mücadelenin temel bileşenlerinden bir olmalıdır. Diğer bir deyişle, kadın emeğini dışlayan erkek egemen bir sendikal mücadele bütünlüklü bir antikapitalist işçi mücadelesi olmaktan çok uzaktır. 'Kadın olma hali'yle ilişkili olan 'kadın emeğinin özgün yapı-

sını' görmezden gelen böyle bir mücadelenin başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda yazımızın temel sorunsalı, Türkiye'de genel olarak sendikaların kadın emeğini temsil yeteneğini incelemek ve ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda gerek geleneksel sendikalar açısından alınabilecek önlemleri, gerekse alternatif kadın örgütlenmelerinin faaliyetlerini açıklamaya çalışmaktır.

"Türkiye'de Sendikaların Kadın Yüzü" adlı ilk bölümde Özlem Tezcek, istatistiki veriler yardımıyla Türkiye'de sendikaların kadın emekçileri temsil etme yeteneğini ölçmeye çalışmıştır. Yazıda bu ölçüm sonucunda ortaya çıkan somut durum değerlendirilerek sendikaların kadın emeğinin özgün koşullarına yönelik olarak geliştirebileceği eylem politikaları tartışılmıştır.

"Alternatif Kadın Örgütleri ve Alternatif Pratikler" adlı ikinci bölümde Nevra Akdemir kadınlık durumu ve kadın emeğinin özgün koşullarını dikkate alan farklı kadın örgütlenmeleri ve bu örgütlerin kadın emeğinin sorunlarına ilişkin pratik çözüm arayışları ele almıştır. Bu inceleme alanı, Türkiye'deki bazı örneklerin yanı sıra, diğer ülkelerdeki bazı kadın örgütlerini de kapsamaktadır.

Sonuç bölümünde, geleneksel sendikal yapıların ve alternatif kadın örgütlerinin farklı pratikleri doğrultusunda ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yeni düşünsel ve güncel pratiklere yol açmak amacıyla, ufuk açıcı bazı önerilerle sonlandırılmıştır.

1. türkiye'de sendikaların kadın yüzü

Türkiye'de kadın işgücünün tarihsel gelişimi ekonomik yapı, eğitim ve nüfus dağılımı gibi etkenlerin yanı sıra, toplumsal yaşamı her alanda şekillendiren ataerkil ilişkisel yapının etkisi altındadır. Tarihsel süreç içinde kadın tarımsal alandaki ücretsiz aile işçiliğinin temel unsuru olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren başlayan köyden kente göç olgusu ve ekonomik gereklilikler kadının iş yaşamına girişinde önemli etkiler yaratmıştır. Günümüzde kadının ücretli işgücüne katılımı kentlerde yaygınlık kazanırken, emeğin feminizasyonu kadın işgücünün gelişimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Kadınların işgücüne katılma oranı 2004 yılında yüzde 25,4 olup, bu oran erkeklerde yüzde 72,3'tür. Kadınların kırsal yerlerde işgücüne katılım oranı yüzde 39,0 ve kentsel yerlerde yüzde 18,5'tir. Kadın istihdamı işteki duruma göre incelendiğinde; kadınların yüzde

Kapitalizm,
kadının
görünmeyen
emeği ve
aile
kurumunu
kendi
çıkarları
lehine
kullanmaktadır

49'u ücretsiz aile işçisi (erkeklerde yüzde 8,2), yüzde 38,1'i ücretli ve yevmiyeli (erkeklerde yüzde 55,5) ve yüzde 12,9'u kendi hesabına ve işverendir (erkeklerde yüzde 36,3). Ücretsiz aile işçiliği esas itibarıyla kırsal kesime özgü bir olgu olup, tarımdaki bu kesimde istihdam edilen kadınların yüzde 73,7'si ücretsiz aile işçisidir. Kentlerde ise aslolan ücretli çalışmadır; kadınların yüzde 81,6'sı ücretli ve yevmiyeli olarak çalışmaktadır⁶.

Bu veriler incelendiğinde dikkati çeken bir nokta, kadın emeğinin kentlerde ücretli istihdam alanlarında yoğunlaşması nedeniyle, sendikaların potansiyel mücadele gücünü artıracak nitelikte olmasıdır. Buna karşılık, kadın işçilerin sendikal yapılarıdaki varlığına ilişkin bilgiler oldukça yetersizdir. 1990'ların sonlarında bu rakamın 100.000 civarında olduğu belirtilmiştir⁷. 2000 yılından yaşanan krizin istihdam rakamlarını olumsuz etkilemesinin ardından, günümüzde bu sayının çok fazla değişmediği tahmin edilmektedir. 2000 yılı itibarıyla kentsel alanlarda çalışan ücretli kadın işçi sayısı yaklaşık 2.340.000 iken aynı dönemde sendika üyesi kadın sayısının 100.000 civarında olması, sendikaların kadın emeğinin temsiliyetindeki eksikliğini açıkça göstermektedir.

Sendikal yapılardaki kadın üyeliğinin düşük düzeyde kalması, istihdam sorunlarının yanı sıra kadın-emeğinin kayıt dışı alanlarda yoğunlaşması ve sendikaların patriarkal ilişki-

leri barındıran ataerkil işleyiş mekanizmasına sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Erkek egemen bakış açısının şekillendirdiği günümüz sendikaları, 'kadın olma hali' ne ilişkin tüm olguları göz ardı etmektedir. Genel olarak bir 'erkekler klübü' olma vasfından sıyrılamayan sendikaların aktif kadın temsiliyetindeki başarısızlık nedenleri şunlardır:

1. Sendikalar kadınların sendikal çalışmalardaki etkinliğini sınırlamaktadır. Sendikalarda kadınlar daha çok işyeri temsilcisi düzeyinde temsil edilmektedir. Şube ve genel merkez yöneticileri düzeyinde sendikacı kadın sayısı çok azdır. Kadınların yoğun olduğu işkollarında da bu durum aynıdır. Üst düzey karar mekanizmalarında yer alan kadın sendikacılar da daha çok sosyal işleri düzenleyen ve etki alanlarının kısıtlı olduğu görevlerde yer almaktadırlar.

Güncel bazı örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür: **DİSK**'in en yüksek karar organı 7 erkekten oluşmaktadır. **DİSK**'e bağlı 22 sendikadan sadece Emekli-Sen'in başkanı kadındır. 22 sendikanın yönetim kurullarındaki 154 üyenin de sadece 4'ü kadındır. 150 bin üyesinin yüzde 40'ı kadın olan **Eğitim-Sen**'in Merkez Yürütme Kurulu'nda 6 erkek 1 kadın bulunmaktadır. Genel delegasyonda 543 üyenin yüzde 13'ü kadınlardan oluşmaktadır. **TÜRK-İŞ**'in 1 milyon 871 bin üyesinin 18 bin kadındır. Hiçbir kurulda kadın bulunmamakta-

Sendikalarda kadınlar daha çok işyeri temsilcisi düzeyinde temsil edilmektedir

dir. 33 sendika ve iki KKTC sendikasıdan sadece **Türkiye Gazeteciler Sendikası**'nın başkanı kadındır. KESK'in (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu) Merkez Yönetiminde 9 kişiden 2'si kadındır. KESK üyelerinin yaklaşık yüzde 34'ü kadınlardan oluşmaktadır. KESK'e bağlı sendikalardan **TÜM-BEL-SEN**'de (Tüm Belediye ve Yerel Yönetim Hizmetleri Emekçileri Sendikası) 9 yöneticinin 4'ü kadındır. **SES** (Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası) ve **BES**'de (Büro Emekçileri Sendikası) 7 yöneticiden 4'ü kadındır. **HABER-SEN** ve **TARIM-ORKAM-SEN**'de (Tarım, Orman ve Hayvancılık Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası) 5 yönetici arasında kadın bulunmamaktadır. **KÜLTÜR-SEN**'de 9 yöneticiden 1'i kadındır. **ESM** (Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası), **BTS** (Birleşik Taşımacılık Sendikası) ve **YAPI-YOL-SEN** (Yol, Yapı, Altyapı, Tapu ve Kadastro Emekçileri Sendikası) yöneticileri arasında kadın bulunmamaktadır⁸.

2. Sendikalar kadınların ev işleri ve çocuk bakımına harcadığı zamanı dikkate alan yönlendirici faaliyet ve takvimden yoksundur. Değerlendirme biçimi açısından, kadınların zamanı erkeklerin zamanından farklıdır. Erkekler bir işgünü sonunda kalan zamanlarını kendi isteklerine yönelik olarak ve özgürce kullanabilmektedir. Buna karşılık, kadınlar bir işgünü sonunda kalan zamanlarını ailenin devamlılığı ve emeğin yeniden üretimine yönelik ev işlerine harcamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük kadınların sendikal faaliyetlere katılımında önemli bir engeldir.

Türkiye'de yapılan bir araştırma, çalışan kadınların günlük ev işlerine 2 saat 43 dakika ayırdığını, çalışan erkeklerin ayırdığı sürenin ise 56 dakika olduğunu ortaya koymaktadır (Kasnaçoğlu, Dayıoğlu, Erdil, 1987). Bu veriler doğrultusunda kadınların erkeklerin yaklaşık üç katı kadar uzun bir zamanı ev işlerine ayırdığı sonucuna varılmaktadır. Bu koşullar altında sendikalarda çalışma fırsatı bulanlar ancak çocuksuz ya da çocuğu olmayan, dul veya bekar kadınlardır. Sendikalarda aktif olarak çalışan kadınlarla yapılan çok sayıda araştırma bunu durumu kanıtlamıştır. Oysa erkek sendikacılar açısından evli olmaları ve küçük çocuklarının olması, faaliyetlere katılımda herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Evli kadınlar sendikal faaliyeti olabildiğince iş saatleri içinde yürütmeye çalışırken, erkekler bu faaliyetlerin iş saatleri dışına taşmasında sakınca görmemektedir. Birçok kadın için sendi-

ka işi kişisel ilişkilere ayrılan zamanın azalması, sendikal faaliyeti kabul etmeyen kocalardan boşanma demektir ve yeni bir ilişkiye girerken, daha baştan erkekle bu konuda pazarlık yapma anlamına gelmektedir⁹.

3. Sendikalar ev-eksenli çalışan kadınların örgütlenmesine çoğu zaman ilgisiz kalmaktadır. Yaklaşık son on beş yıl içinde hızla artan emek feminizasyonu, kapitalizmin emek maliyetlerini düşürme yöntemlerinden bir yenisini oluşturmaktadır. Kadın emeği üzerindeki patriarkal baskılar kapitalizmin çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır. Düşük ücretlerle ve sosyal güvenlikleri olmaksızın ev ekseninde çalışan kadınlar erkeklerin denetimi altındadır.

Ev-eksenli çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki yeri hızla genişlerken, bu alanda istihdam edilen işgücü sayısına ilişkin istatistiki bilgiler yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin temel nedeni; bu alanda çalışan nüfusun büyük bir kısmını kadınların oluşturmasıdır. İstatistiklerde 'ev kadını' ya da 'işsiz' kategorisine alınan bu kadınlar, yaygın bir kanı doğrultusunda 'işçi' statüsünde görülmemektedir.

Bu alandaki dikkat çekici istatistiki çalışmalar Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubunun önerileriyle, DİE işbirliği ile yapılmaktadır. Bu verilere göre; 2001 yılında ev-eksenli çalışanların toplam sayısı 178 bin iken, erkek işçi sayısı 25 bin ve kadın işçi sayısı 154 bin kişidir. Aynı dönemde kadın işçilerin toplam istihdam içindeki yeri yüzde 86.2 iken erkek işçiler toplam istihdamın yüzde 13.8'ini oluşturmaktadır.

Sendikalar kapitalizmin işçi sınıfını 'böl-yönet' politikasına karşı bu alanda da mücadele etmelidir. Sendikal yapılar, ev eksenli çalışma alanının iki büyük çelişkisi olan 'kadın emeği'nin ve ev ekseninde emek sarfetmenin değerini/değersizliğini kendi içinde çözmek zorundadır. Bu alanda çalışan kadınlar işçidir ve bir artı-değer üretimi sözkonusudur. Dolayısıyla ev eksenli çalışmalar örgütlenmesi gereken bir mücadele alanıdır. Bu doğrultuda yapılacak anti-kapitalist bir mücadelede sendikaların sorumlulukları şunlar olabilir¹⁰:

- Ev çalışmayı sendikal faaliyetlerin gündemine almak, başka örgütlerin de gündemine almasını sağlamak ve bu konuda çaba harcamak,

- Başta üyelerinin bulunduğu iş yerlerinde olmak üzere, ilişkili oldukları işyerlerinde eve iş kaymalarını tespit etmek ve üretim zincirlerini takip etmek,

Sendikal yapılar, ev eksenli çalışma alanının iki büyük çelişkisi olan 'kadın emeği'nin ve ev ekseninde emek sarfetmenin değerini/değersizliğini kendi içinde çözmek zorundadır

• Toplu iş sözleşmesine taraf olunan işyerlerinde ev eksenli çalışan işçiler varsa, bu işçilerin de toplu sözleşmeden yararlanmasını sağlamak,

• Asgari ücret tespitinde ev eksenli çalışan emekçilerin parça başına yaptığı işlerin ücretinin belirlenmesini istemek,

• En önemlisi de ev ekseninde çalışan işçilerin sendikaya kazandırılması için neler yapılması gerektiğini tartışmaya başlamak olabilir.

4. Sendikalar bir bütün olarak kadının özgürleşmesine yönelik anti-kapitalist, politik taleplerden yoksundur (KESK'in ve KESK' bağlı sendikaların çalışmalarını bu gözlemin dışında tutmak mümkündür). Bu politik taleplerden bazıları şunlardır:

- Kadına doğum öncesi ücretli izin verilmesi,
- Doğum sonrasında kadın ve erkeğe eşit süreyi kapsayan ücretli doğum izni verilmesi,
- Her iş yerinde bir kreş kurulması,
- Kadınların hamilelik ve doğum sonrasında işten çıkarılmasına karşı yasal düzenlemeler,
- Regl izni verilmesi,
- Hamile kadınların riskli işlerde çalıştırılmasını engelleyen yasal düzenlemeler,
- İşyerinde emzirme iznine ilişkin olumlu yasal düzenlemeler,
- Kadınların doğum sonrasında eski yaptığı işe veya eşdeğeri pozisyona geri dönmesi hakkını tanıyan yasal düzenlemeler.

• Ev eksenli çalışan işçilere yönelik yukarıda belirtilen somut talepler

Bu değerlendirmeler ışığında, günümüzde geleneksel sendikaların kadın emeğinin temsilinde ciddi sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu sorunların aşılmasında gösterilecek bir iradenin temel bileşeni, sendikaların erkek egemen bilinç düzeyinin üzerine çıkmasıdır. Kadın-erkek eşitliğini esas alan bir sendikal bilincin emeğin örgütlü mücadelesine ilişkin somut pratiklere başarıyla yansımaları mümkün olacaktır.

Sendikal pratiklerin yetersizliğine ilişkin kaygılarımız yazımızın ikinci bölümünü şekillendirmiştir. Bu bölüm, geleneksel sendikaların dışına itilen kadınların oluşturduğu örgütlerin güncel pratiklerini sorgulamaktadır.

II. alternatif kadın örgütleri ve alternatif pratikler¹¹

Kadınlar işçi sınıfının önemli bir bileşenidir. Buna karşılık, kadınların geleneksel sendikalarda bu ölçüye paralellik gösteren bir temsiliyet güçleri yoktur. Bu durum yazının önceki bölümünde, kadınların yönetime katılmasına karşı çeşitli engellerden (gizli ya da açık), kadının tamamen örgütten dışlanmasına kadar varan bir yelpazede ele alınmıştır.

Yaşadığımız coğrafyada 1872 yılından itibaren kadın örgütlenmelerine rastlanmaktadır. Özellikle tekstil sektöründe yaşanan grevlerin bir kısmının kadın işçiler tarafından örgütlendiği ve gerçekleştirildiği tarihi gerçekler arasında yer almıştır. Bunlar arasında oldukça ünlü

Kadın-erkek
eşitliğini
esas
alan
bir sendikal
bilincin
emeğin
örgütlü
mücadelesine
ilişkin
somut
pratiklere
başarıyla
yansımaları
mümkün
olacaktır

olan Feshane direnişinin de örgütleyicisi ve yürütücüsü 50 kadın işçidir.

Kadın işçiler, zaman içinde üretim ilişkilerindeki rollerinin artmasına, çeşitlenmesine ve giderek artan önemli bedeller ödemesine¹² rağmen, sendikalardan dışlanmışlar ya da özgül taleplerini dile getirememişlerdir. Kadınların önlerine çıkan bu engeller, alternatif oluşumların araştırılmasına neden olmuş ve çeşitli sektörlerde farklı örgütlenme biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu alternatif birlikler ister kooperatif adını alsın, ister sendika, isterse dernek; kadınların işgücüne katılımının yoğun olduğu sektörlerde ortaya çıkmıştır ve çoğunlukla kadınlar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tür örgütlenmelerin dünya çapındaki örneklerinden biri olan Annapurna'lar, işlevleri itibarıyla oldukça çarpıcıdır. Annapurna'lar, Bombay'da ailesiz erkek işçilere kendi evlerinde ücretli yemek veren ev kadınlarının örgütlenmesi ile oluşmuştur. Her gün ortalama 17 saat çalışan Annapurna'lar, yiyecek maddelerini aldıkları manav-tefecilere sürekli borçlu kalarak ortalama 16-20 kişi için yemek sunmuştur. 1970'lerin ortalarında Annapurna Mandal Birliği'ni kuran Annapurna'lar, bağımsız bir şekilde kendi evlerindeki lokantalarını işletmek için banka kredisi sağlamıştır. Sistem her Annapurna grubunun bir diğerine kefil olmasıyla yürümektedir. Bu kolaylık, Annapurna'ların hayatındaki pek çok şey gibi aile içindeki konumlarını da etkilemiştir. Okuma yazma bilmeyen bu kadınların dayanışması, Birlik'in kısa sürede büyümesini sağlamıştır. Sendikaların olumsuz ve dışlayıcı görüşlerine rağmen Annapurna Mandal Birliği, 1973 yılındaki tekstil işçileri grevini ücretsiz yemek vererek desteklemiştir¹³.

Annapurna'lar başarılı kadın kooperatiflerinin ilk örneklerinden biridir. Ancak sendikaların bu örgütlenmelere karşı olumsuz tavrı, coğrafyanın ve dönemin değişmesine rağmen (birkaç istisna dışında) aynı kalmıştır. İsrail,

Şili, Filipinler, Hindistan, Küba gibi ülkelerde görülen bir çok kadın örgütlenmesi geleneksel sendikaların kadın işçileri erkek işçilere rakip gören ve dışlayan tavırları ile doğmuş ve genellikle destekten yoksun kaldığı için varlığını sürdürememiştir.

Kadın olmalarından dolayı çalışma koşulları iki kat zorlaşan işçi kadınları temsil etme niyetinde olan ve onların sorunlarına çözüm üretmeye çalışan örgütler, geleneksel sendika ve örgütlerden farklılaşmıştır. Bir fikir vermesi açısından, bu farklılaşmanın ne ölçüde gerçekleştiğini, aşağıdaki üç soruya verilen yanıtlardan izlemek mümkündür. Bu sorular, seçilen örgütlerin kadın üyelerine dair politika ve pratiklerini incelemek için kılavuz çizgilerimizi oluşturmuştur. Soruların yanıtları ise örgütlerin yayınlarının taranması ve mümkün olduğu kadar sözlü iletişim ile alınmıştır.

Bu bağlamda seçim kriteri, alternatif örgütlerin özellikle kadın işçilerin tercih edildiği sektörlerde örgütlenmesi ya da kadınlar tarafından yönetilmesidir. Bu alternatifler ev eksenli ya da

fabrika işçisi kadınlardan gündelikçi kadınlara kadar uzanmaktadır.

Çalışma biçimi incelendiğinde, kadın işi olarak görülen bu işlerin, kadının el emeğine dayalı, sigortasız, kayıt dışı, işyeri ve zamanı oldukça esnek işler olduğu göze çarpmaktadır. 2006 yılına girmemize iki gün kala 5 kadın işçinin yanarak can verdiği Bursa'daki bir tekstil atölyesinde yaşanan iş cinayeti de, bu konuda oldukça canlı ve dramatik bir örnek oluşturmaktadır¹⁴.

En önemli noktalardan biri, bu koşullarda çalışan kadın işçilerin çoğunun işçi olduğunun farkında bile olmamasıdır. Bu yüzden ev eksenli çalışan kadınları ve gündelikçi kadınları örgütleyen kooperatif ve sendikaların, öncelikle örgütleyecekleri kadınları işçi olduklarına ikna etmeleri gerekmektedir.

İsrail,
Şili,
Filipinler,
Hindistan,
Küba
gibi
ülkelerde
görülen
bir çok
kadın
örgütlenmesi
geleneksel
sendikaların
kadın
işçileri
erkek
işçilere
rakip
gören ve
dışlayan
tavırları
ile
doğmuştur

Kadınlık durumu şeklinde yazının başında vurguladığımız nosyon burada oldukça görünür olmaktadır. Çünkü kadınlara göre yaptıkları iş sadece aile bütçesine destek için yapılan bir *kadın işi*dir. Aile erkeklerinin yaptığı gibi çalışmaları zaten mümkün değildir. Ev içinde ya da işverenin kim olduğunu bilmeksizin veya ücretsiz aile işçisi olarak akrabalarının yanında çalışmaları da bu durumu perçinlemektedir. Tüm bu koşullar altında işçi kadınların örgütleyicileri geleneksel örgütlerden farklı pratikler geliştirmek zorundadır.

1. toplantı saatleri ve yeri

Kadınlar, aile içindeki rolleri ve toplumsal konumları dolayısıyla gece dışarı çıkmakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla iş çıkışı geç vakitlerde yapılan toplantılara kadınlar katılamamaktadır. İkinci olarak Cumartesi ve Pazar günleri yapılan toplantılara kadınlar, çocukların ve kocanın evde olması, ev işlerini yapma zorunluluğu gibi nedenlerle ve çoğu kez çocuklarını bırakacak kişi bulamadıkları için gilememektedirler. Bu yüzden alternatif örgütlenmeler toplantılarını hafta içi öğleden sonra, çocukların okulda, eşlerin işte olduğu zamanlarda yapmaktadırlar. Atölyelerde çalışan kadın işçiler ise Cumartesi yapılan toplantılara çocukları ile birlikte katılmaktadır. Kadın işçilerin ev eksenli çalışmaları durumda toplantı yeri de önem kazanmaktadır. Kadın işçiler evlerinde uzak toplantı mekânlarına gilememektedirler. Bu yüzden toplantıların kadın işçilerin evlerine yakın yerlerde organize edilmesi gerekmektedir. Sadece toplantı saati ve yerine yönelik pratikler bile, kadınların karma örgütlerin yönetiminden uzak kalmalarını açıklamaktadır.

Bu sorun alternatif örgütlenmelerde çoğunlukla çözümlenmiştir. Örneğin HomeNet'in desteği ile çeşitli illerdeki ev-eksenli çalışanların örgütlendiği kooperatiflerin, bağımsız Tekstil-Sen sendikasının, İMECE kadın dayanışma kooperatifinin toplantı saatleri genellikle yukarıdaki kriterlere uymaktadır. Dünya'daki örneklerde de benzeri bir eğilim görülmektedir.

2. kadın üyelerin kadınlik durumundan kaynaklanan talepleri yansıtmaları

Geleneksel sendikaların genellikle hamilelik, hastalık, regl izni ve kreş talepleri konusunda farklı görüşleri vardır. Çoğunlukla sendikalar üretim ilişkilerinde yaşanan enformelleşme biçimindeki dönüşüme karşı mücadele etmek zorunda olmaları nedeniyle, örgütlü oldukları

işyerlerinde yasalarda olan kuralların uygulanmasını talep etmek zorunda kalmaktadırlar. Firmalar küresel pazarlarla yaşanan rekabeti neden göstererek maliyetleri düşürme ve riski azaltmak zorunda oldukları bahanesiyle ücretleri düşürme ve sigortasız işçi çalıştırma çabasındadır. Bu açıdan örgütlü oldukları işyerlerinde "varlıkları zaten tehlike altında" olan sendikalar birer sosyal hak talebi bağlamında ve yasalarda yazıldığı biçimiyle hamilelik ve hastalık izni ve kreş taleplerini öne çıkarmakta; ancak kadın istihdamını azaltmamak için regl izni konusunu geri plana itmektedirler.

Atölyelerde ve fabrikalarda örgütlenen kadınların temel talepleri ise "eşit işe eşit ücret", formal çalışma koşullarının sağlanması ve yasalarda verilen sosyal haklardan yararlanmak şeklindedir. Burada bağımsız bir sendika olan Tekstil-Sen önemli bir konumdur. Yönetiminde çoğunlukla kadınların yer aldığı bu sendikada talepler de kadınların en ağır işleri en düşük ücretlerle yapmasının gözlemlenmesi sonucunda oluşturulmuştur.

KESK'e bağlı bazı sendikaların talepleri ise kadınlik durumunu gözetmesi açısından daha geliştirilmiş bir görünüm kazanmaktadır. Özellikle kadınların yoğun olarak çalıştığı sağlık ve eğitim işkollarında üye sayısının bu taleplere bağlı olmasının farkındalığı ile regl izni, babalara hamilelik izni, kreş, babalara eşit doğum izni talepleri dile getirilmekte; kılık kıyafet yönetmeliğindeki yasakçı uygulamalara karşı kampanyalar örgütlenmekte ve kadına karşı şiddet kampanyası gibi kritik eylemliliklerde yer alınmaktadır. Yönetiminde de diğer örgütlenmelerle kıyaslandığında yüksek bir kadın sayısından bahsetmek mümkündür. Ancak, diğer kadın örgütlenmelerinde geleneksel sendikalarda olduğu kadar değilse de, kadınlik durumundan kaynaklanan talepler ileri çıkarılmamaktadır. Kısımî, kadın yöneticilerin iradi müdahaleleriyle sınırlı kalmaktadır.

Alternatif örgütlenmelerin taleplerinde ise farklı öncelikler göze çarpmaktadır. Çoğunlukla örgütlendikleri sektörlerin enformel çalışma koşulları nedeniyle kadınların okuma yazma öğrenmesi, bir iş becerisi kazanabilmesi, sağlık kontrollerini yaptırmaları ve hanenin gelirini artırıcı işleri bağımsız olarak alabilmesi talepleri daha öncelikli görülmektedir.

Bu taleplerin sıralanışında yapılan işin niteliğinin yanı sıra örgütlenilen mahallenin sorunları da önem kazanmaktadır. Örneğin, gecekondu yıkımlarının yaşandığı bir mahallede-

KESK'e
bağlı
bazı
sendikaların
talepleri
ise
kadınlik
durumunu
gözetmesi
açısından
daha
geliştirilmiş
bir görünüm
kazanmaktadır

ki kadınlar sıralanan taleplerden birini ön plana çıkarmaktadır. Ancak gündelikçilerin ve ev eksenli çalışanların örgütlendiği kooperatiflerin üyelerinin ortak talepleri iş talebidir. İş talebinin yanı sıra ürettikleri malları satmaları için belediyelerden pazar ve çocukları için bir kreş talebi diğer öncelikli ortak talepleri olmaktadır. Örneğin, İMECE kadın kooperatifinin bir senedir süren bu konudaki kampanyası ile çeşitli vakıf ve derneklerin belediyelerle ortak gerçekleştirdikleri pratikler¹⁵, Türkiye'de kreş talebinde olumlu bir gelişmeyi örneklemektedir.

Diyarbakır'da kadın sorunları danışma merkezi yerel örgütler arasında koordinasyon sağlamanın yanı sıra bölgedeki kadınların töre gibi özgün sorunları ile ilgilenmektedir.

Dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli örnekler arasında Şili'deki AnaClara Türkiye'deki çoğu kooperatife örnek olmaktadır. Şili'de AnaClara Kadın İşçileri Eğitim Merkezi, 1992 yılında formel sektör sendikalarında kadınların yönetici olmalarını teşvik etmek için kurdukları bir merkezdir. Zaman içinde okullarına ilk katılan öğrencilerin işlerini kaybettiklerinde, aynı işleri evlerinden yine aynı firmalara yaptıklarını görünce ev eksenli çalışan kadınları örgütleyen bir sendikaya dönüşmüştür. Moreno deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir; "İlk incelemelerimizde (1997-98) yoksul yerleşimlerde asıl olarak kadın ve çocukların ağır sömürü koşullarında gerçekleştirilen çok yaygın bir çalışma biçimiyle karşı karşıya olduğumuzu gördük. Ev-eksenli çalışmayı, ev işlerini, ailenin ve çocukların bakımını aynı anda üstlenen bu kadınlar, çok uzun saatler çalışıyorlar ve kendilerini işçi olarak görmüyorlardı."¹⁶ Böylece uzun hak mücadelelerinden sonra 5 yasal ev-eksenli çalışan kadın sendikası Şili'de kurulmuştur. AnaClara, üyelerinin kayıt altına alınması, sigortalıması, ücretlerin yükselmesi için mücadele etmektedir.

3. aile içi şiddet ve işyerinde cinsel tacize karşı politikalar

Bu araştırma kapsamında alternatif örgütlenmelerin düzenlediği ortak kampanyalar dışında bu konuda herhangi bir eylemliğe rastlanmamıştır. Sadece bir talep olarak işyerindeki cinsel tacize karşı politikaların geliştirildiği göze çarpmaktadır. Bu konuda genellikle yasa var olan kuralların uygulanmasını sağlamakla öteye geçemeyen pratikler söz konusudur. Ancak farklı pratikleri olan kadın örgütleri de vardır.

Örneğin, Antalya ev eksenli çalışan kadınların örgütlendiği AKİDE (Akdeniz Kadın İstihdamını Destek Eğitim Grubu Derneği)'nin şiddete uğrayan kadınlarla dayanışma ve SHÇEK'e (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) ait sığınma evine destek verme gibi etkinlikleri vardır.

DİKASUM (Diyarbakır Kadın Sorunları ve Uygulama Merkezi) Diyarbakır belediyesinin kadın merkezidir. Merkez, kadınların ev işlerine harcadıkları emeği azaltmak ve örgütlemek amacıyla çamaşırhane ve tandır evi kurdular. Ayrıca bu bölgedeki kadın danışmanlık merkezi olan SELİS, Ka-Mer (Kadın Merkezi), Kad-Mer gibi derneklerle de bir arada bölgedeki kadına yönelik töre cinayetleri ve baskılarına dönük çalışma yürütüyorlar. Ayrıca bölgedeki kadının evden ayrılmasının neredeyse cinayet sebebi olduğu bu bölgede giysi atölyeleri ve halı kurslarıyla hem kadının istihdama katılımını hem de toplumsal baskıyı kırmasında ekonomik gücünü sağlaması açısından önemli bir çaba söz konusudur.¹⁷

Dünya'dan çeşitli örnekler bulmak mümkündür. Bunların en çarpıcısı, Hindistan'daki ADITHI Dumra adlı kadın seyyar satıcıları örgütleyen bir kadın kuruluşudur. Örgüt, gelir yükseltme ve vasıf edindirme çalışmalarının yanı sıra, şiddet, kadın ticareti ve kız bebeklerin öldürülmesi gibi sorunlarla da oldukça yoğun şekilde uğraşmaktadır.¹⁸

sonuç

Günümüzde Türkiye'deki sendikaların, kadın-erkek arasında toplumsal cinsiyet ayrımına gittiği ve faaliyetlerini kadının görünmeyen emeğini kendi lehine kullanan erkekler üzerinden biçimlendirdiği görülmektedir. Engels'in kadın ve erkeğin eşit olduğu bir sosyalizm öngörüsüne atıfta, antikapitalist bir mücadele içinde olması gereken sendikalar kadın emeği konusunda kapitalizmin patriarkal ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanma biçimini kabbullenmiş görünmektedir. Kadının özgürleşmesine yol açmayan bir sendikal mücadele antikapitalist bir nitelik taşımadığı gibi, bütünsel olarak başarıya ulaşması da mümkün değildir.

Diğer yandan, Türkiye'deki alternatif kadın örgütlenmelerinin oldukça küçük bir örneklem grubuyla ele aldığımız pratiklerinin geleneksel sendikalardan oldukça farklı olduğu; ama geleneksel sendikalarla kıyaslandığında etkilerinin oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Geleneksel sendikalardan toplumsal cinsiyet du-

Diyarbakır'da
kadın
sorunları
danışma
merkezi
bölgedeki
kadınların
töre
gibi
özgün
sorunları ile
ilgilenmektedir

yarıllığına sahip talepleri olan ve bunları çeşitli kampanyalarla örgütleyen KESK'i ayırtırmak gerekir. Birleşik Metal Sendikası, Tes-İş ile Petrol-İş gibi kadınların yoğun olarak istihdam edildiği sendikalar, ev eksenli çalışma gibi konuları ele almaktadırlar. Ancak tüm bunların yanı sıra bu sendikaların pratiklerinde ve bu sendikaların üyesi olan kadınların yönetime katılımında aynı duyarlılığı görmek çoğu zaman mümkün değildir.

Geleneksel sendikal hareketin yaşadığı krizi göz önüne aldığımızda, çözüm için sendikaların daha önceden dışladıkları çalışma biçimlerini de (ev eksenli çalışma, enformel, geçici, sözleşmeli ve part-time) kapsamak zorunda oldukları ortaya çıkmıştır. Bu dışarıda bırakılan, rakip olarak görülen işçilerin önemli öl-

çüde kadın olması, geleneksel sendikaları varolan ataerkil yapılarını deşifre etmekte ve kendilerini sorgulamalarını gerektirmektedir. Ancak bu sürecin nasıl sonuçlanacağı kuşkusuz kadın mücadelesine bağlıdır.

Bu çalışmanın sonucu olarak alternatif kadının örgütlenmelerinin etkileri sınırlı da olsa kadınların taleplerini daha fazla yansıttığını söylenebilir. Dünyanın çeşitli yerlerinde ve çeşitli dönemlerdeki örneklerde görüldüğü gibi, Türkiye'de geleneksel sendikalardan dışlanan işçilerin kurduğu bu emek örgütleri yeterince güç kazanmadan ve en geniş anlamdaki işçi kadınları temsil edecek bir örgütlenme düzeyine ulaşmadan tüm sendikaların bir erkek örgütü olarak kalacağı ve güç kaybetmeye devam edecekleri kolayca tahmin edilebilir.

kaynakça:

- Ansal, H., (1989), "Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik", *Onbirinci Tez*, Sayı:9, Şubat 1989, s. 9.
- DİSK, Birleşik Metal İş Sendikası (2003), "Ev-Eksenli Çalışanlar ve Örgütlenmeleri", *Birleşik Metal-İş Yayınları*, No: 01/2003, s.27-62.
- Ecevit, Yıldız, (1989), "Kadın Dayanışması ve Kadın Örgütlenmeleri", *Onbirinci Tez*, Sayı:9, Alan Yayınları, İstanbul
- Ecevit, Yıldız, (2001); "Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri ilişkisine eleştirel bir yaklaşım", *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Engels, F., (1971), "Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni", *Sol Yayınları*, s. 105.
- Hartmann, H., (1981), "Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği", "Kadının Görünmeyen Emegi" içinde (der.) Gülnur Savran-Nesrin Tura, Kardelen Yayınları, 1992, s.128-161
- Hattatoğlu, D.(2001), "Ev Eksenli Çalışma Stratejileri: Kadının Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma", *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Der, A.İlyasoğlu ve N.Gökçe, Sel Yayınları, İstanbul
- Türkiye Ev Eksenli Çalışanlar Çalışma Grubu, *Türkiye HomeNet'e Doğru: 2002 Çalışmaları*

dipnotlar:

- 1) Hartmann, H., (1981), s.128-161
- 2) Savran-Acar, G. (2004), s.43-46.
- 3) Engels, F., (1971), s. 9.
- 4) Savran, G., Tura, Nesrin, (der.), (1992), s. 131.
- 5) Savran, G., (2005), s.14-15.
- 6) Türk-İş Raporu (2005), Türk-İş.
- 7) Toksöz, Gülay, (2005),
- 8) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak, www.bianet.org sitesinde yapılan 2002 ve 2005-2006 dönemi çalışmaları incelenebilir.
- 9) Toksöz, G., Erdoğan, S., (1998), s. 49-51.
- 10) DİSK, Birleşik Metal İş Sendikası (2003), s.27-62.
- 11) Yazının bu kısmında kullanılan veriler, Tekstil-Sen Genel Başkanı ile yapılan birebir görüşmelerden, İMECE kadın kooperatifi ile bu dergi için yapılan bir söyleşiden ve İMECE Kadın dergisinden, Ev Eksenli Çalışan Kadınlar 1. Ülke Konferansından notlar ile Uçan süpürge, Bianet internet sitesi haberlerinden ve Pazartesi, Evrensel, Radikal ile Birgün Gazetelerinden sağlanmıştır.
- 12) Özgür Politika, 12 Ağustos 2005.

- Türkiye Ev Eksenli Çalışanlar Çalışma Grubu, *Türkiye HomeNet'e Doğru: 2003-2004 Çalışmaları*
- Moreno, E., Çev: Ev-Eksenli Çalışanlar Çalışma Grubu, *Türkiye HomeNet'e Doğru: 2002 Çalışmaları*, s.27
- Toksöz, G., Erdoğan, S., (1998), "Sendikacı Kadın Kimliği", İmge Kitabevi, s. 49-51.
- Toksöz, Gülay, (2005), "Türkiye'de Kadın İşçiler ve Sendikal Örgütlenme", *Tes-İş Dergisi*, s.44-45
- Türk-İş (2005), "Türkiye'de Emek Piyasasında Kadınların Durumu", *Türk-İş Raporu*
- Savran, G., Tura, Nesrin, (der.), (1992), "Kadının Görünmeyen Emegi", İstanbul, Kardelen Yayınları, s. 131.
- Savran-Acar, G., (2004), "Beden Emek Tarihi - Diyalektik Bir Feminizm İçin", Kanat Kitap, s.43-46.
-, (2005), "Kadının Karşılıksız Emegi", *Toplumsal Özgürlük Dergisi*, sayı: 7 Mart 2005, s.14-15.
- http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=2778&Itemid=76
- <http://www.petrol-is.org.tr/yayinlar/kadin/sayi17/sayi17.pdf>
- <http://www.bianet.org/2006/01/03/72970.htm>

- 13) Ecevit, Yıldız.(1989).
- 14) <http://www.bianet.org/2006/01/03/72970.htm>
- 15) Moreno, E., Çev:Ev-Eksenli Çalışanlar Çalışma Grubu, *Türkiye HomeNet'e Doğru: 2002 Çalışmaları*, s.27
- 16) Ayrıntılı bilgi için, bak http://kadin.bianet.org/2004/02/01_k30932.htm
Bianette yayınlanan bu habere göre, Diyarbakır'da iki yıl önce açılan ve aile içi şiddete maruz kalan kadınlara yönelik psikoterapi veren SELİS Kadın Danışmanlık Merkezi ile Diyarbakır Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne (DİKASUM) yoğun başvuru var. SELİS'e son iki yılda 500, DİKASUM'a da aynı dönemde 546 kadın başvuruda bulunarak, aile içi şiddete maruz kaldıklarını bildirmiş. Kadınların şiddete uğrama nedenleri arasında en çok "pencereden uzun süre dışarıyı izleme", "yolda karşılaştığı erkek arkadaşına selam verme", "eve gelen sessiz telefonlar", "pazarlamacıyla yapılan uzun sohbet" ve "giydiği elbise" gibi gerekçeler yer alıyor.
- 17) Ayrıntılı bilgi için bak: HomeNet Türkiye'ye Doğru broşürleri: 2002 yılı faaliyetleri ile 2003-2004 yılı faaliyet raporu.

Dışarıda bırakılan, rakip olarak görülen işçilerin önemli ölçüde kadın olması, geleneksel sendikaları varolan ataerkil yapılarını deşifre etmekte ve kendilerini sorgulamalarını gerektirmektedir

“kadınlar vardır”

1980’den günümüze türkiye’de kadın hareketi

Türkiye’de toplumsal dönüşümü anlama sürecinde 1980 önemli referans noktalarından birini oluşturur. Bu anlamda bakıldığında 1980 süreci kadın hareketi açısından da “bir kopuş” anını simgelemektedir. Bu “kopuş” kadın hareketinin feminizm ile hem teorik hem de politik-pratik olarak yeniden kurulması sürecini işaret etmektedir. Yani başka bir ifadeyle de kadın hareketinin, kadınların toplumsal konularda –eğitim, oy, çalışma hakkı gibi– hak talebinin ötesine geçerek, bir kurtuluş perspektifiyle kendi politik öznesini oluşturduğu bir süreçtir. Bu ise toplumun tüm yapılarına sirayet etmiş erkek egemenliğinin hem bir ideoloji hem de maddi temellere sahip bir sistem olarak sorgulanmasına götürmüş, özel alanın politikası yani şiddet, ev emeği gibi o güne değin kadın hareketinin pek gündemine almadığı egemenlik biçimlerini/mekanizmalarını kadınların gündemine taşımıştır.

1980’den bugüne yaşanan sürece ilişkin değinmelerde bulunmadan önce birkaç noktayı vurgulamak gerekirse; Dünyada ve Türkiye’de kadın hareketinden bahsedilirken genelde iki temel hataya düşülür. Birincisi ve çoğunlukla olanı kadın hareketlerinin, en azından feminizmin, 1960’ların sonlarında gelişen özgürlükçü hareketlerin etkisiyle doğmuş olan bir akım olduğu ve bu süreçle birlikte de “dünyayı dönüştürme” iddiası taşıyan siyasi ve toplumsal bir harekete dönüştüğüdür. O nedenle de kadın hareketi/kadın kurtuluş hareketi başına bir yeni eki getirilerek “yeni toplumsal hareketler” içerisine yerleştirilir. İkincisi ise kadına yönelik tahakkümün tarihsel bir mirası ve maddi dayanaklarının olmadığına dairdir. Bu yaklaşım kimi zaman bilinçli bir yorumlamanın, kimi zaman ise tarihsiz bir toplum yorumlamanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tarih sadece belirli bir hatırlama, var sayma çabası değil, aynı zamanda bugünü doğuran dinamikleri, dünden bugüne yaşanan değişim ve dönüşümü, onu oluşturan köklerle birlikte anlama çabasıdır. Dolayısıyla kadın hareketini belirli bir süreklilik içerisinde ele almak, “kopuş” anlarını da bu süreklilik içerisinde kavramak gerekmektedir.

Özet, bir tarih aktarımı niteliği taşıyan bu yazı, arka planında bu bilinci alarak, 1980 sonrası Türkiye kadın hareketinin yaşadığı süreci yer yer kişisel anlatılara başvurarak yapma çabası içindedir. Ancak bundan önce, çıkarılan/çıkarılacak sonuçların kadın hareketine önemli bir miras olmasından kaynaklı 1970’lerden bir deneyime, İKD’ye özel bir yer verilmektedir. İKD’de feminizm düşüncesinin yer bulduğundan pek söz edilemeye bile, İKD deneyimi kadın hareketinde hem gelmiş olduğu örgütlenme düzeyi ile hem de devlet feminizminden kopuş anlamında da özel bir öneme sahiptir.

İlerici kadınlar derneği (1975-1980)

İKD’nin üyelerinden Gönül, 30 yıl sonra gerçekleştirdikleri buluşmalarında İKD’yi “insan yanlış kişiye de aşık olabilir ama onu yinede sevebilir” diye tarif ediyor. Bu nitelendirme, esasında İKD’ye ilişkin genel bir doğruluk payı da içermektedir. Aşağıda İKD’li kadınlar tarafından hazırlanan ...ve hep birlikte koştuk...İlerici Kadınlar Derneği (1975-1980) kitabından alıntılarımız İKD’nin kuruluş süreci ve kimi tartışmalar bu “yanlış kişi”yi daha iyi ifade etmektedir.

1974’de kuruluş çalışmalarına başlanan İKD 3 Haziran 1975’te kurulur. 1975 yılı, aynı zamanda BM genel kurulunca “dünya kadınlar yılı” olarak ilan edilmiştir. İKD TKP’nin teşvikçisi olduğu bir örgütlenme olmakla birlikte kuruluş çalışmaları sırasında TKP’li kadınlar, TKP ile yada herhangi bir siyasi oluşumla bağları olmayan kadınlar, TİP’den yada çeşitli gruplar ve sendikalarından kadınlar yer alacaktır. Bununla birlikte TİP’ten kadınlar İKD’yi TKP’nin yan örgütü olmakla eleştirecek ve çalışmalarından çekilecek, TSİP’li kadınlar ise İKD çalışmasında “sınıf hareketini böleceği” gerekçeyle önceleri yer almayacak, ilerleyen yıllarda İKD’ye katılsalar da daha sonraları tekrar ayrılacaklardı. İKD kendi kuruluş bildirgesi oluştururken ortaklaşma konusunda da çokça zorlanmıştır. Bu tartışmaların yürütüldüğü günlerde bir grup kadın bildirmede yer alan “emeççi kadınların ekonomik nedenlerle fuhuşa sürük-

Nuray
Ergüneş

1980 süreci
kadın
hareketi
açısından da
“bir kopuş”
anını
simgelemektedir

lendiği" ibaresine "işçi kadınları aşağıladığı" gerekçesiyle karşı çıkacak ve İKD'den ayrılacaktı. Dernek dört yıl resmi, beşbuçuk yıl ise fiilen çalışmalarında devam eder. 1980 darbesi sonrası TKP'nin üyelerini İKD çalışmasından çekmesi, İKD'nin yürüttüğü faaliyetin dağılmasının en önemli nedenlerinden biri olur. 1981 mayısında yapılan TKP operasyonunda birçok İKD üyesi, partiye üye olma nedeniyle tutuklanır. 1982 yılında ise İKD'ye "gizli örgüt" iddiasıyla soruşturma başlatılır. Üyeleri yıllarca cezaevinde kalır. İKD üyelerine açılan davalar ise 1987 yılına dek sürer.

İKD, 1979 yılında İstanbul sıkıyönetimi tarafından yasaklanan ilk dernektir. 35 şube ve 35 temsilciliği ve 15 bin üyesi vardır. İKD'li kadınların çıkarmış olduğu Kadının Sesi dergisinin traji 30 bindir. İKD, döneminin kadın örgütlerinden farklılığını "kadın sorununa" yaklaşımda ifade etse de önceliğini "genel siyasi meselelere" ve dolayısıyla da işçi kadınların örgütlenmesine vermiştir. İKD, teorik ve politik yönelimlerinde ikinci dalga feminizme eleştirel bir yaklaşım içerisinde bulunmuştur. İKD'nin bizzat örgütleyicisi kadınlarının da ifade ettiği gibi "solculukları" "kadınlık durumlarına", "sınıf sorunu" ise "kadın sorununa" ağır basmıştır.

1980 sonrası – özel alanın politikası

1980'ler Türkiye kadın hareketi açısından önemli bir dönem olmuştur. Tüm dünyada 1960'ların sonları 70'lerin başlarında etkili olan ikinci dalga feminizm, bir zaman aralığı ile Türkiyeli kadınların gündemine 1980'le girmeye başlamış, bu ise kadın hareketi açısından hem devletin hem de solun vesayetinden kurtulma anlamına gelen radikal bir kopuşu da beraberinde getirmiştir.¹ Bu durum çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Öncelikle 1980 darbesinin ardından, sol harekette yaşanan siyasi boşluk kadınların kendi durumlarını sorgulamada bir etken olmuştur. Bir diğer neden ise ki kadın hareketinde yer alan kadınların kendi kişisel deneyimlerinde ifade ettikleri, aynı zamanda "solda kadının rolünü" açığa çıkaran "erkeklerin cezaevlerine girmesiyle birlikte kadınların dışarıda kalmaları" gerçeğidir. Bu kadınların kendi konumlarını sorgulamalarına ve geleneksel yapı ve kurumların dışında kendisini "özgürlükçü" olarak tanımlayan akımlarında "cinsiyetçilikten" arınamayacağı gerçeği ile de yüzleşmelerine neden olacaktır. Kadınlar bu yüzleşmeyi bir kez de sosyalist bloğun çözülmesi ile yaşayacaklardır.

1980'lerin ilk yılları kadın hareketi açısından, Savran'ın deyimiyle "feminizmin ideolojik mayalanma" dönemidir. Oluşturulan çeviri grupları, bilinç yükseltme grupları, Yazko toplantıları, Somut dergisinin 4. sayısı ile başlayan ve her sayıda kadın sayfası olarak giden süreç bu ideolojik mayalanmanın önemli araçlarından olacaktı. Aytaç, bilinç yükseltme gruplarının anlamını şöyle ifade ediyor:

"Kendi kapalı duvarları arasında yaşadıkları ve öznel sandıkları deneyimlerin, aslında bütün kadınların ortak deneyiminin parçası olduğunu keşfettiler...feminizmi ortaya çıkaran da işte bu uyanıştı, bu anlayıştı. Birdenbire 'ben yalnız değilim, çektiklerim benim suçum değil, benim yüzümden değil'i fark ettiler. Başkalarıyla aynı kaderi paylaştığını zaman güçlünün; bu tek başına olmaktan çok farklı...bilinç yükseltme sınıf, ırk, yaş, din gibi ayrımlardan bağımsız olarak, bütün kadınlarda ortak olan bir 'kadınlık durumunu' nun keşfini de sağladı."

Bu süreç kadınların bağımsız örgütlenmesi gerektiğinin aynı zamanda bir kabul haline geldiği süreçti. Böylece "özel alan politiktir" bilinci kendi örgütlenme modelini de oluşturmuş oluyordu.

1980'lerin ortalarında kadın hareketi için iki önemli olay gerçekleşecekti. İlki Kadın Çevresinin kuruluşuydu. Kadın Çevresi, Nisan 1984'de kuruldu. İkinci olay ise kadınlar dilekçesi idi. 1986 yılının Mart ayında 4000 kadar kadının imzasıyla meclise dilekçe yazılacak, dilekçede mevcut yasaların, BM'nin ayrımcılığa karşı sözleşmesiyle uyumlu hale getirilmesi talep edilecekti. Bu eylemin kadın hareketi açısından önemi feminizmin ideoloji olarak kısmi de olsa meşruluk sağlaması oldu.²

Bu dönemde kadın çalışmalarının önemi özelliği kampanyalar şeklinde yürütülmüş olmasıydı, özellikle 1987'den sonraki süreç kampanyalar şeklinde örgütlenecekti. Bunlar arasında önemli olanlar: Dayağa Karşı Kadınlar Dayanışma Kampanyası (Mayıs 1987), Kariye Şenliği (11-12 Şubat 1989), Mor İğne Kampanyası (1989), Sokakları ve Geceleri İstiyoruz Kampanyası (1989), Geçici Kadın Müzesi (Ocak 1990), Boşanma Eylemi, Cinsel Tacize Karşı Kampanya, TCK'nin 438. Maddesini Protesto Kampanyası, Bedenimiz Bizimdir Cinsel Tacize Hayır Kampanyası...

Kampanyalar tek bir sorun ya da konu üzerinden örgütlendiğinden genel olarak bir çok konuda aynı tavrı alamayacak kadınların

"Solda kadının rolünü" açığa çıkaran "erkeklerin cezaevlerine girmesiyle birlikte kadınların dışarıda kalmaları" gerçeğidir

ortak somut bir hedef etrafında birleşmesini ve geniş katılımı sağlıyordu. Kampanyaların bir diğer özelliği de farklı aidiyetlerden olan kadınların ortak yaşamışlıklarını, ortaklıklarını bilince çıkarması, kadın dayanışmasını ve kolektif bilinci örgütlemesiydi.³

Bu yıllarda Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği kurulur, Ankara'da kadınlar Perşembe gurubunu oluşturur. Ayrıca Feminist, Kaktüs, Sesimiz, Yeter gibi dergiler yayın hayatındaki yerlerini alacaktır.

11-12 Şubat 1989'da Perşembe grubundan kadınların çağrısıyla ve İHD'nin girişimiyle Ankara'da I. Feminist Hafta Sonu toplanır. Feminist Hafta Sonunda, Perşembe Grubu, Kadın Dayanışma Derneği, Feminist Dergisi, Sosyalist Feminist Kadın Dergisi, Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneğinin yanı sıra herhangi bir gruba, derneğe bağlı olmayan ancak feminist hareket içerisinde yer alan kadınlar, Ormancılar Lokalinde bir araya gelerek iki gün boyunca; Kadın politikası, örgütlenme, dayanışma ve iletişim, feminist kimlik, patriyarka, cinsiyet ilişkileri, feminist teori, yakın gelecekteki eylem önerileri gibi konuları tartışır. Feminist Hafta Sonu "Biz kadınlar eziliyor ve sömürülüyoruz" diye başlayan ve "kadınların ezilişliğini fark etmeye, ezilişliğimize karşı tavır almaya, dayanışmaya, örgütlenip çıkarlarımız için mücadeleye çağırıyoruz" diye biten "Kadınların Kurtuluş Bildirgesiyle" sona erer. Feminist hafta sonunun önemli özelliği Ankara'lı ve İstanbul'lu feministleri bir araya getirmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra "feminist otorite" gibi kavramlar etrafında hiyerarşi sorunu, örgütlenme anlayışları da tartışılmıştır. Bu mevcut örgütlenme yapılarından farklılaşmayı da işaret etmektedir. Feminist hafta sonu, kimi olumsuz yönlerde taşımaktadır. Bu olumsuzluklardan biri de bireysel anlatımlarda ifade edilen İstanbul merkezli bir feminizm tartışması yürütülmesine yöneliktir.⁴

"Bu toplantı ile birlikte büyüdüğümüzü ve bir hareket olduğumuzu fark ettik. Tabi ki feminist hareketin gündemi ve öncelikleri konusunda birbirimizden farklı düşünüyorduk. İstanbullular her zaman Ankaralıların önünde duruyor gibiydiler. Bu yadırganmayacak bir şeydi aslında çünkü daha çok emeği koyan, yazan çizen onlardı...."⁵

Feminist Hafta sonunun hemen ardından 19-20-21 Mayıs 1989'da I. Kadın Kurultayı İstanbul'da toplanır. Beşiktaş Anıl Düşün Salonunda gerçekleşen I. Kadın Kurultayı kendisini

feminist olarak ifade eden ya da etmeyen 2500 kadının bir araya gelmesini sağlayan önemli toplantılardan biridir. Kurultay kadın hareketi tarihinde bir ilk olarak kendilerini farklı tanımlayan kadınları bir araya getirir de feministlerle sosyalistler arasındaki ayrımları derinleştirerek daha belirtik hale getirecektir. Kurultay'da yaşanan afişin rengi tartışması bu durumu ifade eden ilginç bir örnektir; feministler afişin renginin mor olmasında ısrar ederken, sosyalist kadınlar kırmızıda ısrarcıdır. Nihayetinde "bir uzlaşma rengi olarak" mavi karar kılınır.⁶ Nitekim feminist kadınların kurultayı terk etmeleri de bunun bir göstergesidir.⁷

"12 Eylül 1980'den bu yana hızla gelişen kadın hareketi, düzenlenen birinci kadın kurultayı ile tarihi bir gün yaşadı. İlk defa Türkiye'nin çeşitli kentlerinden ve yurt dışından gelen kadınlar üç günlük kurultay boyunca sınırlı sürelerle de olsa kadın ezilişliğini çeşitli alanlarda sorgulayıp kadın kurtuluşu için örgütlenme perspektiflerini ve taleplerini dile getirdiler. Ancak, Kurultay'ın çeşitli görüşlerdeki kadın grupları ve örgütlerince organize edilmesi hem Kurultay'a kadar süren hazırlık çalışmalarında, hem de Kurultay sırasında ve sonrasındaki değerlendirme toplantılarında kadın sorununa farklı bakışı bir kez daha ayırtlaştırdı. Kurultay sırasında iki gruptan söz ediliyordu. Feminist kadınlar ve sosyalist kadınlar."⁸

Böyle olmakla birlikte kadınlar arasındaki farklılıklardaki derinleşmeler, kadınların güncel ortak talepler etrafında bir araya gelmelerini engelleyecek bir ayrılığa dönüşmemiştir. Güncel ortak talepler etrafında ortaklaşmalar bugünde süregelmektedir.

1990'lar – farklılıklarla bir arada olmak

1990'larda kadın hareketinin almış olduğu seyre dair söylenebilecek en temel şey, 80'lerin hem teorik hem de pratik anlamda yakalanan canlılığın yok olduğu/en azından önemli ölçüde azaldığı ve parçalanmaya uğradığıdır. Hareketin altın çağı kapanmıştır. Böyle olmakla birlikte yürütülen mücadele "feminizmi" kendi dışında tutan siyasi oluşumların gündemine girmesine yol açmış, İstanbul, Ankara gibi metropollerin dışında Adana, Diyarbakır, İzmir gibi illere de yayılan kadın hareketi Türkiye'nin önemli toplumsal dinamiklerinden biri haline dönüşmüştür. Ve yine kadınların hayatında hiç de yabana atılmayacak önemli somut kazanımlar edinilmiştir.

I. Kadın Kurultayı kendisini feminist olarak ifade eden ya da etmeyen 2500 kadının bir araya gelmesini sağlayan önemli toplantılardan biridir

Bunların yanı sıra 1990'lar kadın hareketi açısından iki temel özelliğten bahsedilebilir. İlki o güne kadar yürütülen kampanyaların bir sonucu olarak düşünebileceğimiz kurumsallaşma sürecidir. Kurumsallaşma özel amaçlarla kurulmuş olan oluşumların kadın hareketinde yerlerini alması anlamına geldiği gibi kadın hareketindeki parçalılığı ve aynı zamanda da parçalanmayı da işaret etmektedir. İkincisi ise kadın ortaklığının yanı sıra sınıfsal, ırksal farklılıkların ve bundan kaynaklı da farklı ezilmişliklerin ön plana çıkarılmasıdır. Bu ise kadın hareketinin farklı ezilmişliklerin üzerinden atlatıldığı eleştirisi üzerinden kurulmaktadır. Türkiye somutu açısından düşünüldüğünde bu yöndeki eleştiri en güçlü biçimde Kürt kadınlarından gelmiş, Kürt kadınları bir yandan kendi içindeki bulundukları politik örgütlenmeleri yoğun bir patriyarka eleştirisine tabi tutarken, öte yandan kadın hareketinin "özgünlüklere yönelik politika geliştirememesi" tavrını sorgulamıştır. Bu sorgulama bir çok Kürt kadın örgütlenmesinin oluşmasının önünü de açmıştır. Aktivistlerden Canan bu süreci şöyle anlatıyor:

"Biz 1989'daki 8 Mart mitingine bir yazı ile katılmayı istedik, ama bu yazımız tertip komitesinin ciddi sansürüne maruz kaldı. Oradaki taleplerimizin...arkasında olamayacaklarını gördük. Bunun gibi başka deneyimlerimiz bize gösterdi ki Türkiye'deki metropollerde yaşasak da, kadın hareketi içerisinde kendimizi ifade edemeyecektik. Çünkü yaşadıklarımız, so-

runlarımız ve taleplerimiz çok farklıydı; hepimiz kadınız ama özgün sorunlarımız vardı. Bu bizi düşünmeye ve ayrı örgütlenmeye götüren bir süreç oldu....Bağımsız Kürt Kadın Grubunu kurduk; burası bizim için ciddi anlamda bir okuldu. Bu grubun üç yıllık çalışmasının ardından Roza, Jujan, Jiyan, Özgür Kadın gibi bir çok kadın dergisi ortaya çıktı."

Kurumsallaşma sürecine tekrar dönersek; İstanbul'da 1990'da, "Dayağa Hayır" kampanyasını oluşturan ve gerçekleştiren kadınlar tarafından kurulan Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı, ardından Ankara'daki Kadın Dayanışma Vakfı bu kurumsallaşmanın önemli örneklerinden biridir. Esasında bu yapılar, kadınları baskı altında tutmanın en önemli mekanizmalarından olan şiddete karşı, politik söylemin ötesinde çözüm olma arayışlarının bir sonucu oluşturulmuşlardı. Sürecin bir başka boyutu ise özel amaçlar etrafında kurulan kadın kuruluşlarıydı. Bu kuruluşlar "projecilik" tartışmalarını da beraberinde getirdi. Çünkü bu kurumların büyük çoğunluğu sivil toplum kuruluşlarının sağladığı fonlarla kurulmuşlardı. Projecilik tartışmaları bugün Türkiye'nin AB ile serüveninde hala yakıcılığını koruyarak sürmektedir. Projelerle sağlanan fonlar kadınların hayatlarını değiştirmede yani günlük taleplerinde, kamunun üstlenmesi gereken alanlarda önemli olmaktadır. Ancak tam da bu noktada projeler kadın hareketi açısından olumsuz bir sonuca da dönüşebilmektedir. Bu ise; feminiz-

**Projecilik
tartışmaları
bugün
Türkiye'nin
AB ile
serüveninde
hâlâ
yakıcılığını
koruyarak
sürmektedir**

min eleştirisinin belirsizleşmesi bir yana, kamunun terk ettiği alanları hareketin üstlenmek zorunda kalmasıdır. Projelere yöneltilen eleştiriler bununla da sınırlı değildir; Fon sağlayan kuruluşlar kendilerine sunulan projelerin sınırlarını belirlemektedir. Bu sınırlılık ise o oluşumun dinamizmine zarar vermektedir. Projelerin bir diğer olumsuz tarafı da, bu şekilde sağlanan fonların belirli süreleri kapsamasından kaynaklanmaktadır. Süre bittiğinde projelerde bitmiş olmakta, bu ise amaçlanan işin süreklileştirilememesine yol açmaktadır.

Yukarıda söz edilenlerin yanı sıra, 1990 yılında Kadın Eserleri Kütüphanesi kurulmuş, İstanbul Üniversitesi bünyesindeki Kadın Araştırmaları Merkezi gibi üniversitelerde kadın araştırmaları dersi ve programları açılmaya başlamıştır.

İslamcı kadınlar

90'ların önemli süreçlerinden biri de başörtüsü eylemleridir. Baş örtüsü eylemleri kamusal alanda görünmez kılınmak istenen Müslüman kadınların hak arama mücadelesi olarak şekillenirken kadın hareketinin gündemine önemli sorun alanlarını da taşımıştır: Başörtüsü siyasal İslam'ın bir aracı haline mi dönüşmektedir, yoksa başörtüsü eylemlerini desteklemek inanç özgürlüğünü savunmanın bir parçası mıdır?

Müslüman Kadınların deneyimi, genel olarak feminizmi referans almasa da hem sorguladığı konular açısından hem de "ortak kadın ezilmişi" üzerinden politika yapabilmeyi güçlüklemlerini gösterebilmesi açısından özgün bir yerde durmaktadır. Sibel Eraslan'ın aşağıdaki anekdotu bu ortaklık meselesini ifade eden iyi bir örnektir.

"Fatmagül Berkay, bir kitabını 'dayanışma duyguları ile...' şeklinde imzalayınca çok şaşırmıştım. Eski bir Maoçu ve feminist ile neyi dayanışabilecektim. 'Yıllar ve hayat' demişti kendisi. Yılların, çok kısa bir zamanda, birbirimize hiç benzemediğimiz halde bizleri nasıl da birbirimize benzettiğini hayretle gördüm, görüyorum. O, işçi partisinin, kısa saçlı, makyajsız, potinli 'bacı'sıydı. Çok benzer bir süreci Ayşe Şaşa'nın 'bizim işçi partisi' diye sevecenlikle benzeştirdiği -adanmışlıklar ve gençlik aşkları noktasında benzerliklerini kastederek- kendi partimde, grubumda, kendi cemaatimde bende yaşamıyor muydum? Düşünüyorum da, galiba hala üstümde en iyi duran giysi bu 'bacı'.

Bir taraftan İslami düşüncedeki ataerkil yapıyı İslamiyet'in kendisine değil de yorumlarına bağlayan ve bu yapıyı dönüştürmek üzere yola çıkan Müslüman kadınlar öbür taraftan güçlü bir modernizm eleştirisi yapmışlardır.

sosyalist kadınlar:

Yazının en zor bölümü herhalde, sosyalist kadınların deneyimlerine ilişkindir. Buradaki zorluk ise sosyalist kadınların, feminizmle etkileşim içerisinde olanlar ile bu düşünceyi "ayrılıkçı" görenler gibi geniş bir karma örgütler yelpazesini oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de sosyalist kadınların kadın hareketi ve feminizm ile ilişkilerine dair, bir farklılığı da işaret etmek gerekir. "Feminizmle etkileşim içerisinde olanlar" olarak nitelendirdiğimiz, karma örgütler ve bunların içerisinde kimi zaman örgütün yapısı gereği bir zorunluktan kaynaklı kimi zamanda kişisel tercihleri nedeniyle yer alan kadınlar, kadın kurtuluş hareketinde destekçi olarak yer almakta hem de mensubu oldukları bu karma yapıları dönüştürme yolunda çaba göstermektedirler.

Feminizmi "ayrılıkçı" olarak gören sosyalist kadınlar ise kadın hareketinin önemli bileşeni olmakla birlikte kadın kurtuluş hareketi ile ciddi politik ve ideolojik gerilim taşımaktadır. Bu gerilim, kimi günlük politik taleplerde haklı/en azından anlaşılabilir olsa da kadınlık durumunun tarifinde bir kördüğümüne de dönüşebilmektedir. Yinede, bir genellemede bulunulmasa bile bu yapılarda, erkek egemenliğine ve kendi içlerindeki erkek egemen anlayışa dair bir sorgulama içerisine girmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bir uzaklıktan çok zaman farklılığından söz etmek daha doğru olacaktır.

son söz:

2000 Dünya Kadın Yürüyüşü, 2002 yılında düzenlenen ve sosyalist, feminist, Kürt kadınları bir araya getiren "Kurtuluşumuzu Örgütleyelim" Kadın Konferansı, TCK ve Medeni Kanunda değişiklik yapılmasına yönelik eylemler, erkek şiddetine karşı yürütülen eylemler, kampanyalar, örgütler, kurumlar, dayanışma/danışma merkezleri, sığınaklar ve daha nice...

Kadınlar "hayatı değiştirmeye ve yeniden örgütlemeye" doğru yollarına devam ediyorlar...

Son söz onların...

İslami
düşüncedeki
ataerkil
yapıyı
İslamiyet'in
kendisine
değil de
yorumlarına
bağlayan
Müslüman
kadınlar
öbür
taraftan
güçlü bir
modernizm
eleştirisi
yapmışlardır

Önemli Eylem ve Kampanyalar

Dayağa Karşı Kadınlar Dayanışma Kampanyası (1987) Dayağa Karşı Kadınlar Dayanışma Kampanyası, kampanyalar döneminin ilk etkinliğiydi. Kampanya, Çorum'da bir hakimın verdiği kararı protestoyla başlamıştır. Bu davada, üç çocuklu bir kadın, dayak yediği için kocasından boşanmak için dava açmış, hakim ise "kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" diyerek kadının talebini reddetmiştir.

Kitap Fuarında Feministlerin Aynaları (1989)

Kariye Şenliği (1989)

Bedenimiz Bizimdir Cinsel Tacize Hayır Kampanyası (1989) 1989'da Ankara'da gerçekleştirilen 1. Feminist Hafta sonunda alınan kararlardan biride ülke çapında "Bedenimiz Bizimdir, Cinsel Tacize Hayır" kampanyasının başlatılması oldu. Türkiye'nin çeşitli illerinde gerçekleştirilen eylemlerden en özgün ve dikkat çekenlerinden biri Mor İğne kampanyası oldu. İstanbul'da cinsel tacize dikkat çekebilmek için, 2 Kasım 1989 sabahı vapurda yapılan bir basın açıklamasının ardından, kadınlara mor iğne satışına başlandı. Mor iğne, kadınların erkek tacizine karşı geleneksel karşı koyuş biçimlerinden esinlenerek yaratılmış bir eylemlilikti.

Mor İğne Kampanyası (1989) "Şimdi size, harika bir ürün tanıtmak istiyorum. Elimde gördüğünüz bu iğne, paslanmaz çelikten olup, 7 cm. uzunluğundadır. Üzerinde bulunan mor kurdele, tüm giysilerinizle birlikte kullanabileceğiniz bir aksesuar görünümündedir. Bu şık aksesuarın aynı zamanda size sarkıntılık edenlere karşı savunmanızda bir araç olduğunu şimdi size göstereceğiz. Hareket şu...Hiç acımadan batırın, korkmanıza gerek yok, tetanoz yapmaz. Bu iğne, Mor İğne kampanyasının bir ürünüdür. Kampanya grubumuz kadınlardan meydana gelmiş olup, elle, sözle, gözle yapılan sarkıntılığa karşı etkin ve kalıcı önlemler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sarkıntılığa karşı çıkmak isteyen bütün kadınları, Mor İğne Kampanyasına katılmaya çağırıyoruz." (2 Kasım 1989 günü Kadıköy-Karaköy Vapurunda mor iğne satan kadınların Mor İğne Kampanyasının tanıtım sözlerinden)

Geceleri de Sokakları da İstiyoruz Kampanyası (1989) Bu kampanyanın öz-

gün eylemlerinden biri de, kadınların "her yer kadınlara açık olmalı" diyerek kadınlara yasaklanan kahvehane, birahane gibi mekanları basmalarıydı.

Geçici Kadın Müzesi (1990) Geçici Kadın Müzesinde makyaj malzemesinden, tencere tavaya kadar kadınların karşılıksız emeklerini, bedenlerine yönelik şiddeti simgeleyen şeylerin sergilendiği bir "müzeydi". Geçici Kadın Müzesinde en ilgi çekenlerden biri de Meçhul Kadın Anıtı oldu. Meçhul Kadın Anıtı tencere, tavadan oluşan bir enstalasyondur.

Boşanma Eylemi (1990): Kadın eylemlerinden en radikal olarak kabul edileceklerinden biride boşanma eylemi idi. Kadınlar politik nedenlerle eşlerinden boşandılar.

Düdük Eylemi (1990) Kadınlar Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Cemil Çiçek'in "flört fahişeliktir", "feminizm sapıklıktır" sözlerini düdük çalarak protesto ettiler.

TCK'nın 438. Maddesini Protesto Kampanyası (1990): TCK'nın 438. maddesine göre fahişelik yapan kadınlar tecavüze uğrayınca üçte iki ceza indirimi uygulanıyordu. Kampanya bu maddenin kaldırılmasına yönelik düzenlenmişti.

Bekaret Kontrolüne Hayır, Bedenimiz Bizimdir Kampanyası: "Bedenimiz Bizimdir Cinsel Tacize Hayır" çerçevesinde örgütlenen kampanyalardan biri de "Bekaret Kontrolüne Hayır, Bedenimiz Bizimdir" kampanyasıydı. Bu eylemlilik erkek arkadaşlarıyla pikniğe giden iki imam hatip lise kız öğrencinin bekaret kontrolüne götürülmesinin sonucu olarak intihar etmesine tepki olarak düzenlenmişti.

Kadınlar Savaşa Hayır Diyor Kampanyası (1990) Irak'ın Kuveyt'i işgalıyla Savaşa Karşı Kadın Platformunu oluşturan bazı kadın çevreleri "Kadınlar Savaşa Hayır Diyor" kampanyasını düzenlediler.

Cumartesi Eylemleri (1995) 27 Mayıs 1995'te gözaltında kayıplara ve faili meçhullere karşı kayıpların son bulmasını ve failerin yargılanmasını isteyen çoğu kadın olan kayıp yakınları cumartesi eylemlerine başladı. Her cumartesi Galatasaray'da toplanan grup zaman zaman içinde "Cumartesi Anneleri" adını aldı.

Dünya Kadın Yürüyüşü Kampanyası: 2000 yılında 8 Mart'tan 8 Ekim'e kadar 2000 Dünya Kadın Yürüyüşü Kampanyası,

militarizme, yoksulluğa, savaşa ve şiddete karşı örgütlendi. 8 Ekim'de Ankara'da Türkiye'nin dört bir yanından gelen kadınlar bir miting düzenlediler.

1980 Sonrası Kadın Dergileri

Demokrat Kadın (1980)
Mektup (1985)
Feminist (1987)
Kaktüs (1988)
Sesimiz (1989)
Yeter (1990)
Emekçi Kadınlar Bülteni (1992)
Dolaşan Mavi Çorap (1993)
Özgür Kadın (1993)
Cımbız (1994)
Eksik Etek (1994)
Sosyalist Kadın (1994)
Pazartesi (1995)
Roza (1996)
Jujin (1997)
Yaşamda Özgür Kadın (1998)
Jin u Jiyen (1999)

Kadın Örgütleri

Amargi Kadın Dayanışma Vakfı
Antalya Kadın Platformu
Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği
Bağımsız Kürt Kadın Grubu
Başkent Kadın Platformu
Demokratik Kadın Derneği
Devrimci Demokrat Kürt Kadın Derneği
Dicle Kadın Kültür Merkezi
Emekçi Kadınlar Birliği
İlerici Kadınlar Derneği
Kadın Çevresi
KADER
Kadın Dayanışma Vakfı
Kadının İnsan Hakları Derneği
Kadın Eserleri Kütüphanesi
Kadın Kültür Evi
Ka-mer
Mor Çatı
Perşembe Grubu
Uçan Süpürge

kaynakça:

Arkan, Saadet ve diğerleri (yayına hazırlayan) (1996)...ve hep birlikte koştuk...İlerici Kadınlar Derneği (1975-1980), Açı Yayınları.
Bora, Aksu ve Asena Günel (Der.) (2002) 90'larda Türkiye'de Feminizm, İletişim Yayınları.
Çakır, Serpil (1996), "Türkiye'de Feminizmin Dünü ve Bugünü" Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Ans., İletişim Yayınları
Demir, Gökçe "1. Kadın Kurultayı: Mor ve Ötesi Kızıl", Çağdaş Yol Dergisi.
Ergin, Çağlayan Kovanlıkaya (2005) "Uçan Süpürge Uçuyor", 29.10.2005, www.bianet.org.tr
Kadın Eserleri Kütüphanesi 2000 Ajandası.
Kadınların Kurtuluşu (2005) Kadın Hareketinin Yüz Yılı.

Koçali, Filiz (2002) "90'larda Türkiye'de Feminizm", 19.03.2002, www.bianet.org.tr
Kum, Berivan ve diğerleri (yayına hazırlayanlar) (2005) Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri:
Özgürlüğü Ararken, Amargi Kadın Akademisi, Berdan Matbaacılık.
Öngen, Tülin (?) Türkiye'de Kadın Sorunu ve Kadın Hareketleri.
Savran, Gülnur (1998) "Yeniden ve Hala Feminizm", Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi, sayı 36, Mart.
Talu, Şeyda (2005) "Biz İKD'yi Çok Sevmiştik", Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi.
Zihnioglu, Yaprak (2000) "Bu Yüzyılın Üç 'Enfüsü' Şahsiyeti: Hali-de Edip, Nezihe Muhtittin, Sabiha Sertel, sayı: 58.

dipnotlar:

- 1) Öngen, Tülin "Türkiye'de Kadın Sorunu ve Kadın Hareketleri.
- 2) Savran, Gülnur (2005) "80'li Yılların Kampanyaları ve Özel Alanın Politikası", Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri: Özgürlüğü Ararken, Amargi Kadın Akademisi, yayına hazırlayanlar: Berivan Kum ve diğerleri, Berdan Matbaacılık, s: 82.
- 3) Savran, Gülnur (2005) "80'li Yılların Kampanyaları ve Özel Alanın Politikası", Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri: Özgürlüğü Ararken, yayına hazırlayanlar: Berivan Kum ve diğerleri, Amargi Kadın Akademisi, Berdan Matbaacılık, s: 90.
- 4) Timisi, Nilüfer ve Meltem Ağduk Gevrek (2002) "1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi", 90'larda Türkiye'de Feminizm, der: Aksu Bora, Asena Günel, İletişim Yayınları, s: 29.
- 5) Ecevit, Yıldız'la yapılan 21.01.2000 tarihli söyleşiden aktaran Timisi, Nilüfer ve Meltem Ağduk Gevrek (2002) "1980'ler

- Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi", 90'larda Türkiye'de Feminizm, der: Aksu Bora, Asena Günel, İletişim Yayınları, s: 30.
- 6) Paker, Banu (2005) "1989 Kadın Kurultayı", Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri: Özgürlüğü Ararken, Amargi Kadın Akademisi, yayına hazırlayanlar: Berivan Kum ve diğerleri, Berdan Matbaacılık, s: 189
- 7) Kadın Kurultayı tarih anlatısının ve yaşanan sürecin farklı öznelerle göre farklılaşabildiğinin bir örneği durumunda. Sosyalist kadınlar, kurultaya dair "feministlerle sosyalistler arasındaki ayrılığı feministlerin körüklediğini" iddia ederken, feministler kurultayın "sosyalistlerin" kurultayı olarak yaşadığını söylüyorlardı.
- 8) Demir, Gökçe "1. Kadın Kurultayı: Mor ve Ötesi Kızıl", Çağdaş Yol Dergisi, s: 37.

kadın örgütlerinin gündemi

PAZARTESİ Dergisi

1. hangi ihtiyaçla ne zaman bir araya geldiniz; neyi amaçladınız?

Pazartesi Dergisi, yayın hayatına, 1980 sonrası kadın kurtuluş hareketinin kazandığı ivmenin ürünlerinden biri olarak, 1995 yılı Mart ayında dağıttığı tanıtım sayısı ile başladı. Biraraya gelen bu kolektif, feminizmin Türkiye'de yaşadığı yükselişin etkisiyle, kadınların kendilerine ait bir kadın dergisinin ihtiyacı üzerinden hareket etti. Kadınları, moda ve güzellik başlıkları altında incelenecek birer tüketici ordusu olarak görme anlayışına sahip olan yazılı ve sözlü basın; anneliğin yüceliğine yönelik "eğitici" ve "kutsal aile" nin kurucusu, koruyucusu, sürdürücüsü birer bakıcı/hizmetçi köle, ya da tacize tecavüze uğrayan birer kurban olarak kadınlara yer verme alışkanlığının; cinsiyetçi dilinin ve ideolojisinin sorgulanmasının akabinde, feminist bir kadın haber dergisinin nasıl olacağı tartışmalarını getirdi. Bu tartışmaların ardından dönemin ilk, cüretkar, arsız, çemkirmekten, satışmaktan, sivri dilli olmaktan korkmayan, erkek egemenliğine karşı mücadele eden, doğrudan haber yapan Pazartesi Dergisi ortaya çıktı. Söz konusu olan, aylık, profesyonel bir kadın dergisi yapmak olunca, mizahtan habere, karikatürden ev-içi emeğe, aşktan savaşa, kadın tarihinden feminist sözlük çalışmasına, şiddetten sekse varıncaya kadar her konu Pazartesi'de başka hiçbir yerde ele alınmayan biçimiyle yazıldı. "Kadınlar dünyanın yarısını oluşturur, dolayısıyla dünyada olan biten her şey kadınları ilgilendirir" ve "kadın meselesi herkesin meselesi değil, ama her mesele kadınların meselesidir" şiarlarıyla yazıldı çizildi tüm konular. Pazartesi, bir yandan profesyonel olarak gazetecilik yapan -Kim, Kadınca gibi Türkiye'nin önemli kadın dergilerinde çalışmış- kadınlarla, daha önce hiç haber yapmamış, bilgisayar başına oturmamış kadınların bir arada çalıştığı bir yer oldu. Hatta bu kadınlardan biri olan Nevin Cevrav Pazartesi'de başladığı gazetecilik yaşamını bugün de sürdürüyor. Hem de Pazartesi'de yaptığı bir haberle Metin Göktepe Jüri Özel

ödülü almış bir gazeteci olarak yoluna devam ediyor. Bugün yaygın medyada yazan, çizen birçok kadın Pazartesi'de bulundu. Perihan Mağden'in Pazartesi'de yazdığı yazılar hâlâ alıntı yapılan yazılardandır. Ramize Erer, Feyhan Güver gibi kadın karikatüristler Pazartesi'den yaygın medyaya geçiş yaptılar, diyebiliriz. Bugün yaygın/ulusal medyada yer alan popüler kültür yazıları, klip eleştirileri vs. gibi konular o dönem için Pazartesi'de ilk kez yapılıyor ve Pazartesi'nin ilk sayısı 5000 satıyordu. Kadınların kendi tarihlerini oluşturmalarına hiç şüphesiz katkısı olan Pazartesi Dergisi geçtiğimiz yıl Mart ayında onuncu yaşını ve 100. sayısını kutladı. Bugün, Dergi, kapısını bütün kadınlara açık tutarak hem bir gazetecilik okulu olmaya devam ediyor, hem de yeni çalışmalara imza atıyor. 107 sayılık bir arşivle Pazartesi Dergisi, bir web sitesine taşınıyor. Daha fazla kadına ulaşabilmek, sanal ortamın avantajlarından yararlanmak amacıyla tercih ettiğimiz internet sitesi, daha fazla kadının yazı yazmasını ve katkıda bulunmasını kolaylaştıracak. Feminizmin giderek daha fazla meşruluk kazandığı ancak feminizmin kavramlarının da aynı ölçüde iğnin boşaltılmaya çalışıldığı bu dönemde, Pazartesi Kitaplığı adıyla feminizmin temel meselelerini tartışacağımız derlemelerimizin ilki çok yakında kitapçılarda olacak. Pazartesi Dergisi olarak hedeflediğimiz şeyleri büyük ölçüde başardık. Geride bıraktığımız 107 sayı kadınların kendi tarihlerini 107 ay boyunca kayda geçirdikleri, mücadelelerini, özlemlerini, başarılarını, yaşadıklarını dile getirdikleri bir alan oldu. Bugün yazılı ve görsel medyada yapılan kadın haberleri, -hâlâ istediğimiz düzeyde olmasa da- medya gruplarının yaptığı kampanyalar kadın kurtuluş hareketinin ve hareketin önemli öznelerinden biri olan Pazartesi Dergisi'nin başarısıdır.

2. kadın sorununu ve feminizmi nasıl tanımlıyorsunuz?

Pazartesi Dergisi kolektifi hiçbir zaman yekpare aynı düşünen, feminizmi aynı değerlendiren bir topluluk olmadı. Pazartesi'de yer

Bugün yaygın medyada yazan, çizen birçok kadın Pazartesi'de bulundu

alan kadınların feminizmle ilgili farklı düşüncelerinin olabildiği bir kolektif oldu. Dönem dönem bu farklı düşüncüler dergide polemik konuları olarak da yer aldı. Biz bir yayın organıyız. Bir örgüt modeli işleyişine sahip olmadığımızı, özellikle belirtmek isterim. Dolayısıyla burada şahsi fikirlerimi dile getirmeye çalışacağım. Kadınların patriarka tarafından sömürüldüğü ve ezildiği bir dünyada, feminizmin kadınların patriarkadan kurtuluşu ideolojisi olduğu üzerinden bir feminizm tahlili yapmanın doğru olduğunu düşünüyorum. Kadınların sömürülmeleri, kadınların ev içindeki ücretsiz emeklerine dayanıyor. Dolayısıyla da kadınlar üzerinde kurulan tahakküm, baskı, kadına yönelik şiddet, vb. bu temel sömürü üzerinden şekillenen sonuçlar. Farklı sınıf, ulus, ırk, yönelimlere sahip olsalar da bütün kadınların yaşadığı sömürü, patriarkayı ayakta tutan temel etken. Patriarkaya karşı mücadele de ancak bütün kadınların örgütlü mücadelesiyle sonuç verecektir.

3. Türkiye'de genel olarak kadın hareketinin durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye'deki kadın hareketi, mücadele alanlarını son yıllarda belirli konularda yoğunlaştırmış durumda. Kadına yönelik şiddet, bu konuların en önemli başlıklarından biridir. Ancak kadınların gerçekten neden sömürüldüklerine, neden şiddete uğradıklarına -daha doğrusu buradaki sömürünün patriarka olduğunun tanımına- giderek daha az rastlıyor olmamız bir tesadüf müdür; yoksa ideolojik bir rüzgâr mıdır tartışmak gerekiyor. Mücadele edilen sistem (patriarka) ve bu sistemin öznelere (erkekler) giderek flu hale geldi. Erkekleri de eğitmek, yasal değişikliklerle yetinmek gibi cümleler -ki TCK ve Medeni Kanun konusunda yapılan bütün kampanyaları küçümsemek bir yana, sonuna kadar desteklediğimizi ve bu kampanyaların içinde yer aldığımızı vurgulamak isterim- son yıllarda iyice belirgin oldu ne yazık ki. Hareketli, militan, muhatabı belli faaliyetler örgütlemek giderek zorlaşıyor. Siz bile soruyu sorarken kadın kurtuluş hareketi olarak değil de kadın hareketi olarak soruyorsunuz. Doğal bir şey bu. Çünkü, kadınların kurtuluşlarından ziyade kadınların sosyal, ekonomik, yasal düzeylerde durumlarının iyileştirilmesinden daha çok bahsediliyor artık. Ama tekrar ediyorum, bu çabaları küçümsemediğim anlaşılsın; daha önce de söylediğim gibi, biz de bu çalışmaların içindeyiz. Bununla beraber, sistem, kurtuluş, kızkardeşlik gibi kav-

ramların giderek demode kavramlar haline geldiğini vurguluyoruz. Emek, sömürü, devrim gibi kavramlardan bahsedenler giderek daha fazla dinazor muamelesi görüyor. Bizler kadın kurtuluş hareketi tanımını yapanlar, sadece eski deneyimlerimizi gözden geçirerek bile daha sahici işler yapabiliriz. Tıpkı, Dayağa Karşı Kampanya'da yapılan evlere bildiri dağıtmak örneğindeki gibi. Dayağa karşı yürüyüşte en önde yürüyen kadınlara bugün ulaşamıyorsa, bunda söylemlerimizin gerçeklikle buluşmamasının payı büyük. Söylediklerimizin doğruluğunu yanlışlığını sorgulamaktan ziyade, temel sözlerimizi unutarak hareket etmek bugün temel sorunlarımızdan biri. Bugün, kadınların ev dışında örgütlenebilecekleri alanlar yaratmak ve ev-içi emek sömürüsünü açığa çıkaracak faaliyetler örnek, çok daha anlamlı. Kadın kurtuluş hareketi kavramından kurtuluş kelimesinin atılmasının, ideolojik bir problem olduğunu görmeliyiz. Kadınların bir sistem tarafından sömürüldüğünü görmek, "erkek düşmanı" olmak önemli.

4. AB süreciyle daha güncel bir hal alan projeler hakkında ne düşünüyorsunuz?

AB süreciyle birlikte proje meselelerinin daha güncel bir hal alacağı, bu projelerin AB ülkelerinin bizim gibi ülkelerle ilgili veri elde etme temelinde oluşacağı, hedef grupların ise bu minvalde kadınlar, Kürtler vs olacağı aslında beklenen bir şeydi. Bu konudaki tartışmanın odak noktasının, AB fonlarına nasıl bakılması gerektiği üzerinden değil; bu ülke topraklarında kadınların, Kürtlerin, tarım işçilerinin vs ne yapmak istedikleri üzerinden belirlenmesini daha mantıklı buluyorum. Yani, bugün bir grup kadın, Adana'nın bilmem ne mahallesinde evine iş alan kadınlarla ilgili bir faaliyet yürütmek, bu faaliyeti yaparken oradaki kadınları hem evdeki çalışmaları hem de eve iş alıp kayıt dışı, sendikası, güvencesiz çalışmaları konusunda bilinçlendirmek istiyorsa, bunu zaten yapabilir. Ha yok, "biz bunu bir mekân oluşturup orada yapmak istiyoruz. AB de bize bu konuda fon desteği verecek" diyorlarsa, valla kendileri bilir tabii, buyursun yapsınlar. Sorun, burada değil. Sorunu bizim belirlememiz gerekiyor. Ne istediğimizi, nasıl bir değişim ve kurtuluş aradığımızı bilmemiz gerekiyor.

AB projelerinin iyi bir şey olup olmadığı tartışmalarının kısırlığı ortadadır. AB ile yatıp AB ile kalktığımız bu günlerde yapılan kadınlarla ilgili tüm çalışmalar, değişiklikler ve yasal düzenlemelerin, aslında bu ülkedeki kadınla-

AB
projelerinin
iyi bir
şey olup
olmadığı
tartışmalarının
kısırlığı
ortadadır

rın 25 yıldır yürüttükleri mücadeleler olduğunu hatırlatmakta fayda var.

AB süreciyle birlikte çoğalacak olan projelerin, kadın kurtuluş hareketinin enerjisini mas etme gibi riskler taşıma olasılığı da var. Ancak bu risklerin nasıl bertaraf edileceğini yine kadınların çalışmaları ve örgütlülüğü belirleyecek.

5. önümüzdeki dönemde kadın hareketinin gündemi sizce ne olacak?

Son zamanlarda sürdürülen tartışmalar, büyük ihtimalle devam edecektir. Yani, bugün gündeme damgasını vuran kimlik politikaları ve bu politikalar üzerinden yapılan çalışmalar ile AB süreciyle birlikte gelişen/geliştirilen, kadına yönelik şiddet gibi konuların kadınların gündeminde daha fazla yer işgal edeceği öngörülebilir. Son yıllarda namus cinayetleri, şiddet gibi üzerine çokça düşünülen ve tartışılan meselelerin yanı sıra, kadınların özel alanda, ailede, hane içinde yaşadıklarının gündeme taşınması ve bunun araçlarında yenilikler aranması önümüzdeki konulardan bir kaç. Bunların dışında bütün kadınların, sadece kadın oldukları için yaşadıkları sömürü ve ezilmenin deşifre edilmesi, kadın kurtuluş hareketinin politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi için yeni tartışmalar yaşanması olasıdır ve gereklidir.

Pazartesi Dergisi'nden Beyhan Demir.

FKÇ, feminist kadın çevresi

1. hangi ihtiyaçla ne zaman bir araya geldiniz; neyi amaçladınız?

Feminist Kadın Çevresi adı altında bir araya gelme fikri, 90'lı yılların başında, Boğaziçi Üniversitesi'nde okuyan, aynı zamanda öğrenci kulüplerinde (Tiyatro ve Folklor Kulübü) sanat faaliyeti yürüten bir grup kadın tarafından gündeme getirildi. Bizi bir araya getiren ortak dert; yaşamımızın her alanındaki (okul, yurtlar, ev/aile, sanatsal çalışmalarımızı yürüttüğümüz kulüpler vs...) kadın kimliklerini, kadınların birbirleriyle ve erkeklerle olan ilişkilerini sorgulamak, kadınlık rollerine ve sisteme alternatif ilişkiler kurmaya çalışmak, mücadeleciler bir kadın bilinci ve kültürü oluşturmaktı, diyebiliriz.

Kadın tarihine, erkek egemen sisteme dair okuma-araştırma çalışmaları yapma, feminist literatürü (makaleler, kitaplar, görsel-işitsel ürünler, vs...) bir araya getirme ihtiyacından

hareketle, ilk yıllardan itibaren, arşiv / kütüphane oluşturma çalışmasına başladık. Kadın sorununu, erkek egemen sistemin işleyişini, feminizm(ler)i ve kadın sorununa yaklaşım(lar)ı öğrenip tartışmak için yurtlarda, kampüste belli dönemlerde toplu okuma / araştırma / seminer çalışmaları düzenledik. Bu çalışmaların kazandırdığı birikim sonucunda FKÇ üyelerinin çeviriler yapıp telif yazılar ürettiği ve yılda bir kez (8 Mart'ta) yayımladığımız bir dergi çıkarmaya başladık. Feminist çerçeve dergisi, bir yandan eğitim-araştırma çalışmalarıyla beslendi, aynı zamanda bu çalışmaları teşvik edici bir rol üstlendi.

Yurtlarda ve kampüste bir arada yaşayan kadınlar olarak, kamusal alanlarda sık sık maruz kaldığımız tacize, sözlü şiddete karşı ortak tavır alma, feminist bir inisiyatif geliştirme ihtiyacıyla -ve bu güce sahip olmanın bilinciyle- yurt çevresinde, kampüste çeşitli kadın eylemleri düzenledik. Aynı zamanda, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü kampüste çeşitli etkinlikler (konserler, tiyatro ve dans-müzik gösterileri, kitap fuarı, panel, söyleşi, vs...) düzenleyerek kutlamaya başladık. İstanbul'daki 8 Mart mitinglerinin birçoğunda da aktif olarak yer aldık.

Kadın sorununu ülke ve dünya gündemleriyle birlikte ele almak, bizim için çoğunlukla merkezi bir yerde oldu. Bu, cinsiyetçiliğe karşı mücadelenin savaşa, militarizme ve ırkçılığa karşı mücadeleyle beraber yürütülmesi anlamına gelmekteydi. Bize göre, çok-kimlikli, demokratik bir kadın hareketine özlem duyan tüm feministlerin adresi, böyle bir çalışmanın "mümkün olabileceği" kadın platformları olmalıydı. 90'ların başında ve sonraki yıllar içinde bu anlayıştan hareketle birçok kadın platformunda yer aldık, eylemlilikler örgütledik. Bugün halen hem üniversite kampüsünde hem de çeşitli kadın platformlarında bu anlayışla çalışmalarımızı sürdürüyoruz.

Başlangıçta, B.Ü. merkezli olarak hareket eden FKÇ, bugün ilkelerimizle buluşan tüm kadınlara açık bir sivil toplum inisiyatifidir.

2. kadın sorununu ve feminizmi nasıl tanımlıyorsunuz?

Feminizm, kadınlık ve erkeklik kategorilerinin ezeli ve ebedi olmadığını, cinsiyetin toplumsal ve kültürel olarak kurulduğunu, dolayısıyla da değişebilen ve dönüşebilen süreçler olduğunu gösterdi. Kadınlık toplumsal olarak inşa edilirken sadece ataerkiden değil, diğer ezme ve ezilme ilişkilerinden de beslenmekte.

Feminizm, kadınlık ve erkeklik kategorilerinin ezeli ve ebedi olmadığını, cinsiyetin toplumsal ve kültürel olarak kurulduğunu, dolayısıyla da değişebilen ve dönüşebilen süreçler olduğunu gösterdi

Cinsiyetin ırk, ulus, sınıf, etnisite, din... gibi toplumsal kategoriler içinde şekillendirilmesiyle cinsiyetçi ideoloji bu alanlar içinde yeniden üretilmekte. Bize göre, ataerkil sistem kadın erkek arasındaki ezme-ezilme ilişkisini diğer tüm ilişki biçimlerine yayan bir şiddet ve iktidar biçimidir. Dolayısıyla feminizmi; erkek egemen ideolojinin beslendiği ve yeniden üretildiği tüm iktidar biçimlerini karşısına alan, hayatın her alanında ortaya çıkan cinsiyetçilikle mücadele eden sistem karşıtı bir hareket olarak tanımlıyoruz.

Kadınlar, kadın olmanın yanında ırk, ulus, sınıf, etnisite, din, cinsel yönelim... gibi farklı kimliklere de sahipken ve farklı ezilmişlik biçimlerini bir arada yaşarken, tüm kadınlar için önerilen tek ve evrensel bir feminist politika-dan bahsetmek mümkün görünmüyor. Kadın sorununun tek ve evrensel olduğunu iddia etmek, farklı kimliklere sahip pek çok kadının sorununu göz ardı etmeye ve bir grup kadının önceliklerini diğer kadınlara dayatmaya neden olacaktır. Biz, kadınlar arasındaki farklı kimlikleri tanıyan, çok-kültürlü bir feminizmi savunuyoruz.

Feminizmin, ancak, ataerkil sistemi ırk, ulus, sınıf kavramlarıyla kurduğu ilişkiler içinde analiz ederek ve mücadele pratiğini bu teorik çerçeve üzerine kurarak sistem karşıtı bir kimliğe kavuşacağını düşünüyoruz. Mesela, yaşadığımız coğrafyada 20 yıldır süregelen savaş, bizleri savaşın ve militarizmin kadınlar için ne anlama geldiğini sorgulamaya itti; aynı zamanda savaşın, milliyetçiliğin ve militarizmin feministler için de öncelikli bir mücadele alanı olduğunu gösterdi. Kürt kadınların kimlik talepleriyle eşgüdümlü olarak, cinsel kimliğin etnik kimlikten bağımsız düşünülemeyeceği, ataerkiye karşı mücadele verirken, ataerkinin biçimlendirdiği savaşa -ve dolayısıyla militari-zasyona- "hayır!" demek gerektiğini kadın hareketi içinde tartışmaya başladık.

3. türkiye'de genel olarak kadın hareketinin durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Günümüzde kadınların sorunlarına müdahil olabilen, bütünlüklü bir kadın hareketinin varlığından bahsedemeyiz. Kadınların var olduğu "her alanda" cinsiyetçilik ve ataerkiyle mücadeleyi gündemine alan bir feminist perspektifle hareket eden kadın çalışmalarına ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz.

Son dönemlerde, birçok ilde kadınlar, asgari müşterekler etrafında bir araya gelip ka-

dın platformları oluşturarak ülke ve kadınların gündemine dair söylem üretmeye, ortak eylemlilikler geliştirmeye çalışıyor. Mesela, geçen sene Türk Ceza Kanunu tasarısının görüşüldüğü tarihlerde, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden 7 kadın platformu ve 80 kadın örgütü, TCK'ya ilişkin taleplerini dile getirmek için meclise yürümüş; bu sayede kadınlar tasarının şekillenmesine müdahil olabilmışlerdi. Sayıca az olsa da, kadınlar arasında ittifakların geliştirilebildiği bu tarz örneklerin varlığı, kadın dayanışmasına ve örgütlü kadın mücadelesine olan inancımızı artırıyor. Dolayısıyla, kadınların farklılıklarıyla bir arada durabildiği çok-kimlikli platformlar oluşturabilmenin, bu platformları demokratik bir biçimde işletebilmenin ve bu platformlar arasındaki ilişkileri dinamik tutmanın yollarını aramak gerektiğini düşünüyoruz.

Bir süre öncesine kadar, 8 Mart, 25 Kasım gibi sembolik günlerde eylem örgütlemek üzere oluşturulan kadın platformlarının yanında, kadın haklarına yönelik bir ihlâl karşısında biraraya gelerek gündeme müdahil olmaya çalışan geçici kadın platformlarının oluştuğunu söyleyebiliriz. Kadına yönelik ihlaller karşısında feminist bir refleks geliştirerek tepki örgütlemek, şüphesiz çok önemli. Kadına yönelik şiddet ve hak ihlalleri yakıcılığını korurken, kadın hareketi bileşenlerinin bu konuyu kamuoyunun gündemine taşıma ve kadınların sorunlarını çözme konusunda aktif rol oynaması gerektiğini düşünüyoruz. Ancak bu alandaki çalışmaların epey yetersiz olduğunu söylemek mümkün. Bu sorunun, kadın hareketinin tüm bileşenlerinin öncelikli gündemlerinden biri olduğunu düşünüyoruz.

Diğer yandan, kadın çalışmaları uzun süredir siyasi hareketler içinde, günümüzün popüler çalışmalarından biri haline geldi. Önceden kadın sorununun özerkliğini reddeden pek çok siyasi hareket içinde "kadın" başlıklı çalışma alanları açılmaya başlandı. Ancak bu çalışmaların cinsiyetçiliği sorguladığını, ataerkil sistem analizleri içinde yürütüldüğünü söylemek oldukça zor. Kadınların kadın olmaktan kaynaklanan özgül sorunlarının olduğu kabul edilmeye başlansa da, feminizmin bir "kadın kurtuluş ideolojisi" olarak telaffuz edilmesine yönelik bir direnç ve tahammülsüzlük olduğu aşikâr. Oysa kadınların kadın oldukları için ezildikleri bir dünyada, kadınları bir araya getirecek olan gerçeklik yine feminizmdir.

Sonuç olarak, bize göre, kadınların tüm farklılıklarıyla bir arada durabildiği çok-kimlikli

Feminizmin,
ancak,
ataerkil
sistemi ırk,
ulus,
sınıf
kavramlarıyla
kurduğu
ilişkiler
içinde
analiz
ederek ve
mücadele
pratiğini
bu teorik
çerçeve
üzerine
kurarak
sistem
karşıtı bir
kimliğe
kavuşacağını
düşünüyoruz

bir platformda ortak bir feminist politika oluşturabilmek mümkün. Kadın hareketi içindeki sorunların bertaraf edilmesi, sağlıklı bir kadın politikası oluşturulabilmesi için hareket içindeki tüm direnç noktalarının açık bir şekilde tartışılması ve aşılması gerektiğini düşünüyoruz.

4. AB süreciyle daha güncel bir hal alan projeler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Şu ana kadar "projeler" konusu FKÇ'nin öncelikli gündemleri arasında yer almadı. FKÇ bir sivil toplum örgütü olduğu için, konuyla ilgili farklı görüş ve yaklaşımları bünyesinde barındırabilmektedir.

AB ekonomik işbirliğine dayalı bir örgütlenme; ancak Türkiye'nin konjonktürel durumunu göz önüne aldığımızda, AB'ye üyelik sürecinin bu ülkede demokrasi ve insan haklarının yerleştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde toplumda güçlü bir motivasyon oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir ülkedeki toplumsal dönüşüm, ancak o ülkenin muhalif, sistem karşıtı dinamikleri tarafından sağlanabilir. Bu anlamda, AB sürecinin sağladığı olanakların iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Genel olarak AB sürecini konjonktürel olarak desteklediğimizi ve -ülkemizde demokrasi- nin gelişimine ve erkek egemenliğiyle mücadele etmeye katkı sunduğu sürece- AB fonlarıyla yürütülen proje çalışmalarının desteklenebileceğini söylemek mümkün.

Bu durum, feminist hareketin tüm toplumsal süreçlere müdahale etme kapasitesini güçlendirmesinin önemine de işaret ediyor. Kadınların durumunun güçlendirilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için tek başına proje ve fonların etkili olmayacağı açık. Ancak yine de bu bir imkân. Bu imkânın gerçekten dönüştürücü bir etki yaratabilmesi için feminist reflekslerin kaybedilmeden kullanılması gerekiyor. Aksi halde, faaliyet yapmaya olanak tanıyan fonlar ortadan kalktığında, bir pasifizasyon söz konusu olabilir.

5. önümüzdeki dönemde kadın hareketinin gündemi sizce ne olacak?

Türkiye'de kadın hareketinin gündeminin şüphesiz Türkiye ve dünya konjonktüründen bağımsız ele alınamayacağını düşünüyoruz. Önümüzdeki günlerde Türkiye'yi nasıl bir sürecin beklediği ise oldukça belirsiz.

Bugünden bakıldığında, ABD bölgesinde hegemonyasını tesiste ısrar ettiği ve bölge halkı

da işgale karşı direncini ve mücadelesini sürdürdüğü sürece, Ortadoğu'da yaşanan savaş koşulları kolay kolay nihayete ereceği benzeriyor. Ortadoğu'da stratejik bir pozisyona sahip olan Türkiye'nin bölgede ve kendi içinde barış ve demokrasiyi tesis etmede rol oynayacağı düşünümek, oldukça saf ve iyimser bir tablo çizmek olur. Dolayısıyla, savaş ve militarizm karşıtı, barış ve demokrasi taraftarı bir mücadele, Türkiye'de kadın hareketinin de gündeminde yer almaya devam edecektir. Ülkemizde yaşanan 20 yıllık savaş tecrübesi bize savaş koşullarında kadına yönelik şiddetin militarizm ve ataerki tarafından nasıl yeniden üretildiğini öğretti. Buradan bakıldığında, kadınların barış ve demokrasi konusundaki ısrarı uzun süre devam edecek gibi görünüyor.

Yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de en çok kadınları vuruyor. Küreselleşen ekonominin ve neo-liberal politikaların kadınların yaşam koşullarını daha da kötüleştirdiği noktası, hemen hemen kadın hareketinin tüm bileşenlerinin uzlaştığı bir sonuç. Neo-liberal ekonomi politikalarına karşı nasıl bir strateji ile mücadele edileceği noktası, tüm sistem karşıtı hareketlerin gündeminde olması gereken bir konu.

Taciz, tecavüz, namus cinayetleri... Kamusal ve özel alanda kadına yönelik her türlü şiddet, uzun süredir kadın hareketinin gündeminde yer alıyor ve tüm bu sorunlar ortadan kalkmadığı sürece de yer almaya devam edecek.

Diğer yandan, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle beraber pek çok alanın AB kriterleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması da gündemde. Bu bağlamda, kadın hakları alanındaki reformlar şüphesiz kadın hareketinin de gündeminin bir parçası olacaktır, diye düşünüyoruz.

Feminist Kadın Çevresi'nden Esra ve Feriye.

AMARGİ Kadın Dayanışma Kooperatifi

1. hangi ihtiyaçla, ne zaman bir araya geldiniz? Neyi amaçladınız ?

2001 sencesinde bir grup kadının bir araya gelerek oluşturduğu Amargi Kadın dayanışma Kooperatifi, kadınların 'Yaşamak En Önemli Akademik faaliyetler' iddiasıyla yola çıktığı bir yolculuk. Sokağa taşınacak bir kadın hareketi hedefiyle bir araya gelen kadınlar olarak, kadın kurtuluş hareketini evde, sokakta, okulda,

Kadın hakları alanındaki reformlar şüphesiz kadın hareketinin de gündeminin bir parçası olacaktır

iş yerlerinde, örgütlerde vb. her yerde yaygınlaştırmak amacıyla; hukuksal, sosyal, ekonomik, siyasal tüm alanlarda şiddete ve ayrımcılığa karşı mücadele veriyor; ataerkil ideolojiyi, kurumlarını, bilgi üretim biçimini ve örgütlenme modellerini reddediyor; kadınların gündelik yaşamlarının bilgiyle buluşmasına çalışıyor ve var olan bilgi ve teorileri feminist bakış açısı ve toplumsal cinsiyet eleştirisiyle yeniden düşünerek yorumlamaya çalışıyoruz. Kuruluş dönemimizde Türkiye'de var olan tüm kadın kuruluşlarıyla ilişkide olmakla birlikte; onlardan da güç almak, aynı zamanda birbirini tamamlayan bir kadın hareketinin bileşeni olmak en önemli amacımızdı. Bu nedenle kadın hareketi tarihinden kopmamak ve sadece kendi örgütümüzü güçlendirmek değil, kadın hareketini güçlendirmek asıl yaklaşım biçimimizdi. Var olan kadın örgütlerinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olmak istedik. Bir kadın akademisi olmak, kadınlarla örgütlenmek ve kadın araştırmaları yaparak feminist bilginin üretimi-ne katkıda bulunmak, üretilen bilgiye ulaşımı kolaylaştırmak istedik. Kendi kişisel deneyimlerimizin akademinin en önemli bilgi kaynağı olduğunu düşünerek, var olan akademilerin tersine, yaşamı kucaklamaya imkan tanıyan bir alan olması için çalışıyoruz. Amargi'nin kadınların uzaklaştırılmadıkları ve akademilere sıkıştırılan bilginin kadınlarla buluştuğu bir mekan olmasını istiyoruz.

2. kadın sorunu ve feminizmi nasıl tanımlıyorsunuz?

Feminizm bizim için sadece kadınlık durumu üzerine sorgulamalar yapan bir ideoloji değil. Feminizm, sistemi tüm yönleriyle sorgulamak demek; erkek egemen toplumsal ilişkiler içinde kendimizi yaratmaya çalışırken erkek aklı sorguladığımız bir bakış açısı. İktidar kadın ve erkek arasında, toplumsal gruplar arasında, yetişkinle çocuk arasında, eşcinselle heteroseksüel arasında, diller arasında, bilgi ve deneyim düzeyleri arasında. İktidar toplum içinde. Dolayısıyla bu mücadele, sadece erkek iktidarına değil; tüm iktidarlara, ezme ezilme ve tahakküm ilişkilerine karşı olmalıdır. Ve feminizm iktidar karşıtı olması itibarıyla hiyerarşiye ve şiddete karşı olmanın, iktidarı sorgulamanın en güçlü yollarından biridir. Feminizm, toplumsal cinsiyet rollerini çözümlerken, toplumdaki iktidar bağlamlarını kadınlık ve er-

keklik rolleri üzerinden derinleştirerek, disiplinlere ve toplumsal mücadelelere yeni bir bakış açısı getirdi.

3. türkiye'deki kadın hareketinin durumunu genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

80'li yıllarda ciddi bir yükselme yaşayan ve sokağı, eylemi kendine rota bilen Türkiye kadın hareketi; sonraki yıllarda ürettiği bilginin akademilere, projeler aracılığıyla bürolara, yani gri binalara hapsolmesiyle bir durağanlık yaşadı. Bu dönem feminizmin düşünsel ve akademik anlamda güçlendiği yıllar olsa da, sokaktan kopmasıyla birlikte çoğalmasının, örgütlenmesinin ve güçlenmesinin önüne geçti. Bazı çalışmalar kadınlar açısından durmak bilmeden devam etse de sınırlı kaldı. Türkiye'nin bir çok ilinde kurulan kadın örgütleri yeniden bir canlanmanın işareti. Platformlar, eylemler, buluşmalar, kurultay ve konferanslar, benzeri çalışmalarla yeniden bir sokağa dönüşün ilanı-nı yapmakta; bir toparlanma isteğini taşımakta. Ancak hala örgütlenme ve yaptığımız çalışmaların teorik alt yapısını oluşturmada; örgütlenirken kadınlar olarak farklı kimliklerimizle yan yana olabilme ve birlikte mücadele etme konusunda sorunlar ve sıkıntılar yaşıyoruz.

4. AB süreciyle daha güncel bir hal alan projeler hakkında neler düşünüyorsunuz?

Projecilik, kadın hareketini politik olarak engelleyen, kitleyen faktörlerden bir tanesidir. Bu nedenle proje alımı ve konuları; yani proje ölçüleri sorgulanması gereken konulardır. Bizce, projeler bazı kadınların istihdamı için değil, proje hedef kitleleri olarak gösterilen kadınların yararına yapılmalıdır. Proje alan ve veren arasındaki hukukun iyi kurulması gerektiğini düşünüyoruz. Proje yürütücüsünün bağımsızlığını koruması da önemlidir.

5. önümüzdeki dönemde kadın hareketinin gündemi sizce ne olacak?

Türkiye kadın hareketinin bazı gündemleri, bu coğrafyada şiddet, savaş, namus cinayetleri çözülmediği, sığınaklar kurulmadığı, yasalardaki haklar kadınların yaşadığı ayrımcılığı engellemediği müddetçe, mücadele konusu olmaya devam edecektir.

Feminizm
bizim
için
sadece
kadınlık
durumu
üzerine
sorgulamalar
yapan
bir ideoloji
değil

çok uzak geçmişten çok uzak geleceğe

behice boran'ın kadın siyasetine yaklaşımı:

Behice Boran Türkiye'nin ilk kadın siyasi parti başkanıdır. 1962 yılında 12 sendikacının kurduğu, kısa bir süre sonra bünyesine sosyalist aydınları da katan Türkiye İşçi Partisi'nin [bundan sonra TİP] Mehmet Ali Aybar ve Sadun Aren'le beraber üçlü önderliğini yürütmüştür. TİP'in 4. Büyük Kongresinde 5 Ocak 1970'de Genel Başkan seçilmiştir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra Boran, TİP başkanı olarak yargılanıp hapis yatmış, 1974'te af ilanı ile salıverilmiştir. İkinci TİP'in de kurucuları arasında yer alan Boran, yeniden Genel Başkan seçilmiş, 1980 askeri darbesiyle parti kapatılınca kadar da başkanlığını sürdürmüştür. Boran kadınlar için sorunlu alanlarda -liderlik, teorisyenlik, yöneticilik, başkanlık- yer almasını başaran, sadece parti içinde değil 1960'lı yıllarda yükselen sosyalist akımın ideolojik çizgisini belirlemede de son derece etkili olan önder siyasetçilerden, sıradışı kadınlardandır. Sol siyasetteki önemi bir yana, kadınlar için siyasi liderlikte neredeyse yegane rol modelidir. 8 Mart'ı kutlarken sol siyasetin önemli isimlerinden Boran'ı hatırlamak, siyasette kadınların ve solun kadınlara yaklaşımıyla, deneyimin öznesi Boran'ın kadın siyasetine, kadın sorununa, feminizme bakışını genel hatlarıyla da olsa çizmek istedik.

boran ve siyaset:

Boran'ın aslında siyasete girişi, onun yirmili yaşlarında, kendisini topluma karşı "borçlu" olduğunu hissetmesiyle başlar. Erken Cumhuriyet dönemi kuşağı aydınları gibi o da, toplumunu çağdaş uygarlığa ulaştırma, değiştirip geliştirme görevi olduğunu düşünmektedir¹. Lise öğretmeninin kendi adına başvurduğu bursla ABD'ye giden Boran "toplumların nasıl geliştiğini anlayabilmek için" orada sosyoloji eğitimi alır. Marksizmle eğitimi sırasında tanışır, ve kendi deyişiyle toplumu değiştirmenin, "Türkiye'yi kalkındırmanın" örgüt işi, parti işi olduğunu "farkeder"².

Türkiye'ye dönünce Dil Tarih Coğrafya Fakültesine doçent olarak atanan Boran, iste-

diği halde - memur statüsünde olduğu için - sol partilere giremez; ama TKP'den Zeki Başatır'la yakın ilişki içindedir ve Şefik Hüsnü'nün Sosyalist Emekçi Köylü Partisini desteklemektedir³. Bu arada, fakültede yayımlanan *Yurt ve Dünya* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yürütür. Türk Barışseverler Cemiyeti'nin kurucuları arasındadır ve başkanlığına getirilir. Bir dernek çerçevesinde de olsa siyasette önderliğe soyunmasının ilk örneğidir bu. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesini protesto etmekten dolayı cemiyetin yöneticisi olarak Boran ve arkadaşları tutuklanırlar. Boran 1 yıl 3 ay hapse mahkum olur, aynı yıllarda yargılandığı "51 Tevkifatı" olarak bilinen TKP davasından ise beraat eder. Mahkumiyeti dolayısıyla Boran, üniversite öğretim üyeliğinden, devlet memuriyetinden ihraç edilir, doçentlik unvanı geri alınır.

Öğretim üyeliğinden ihracı, Boran'ın daha aktif olarak siyasete girmesine de yol açmıştır bir bakıma. Artık yasal bir engeli olmadığı için yeni kurulan TİP partisine başvurabilir. Dostu Mehmet Ali Aybar'ın da desteğiyle 1962 yılı sonlarında Boran partiye kabul edilir. Partide hızla yükselir. TİP'in ilk kongresinde Genel Yönetim Kuruluna seçilir. Bilindiği üzere TİP'in 1965 seçimleriyle 15 milletvekili ile

parlamentoya girişi açık bir sol parti için bir ilktir. Partinin ender kadın adaylarından olan Boran, Urfa milletvekili olarak meclise girer. Boran sadece kadın parlamenterler arasında değil, tüm parlamenterler içinde en faal ve etkili kişiliklerden biridir. Etkili bir hatip olan Boran partinin dış savunma, NATO ve Ortak Pazar konularında ve buna benzer kritik meselelerde parti sözcülüğünü üstlenmiştir. Özellikle parti adına mecliste "NATO'dan çıkılmasını" öneren konuşması büyük yankı uyandırır⁴.

Partinin çizgisini belirlemede ve savunmada Boran hep aktif rol üstlenmiştir. Hemen her önemli tartışmada, parti içindeki muhalefetle ve başka sol akımlarla ideolojik mücadelede de Boran adı hep öne çıkar. Özellikle Sosyalist Devrim/Milli Demokratik Devrim tartışmalarında

Özgür
Mutlu
Ulus*

Boran'ın
aslında
siyasete
girişi,
onun
yirmili
yaşlarında,
kendisini
topluma
karşı
"borçlu"
olduğunu
hissetmesiyle
başlar

* Leiden Üniversitesi (Hollanda), Türkiye Tarihi Böl. Doktora Öğrencisi

rında "işçi sınıfı öncülüğünde devrim", "tek aşamalı devrim", "sosyalist devrim" savunusunu sosyalist teori ve strateji açısından açıklayan ve partide Milli Demokratik Devrim'cilerin muhalefetine karşı Sosyalist Devrim mücadelesini yürütenlerin başında gelir⁵. Partinin sosyalizm çizgisini ifade eden tek kapsamlı metin Boran'ın kaleminden çıkma *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*'dır.

Bilinenin aksine SSCB'nin Çekoslovakya işgaline parti içinden ilk Behice Boran karşı çıkar⁶, fakat sonraki tartışmalarda çok yakın dostu ve siyaset yoldaşı Aybar'ın çizgisini eleştirerek, Aybar'ın parti başkanlığından istifasına giden muhalefet sürecinde de Boran başta gelir. Aybar'ın istifasını takiben Boran, 2 Kasım 1970'de Genel Sekreter, ardından da 5 Ocak 1970'de Genel Başkan seçilir. Genel Başkanlığı döneminde 4. Büyük Kongrede "Doğulu"⁷ partillerin uyarısına rağmen "Kürt halkının" taleplerinin kongre kararlarına koydurulmasını savunur⁸. Üstelik Boran 12 Mart arifesinde gerici bir askeri darbe beklemektedir, hatta "faşizm" uyarısını sol akımlar içinde neredeyse sadece Boran ve partideki yandaşları yapmıştır⁹. 12 Mart sonrasında partinin Genel Başkanı olarak yargılandığında Kürt sorununa ilişkin parti kararlarını ve kişisel sorumluluğunu içtenlikle savunur. 1971 askeri müdahalesinden sonra TİP kapatılıp yargılanınca, Genel Başkan olarak Boran da en uzun süreye, 15 yıl hapis cezasına mahkum edilir, 1974 af yasasıyla iki buçuk yıl haptiden sonra bırakılır.

Boran'ın da çabasıyla TİP, 1 Mayıs 1975'te yeniden kurulur. Partinin Genel Başkanlığına yine Boran seçilir ve 1980 askeri darbesine kadar da bu görevi yürütür. Elbette, TİP'in ikinci dönemi ilki kadar etkin olamamıştır. 1977 seçimlerinde alınan oy oranı çok düşük çıkınca partide TKP ve TSİP'le birleşme eğilimi güçlenir, ama sonuçlanmaz¹⁰. 12 Eylül darbesiyle partinin çalışmaları diğer partilerle beraber durdurulur. Ekim 1981'de TİP'in 100 kadar yöneticisi ve üyeleri 5-12 yıl arasında hapis cezalarına çarptırılır. 12 Eylül'den sonra evinde gözaltında tutulan Boran ağır bir kalp krizi geçirmiş, hastanede bir süre yattıktan sonra yurtdışına çıkmıştır. Belçika hükümetinden siyasal sığınma hakkı alan Boran, vatan dışıktan çıkarılır. Parti, kapatma yetkisini tanımaz ve yurtdışında sol partilerle güç birliği yapmak için çalışmalarına devam eder. 7 Ekim 1987'de Boran ve TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu (Nabi Yağcı) Brüksel'de iki partinin TBKP adıyla birleşme kararını açıklarlar.

Boran bu toplantıya doktorların uyarısına rağmen katılmıştır, hayati riskin farkındadır. Üç gün sonra aramızdan ayrılır. Vatandaşlıktan çıkarılmış Boran, ironik bir şekilde, milletvekili yapmış olduğu için Ankara'da TBMM'de gerçekleştirilen cenaze töreniyle uğurlanır.

Boran'ın toplumsal görev, misyon inancıyla girdiği siyaset, yetkinliği sayesinde onu hiç beklemediği konumlara taşımış, Türkiye'de kadınlar için de bir ilki temsil etmiştir. Sol siyasette Boran'ın çizgisi hiçbir zaman pek kitleselleşmemiş, özellikle parlamenter mücadelenin 1960'ların sonunda genel olarak reddediği solda giderek azınlık konumuna düşmüştür. Türkiye'de bir kadın için sıradışı yaşamı olan, parti önderliği, başkanlığı gibi bir ilki temsil eden Boran, toplumsal cinsiyet, kadın siyaseti, egemen cinsiyet rolleri ve düzeni konularında tutum ve davranışlarında ise bu dönemin sol akımlarından, düşüncesinden, ve siyasetçi kadınlarından hiç de farklılık göstermez. Aşağıdaki bölümlerde Boran'ın kadın siyasetine, hareketlerine, feminizme zamanını yansıtan bakışı ile bu bakışın kendi içinde çelişkileri ve çıkmazlarına değinilecektir.

boran'ın kadın siyaseti:

Yukarıda kısaca siyasetle ilişkisini çizdiğimiz Boran, sadece kadınlar ya da parti başkanları arasında değil tüm siyasetçiler arasında en çarpıcı, en unutulmaz aktörlerdendir. Ancak buna rağmen, dönemin siyasetçi kadınları ve özellikle onların özellikle kadın siyaseti ve toplumsal cinsiyete bakışıyla önemli ortaklıklar taşır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kıyasla siyasette kadın olmanın simgesel öneminin azalmasına paralel olarak, bu dönem siyasetindeki kadınlar, kadınların özgül sorunları için mücadeleyi gereksiz bulmuş, kadın sorunlarını siyasal alana yansıtmaya çalışmamışlardır. Kendilerini erkeklerle "eşit" hissediler, "kadın-erkek yok insan vardır" duygusu içindedirler¹¹. Meclisteki tutumları da erkeklerden farklı değildir. 1960'lara kadar kadınlar mecliste daha çekingen, özgüvensiz dururken, 1960'lardan sonra özellikle Boran gibi daha mücadeleci, atak, söz hakkını savunmada ısrarlı, sadece "kadın" konularında değil hemen her konuda görüş bildirebilen kadınlarla karşılaşırız¹². Yukarıda söz ettiğimiz gibi Boran mecliste hemen her önemli konuda parti adına söz almış, soru önergeleri vermiştir. 1965-1969 döneminde partisine çok düşmanca davranılmış, hatta linç girişimlerinde

Boran
"Milli
Savunma"
gibi
kadınlara
uzak
görülen
bir alanda
komisyon
üyeliği ve
grup
sözcülüğü de
yapmıştır

bulunulmuş olan mecliste tam 57 kez söz almıştır¹³. Üstelik, Boran "Millî Savunma" gibi kadınlara uzak görülen bir alanda komisyon üyeliği ve grup sözcülüğü de yapmıştır.

Boran aynı dönemin başka sınırlı sayıda siyasetçi kadınlarıyla egemen cinsiyet rollerini sorgulamama, ataerkil cinsiyet kalıplarını görmezden gelme, hatta yok sayma tutumunda da birleşir. Bu durumu Şirin Tekeli siyasetçi kadınların "aşırı derecede 'seçkin' küçük bir azınlık" olmalarına, dolayısıyla toplumdaki kadınlardan çok farklı yaşamalarına bağlıyor. Fatmagül Berktaş ise bu "aşırı seçkin" kadınların bile aslında "evlerinde, özel yaşamlarında diğer kadınlara çok benzediğini" vurguluyor. Asıl belirleyici etken, toplumda erkek egemenliğinin ve ataerkil cinsiyet kalıplarının sürmesi, siyasetçi kadınların da henüz bu rolleri sorgulama bilincinde olmamalarıdır. Boran'ın da bu duruma çok iyi bir örnek olarak gösteriyor¹⁴. Berktaş'ın bu yargısına katılmamak mümkün değil. Boran, dönemin yüksek eğitimli "seçkin" kadınlarından. "Küçük burjuva" bir ailede yetişen Boran, Amerikan Kız Koleji çıkışlı, ABD'de sosyoloji eğitimi almış Türkiye'nin ilk sosyolog kadınlarından. Evinde ise neredeyse tipik bir "Anadolu kadını"ndan çok da farklı yaşamamaktadır. Evinin her işini kendisi, üstelik en mükemmel şekilde yapmaya gayret eder, cezaevinde doğurduğu çocuğunu annesinin yardımıyla kendisi büyütür, yaşı-hastaların bakımını (kayınvalidesi ve sonradan eşi) kendi üstlenir¹⁵, partide en aktif gece-gündüz dışarıda olduğu dönemlerde bile eliyle baklava-börek açar, oğluna "çok sevdiği için" reçel yapar, eşinin çapkınlıklarına, kendisini çok daha rahatsız eden kumar tutkusuna (üstelik kısıtlı maddi kazanca rağmen) boyun eğmez, aile dışına bu rahatsızlıklarını sezdirmeye çalışır. Eşine, siyaset işlerine karışmadığı, onu desteklediği için (haklı olarak herhalde) minnet duymaktadır.

Boran cinsiyetçi toplumsal kültürün ve yapının kadınları sadece eş/anne/ev kadını rollerine koşullandırmasına siyasete girerek direnmiş, ama o da dönemini yansıtarak bu rolleri bütünüyle reddetmeyip hepsini birden taşımaya çalışmıştır. Eş-anne rolünü reddetmediği gibi özel konuşmalarında yüceltmıştır¹⁶. Kendisi de kadın olmanın birçok zorluğunu, ikilemlerini (oğluna yeteri kadar vakit ayıramadığı için hayatı boyunca duyduğu suçluluk duygusu gibi), gerilimlerini yaşamasına rağmen bunları toplumsallaştırmayı ve siyasallaştırmayı düşünmemiştir. TİP'li bir başka kadının tespiti,

Boran'ın ve başka partili kadınların yaşadığı ortamı ve ruh halini şöyle aydınlatmıştır:

"Behice Hanım için mesele sosyalizm, eşit hak, kadınların politikaya girmesi. Kadınlara ilişkin özel bir gözlemi yoktu. Kadınlar dayak yemiş filan, hiç gündeme gelmezdi, ben hatırlamıyorum partide böyle bir şey olduğunu. Partide çok kadın vardı ve hiç ayırım olmazdı. O dönem kadınların bir şeyin içinde olması o kadar müthişti ki, erkeklerle birlikte politika yapmak öyle bir ayrıcalıktı ki, bunu yapabilen kadınlar özel hayatlarındaki sorunları, evdeki rollerini hiç yansıtmamaya özen gösterirdi.¹⁷"

Partide böyle bir tutumun takdir topladığı anlaşılıyor. Örneğin, partinin ileri gelenlerinden Şaban Erik, Boran'ı "kadınlığını hiç hissettirmede" için açıkça olmasa da övüyor. "Kendini partiye verdiğini", "kadın olarak göze batan tarafı olmadığını" belirttikten sonra, zaten "Behice Boran demek, sosyalist mücadele demektir" diye vurguluyor¹⁸.

Boran'ın çocukluktan itibaren arkadaşları TİP'li Mina Urgan da ortaokuldan beri dostu Boran'ın "feminizm diye bir sorunu" olmadığını söylüyor¹⁹. Bunu kuşak sorunu olarak algılayan Urgan, kendisinin ve kendi kuşak kadınlarının "kadınların ezildiğini" sadece "kafayla bildiğini", en azından kent yaşamında onun gibi kadınların "pek sıkıntı yaşamadıklarını", kadınlara "baskıların" aslında 1950'den sonra başladığını belirtiyor. Aslında Mina Urgan gibi Boran'ın da bu bakımdan Cumhuriyet sonrası ilk kadın kuşağının bir parçası olduğunu söyleyebiliriz: kendilerini erkeklerle, eşit hissetmiş, özgüven kazanmış, Cumhuriyet'i kurma, sürdürme misyonu ile yetiştirilen aydın kadrolar kuşağı. Kadın olarak yaşadıkları sorunları siyasete taşımayı düşünmeyen, kadınlar için siyaset yapmaya uzak duran, yabancı olan bir kuşak²⁰.

Halbuki Boran kadınların cinsiyetinden ötürü özel sorunlarla, toplumsal eşitsizlikle karşı karşıya olduğunu bilincindedir²¹. Fakat çözümü kadınların siyasete katılmasında görür. Aslında bu görüş de kendi içinde çelişki taşır. Kadınların siyasete erkekler kadar katılamaması zaten "kadınlara özgü sorunlar" olarak görülen toplumsal cinsiyetçi bakış, kadınlara ait görülen roller, ve toplumsal eşitsizliğe bağlıdır. Boran, kadınları siyasete çağırır, ama aslında kendisi de bir kadın olarak siyasette yer almasının olağandışılığının farkındadır. Bunu "politika zordur, herkes yapamaz" diyerek açığa vurur, ama kadınlarla

Boran,
kadınları
siyasete
çağırır,
ama
aslında
kendisi de
bir kadın
olarak
siyasette
yer
almasının
olağandışılığının
farkındadır

özel bir dayanışma içerisine de girmez²². Kadınların siyasete katılımını çoğaltmayı belki içtenlikle istese de, bu çabanın ifadesini göremeyiz.

Boran'ın siyasetçi olarak kadınlara özel bir gözlemi olmadığı gibi, kadın için siyaset de yapmaz. Hem ilk dönem TİP, hem ikincisinde kadın konusu pek gündeme gelmez²³. Boran'ın kendisinin ve aslında sol muhalefete karşı partinin konumunu açıkladığı ve sunduğu *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı 350 sayfaya yakın eserinde de kadınlara ilişkin hiçbir gözlem yoktur. Boran'ın başkanlığını yaptığı, birçok güçlü, aydın kadının da bulunduğu 2. TİP'te kadın seksiyonlarının kurulmasına, sol kadın hareketlerinin büyük kitleselleşmesine rağmen ancak 1980 yılında karar verilmiştir²⁴. Partinin "kadın kolu" yoktur ama "gençlik kolu" vardır. Kadınlara ilişkin özel bir gözlemin olmaması, Boran'ın sahibi olduğu partinin yayın organı *Çark Başak* dergisinin içeriğinden de bellidir. Kültür-sanat bölümünün de olduğu dergide kadın konusuna eğilen neredeyse hiç yazı yoktur. Hatta,

sosyalistlerin bizzat ön ayak olduğu 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün bile hiç anılmadan geçildiği olmuştur²⁵. Boran'ın *Çark Başak*'ta, 8 Mart'a ilişkin, aşağıda değineceğimiz *Yürüyüş* dergisine verdiği bir söyleşiden alıntılanmış, sadece bir yazısı bulunmaktadır²⁶.

Boran'ın yukarıda kısaca belirttiğimiz düşünce ve davranışları "kadın" olmak ile "feminist bilince sahip kadın olmak" ve "kadın siyasetçi" ile "kadınlar için siyaset yapmak" arasındaki farkları çok net biçimde ortaya koyar. Boran aslında siyasete girme, dolayısıyla "karar verme yetkisini seçme" ve Medeni Kanun'a karşı çıkarak özellikle o dönemde çok radikal biçimde eşinin soyadı "Hatko" yerine kendi soyadını kullanma tutumlarından ötürü "feminist" denilebilecek bir görüntü çizmektedir. Fakat iş siyasete, siyasi fikirlerine gelince tamamen bu bakıştan uzaklaşmaktadır. Fatmagül Bertay, Boran'a ilişkin çelişkili görülen durumu içinde

yer aldığı "modernist/sosyalist kavramsal çerçevenin" engellerine bağlıyor²⁷. Geleneksel sol ideolojinin modernist/sosyalist kavramsal çerçevesinin sınıfsal farkları vurgulaması, fakat toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlik ve hiyerarşiyi dokunmadan bırakması, yani "cinsiyetçi körlüğü"nün partiye ve Boran'a yansımaları olarak görüyor²⁸.

İdeolojik belirlenimin en çarpıcı ifadesi Boran'ın "siyasetçi kimliği" ile "bilim insanı kimliğinde" kadına bakış açısındaki farkta ortaya çıkar. Boran'ın Türkiye'de alan çalışmalarında öncü sosyoloji çalışması *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda²⁹ bir sosyolojik çalışmaya uygun biçimde cinsiyet faktörü önemli yer tutar. Boran, üretimde işbölümünde ve aile içi ilişkilerde kadınların ikincil konumda olduğunu belirler. Üstelik kadının ekonomik yaşamdaki statüsü ve fonksiyonuyla toplumsal statüsü arasında doğrudan bir korelasyon olmadığını,

kadın emeğinin kıymetli olduğu topluluklarda sosyal mevkisinin düşük olduğunu bile gözlemler³⁰. Kadın ve erkek için iki ayrı ahlak olduğu gibi önemli noktalara parmak bas-

Boran'ın siyasetçi olarak kadınlara özel bir gözlemi olmadığı gibi, kadın için siyaset de yapmaz

sar³¹. Boran'ın sosyoloji araştırmasında vardığı sonuçlar ve yorumlar, feminist teorisinin sosyalist argümanlara karşı savunduğu pozisyonları bu bağlamda içerir³². Daha 1940'larda kadın-erkek eşitsizliğini sistem sorunu olarak ele alan ve toplumsal cinsiyet kavramını her türlü sosyal araştırmada analiz birimi olarak bulunmasını gerektiğini savunan feminist teorilerle Boran'ın araştırması uyum içindedir. Fakat bu saptamalar Boran'ın sosyolog kimliği ve eseri boyutunda kalır. Siyasetçi kimliğinde ise neredeyse çelişkili biçimde toplumsal cinsiyete körlük, kadın sorunlarına uzaklık, hatta feminizme tepki biçimine bile dönüşür. Bu çarpıcı çelişki esas olarak toplumsal cinsiyetçi uygulamaların, kadınların ezilmesi ya da ikincil konumda olmalarının, ancak belli bir siyasi/toplumsal yapıyla -sosyalist toplumda- çözülebileceği görüşüne bağlıdır. Her ne kadar Boran'ın kendi sosyolojik araştırma bulguları

böyle bir yargıyı şüpheli hale düşürse de, ideolojik bağlılık ve formasyon, hatta inanç, ampirik sonuçların bile göz ardı edilmesine sebep vermiştir denilebilir. Boran'ın kadın sorunu üzerine fikirleri toplumsal yapı-cinsiyet/sosyalizm-feminizm ilişkisinde bugün de süregelen hem açıcı hem de sorunlu ilişkinin kısa bir özeti gibidir.

behice boran'ın "siyasetçi kimliğiyle" kadın sorunlarına, feminizme yaklaşımı:

Boran'ın TİP başkanı olduğu zamana ilişkin görüşlerini öğrenebildiğimiz sadece iki yazısı bulunmaktadır; ikisi de 8 Mart Kadınlar Günü üzerine yazılmıştır³³. Boran günümüz "kapitalist toplumlarında" kadının erkeğe kıyasla daha aşağı statüde, eşitsiz konumda olduğuna işaret eder. Fakat bunun bütün sınıflı toplumların (kapitalizm öncesi sınıflı toplumlar dahil) sorunu olduğunu yani "toplumsal yapıya bağlı" olduğunu belirtir³⁴. Bu nedenle sorunun ancak toplumsal yapının değişmesiyle, genel olarak "sömürü düzeninin kalkmasıyla" yani "sınıflı toplumlardan sınıfsız toplumlara geçişle" çözüme kavuşabileceğini iddia eder. Kadının "toplum yaşamında 'aşağı'" bir konuma geldiğini vurgulayan Boran bu durumu üretim araçlarında özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirir. Boran'a göre özel mülkiyetle beraber oluşan işbölümü sisteminde kadınlar mülkiyetten ve onun sağladığı işlevlerden yoksun kalmıştır; üretimde kadın aleyhine oluşan bu durum "toplumsal değerler düzenine" de yansımış ve kadınlar "ekonomik, politik, toplumsal hak ve özgürlüklerini" yitirmişlerdir. Tabii burada tarihsel süreç açıklanmadığı için mülkiyet-işbölümü-ve değerler arasındaki neden-sonuç ilişkisi ya da bağlantı pek de açık değildir. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla neden ve nasıl kadınlar mülkiyetten yoksun bırakılmıştır? Özel mülkiyet döneminden önce kadınların nasıl bir ekonomik, politik toplumsal hak ve özgürlükleri vardır da yine de mülksüz bırakılmışlardır³⁵? Bu tip hemen akla gelebilecek bazı temel sorular Boran tarafından sorulmamış, incelenmeye değer görülmemiştir. Boran aslında konuya siyasi çizgisi -SSCB'den etkilenen Marksist-Leninist Stalinist çizgi- üzerinden konuya yaklaşmıştır. Hakim SSCB çizgisi, Engels'in *Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni* eserinden gelen saptamayla, kadınların ikincil konumunu özel mülkiyetin ortaya çıkmasından sonraki mülkiyetsiz bırakılmasıyla açıklar, daha önceki dönemde ataerkil toplum görmez ve dolayısıyla süreci açıklamadan bırakır³⁶.

Boran, kadının toplumsal sorunlarına ilişkin, kapitalizmin gelişmesiyle beraber kadının (ve çocukların) daha yoğun bir sömürüyle karşılaştığını "kadını erkekten daha aşağı gören toplumsal değerlerin" çalışma yaşamında da etkisini göstererek, kadın işçiyi erkek işçiden daha fazla sömürme olanağını patrona verdiğini belirtir. Üstelik kadın toplumsal hayatın bütün kesimlerinde eşitsiz ve zorlu durumlarla karşılaşmış, hem "ev işlerini yürütme, çocuğa bakma", hem de "eşitsiz şartlar altında çalışma" gibi ikili bir yük altına girmiştir. Boran çalışan kadınlar açısından "anaların ve ana sağlığının korunmasının" özellikle bir sorun olduğunu altını çizer. "Kapitalistler, kadına, analık görevine saygı göstermez" diyerek, gerekli izinlerin verilmemesi, sağlık tedbirlerinin az oluşu benzeri sorunları sıralar. Kreş ve yuvaların "kârlı bir iş haline getirilmesiyle", "anaların bir de bu yolla sömürüldüğünü" belirtir. Temel sorunların yanında kadının toplumsal yaşamın her alanında ortaya çıkan sorunlarla karşı karşıya olduğunu vurgularken "kapitalizmin" "aile ilişkilerini" de "adeta bir alış-verişe" çevirdiğini gözlemler³⁷.

Boran, Türkiye'de kadınların durumunun "diğer kapitalist ülkelerden bir farklılık göstermediğini", fakat batıdaki kapitalist ülkelerle kıyaslandığında daha kötü olduğunu vurgular. Bunu kapitalizm öncesi değer yargılarının sürmesine bağlar. Her ne kadar Boran kadınların analık rollerinden, ve toplumun değer yargılarından ötürü farklı ve daha fazla sömürü altında olduğunu vurgulasa da, sorunun çözümünü daha çok kadın-erkek işçilerin örgütlenmesinde bulur. Kadınların özel sorunları olduğunu belirtmesine karşın Boran bu durumun "cinsler arasında biyolojik ayrımların" bir sonucu değil "sömürü düzeninin sonucu" olduğunu ileri sürer. Bu nedenle siyasal mücadele "doğru çizgide" işçi ve emekçi sınıfların mücadelesiyle "uyumlu" hatta "bütünleştirerek" yürütülürse "ancak" "olumlu ve verimli sonuçlar" elde edilebilir. Yazısının aslında en ilginç saptamalarından biri feminizm ve kadın sorunu ile kapitalizm, hatta kapitalistlerin ilişkisi üzerinedir. Boran, açıkça söylemese de feminizmi kapitalizmin bir oyunu, bölücü unsuru olarak görür:

"Kapitalistler, kadınlar üzerindeki yoğun sömürüyü devam ettirebilmek ve onların diğer işçi ve emekçilerle birlikte verdikleri toplumsal kurtuluş mücadelesini engellemek için kadınların, ekonomik ve politik alanda bilinçlenmelerini ve örgütlenmelerini köstekler, bunun yanı sıra, sorunun sınıfsal özünün kapitalist dü-

Boran'ın
sorunun
çözümünü
daha
çok
kadın-erkek
işçilerin
birarada
örgütlenmesinde
bulur

zenden kaynaklandığını gizlemeye çalışır, kadın ve erkek emekçileri karşı karşıya getirmeye uğraşır³⁸."

Böyle bir görüşten hareketle Boran "ilerici kadın hareketi"nin "feminist adıyla bilinen burjuva ve küçük-burjuva kadın hareketlerinden" temelden ayrıldığını ileri sürer ve "feminist hareketlere" karşı "ilerici kadın hareketi"ni savunur. Seçimlerde oy hakkı elde etmek için uzun mücadeleler verildiğini kaydeden Boran, günümüzde ise "ekonomik ve sosyal alanda somut hak talepleri" yerine feministlerin kadını "daha aşağı", "öncelikle bir seks objesi gibi gören sosyal değerlere" yöneldiğini vurgulayarak eleştirir. Burada muhafazakar, geleneksel cinsellik anlayışını benimseyen bir tavrı da vardır; feminist kadınlar "kadının bir insan olarak değil bir seks objesi olarak görülüp muamele edilmesine" karşı çıkmakla haklı değildir, çünkü aynı zamanda "seks alanında erkeklerle eşit özgürlüğe sahip olmayı" istemektedirler³⁹. Ayrıca bu kadınların "ev işleri ve çocuk yetiştirmekten" ibaret yaşam tarzından "tatmin" olmamak, kişiliklerini geliştirememek, "ruhsal bunalımlara" girmek gibi "vurguları" olduğunu aktarır⁴⁰. Boran'a göre feminist hareketler kadınların mücadelesini "politik olmayan" ev işleri, çocuk bakımı, kadın-erkek ilişkileri gibi alanlarda sınırlandırılmış taleplere indirgemıştır⁴¹. Bu eleştiride de kamusal alan/ özel alan ayrımının çok net bir ifadesi görülmektedir. Feminist kavramsallaştırmaya karşı, özel alan kamusal alandan ve dolayısıyla "politik olan"dan tamamen ayrılmıştır.

Boran ayrıca feminist kadın hareketine yukarıda dile getirilen (çocuk bakımı vb.) sorunların sosyalist ülkelerde nasıl çözüldüğünü göz ardı ettiklerini düşündüğü için de tepkilidir. Boran'a göre "sosyalist ülkelerde tüm emekçiler üzerindeki sömürü ve baskı ortadan kaldırıldığı için" kadınlar "gerçekten eşit ve özgürdürler"⁴². Kadın emeğinin fazladan sömürsü yok olmuş, ana çocuk sağlığı güvence altına alınmış, öğrenimde eşitlik sağlanmış, aile ilişkilerinde, kadın-erkek ilişkilerinde sorunların çözümlenmesinde aşama sağlanmıştır. Kadınlar politik ve toplumsal hayatın tüm alanlarına rahatça katılma olanağını bulabilirler.

Boran "kadınların kurtuluş mücadelesi"ni tüm emekçilerin hak ve özgürlükleri, demokrasi için verilen mücadelenin bir parçası olarak görür ve mücadelenin başarısını buna bağlar. Kadın kitlesi "eştürden" bir "kitle" olmadığı için, sınıfsal ayrımlar kadınları da "ayrıştırdığı için, asıl "işçi ve emekçi kadınların" özellikle

"çalışan kadınların" bu mücadelede yer almasının çok önemli olduğunu düşünür⁴³. Sorunun bütünüyle çözülmesi ise ancak sosyalist düzene geçilmesi, ve zamanla tüm kurumların, yapının, sosyalistleşmesi ve dolayısıyla insanların sosyalist kişiliğinin gelişmesi ve kökleşmesiyle sağlanabilir⁴⁴.

Boran'ın görüşleri partinin kadın örgütlenme biçimini açıklar niteliktedir. Özellikle ikinci TİP, kadınların sınıf mücadelesine katılmasına önem vermeye başlamış, fakat ancak 1980 yılında partide kadın seksiyonları kurulması kararı alınmıştır⁴⁵. Burada da "tek parti tek cephe" şiarı çerçevesinde kadınların partiye katılımını ve örgütlenmeyi artırmak hedeflenmiştir⁴⁶. Özellikle kadın partililerin görevi olarak düşünülen örgütlenmenin işçi kadınlar arasında olmasına dikkat çekilmiştir⁴⁷. Yine esas vurgu kadınların "kitlese bir güç olarak" "bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm" mücadelesine kazanılmasıdır⁴⁸. Parti il programında (Lenin'in görüşü dolayısıyla) kadınların kurtuluşunun sosyalist bir düzende olacağı belirtilmiş, ancak "kadınların aktif katılımı olmadan da sosyalizmin kurulamayacağı" da eklenmiştir⁴⁹. Bu ilk TİP'te hiç görülmeyen daha çok hızla kitleleşen sosyalist kadın hareketlerine⁵⁰ bağlanabilecek yeni bir ifadeyi belirtiyordu. 1979 yılı sonunda partinin kadın üyeleri ve erkek üyelerin eşlerinin bir araya gelmesiyle örgütlenme hızlandırılmaya çalışılmıştır. Böyle bir toplantıda yaptığı konuşmada Boran kadınların "kadın olmaya ilişkin sorunların çözülebilmesi için de" ülkenin gidişatı ile "politikayla" ilgilenmek zorunda olduğunu vurgulamış, ve yine kadın sorunlarının sömürü düzeninin ortadan kalkmasıyla yani sosyalizmle çözüme kavuşabileceğini ifade etmiştir⁵¹.

Aslında Boran, kadınların toplumsal cinsiyetlerine bağlı sorunları olduğunu, daha fazla sömürüye tabii kılındıklarını, üzerlerinde toplumsal baskı olduğunu, kamu ve toplumsal yaşama fazla katılamadıklarının bilincindedirler. Fakat bunları daha çok zorunlu (ya da "doğal") "analık" işlevi, eski toplumsal değerler ve din baskısıyla açıklar⁵². Bu tür açıklamalar toplumun bütün ilişkilerine kök salmış cinsiyetçi ideolojinin gözardı edilmesi sonucunu doğurur. Boran'ın feministler ve kadın cinselliği üzerine yukarıda belirttiğimiz sözleri bile sadece, böyle bir ideolojiden Boran'ın da etkilenmiş olduğunun çok açık bir göstergesidir. Fakat cinsiyetçi ideolojileri sorgulayan kadın hareketi burjuva ideolojisi ve hareketi olarak damgalanmıştır. Kadınların kadın dayanışma-

Boran'a göre feminist hareketler kadınların mücadelesini "politik olmayan" ev işleri, çocuk bakımı, kadın-erkek ilişkileri gibi alanlarda sınırlandırılmış taleplere indirgemıştır

siyla cinsiyetlerine bağlı (toplumsal eşitsizliğin önemli göstergesi olan) sorunlar üzerine düşünmesi olumsuzlanmış, sınıfsal eşitsizliklerin (ve cinsiyetlere bağlı eşitsizliklerin) çözümü için erkeklerle demokratik ve sosyalist hareketler içinde dayanışması önerilmiştir.

Boran günün "sosyalist" ülkelerinde, sömürü ortadan kalktığı için, kadınların sorunlarının temelde, ve kurumsal uygulamaların da etkisiyle toplumsal yapıda, büyük oranda çözüldüğünü düşünür. Sömürünün gerçekten ortadan kalkıp kalkmadığı bir yana, feminist hareket ve örgütlenme olmadan sosyalizme geçildikten sonra "politik olmayan" alan diye nitelendiği aslında toplumu kuran yapılarda değişikliklerin ve bütünde "değerler sistemi"nde değişimin nasıl gerçekleşebileceği konusunu kurcalamaya gerek duymaz⁵³. "Feminist"lerin sorun gördüğü alanlar, aile, kadın-erkek ilişkileri, ev işleri vs. "politik" alan olarak görülme-yince bu sorunlar için örgütlenen, düşünen "politik özne"ye de gerek kalmayacaktır. Sonuçta Boran kadın sorununun çözümünü - toplum sosyalistleştiğinde bu sorunların çözüleceğini düşünerek- hem belirsiz hatta epey uzak bir geleceğe erteler, hem de "politik özne" olmadan dönüşümün öznesi kim ve nasıl olacak gibi soruları açıkta - ya da tamamen geleceğe- bırakır.

boran'dan bugüne:

Boran'ın kısaca özetlediğimiz tutumu ve düşünceleri aslında tam da bir dönemin yansımasıdır. Sosyalizmin yükseldiği ilk dönemler olan 1960'lı yıllarda, kadın sorunlarına uzaklık genel olarak sol akımlarda olduğu gibi partide öne çıkan kadınların varlığına rağmen ilk TİP'inde ve etkin bir partili kadın oluşuna rağmen Boran'da da görülmektedir. TİP yeniden Türkiye sol hareketi içinde ilk kitlesel kadın örgütlenmelerinin ortaya çıktığı -Birleşmiş Milletler'in Dünya Kadınlar Yılı ilan ettiği- 1975 yılında kurulur. Bu dönemde kadın örgütleri, örgütlenme biçimleri, talepleri, faaliyetleri, kadınlar sol partilerin ve hareketlerin tartışma konusudur. Partinin Genel Başkanı kadın olmasına rağmen, TİP'te kadın örgütü kurulmamıştır; partide böyle bir yönelime ilişkin bir işaret de yoktur. Ancak 1979 sonlarında partinin bir kolu olarak kadın örgütlenmesiyle partinin kadın desteğini arttırmak hedeflenmiştir. Partide Boran'ın görüşlerinden de anlaşıldığı üzere kadın sorunu, sol-kadın örgütlenmeleriyle paralel bir şekilde sosyalist politikanın uzantısı olarak görülmüş, ve neredeyse tamamen sınıf

sorunu olarak ele alınmıştır.

Böyle bir algılayış "her türden" kadının yaşadığı çeşitli sorunların -erkeğe bağımlılık, kamu yaşamına yeteri kadar katılamamak, eğitim ve sağlık imkanlarından yeteri kadar yararlanamamak, eşit işe düşük ücret, toplumsal baskılar, zorbalık, şiddet, cinsel obje olarak görülmek vs.- yeterince kavramsallaştırılamamasını sonuçta birbirinden kopuk ilgisiz sorunlar yumağı olarak görülmesini getirir. Üstelik feminizmin gerçeği anlama yanında, onu dönüştürücü eleştirel kavramsal perspektifini de tamamen göz ardı eder. Cinsiyetçi ideolojinin sorgulanamaması aslında sosyalizmin "eşitlikçi toplum" ve toplumu dönüştürme idallerine de şüphe düşürür. Sadece devrimin gerçekleşebilmesi için değil, toplumun devrimci biçimde dönüşebilmesi için kadınların kendi öz-örgütlenmelerini hayata geçirerek kendi sorunları üzerinde düşünebilmesi ve varolan eleştirel bakışın dışında kavramsal ve siyasal araçları da oluşturmaları gerekir⁵⁴.

Boran'ın öznal yönelimleri bir yana, kadın konusundaki tutumu ve düşünceleri Kemalizmle büyümüş, modernleşme ideolojisinden etkilenmiş, sonra "Cumhuriyet'in asi kızı" olarak sosyalistleşmiş, sosyalizmin kitleselleşmesiyle beraber feminizme uzak durma gereğini hissetmiş bir çağın aydın siyasetçi kadınının portresini, onun varsayımlarını, çelişkilerini, birbiriyle yakın ama sorunlu ilişkisini çizer adeta. Boran'ın kadın konusundaki görüşleri ise temel olarak SSCB geleneğinde bir sol siyasete bağlı olmasında yatar⁵⁵. Bu durum özellikle sosyolog Boran ile parti başkanı-siyasetçi Boran arasındaki toplumsal cinsiyet sorunlarına ve kadın sorununa yaklaşımındaki büyük farkta açıkça bellidir. Boran'ın benimsediği SSCB çizgisinde devrim öncesi ve hemen sonrasında tartışılan kadının kurtuluşu sorunu ile toplumun sosyalist esaslara uygun kuruluşu üzerine yeni radikal fikirlerden ve ortaya konulan sorunlardan izlekler görülmez. Daha çok bunların uygulanmadığı, ya da bazı kazanımların geriye çekildiği, geleneksel ataerkil anlayışın tekrar kurumsallaştığı bir dönemin etkileri görülür. Dolayısıyla Boran'ın geleneksel cinsiyetçi rolleri yadsınamamasıyla onun sosyalistliği çelişmez⁵⁶. Ama kadınların sorunlarının "sosyalistleşmeyle beraber uzun bir süreçte ortadan kalkabileceğini" ileri süren görüşleri hem sosyalistleşmeye ilişkin kimi temel sorunları, hem de kadınların kurtuluşu üzerine sorunları göz ardı eder.

Boran
kadın
sorununun
çözümünü -
toplum
sosyalistleştiğinde
bu
sorunların
çözüleceğini
düşünerek -
tamamen
geleceğe
bırakır

Türkiye'de bir ilki, Türkiye'nin ilk büyük sosyalist partilerden birinin başkanlığını, bir sol hareketin liderliğini yürüten Boran kadın siyasetiyle ilgilenmemiş, feminizme uzak durmuş ama "erkekler dünyasında" varolabilmiş bir kadındır. Siyasi çizgisi -yanlış doğrusu bir yana- neredeyse her gün bir TİP mensubunun faşistlerce vurulduğu, çok zor dönemlerde bir sol partinin sorumluluğunu ve önderliğini taşıması, yılmaz inancı ve direnciyle Boran haklı bir saygıyla hafızalarda yer etmiştir. Bu zor günlerde partinin önderliğini bir kadının taşıyabileceğine inanan, ve "kurmaylığına" güven-

nen partililer (özellikle "erkek" üyeler), herhalde ancak sevgiyle anılabilir. Boran'ın siyasi liderlik yaptığı dönem Türkiye'de bugün "çok uzak geçmiş" gibi algılanıyor. Yazı boyunca söz ettiğimiz görüşlerden Boran'ın kadınların kurtuluşunu, cinsiyete bağlı sorunların çözümünü özellikle Türkiye için çok uzak bir geleceğe bıraktığını izliyoruz. Boran, tek başına, ne geçmişin ne de geleceğin o kadar da uzak olduğuna inanlara, geçmişin birikimlerini, geleceğin sorunlarını tartışabilecekleri eşsiz bir deneyim sunmaktadır.

kaynakça:

Arşiv Belgeleri: (TİP Arşivi, Tarih Vakfı, İstanbul)

"TİP İstanbul İl Örgütü, Sayı 112; "İl Yönetim Kurulu'nun Kadın Seksiyonları ve kadınlar arasında çalışmanın örgütlenmesi hakkında örgüte açıklamasıdır", 4 Haziran 1980, Selim Mahmutoglu (İl Başkanı); Aksesyon 646, Seri 113/03, Kutu 10/1.

"Kadınları Kitlel Bir Güç Olarak Sınıf Mücadelesine Kazanalım", *Bülten*, TİP İstanbul Örgütü, 10 Eylül 1979, sayı 14, s.8; Seri 0040/113.03, 10.09.1979.

Eda Nermin Özelitez, TİP İstanbul İl Örgütü, Sayı 112; "İl Yönetim Kurulu'nun Kadın Seksiyonları ve kadınlar arasında çalışmanın örgütlenmesi hakkında örgüte açıklamasıdır", Seri 212.6.08.6, Kutu 10/2.

Taranan Süreli Yayınlar:

Sosyal Adalet (1963-1965)

Emek (1970-1971)

Çark Başak (1976-1980)

Yürüyüş (1975-1980)

Arat, Yeşim, (1989), *The Patriarchal Paradox*, Associated University Press, USA.

Berktaş, Fatmagül, (2002) "Olağandışı Bir Kadın:Behice Boran", *Biyografiya : Behice Boran*, (ed.) Ayşegül Yaraman, Bağlam yn., İstanbul, s. 13-26.

Biyografiya : Behice Boran, (2002), "Mübeccel Kıray'la Söyleşi", (ed.) Ayşegül Yaraman, Bağlam yn., İstanbul, s. 101-125.

Boran, Behice, (1945), *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

(1963) "Kestirme Yol Yoktur", *Sosyal Adalet*, 28 Mayıs, sayı 11, s.3.

(1964) "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz", *Sosyal Adalet*, Kasım sayı 8, s.5.

(1967) "İlerici Güçlerin İşbirliği ve Sosyalizm", *Dönüşüm*, 1967, 2, sayı 12, s.5.

(1968) "Çekoslovakya Olayları", *Milliyet*, 27 Ağustos.

(1968) *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün yayınları, İstanbul.

(1976) "Kadınlar Günü Üzerine", *Yürüyüş*, 16 Mart, sayı 49.

(1977) "8 Mart Dünya Kadınlar Günü", *Çark Başak*, Yıl 2, sayı 26-27, s.17.

dipnotlar:

1) Mumcu, s.15. Bu kitap Mumcu'nun 1986 yılında, 76 yaşındaki Boran'la Düsseldorf yakınlarında yaptığı bir söyleşi metnidir.

2) a.g.e. , s. 18.

Cliff, Tony, (1984), *Class Struggle and Women's Liberation*, Bookmarks, London.

Devecioğlu, Ayşegül, "1975-80 Kadın Örgütlenmesi: Kaçırılmış bir Fırsat", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim, İstanbul, s. 2260-2261

Engels, F., (1967), *Allenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni*, Sol Yn., Ankara.

Erik, Şaban, (2002), "Behice Boran Üzerine", *Biyografiya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman, Bağlam yn., İstanbul, s. 71-88.

Kollontay, A., (1921) "Theses on Communist Morality in the Sphere of Marital Relations", www.marxists.org.

(1921) "Sexual Relations in the Class Struggle", www.marxists.org

Mumcu, Uğur, (1999), *Bir Uzun Yürüyüş*, um:ag Vakfı Yayınları, 20. baskı, Ankara.

Sargın, Nihat, (2001), *TİP'li Yıllar (1961-1971)*, Anılar-Belgeler, 2 Cilt, Felis yayınevi, İstanbul.

Sanca, A., (1964), "Kadınların Böylesi", *Sosyal Adalet*, 2, Ekim 1964, sayı 42, s. 7.

Schellinger, R., (1949), *Changing Attitude in Soviet Russia: The Family in the USSR*, Londra

"8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü: SSCB Kurtuluşun Sosyalizmden Geçtiğini Kanıtlıyor", (1978), *Yürüyüş*, 7 Mart, sayı 152, s. 14-15.

Tekeli, Şirin, (1982), *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Yaşam*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Tokatlı, Atilla, (1964), "Öncü Kadınlar: İlk Kadın Sendikacı", *Sosyal Adalet*, 8 Ağustos, Sayı 40, s.5.

(1964), "Öncü Kadınlar: İlk Kadın Doktor", *Sosyal Adalet*, Eylül, sayı 41, s. 32- 33.

Tura, Nesrin, Filiz Koçallı, (1997), "Öteki Behice Boran", *Pazartesi*, Ekim, sayı 31.

"Türkiye İşçi Partisi Yeniden Kuruldu", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, Cilt 3 (1961-1980), YKY, İstanbul, s. 374.

Urgan, Mina, (1999), *Bir Dinozorun Gezileri*, YKY, İstanbul.

Ünsal, Artun,(2002), *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

3) Esat Adil'in kendisini partiye alma önerisini ise reddeder. a.g.e. s.22.

4) Sargın, s.341.

Boran
kadın
siyasetiyle
ilgilenmemiş,
feminizme
uzak
durmuş
ama
"erkekler
dünyasında"
varolabilmiş
bir
kadındır

- 5) Ünsal, ss.487-488. Bu konuda Boran'ın önemli yazıları için örneğin bak; 1963; 1964; 1967; 1968, s.280.
- 6) Boran, 1968. Fakat Boran Uğur Mumcu'yla yaptığı söyleşide Sovyet işgalini kınamasının yanlış olduğunu söyler. Mumcu, a.g.e, s.63.
- 7) TİP partisinin üç önemli ayacı bulunuyordu; sendikacılar, aydınlar ve "doğulular" olarak bilinen Kürt sosyalist aydınlar.
- 8) Bu konuda kongre kararları için bak, Sargın, ss.1000-1001. Boran'ın bu tutumunu "yönetimsel başarısızlık" olarak görenler de vardır. Sıkıyönetim Mahkemesi'nde partiye dava "Kürt sorunu"na yaklaşımından dolayı açılır, ama cezalar ünlü 141.maddeden "gizli komünist örgüt" kurmaktan verilir.
- 9) Ünsal, s.492.
- 10) "Türkiye İşçi Partisi Yeniden Kuruldu".
- 11) Berktaş, 2002, s. 18.
- 12) Berktaş, a.g.e, s. 19.
- 13) Berktaş, a.g.e, s.19.
- 14) Tekeli, s.290; Berktaş, s.18.
- 15) "Mübeccel Kıray'la Söyleşi", s. 111. Boran'ın önce öğrencisi, sonra dostu ve meslektaşı olmuş Mübeccel Kıray, Boran'ın evinde eşine göre daha fedakar davrandığını gözlemler. Örneğin, para kıtlığı dolayısıyla eşi her gün gezmeye, dolaşmaya çıkarken, Boran sadece "gerektiğinde" çıkar. Kıray'la beraber, Boran'ın "ev hanımlığı"ndaki becerisi onu yakından tanıyan birçok kişi tarafından (örneğin, Müşerref Hekimoğlu, İlhami Soysal, Mina Urgan) vurgulanmıştır.
- 16) Berktaş, s.18-20.
- 17) Tura, Koçali, s. 3.
- 18) Erik, s. 73.
- 19) Tura, Koçali, s. 3. Fakat Urgan "yeni kuşağı" kadın sorunlarına eğilmekte haklı buluyor; yani "sorunları" yaşanan dönemde, ve toplumsal dönüşüme bağlıyor. Aslında Mina Urgan bile Türk kadınları için çok istisnai yaşamında, kadın olmanın zorluklarını tatmış, sadece bunun farkına varmamış ya da cumhuriyetle beraber gelen kazanımları düşünüp çok umursamamış. Örneğin küçük bir olay: 1942 yılında üniversitede okurken tek başına Antalya'yı gezmeye karar vermiş. Oraya varır varmaz sokakta dolaşan bir (yabancı) genç kız olarak peşine bir grup 15-20 yaşlarında erkek takılmış. Onlardan ancak kahvede yardımını istediği orta yaşlı bir erkek öğretmenin kendisine eşlik etmesiyle kurtulabilmiş, kenti gezebilmiş. Erkek olsaydı herhalde böyle zorunlu bir "kaval-yeye" gereksinimi olmayacaktı. *Bir Dinozorun Gezileri*, s.93.
- 20) Tura, Koçali.
- 21) Hatta açık olarak feministleri anlamadığını, kavramsallaştırmalarına karşı çıktığını söyleyen Mina Urgan da, aslında toplumda kadınların "adam yerine konulmadığının" gayet bilincindedir. Urgan "memleketimizde kadınların borusu pek olmadığı için" Bodrum'da aşırı gürültüyü yetkililere şikayet etmek istediğinde sözünü dinletebilmek için erkek sesiyle konuştuğunu anlatır. a.g.e, s. 58.
- 22) Tekeli, s.290; Berktaş, s.19.
- 23) İlk ve 2. TİP'in arşiv envanterlerinden bu durum takip edilebilir. 969 girişli envanterden (toplam 3822 belge) sadece birkaçının alt başlığında "kadın" konu olarak verilmiştir. Bu başlıklarda da kadın sözcüğü geçen birkaç cümle yer alır. Bak, TİP arşivi, İstanbul Tarih Vakfı.
- 24) Genel merkezin 12 Nisan 1980 gün ve 9 sayılı genelgesiyle il ve ilçe kadın seksiyonlarının oluşturulması talimatı verilmiştir. Karar için Bak, "TİP İstanbul İl Örgütü, Sayı 112; İl Yönetim Kurulu'nun Kadın Seksiyonları ve kadınlar arasında çalışmanın örgütlenmesi hakkında örgüte açıklamasıdır".
- 25) Bununla ilgili belki en çarpıcı örnek, 1978 yılına aitler. *Çark Başak* dergisinin 16 Mart haftasına düşen (normalde 8 Mart kutlamasının ufak da olsa yer aldığı sayı hep 16 Mart haftalı sayılardır) sayının (sayı 2/46) kapağında 6. İl Temsilcisi Toplantısı yapıldığı duyurulur, "hep birlikte ilerli!" sloganının hemen altında toplantı çıkışını gösteren büyük bir resim yer alır. Boran en önde kendisini alkışlayan erkeklerin, ve partinin (erkek) üyelerinin önünden zarfıca yürümektedir. Fakat derginin içeriğinde "kadınlar günü" ile ilgili hiçbir işaret yer almaz. Derginin 1. ve 2. TİP'i içeren envanter taramasında partide "kadınlar günü" kutlandığına ilişkin bir belge bulunmamıştır. Bak, Tarih Vakfı, TİP Arşivi.
- 26) Partinin süreli yayınlarının başlıcalarından *Sosyal Adalet* Boran ve yandaşlarının çıkardığı *Emek*, 2. TİP'in resmi yayın organı *Çark Başak* ve yine partililerin çıkardığı *Yürüyüş* tarafından. Boran dergilerin 8 Mart'la aynı haftaya denk gelen "12 Mart" yazılarını yazar. Boran'ın önderleri ve yöneticileri arasında olduğu 1. TİP ve 2. TİP yayın organlarında birçok kadın partili, hatta partili kadın yazarlara rağmen kadın sorunları, cinsiyet ayrımcılığı vs. üzerine neredeyse hiçbir yazı bulunmamaktadır. "Kadın günü" sosyalistlerin aslında kutladığı bir gün olmasına rağmen bu güne özel, ya da bu haftaya özel kutlamaya ilişkin yüzeysel birkaç satırlık yazılar bile çoğunlukla bulunmamaktadır. İlk TİP'in erken dönem yayın organlarından *Sosyal Adalet*'te örneğin, 27 Mayıs kutlanmış, ama 8 Mart kutlanmamıştır. Derginin sadece 2. yılında (1964), kadınların erkeklerle eşit olduğu, "kadının insanlığın yarısı" olduğu, "her işi yapabilecekleri" vurgulanmış ve rol-modeli olarak bir dizi "Öncü kadınlar" tanıtılacağı bildirilmiştir. Bu tanıtım dizisi (dünyada) "İlk Kadın Sendikacı" ve "İlk Kadın Doktor" yazısından sonra her ne hikmetse "Matematikte Çığır Açan Bilgin" (kadın) yazısının duyurulmasına rağmen habersizce bitirilmiştir. Daha ilginç, takip eden sayıda "Kadınların Böylesi" diye Türkiye'de okumuş ama cahil ve toplumsal amaçlardan uzaktaki "kadınlarımızın olumsuz yaşayışlarını" yansıtan bir "konuşma gözlemi" yer alır! (Tokatlı, A. Sarıca). 1960-70'lerin kargaşalı dönemini hatırlayanlar, binlerce tartışma, mücadele, kavga-gürültü içinde "kadın sorununa" sıra gelmemiş işte" diye düşünebilirler. Acil politik gündemi meşgul etmeye değmeyecek kadar "hafif" konulardı diye de düşünülebilir belki; ama aynı yayınların yaklaşık üçte birini - anti-faşist mücadelenin, solculara karşı işlenen cinayetlerin en yoğunlaştığı dönemlerde bile- sürekli genelde "hafif konular" gibi görülen kültür-sanat yazılarının kapladığı, hatta bazı (erkek) yazarların "yazma tıkanıklığı" sorunlarının bile aynı dergilerde rahatça yer bulabildiğini de hatırlamak gerekir.
- 27) Berktaş'a göre (s.20) Boran'ın "kendiliğinden bir feminist bilince" sahip olduğu söylenebilir. Fakat, "içinde bulunduğu kavramsal çerçeve" Boran'ın "kendiliğinden bilincin feminist teorik bilinç düzeyine ulaşmasını" engeller.
- 28) a.g.e, s. 20-21.
- 29) Boran, 1945. Mübeccel Kıray'ın "Türkiye'deki en kapsamlı sosyal yapı araştırmalarına örnek" olarak gösterdiği bu eser iki köy tipinin - dağ ve ova köyünün- karşılaştırılması incelemesidir.
- 30) Boran, 1945, s. 103-104.
- 31) a.g.e, s.190.
- 32) Bu konunun ayrıntılı incelenmesi için bak, Berktaş, a.g.e, s. 21-24.
- 33) Bu yazılardan ilki, TİP üyeleri ve yandaşlarının çıkardığı *Yürüyüş* dergisinin Behice Boran'a "Uluslararası Kadın Günü" üzerine TİP Genel Başkanı olarak sorduğu 5 sorunun yanıtıdır. Boran'dan kadının toplumsal durumunu, dünyada ve Türkiye'de kadın hareketlerini, sosyalist toplumlardaki kadınların durumunu değerlendirilmesi istenmiş, Boran soruları birbirine bağlı gördüğü için toplu olarak görüşlerini bildirmiştir. İkinci yazı, TİP'in resmi yayını *Çark Başak*'ta 1977 yılı 8 Mart üzerine Boran'ın *Yürüyüş*'teki yazıdan alıntılama yazısıdır. İki yazı arasında çok az fark bulunmaktadır. Tekil olarak belirtilenler dışında bütün atıflar iki yazıya da aittir. Boran, 1976, 1977.
- 34) Boran, 1976, 1977.
- 35) Sadece *Yürüyüş* dergisindeki yazısında Boran, kadının "sömürü düzeninin, sosyal sınıf ayrımlarının olmadığı ilkel toplumlarda" bugün olduğundan "çok daha özgür ve eşit" durumda olduğunu belirtir. "Hatta 'anaerik toplumlarda üstün statüsü vardı' diye de vurgular.
- 36) Dönemin sol kadın örgütlerinin teorik şekillenmesi de Engels'in aynı eserine dayanır: Devocioğlu, "1975-80 Kadın Örgütlenmesi: Kaçınılmış bir Fırsat".

- 37) Bu konuya ayrı bir açıklama getirmez, sadece kadının çalışmasını kocanın iznine tabii kılan Medeni Yasadan söz eder.
- 38) a.g.e.
- 39) "Hem seks alanında erkeklerle eşit özgürlüğe sahip olmayı istemekte, hem de kadının bir insan olarak değil, bir seks objesi olarak görülüp muamele edilmesine karşı çıkmaktadır." Boran, 1976.
- 40) Boran, 1976.
- 41) Boran, 1977.
- 42) Boran'ın da yazarları arasında olduğu *Yürüyüş* dergisi de kadınlar gününü "SSCB Kurtuluşun sosyalizmden geçtiğini kanıtıyor" başlıklı bir yazıyla "kadın sorunu"nu toplumsal eşitsizlik ve bunun temelindeki toplumsal işbölümüyle ilişkilendirir. Yazıda Lenin'in konuya yaklaşımı ve SSCB'de pratik uygulamalar çerçevesinde - sınıfsal sömürünün kalkması, ekonominin toplumsallaştırılması ve kadının ortak üretici olarak çalışma hayatına katılması, yeni hukuk ve düzenlemelerle "kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesinin" "somut temellerinin atıldığını" ileri sürülmektedir.
- 43) Boran bir yandan kadının genel sınıfsal konumundan doğan sorunların yanında kadın olmasına özgü de sorunları bulduğundan kendi aralarında örgütlenmelerini "doğal" ve "gereklil" bulur. Öte yandan ise, sorunların kadınların "ayrı bir cins, bir nüfus kesimi" olarak "kendi aralarında dayanışmasıyla" çözülemeyeceğini savunur, çünkü sorun ancak toplumsal yapının değişmesiyle çözülebilir. Kadınların "eşitlerden kitle" olmadığını söyleyerek, çalışan kadınların demokrasi ve sosyalist mücadeleyle bütünleşmeleri gerektiğini söyler. Bu durumda kadınlar kendi aralarında örgütlenecek ama sosyalist hareketlerin bir alt, yan grubu olarak hareket edeceklerdir.
- 44) Boran bunu "alt yapının değişmesiyle" hemen "üst yapının" da değişmediğini, arada bir "zaman farkı" kalmasıyla açıklıyor, ve günün sosyalist toplumlarında bu nedenle henüz tam bir değişimin gerçekleşmediğini belirtiyor.
- 45) Genel merkezin 12 Nisan 1980 gün ve 9 sayılı genelgesiyle il ve ilçe kadın seksiyonlarının oluşturulması talimatı verilmiştir. Bak, "İl Yönetim Kurulu'nun Kadın Seksiyonları ve kadınlar arasında çalışmanın örgütlenmesi hakkında örgüte açıklamasıdır".
- 46) Partinin genel örgütlenme görüşü budur; seksiyonların, kurulacak olan kadın seksiyonlarının da bağımsız kadın örgütü olarak anlaşılınmaması, ele alınmaması özellikle uyarılmıştır.
- 47) "TİP İstanbul İl Örgütü, Sayı 112; İl Yönetim Kurulu'nun Kadın Seksiyonları ve kadınlar arasında çalışmanın örgütlenmesi hakkında örgüte açıklamasıdır".
- 48) Boran'ın partide kadın toplantısı üzerine TRT mesajı. "Kadınların Kitlese bir Güç Olarak Sınıf Mücadelesine Kazanalım".
- 49) a.g.e.
- 50) Devecioğlu. Örneğin, 1975 yılında kurulan İKD üye sayısı 15. 000 kişiye yakındır.
- 51) "Bülten".
- 52) a.g.e.
- 53) Sadece "tüm sorunların" otomatik olarak düzelmediğini, "alt yapının değişmesiyle" aynı zamanda "üst yapının" da değişmediğini, arada bir zaman farkı kaldığını belirtir. Günlük ilişkilerde, aile, kadın-erkek ilişkilerinde "eski kurallar ve değerlerin" bir süre daha etkisini sürdürdüğünü gözlemler, Boran, 1976.
- 54) Sosyalizme uzak feminist hareketlerin de böyle bir toplumsal dönüşümün kapitalist toplumun sınırlarında gerçekleşmeyeceğine yönelik Boran'ın da ortaya koyduğu eleştiriyi bugün de dikkate almaları gerekir. Kadınların sınıf farklılıklarının ortak örgütlenmeye olanak verip vermediği bugün de feminist harekette tartışılan temel konulardan biridir.
- 55) Bu sadece bir saptamadır, bir siyasi geleneğin eleştirilmesi amacı taşımaz. Özellikle, kesinlikle, 1970'lerin keskin uçlaşması Çin-SSCB tartışmasında bir taraf olarak algılanılmamalı, ya da muhafazakarların sosyalistlere en klasik suçlamaları "kökü dışarda" tepkisi de akla gelmemelidir.
- 56) Aslında Boran'ın örnek sosyalist ülke modeli olarak gördüğü SSCB'de devrimin ilk günlerinde aile yaşamı, kadın-erkek ilişkileri, hatta cinsellik "özel yaşam" özellikle de "politik olmayan alan" olarak görülmemiştir. Devrimin en çatışmalı günlerinde yeniden düzenlenecek toplumun bu konuları düşünmesi, tartışması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. (Bak, Kollontay, 1921; Lenin, *On the Emancipation of Women*). Çarlık Rusyasına göre kadınların kurtuluşunu sağlamak için çok radikal yasal düzenlemeler getirilmiştir. Fakat, daha iç savaşa sona ermeden kadınların toplumsal ve ekonomik kazanımlarından ödünler verilmiş, toplumsal cinsiyetçi yasalar çıkarılmıştır. Cinsel özgürlüklere karşı toplumsal ve yasal baskılar getirilmiştir; örneğin 1934'te homoseksüellik suç kapsamına alınır, 1936'da kürtaj hakkı kaldırılır, 1944'te boşanmaya karşı ağır koşullar konur. Wilhelm Reich, eğer ailenin yeniden organizasyonu ve cinsel özgürlükler sosyalistlerin vaat edildiği gibi sağlanabilseydi sosyalizmin yenilemeyeceğini ileri sürmüştür. (Schelinger; Cliff.)

sosyal bilimlere toplumsal cinsiyet farkındalığı ile bakmak

Günümüzde sosyal bilim alanında yapılan çalışmaların büyük ölçüde toplumsal cinsiyet farkındalığından uzak olduğu görülmektedir. Kadının sorunsallaştırıldığı kimi çalışmaların bile toplumsal cinsiyet farkındalığı perspektifine sahip olduğu tartışmalıdır. Buradan hareketle bu özel sayıda akademisyenlere sorular yönelterek, bir yandan bu konuda çalışmak isteyen genç araştırmacılar için yol gösterici olabilecek, diğer yandan toplumsal cinsiyet farkındalığı ile yapılan veya yapıldığı iddia edilen çalışmalar için bazı ortaklıklar veya kriterler belirlemek noktasında bir adım daha ilerleme imkanı tanıyacak, bir tartışma ortamı yaratılmasına hizmet edeceğini düşündüğümüz bir girişimde bulunmak istedik. Aşağıdaki sorular ve devamında hocalarımızın yanıtları böyle bir çabanın ürünü olarak sunulmaktadır.

-Toplumsal cinsiyet farkındalığı ile yapılmış bir çalışma ile böyle bir bakış açısından yoksun olan çalışmayı birbirinden ayıran farklar nelerdir?

-Toplumsal cinsiyet farkındalığı sosyal bilim çalışmalarına nasıl içkin hale getirilebilir?

-Böyle bir farkındalık bilinci sosyal bilim araştırmalarında bilme tarzını nasıl değiştirir?

Kişisel deneyim ve gözlemleriniz üzerinden bize aktarabilir misiniz?

Hacer Ansal

(*Işık Üniversitesi*)

Önce toplumsal cinsiyet farkındalığından ne anlıyoruz kabaca bunu irdeleyerek başlamak istiyorum. Malum, insanların dişi ve erkek olarak biyolojik bir cinsiyeti var. Ancak, bir de sonradan öğrendiğimiz, toplumsal cinsiyetimiz var: kadınlık ve erkeklik. Birincisi fizyolojik farklılığı ifade ediyor, eşitsizlikleri değil. İkincisi ise biyolojik farklılıkları ileri sürerek kadın ve erkeğin konumlarının eşitsiz oluşunu ve üstlenmiş oldukları cinsiyetçi toplumsal rolleri "doğal"laştırmayı getiriyor. Bunu da biz cinsiyetçi anlayış / sistem olarak tanımlıyoruz. Yani, cinsiyetçi sistem denilince, erkek egemenliğinin çok uzun bir tarihi geçmişi olduğu, tarihi

süreç içinde farklı toplumsal yapılarda değişik biçimler aldığı ve bugün de bunun tüm dünyada sistematik olarak sürdürüldüğü anlatılmak isteniyor.

Bu bağlamda, cinsler arasında eşitsiz bir işbölümü yaratan, bunu besleyen, yeniden üreten dolayısıyla erkek egemen bir sistemin devamına yol açan bütün toplumsal ilişkileri, davranışları, düşünceleri ve edimleri araştırmanın odağına koyan ve bunlara bütünsel bir çerçeve içinden bakmaya çalışan sosyal bilim çalışmalarına "toplumsal cinsiyet farkındalığı olan" yani daha doğru bir deyimle "feminist" araştırmalar diyebiliriz. Kadın sorunlarına yönelik yapılan her çalışma bu anlamda "feminist" değildir. Sadece bazı eşitsizlikleri kendi başlarına konu alıp "eşit hak talebi" ile ortaya çıkmak da feminist bir perspektife sahip olmayı getirmeyebilir.

Özel yaşamı sorgulamadan sadece kamu alanındaki eşitsizlikleri araştırma çerçevesine almak da "eşitlikçi" bir anlayışı içerir; ancak çeşitli eşitsizlikleri ortak bir temele oturtmadığından ve sorunu bütünsel bir çerçeveden irdelemediğinden bunları toplumsal cinsiyetçi bir işbölümüne bağlı nesnel konular olarak görmez, dolayısıyla da "toplumsal cinsiyet farkındalığına" sahip değildir. Buna bağlı olarak da, bu çalışmaların çerçeveleri, sonuçları, politika önermeleri ya da mücadele anlayışları eğitim, çalışma, mülkiyet, yurttaşlık gibi farklı alanlarda eşitsizliklere işaret etme ve eşit hak talebiyle sınırlıdır. Oysa salt kamu alanındaki eşitsizliklere yönelik çalışmalar ve eşit hak kazanma mücadelesi kadınlara çifte çalışma düzeni yani çifte ezilme "olanağı"nı sağlayabilir.

Toplumsal cinsiyetçi rollerin ve iş bölümünün bütünsel olarak ele alınmaması ve buna uygun araştırma yöntemlerinin benimsenmemesi, kadınların kamu alanında erkeklerle rekabete girme hakkını alsa dahi bu rekabeti için gerçekleştiremediğini açıklayamaz. Çünkü örneğin bazı mesleklerin geleneksel olarak "kadın işi" olmaktan çıkması, teknolojik yeniliklerle ortaya çıkan bazı yeni iş alanlarında -örneğin bir elektronik mühendisi - kadının alt

Hazırlayanlar:

Özgün Akduran*

Özgün Biçer**

Hacer Ansal

Sadece bazı eşitsizlikleri kendi başlarına konu alıp "eşit hak talebi" ile ortaya çıkmak da feminist bir perspektife sahip olmayı getirmeyebilir

* Arş. Gör.
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler
Fakültesi, Kamu
Yönetimi Bölümü

** Arş. Gör.,
Marmara
Üniversitesi İİBF,
İktisat Bölümü

kademelerde değil, daha yüksek statülü işlerde veya yönetici kadrolarda yer alabilmesi, erkek meslektaşları ile gerçekten eşit koşullarda rekabet edebilmesi cinsiyetçi işbölümünün değişmesiyle (örneğin ev işlerinin -temizlik, yemek, çocuk bakımı vb.- karı koca arasında eşit paylaşımı ile) sağlanabilir.

Kısacası, ben ancak özel alan / kamu alanı kopukluğunun ortadan kaldırılarak, kadının eşitsiz konumunun ve ezilmeleşliğinin bu iki alanda birden, birbiriyle eklenerek yeniden üretildiğini göz ardı etmeden, bütünsel olarak irdelenmesi ile, toplumsal cinsiyet farkındalığının sosyal bilim araştırmalarına içkin hale getirilebileceğini düşünüyorum.

Türkel Minibaş

(İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi)

Sosyal bilim çalışmalarına toplumsal cinsiyet farkındalığının girebilmesi öncelikle, sosyal bilimlerdeki cinsiyetçi bakışın her dalda tesbitini ve sergilenmesini gerektirmektedir. Firdevs Gümüsoğlu'nun "Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik" çalışmasında yaptığı gibi. Böylelikle, sorunu sadece kadın-erkek arasındaki "eşitsizlik" ilişkisi olarak görmenin getirdiği darlık da ortadan kalkacak... Bu eşitsizlik ilişkisinin ekonomik gücün artışıyla birlikte iyileşeceği savının nedenli çürük olduğu da görülecektir. Zira, bu eşitsizlik ilişkisi ekonomik kazanımlarla sınırlanamayacak kadar geniş, gücün ve kaynakların kimin tarafından yönetileceğiyle ilgili bir iktidar sorunudur. Ekonomiden sosyolojiye, edebiyattan finans sektörüne kadar her alanda erkek "insan" olarak tanımlanırken kadın "erkek insan" üzerinden tanımlanarak "train" edildikleri takdirde kale alınan "öteki" konumundadır. Dolayısıyla sorun, sıradan bir eşitlik sorunu değil; iktidar alanının neden cinsiyetçi tanımlandığıyla ilgilidir. Kadının sosyal bilim çalışmalarında "öteki olmadan" yer almaları öncelikle iktidar sorununun yeniden tartışılmasına ve düzenlenmesine bağlıdır. Eğitim süreçlerinde açıklıkla görüldüğü gibi öğretmen ve öğretim görevlerinin yetiştirdiği ortam böyle bir farkındalığın bilincine varmalarını engellemektedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet farkındalığının sosyal bilimlere girmesi öncelikle kadın-erkek ayrımı yapmadan bu bakış açısına sahip kişilerin eğitime bağlıdır.

Kapitalist sistem özünde "eşitsizlik" ilişkileri üzerine kurulu bir sistem olduğundan sosyal bilimlerde kadının "öteki" konumunda tutulma-

sı tamamen ideolojik bir tercihtir. Bu tercih doğrultuda toplumun en az yarısını oluşturan kadınlar ailede ya da işte oyunun kurallarına uydukları sürece seçilen, beğenilen ve mesleklerinde yükselenler arasına girebilmektedir. Dolayısıyla, farkındalık bilinciyle yapılan çalışmalar sadece kadının değil farklı kültürlerden gelenlerin nesnel konumunu da değiştirecektir. Örneğin tüm ekonomi kitapları ekonomiyi "kıt kaynaklarla sonsuz gereksinimler arasındaki organizasyon" diye tanımlarken bu kıt kaynakları kimin kullanacağı sorusunu sormaz ama sosyal bilimlerin diğer alanlarından gelen bilgilendirme nedeniyle öğrenci kaynakları kullananı erkek olarak benimser. Bu durumda kadın kendiliğinden ekonomik ve sosyal yaşamda kullanılan kaynak haline dönüşür. Erkek kamusal alanın aktörü, kadınsa gerektiğinde bu alana girmesi planlanan "öteki" konumdadır. Bu nedenle de bir çok sosyal bilim çalışmasında kadın içinde bulunduğu dal ya da sektördeki yerini açıklayan ve sayısal ağırlığı artırılması gereken bir yardımcı konu olarak incelenir. Oysa sorun, hukukta, psikolojide ya da ekonomide kadın durumu değil, toplumsal cinsiyetçi farkındalık üzerinden hukuk, psikoloji ya da ekonominin incelenmesidir.

Üniversitelerde "Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri"nin kurulmasıyla birlikte sosyal bilimlerin kadını "öteki" konumuna konması yüksek lisans ve doktora çalışmalarında irdelenmeye başlamıştır. Sosyal bilim çalışmalarında devrim yaratmaya bile önemli bir başlangıçtır. Ne var ki, kaldırılması gereken derslerin başında yine "toplumsal cinsiyetçi farkındalık" üzerine olan dersler gelmektedir. Geçtiğimiz yıllarda İktisat Fakültesi doktora programından aynı içerikteki dersin kaldırılması gibi. Tabi ki bu tür uygulamalarda neo-klasik iktisadın dayandığı ve yaşamın her alanında sözsüz yasalarıyla devam eden ataerkilliğin bozulacağı endişesi gözardı edilemez.

Ufuk Serdaroğlu

(Gazi Üniversitesi, İİBF)

"Toplumsal cinsiyet farkındalığı"nın, öncelikle kendimize/yaşama bakış ve onu algılayışla ilgili bir durum; bunu irdeme, deşifre etme ve sorunsallaştırma bağlamında da politik bir duruş, paylaşma bağlamında ise (yapılan çalışma ve ürünler) politik bir sorumluluk olduğunu düşünüyorum. Şöyle ki, toplumsal cinsiyet temelindeki ayrımcılığın farkında olabilmemiz için, temelde ayrımcılık(lar)la en azından

Türkel Minibaş

Toplumsal
cinsiyet
farkındalığının
sosyal
bilimlere
girmesi
öncelikte
kadın-erkek
ayırımı
yapmadan
bu bakış
açısına
sahip
kişilerin
eğitime
bağlıdır

farkındalık bazında bir ilişkimiz, bir adım ötesinde de bir sorunumuz olmalı... Yaşamın farklı alanlarında, farklı temel, boyut ve görünümde (ırk, cins, etnisite, din, sınıf, milliyet, v.b.) karşılaştığımız, karşılaşılan ikincilleştirmelerin farkında isek ve bunlara karşı **içsel-leştirilmiş** bir 'karşı' duruşumuz var ise, (toplumsal) cinsiyetçi bağlamdaki ayrımcı, ikincilleştirici anlayış ve davranışlarla da (biyolojik ya da tercihsel cinsiyetimiz ne olursa olsun) bir sorunumuz olacaktır.

Herhangi bir "şey" benim için, "şey" olmaktan çıkıp "içselleştirilmiş" bir sorunum olmuşsa, bu sorunu tüm bağlamlarda yaşamımın bir parçası haline getirmişsem; yaşamımın her alanında (yaptığım çalışma ve ürünler de dahil olmak üzere) bu bağlamların yer bulması, nedensellik bazında irdelenmesi ve ona ilişkin çözüm aranması benim için (çoğu kez farkında olmadan yaptığım bir şey haline dönüşecek) kaçınılmaz olacaktır. Şöyle ki:

- 'Toplumsal cinsiyet farkındalığı'nın tüm disiplinlerde dolayısıyla da 'sosyal bilim' çalışmalarında içkin hale getirilebilmesi için, öncelikle çalışmaları yapanların ayrımcılığın ve dolayısıyla toplumsal cinsiyetçi ayrımcılığın farkına varması ve bunu bir sorun olarak algılaması gerekir. "Kadın çalışmaları" ile "kadınlar üzerine yapılan çalışmalar" ın farkı da burada ortaya çıkmaktadır.

- Böyle bir farkındalık bilinci sosyal bilim araştırmalarında bilme tarzını da değiştirecektir: Dualistik bir yaklaşım ile bilgi ve dolayısıyla belirli bilme ve bilgi edinme biçimlerini ayırıştırarak; egemen anlayışın dayattığı bilgi edinme yöntemlerinden farklı yollarla (derinlemesine mülakat, hikaye anlatımı, günlük yaşam deneyimleri, v.b.) edinilen bilgileri 'bilimsel' olmadığı gerekçesiyle ikincilleştiren ve hatta reddeden anlayışın getirdiği sınırlar aşılabilecektir.

- Toplumsal cinsiyet farkındalığı ile yapılmış bir çalışma ile böyle bir bakış açısından yoksun olan çalışmayı birbirinden ayıran farklar, çalışmada kullanılan yöntem ve gerekçelendiriliş biçimi (bilme tarzlarına yaklaşımın anlaşılması ve araştırılan ile araştırılan arasındakı kurulan ilişkinin deşifresi için), çalışmanın dili (kullanılan kavramların ayrımcı çağrışımlar taşıyıp taşımadığının anlaşılabilmesi için), çalışmanın amacının ve çıkarsamalarının sunulmuş biçiminde ve 'politika' önerilerinde (ayrımcılığı karşı durulması gereken bir sorun olarak görüp görmediğinin anlaşılması için) ortaya çıkacaktır.

Serpil Sancar

(Ankara Üniversitesi, SBF)

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin farkında olmak hep öncelikle kadınların meselesi oluyor. Zaman içinde erkeklerin de duyarlılıkları gelişebiliyor. Bu otomatik bir süreç değil. Feministlerin ne konuştuğuna, neyi eleştirdiğine ve nasıl baktığına çok bağlı. Türkiye'de feministler henüz toplumsal cinsiyet gözlüğünden bakmaya çok başlamadılar. Daha çok akademik dünyadaki feministler bu anlamda bakmaya çalışan yeni çalışmalar yapıyorlar. Türkiye'de kadın sorunları hep ağır bastı; örneğin, erkeklik nedir, nasıl yaşanır, neden ve nasıl değişir soruları çok sorulmadı. Erkeklerin cinsel şiddetle, savaşla ve militarist ideolojilerle nasıl bu kadar kolay ilişkilenebildiği, ya da ne kadar karşı çıktığı çok tartışılmıyor. Oysaki Türkiye açısından şiddet, hem aile içinde hem de siyasal şiddet olarak, anlaşılıp eleştirilmesi gereken önemli bir mesele.

Türkiye'de sosyal bilimlerin alanı toplumsal cinsiyet meselesini bütün sosyal olguların oluşumunda belirleyici olan bir iktidar rejimi olarak algılamıyor, yani diğer deyişle 'cinsiyet körü.' Cinsiyet araştırmaları, ancak sosyoloji ya da siyaset bilimi gibi anaakım disiplinlerin bir tür alt-uzmanlık konusu olabilecek bir alan olarak görülüyor. Bu konunun uzmanları o alanda çalışıp bir şeyler yapabilir; bu durumun, geri kalan sosyal bilimcilerin uzmanlığına bir etkisi olamaz, diye düşünülüyor. Kadın çalışmaları alanına da, yeni ve yükselen bir disiplin olarak yer vermek, ileriliğin ve gelişmişliğin göstergesi oluyor. Oysaki kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanı disiplinler arası çalışma ile oluşan bir alan. Örneğin, kadınların karşılıksız eviçi emeğini çalışırken, şimdi sosyoloji alanında çalışalım, sonra da konu aile içi şiddet olunca bir hukukçuya sorarız demek anlamsız oluyor. Sosyoloji ile hukuk, iktisat ile siyaset bilimi alanlarına bölüştürülmüş bir toplumsal olgu olarak cinsiyet konusu bir iktidar rejimi olarak ele alınıp çözümlenemez hale geliyor; cinsiyet bir 'doğa durumu' haline dönüşüyor, biyolojik farklara indirgeniyor ve böylece de ortada duran eşitsizliklere kimsenin söyleyecek fazla sözü kalmıyor. Aslında Batı'da önemli erkek sosyal bilimciler toplumsal cinsiyet değişkenini algılamaya ve analizlerine katmaya başladılar bile. Örneğin Pierre Bourdieu bunun tipik bir örneği. Bu durum Türkiye'ye de yavaş yavaş gelecektir, hatta isim saymayayım ama şimdiden örnek

Serpil Sancar

Türkiye'de kadın sorunları hep ağır bastı; örneğin, erkeklik nedir, nasıl yaşanır, neden ve nasıl değişir soruları çok sorulmadı

leri de var. Böyle bir gelişme Türkiye'de sosyal bilimlere yeni bir gözlük sunacak ve eskiden çok muğlak ve karanlık olan bazı toplumsal olgular daha net olarak analiz edilebilecek. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı iktidar rejimi herşeyden daha çok şiddeti ve toplumsal eşitsizlikleri doğal ve değiştiremez olarak algılatıyor. Bunun değişmesi toplumsal iktidar çözümlemelerinde bir tür tabu kırıcı etki yaratıyor.

Şemsa Özar

(Boğaziçi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü)

Bence en önemli fark, bir çalışmanın toplumsal yapı ve ilişkilere eğilirken, erkeklerin imtiyazlı, kadınların ikincil konumunun şekillenme biçimlerini anlayabilme ve anlatabilme çabası içinde olmasıdır. Böyle bir çalışmayı gerçekleştirebilmek için de, sosyal bilimcinin kendisinin, toplumlarda erkeğin lehine eşitsiz ve ayrımcı bir yapı olduğu gerçeğini kabullenmiş olması gerekir.

Son yıllarda, daha önce kendi çalışmalarında toplumsal cinsiyet boyutuna herhangi bir gönderme yapmamış ya da Türkiye'de yapılmış toplumsal cinsiyetin içkin olduğu çalışmaları görmezden gelmiş bazı araştırmacıların da bu konuya eğildiğini görüyoruz. Bu durum, genelde, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ya da Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası örgütlere hazırlanan araştırma ve raporlarda, kurumların talebi üzerine gerçekleşiyor olsa da sevindirici diyebiliriz.

Bunun dışında, örneğin, iktisadi konulardaki makalelerin derlendiği bazı kitaplarda ya da dergilerde ise şöyle bir yaklaşım var. Kitabın içindeki makalelerin çoğu toplumsal cinsiyet konusuna hiç dokunmadan hazırlanıyor; sadece bir ya da iki makale (genellikle kitabın en sonunda yeralan bir makale) kadın ya da toplumsal cinsiyet konusuna ayrılıyor. Böyle bir yaklaşım o çalışmanın toplumsal cinsiyet konusuna ya da doğrudan kadın konusuna ne kadar önem verdiğini göstermekte yeterli kabul ediliyor. Halbuki, toplumsal cinsiyet boyutunun sosyal bilim çalışmalarına içkin hale getirilmesi, her çalışmada, toplumsal cinsiyetin, toplumsal yapı ve ilişkileri nasıl biçimlendirdiğini ve bu yapı ve ilişkilerin toplumsal cinsiyeti nasıl etkilediğini anlamaya çalışarak olur. Burada yanlış anlaşılmasın tabii ki toplumsal yapı ve ilişkileri tek anlama biçimi, toplumsal cinsiyet farkındalığını içkinleştirmekle olur demek istemiyorum. Ben Boğaziçi Üniversitesi'nde

Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi diye bir ders veriyorum. Bu dersi alan öğrencilerimin hepsi olmasa da bir kısmı, derste öğrendiklerinin bir sonucu olarak, artık neredeyse izledikleri ve yaşadıkları her olay ve ilişkide toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gözlerine batar olduğunu söylerler. Aslında, bazen bu durumdan şikayet ettikleri de olur. Kadın ve erkek rollerinin ne kadar eşitsiz olduğu fark edilmeye başlandığı zaman, tabii ki bu eşitsizliğe karşı bir isyan oluşuyor. Böylece şahsi ve toplumsal ilişkilerinizi uyum değil, başkaldırı üzerine temellendirmeye başlıyorsunuz. Aynı biçimde, bu farkındalık sosyal bilimcinin araştırmalarına ve yazdıklarına da yansır. Böylelikle bu farkındalık sadece bilme tarzınızı değil, varolan eşitsizliği dönüştürme mücadelesine girmenize de yol açar. Bu durum da tabii hem özel hem akademik yaşamınızı kolaylaştırmaz.

Gamze Yücesan Özdemir

(Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi)

"Toplumsal cinsiyet farkındalığı"nı tartışırken, öncelikle bu "farkındalığı" nasıl tanımlamak ve kavramsallaştırmak gerektiği sorusu, ardından da bu tanımlandığı haliyle "toplumsal cinsiyet farkındalığı" sosyal bilimlere nasıl içkin hale gelebilir sorusu üzerinde düşünmek anlamlı olabilir. İçinden geçilmekte olan dönemde sosyal gerçekliği açıklama çabasında sınıf hareketinden farklı olarak kadın hareketi, siyah hareketi, toplumsal cinsiyete, ırka, etnik kimliklere ve cinsel tercihlere dayalı toplumsal bölüme çıkarılmaktadır. Dolayısıyla, "sınıf"ın birleştirici analizinden çok toplumun farklılıklarını açığı çıkaran, "parçalayan" ve "bölen" kavramlara dayalı analizler yükselmiştir. "Toplumsal cinsiyet farkındalığı" bir kimlik ve farklılık olarak kavramsallaştığında, kadın sorunu yalnızca diğer eşitsizlikleri ve sömürleri gözardı etme tehlikesi ile karşı karşıya kalmamakta aynı zamanda kadının kadınca yaşayabileceği alternatif bir toplum tahayyülü terkedilmektedir. Dolayısıyla kadın sorunu tanımlanırken toplumsal gerçekliğin sınıf temelli bir analizi ve dahi toplumsal cinsiyet birlikte düşünülmelidir. Sınıf ve toplumsal cinsiyet birlikte ele alındığı zaman sosyal bilim çalışmalarına "toplumsal cinsiyet farkındalığı" içkin hale gelebilir. Diğer bir deyişle, ancak "siyasallaşmış bir toplumsal cinsiyet farkındalığı" sosyal bilimlerin alanında kendi epistemolojisini, metodolojisini, teorisini ve kavramlarını kurmaya ve tüm bunları çalışmalara içkin hale getirmeye yetkindir.

Şemsa Özar

Toplumsal
cinsiyet
boyutunun
sosyal
bilim
çalışmalarına
içkin
hale
getirilmesi,
her çalışmada,
toplumsal
cinsiyetin,
toplumsal
yapı ve
ilişkileri
nasıl
biçimlendirdiğini

Bu önermeyi doğrulamak için ise yalnızca "sınıf"a dayalı çalışmalarda ve yalnızca "toplumsal cinsiyet"e dayalı çalışmalarda "toplumsal cinsiyet farkındalığının" nasıl karanlıkta kaldığını örneklemek anlamlı olabilir. Sosyal gerçekliği yalnızca "sınıf" ekseninden inceleyen çalışmalar "cinsiyetsiz" bir gerçekliği analiz etmektedirler. Bu yanı sıra oldukça sorunlu olan bu çalışmaları daha da sorunlu yapan ise üstü kapalı ve örtük olarak gayet "erkeksi" bir sesle ve müstehzi bir gülüşle şunu ima etmeleridir; "kadın sorunu gibi tali bir meseleyle uğraşamayacak kadar ciddi dünya meselelerine kafa yormaktayız." Sosyal gerçekliği yalnızca "toplumsal cinsiyet" ekseninden inceleyen çalışmalar ise kadını içine gömülü olduğu iktisadi, siyasi ve ideolojik yapılardan ayrı ele almakta ve bir "kadınlık halleri" sergilemektedirler. Kapitalizmde emek piyasası incelenmeden kadınların çalışma yaşamındaki maaşları ve konumları resmedilmektedir; yine kapitalizmin yarattığı yoksulluk, eşitsizlik ve sömürü tanımlanmadan gündelikçi kadınlar resmedilmektedir.

Sonuç olarak, "toplumsal cinsiyet farkındalığı"nın sosyal bilim çalışmalarında yer alabilmesi için sosyal bilimcinin öncelikle eleştirel olarak alternatif bir toplum arayışının farkında olması ve varolan eşitsizlikler ve haksızlıklar arasında kadınların karşı karşıya kaldıkları eşitsizliklerin ve haksızlıkların katlanılamaz, kötü ve acımasız olduğunun farkında olması gerekir. Ancak bu sosyal bilimci, "toplumsal cinsiyet farkındalığı"nı metodolojisine, teorisine ve kavramlarına dahil edebilir.

Serpil Çakır

(İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi)

Toplumsal Cinsiyet Araştırması mı Feminist Araştırma mı?

Hangi öznenin hangi amaçla hangi soruları sorduğu, sonuç olarak edinilen bilgiyi etkiler. Kadınlar bilgi alanına girmeleri ve bilgi konusunda hak iddia etmeleriyle birlikte, kendileri adına bilgi üretmeye başladılar. Böylece kadın bilincinin kadın bakış açısının bilimin içine girmesi sağlandı. Bilimin içeriği ve yapısı sorgulanmaya başlandı, var olan bilimin kadınların gerçekliklerini açıklamadığı ortaya çıktı. Üstelik bilimin içeriği ve yapısının tartışılması onun ne denli cinsiyetçi olduğunu da ortaya çıkardı. Bu farkındalığın oluşmasında 1970'lerin sonundan itibaren gelişen yeni feminist hareket etkili oldu. Bu hareketin akademideki etkisi

ise, kadın çalışmaları disiplininin ortaya çıkışıyla kendini gösterdi. Bu da toplumsal cinsiyet araştırmaları ya da feminist araştırmalar gibi farklı adlarla gelişimini farklı bir boyuta taşıdı. Bu bağlamda, sosyal bilim çalışmalarında sadece erkek deneyimleri ya da sorunlarının değil, kadın cinsinin de özne alınması, cinsiyetlendirilmesi gereği ortaya çıktı. Ancak toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip olmak tek başına yeterli değildir. Feminist yöntem bilimcilerin yöntem ve etik konusunda açıklıkları yolun da izlenmesi gerekir. Yani, bilgi üretmenin sosyal bir boyutu olduğu, bilimsel bilginin onu üreten kişilerin inanç ve tercihlerinden soyutlanamayacağı, bu nedenle bilimde objektifliğin sorgulanması gerektiği, nesnelliğin yenden kavramsallaştırılması, farklılıkların telaffuz edilmesi, bilimsel süreçteki güç ilişkisinin hiyerarşinin ortaya çıkarılması gibi pozitivizmin ihmal ettiği alanların da sorgulanması gerekmektedir. Ayrıca problemlerin belirlenmesi, araştırma politikaları ve çözümlenmesinde hegomonik erkek önyargısı ve erkek-merkezciliğinin açığa çıkarılması da önem taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet farkındalığı, ya da benim tercih ettiğim biçimiyle feminist araştırma, gerçekliklerin farklı olabileceğini, bilimin herkese kendi gerçekliğini anlatma fırsatı sunması gerektiğini vurgular, cinsiyetçiliğin ve farklı ezme ve ezilme biçimlerinin ortaya çıkarılmasına çalışır. Bu çabanın başarıya ulaşması ise, pozitivist niceliksel araştırma yöntemlerinin eleştirilmesinden geçer. Derinlemesine görüşme, bilinç yükseltme teknikleri, sözlü tarih gibi yöntemler, anketlere tercih edilir. Epistemoloji ile ontoloji arasındaki ilişkinin irdelenmesi gerekir. Kimin bilen olabileceği, neyin bilinebileceği, bilgiyi neyin oluşturduğu ve geçerli kıldığı, varolma ve bilme arasındaki ilişkinin ne olduğu ya da olması gerektiği gibi sorular sosyal bilimcilerin araştırma süreçlerinde sürekli için kılınmalıdır. Böyle bir sorulayıcı süreç bir anlamda sosyal bilimin zenginleştirilmesi, seçkin ve cinsiyetçi içeriğinden kurtulması demektir.

Bilginin dünyayı değiştirmenin en önemli aracı olduğu gerçeğinden hareket edersek aşağıdaki hususları saptayabiliriz. Feminist araştırmacılar bilgiyi cinsiyet ayrımına ya da diğer ayrımcılıklara ve/veya baskılara uğrayan kadınların, grupların, kişilerin yaşamlarını değiştirmek için toplarlar. Bilginin kimin işine yarayacağı sorusunu sorarlar. Bilginin politikayı dönüştürmede önemli bir güce sahip olduğunun bilincinde olarak çalışmalarını yaparlar.

*Gamze Yücesan
Özdemir*

**Sınıf ve
toplumsal
cinsiyet
birlikte
ele alındığı
zaman
sosyal
bilim
çalışmalarına
"toplumsal
cinsiyet
farkındalığı"
içkin
hale
gelebilir**

Araştırma sadece biriktirmek ya da entelektüel birikim ya da merak için değil, daha özgür ve daha demokratik bir toplum ve dünyanın yaratılmasına katkıda bulunmalıdır.

Nurcan Özkaplan

(Gazi Üniversitesi, İİBF)

Türkiye'de sosyal bilimlerde özellikle sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji alanlarında toplumsal cinsiyet perspektifinin büyük ölçüde kabul gördüğünü ve toplumsal cinsiyeti analitik olarak kullanan çalışmaların artık benimsendiğini düşünüyorum, ancak iktisat büyük ölçüde buna direnmiyor. Bunda iktisadın sosyal bilimlerin "babası" olma misyonunun ve hiyerarşik olarak en üstte ve en "bilimsel" olma iddiasının rol oynadığı söylenebilir. Üstelik on yıl öncesine göre kadın (feminist) çalışmaları diye adlandırılan interdisipliner alanda sevin-dirici bir şekilde daha çok çalışma yapılıyor. Toplumsal cinsiyet farkındalığının sosyal bilimlere içkin hale gelmesi ve marjinal konumundan kurtulması için hem nicelik hem de nitelik açısından daha çok ve daha özgün kadın çalışmalarının yapılması gerekiyor. Bu çalışmaların yapma bilincine sahip akademisyenlerin ve araştırmacıların varlığına ihtiyacımız var. Toplumsal cinsiyet ve feminizm hakkında "aman yine mi kadın sorunu, önemli olan insan" klişesine kapılmadan, feminist çalışmalarını merak etme, okuma ve izleme bilincinin özellikle genç akademisyenlerde oluşması lazım. Bunun için feminist çalışma yapanların daha yüksek sesle, daha az mütevazı biçimde tüm bilinen akademik tartışma yollarını kullanarak diğerlerini sarsması lazım diye düşünüyorum. Bu bilincin, hem akademik ortamdaki bildiğimiz teşvik, destekleme ve tartışma ortamıyla süreç içerisinde yaratılacağını, ancak kişisel dönüşüm ve kendi hayat tarzını/hayata bakışını sorgulama deneyimine de büyük ölçüde bağlı olduğuna inanıyorum.

Ben 10-12 yıl kadar önce feminist iktisatla (sevgili Ufuk Serdaroglu ile birlikte) tanıştım ve daha önce işgücü piyasaları analizi yaparken kafamı kurcalayan ama bir türlü adlandıramadığım sıkıntının (bir şeyler eksik duygusu) feminist çalışmalarda çok net ortaya konduğunu öğrenince "hah işte bu" diye çığlık attım ve çok tanıdık çok yakın bir dost bulmuş gibi sevindim. Feministlerin anaakım iktisada metodolojik, teorik ve pedagojik eleştirileri, hatta başkaldırıları ufku ve yüreğimi açtı. Bu süreçte sadece akademik çalışma anlamında bir

dönüşüm yaşamadım; daha da önemlisi günlük iş/ev hayatında, erkek meslektaşlar/öğlum/erkek arkadaşlarla olan ilişkilerimde kadının ikincilleştirilmesini doğallaştıran tüm süreç ve pratikleri sorgulamaya başladım ve hala da sorguluyorum ve itiraz ediyorum.

Feminist çalışmaların toplumsal cinsiyet kategorisi çerçevesinde yaptıkları analizler, bence Marksistlerin sınıf kavramıyla yaptıkları katkısı tamamlayan, güçlendiren ve bu anlamda hayatı/toplumu daha iyi anlamamıza yol açan analizler. Çünkü hangi sınıfa ait olursa olsun kadının ikincilleşmesine yol açan toplumsal cinsiyetçi rol kalıpları ya da patriarkal ideoloji, evde de işyerinde de aynı hiyerarşik ve eşitsiz ilişkileri ve süreçleri yeniden üretiyor. Feminist çalışmaların en büyük katkısı genel olarak Ortodoks/anaakım yaklaşımların doğallaştırdığı ve "görünmez" kıldığı kadının ikincil konumunu teorik ve metodolojik açıdan inandırıcı bir şekilde ortaya çıkartması ve daha da önemlisi bu durumun toplumsal olarak dönüştürülebileceğini göstermesidir. Bilme biçimimiz artık radikal bir şekilde dönüşmüştür. Pozitivist bakışın feminist eleştirisi, ötekileştirmenin, kamusal/özel alan ayrımının, cinsiyete dayalı işbölümünün, mesleki segregasyonun tüm toplumsal ilişkilerde ne kadar başat süreçler olduğunu göstermiştir. Artık kapitalist sermaye birikim sürecinin ayrılmaz bir parçası olan cinsiyet rejiminden bahsedebiliyoruz ve ancak bu cinsiyet rejiminin unsurlarını ve karşılıklı etkileşim süreçlerini okuyarak, ekonomik büyümeyi, kalkınmayı, yoksulluğu, makroekonomik dengeleri, siyaseti, savaşları daha bütüncül olarak kavrayabiliyoruz.

Gülşay Toksöz,

(Ankara Üniversitesi, SBF)

Günümüz toplumları piyasa ekonomileri üzerine kuruludur ve işgücü piyasaları her ne kadar öznelere insan olsa da, piyasa ekonomilerinin kuralları çerçevesinde işlemektedir. Dolayısıyla işgücü piyasasında arz edilen işgücünün bir fiyatı vardır ve talep olmadığı zaman işsizlik ortaya çıkar. Toplumda insanların sahip olduğu yer esas olarak işgücü piyasasındaki konumu üzerinden belirlenmektedir. Temel insan haklarından olan çalışma hakkı herkesin işgücü piyasasına eşit erişimini, insan onuruna yakışır bir işe sahip olmasını ve yaşamını sürdürebilecek gelir kazanmasını öngörür. Yaratılan zenginlikten pay alması, temel sosyal güvenlik haklarına kavuşması ve

Nurcan Özkaplan

Hangi sınıfa ait olursa olsun kadının ikincilleşmesine yol açan toplumsal cinsiyetçi rol kalıpları ya da patriarkal ideoloji, evde de işyerinde de aynı hiyerarşik ve eşitsiz ilişkileri ve süreçleri yeniden üretiyor

yurttaş olarak kabul görmesi kişinin gelir getirci bir iş sahibi olmasına bağlıdır. Günümüzde ise insanlığın çok önemli bir kısmı çalışma hakkından yararlanamamaktadır.

Çalışma iktisadi alanında bireylerin çalışma ve örgütlenme haklarının ve çalışma koşullarının insan onuruna uygun olmasının savunulması ve emekten yana tavır alınması esastır. İşte bu noktada toplumsal cinsiyet farkındalığının önemi ortaya çıkmaktadır çünkü kadınların hane içinde harcadıkları emek nedeniyle işgücü piyasalarına katılımı ya büyük ölçüde engellenmekte, ya da erkeklere göre dezavantajlı konumlarda katılmaları söz konusu olmakta; işsizlikten daha çok etkilenmekte ve elverişsiz koşulları olan işleri kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en yoğun yaşandığı alanların başında işgücü piyasaları ve çalışma yaşamı gelmektedir. Bu nedenle alana ilişkin araştırmaların toplumsal cinsiyet farkındalığının olması ve eğitimin bu duyarlılığı kazandıracak içerikte olması gerekir. Ancak toplumsal cinsiyet farkındalığı kadınların ve erkeklerin konumlarının karşılaştırılması ve farklılıklara dikkat çekilmesi veya bu farklılıkların meşrulaştırılması anlamına gelmez. Son dönemlerde kadın konusunun güncelleşmesi sonucu bu tarz karşılaştırmalı çalışmalarda bir artış yaşansa da, bunların toplumsal eşitlik mücadelesine katkıları son derece sınırlıdır.

Emekten yana perspektifle yapılan çalışmalar üretim ve bölüşüm süreçlerinde dönüşümü, toplumsal refahın daha adil ve eşitlikçi paylaşımını kendilerine temel alırlar. Ancak bu noktada salt emekten yana bir perspektifin de yeterli olmayacağını, kadın emeğinin maruz kaldığı eşitsizliklerin farkında olmayan ve bu eşitsizliklere karşı mücadele etmeyen bir yaklaşımın insanlığın daha ileriye gitmesine, daha demokratik bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunamayacağını belirtmek gerekir. İnsanlığın özgürleşmesine katkıda bulunmayı hedefleyen bir bilim anlayışının en temel öğeleri toplumsal cinsiyet farkındalığı ve duyarlılığı olmalıdır.

Toplumsal cinsiyet farkındalığını sosyal bilim çalışmalarına içkin hale getirme çabalarında özellikle iktisat bilimi özel önem göstermektedir. Mevcut haliyle ana akım iktisat anlayışı bireylerin davranışlarını sadece ekonomik rasyonaliteyle açıklamaya çalıştığı, sosyal ve kültürel faktörleri göz ardı ettiği sürece toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açıklayamayacağı gibi, bu eşitsizliklerin sürmesine katkıda bulunmaktadır. Özellikle piyasanın değişim ilişkileri dışında kalan hane içi emek/kadın emeğinin önemi ve toplumsal yaşamın sürmesindeki asli rolü kavranmadıkça işgücü piyasası analizlerinin tek yanlı olması ve erkeği kendine temel alması kaçınılmazdır. Bu nedenle iktisadın eşitlikçi bir perspektifle diğer sosyal bilim dallarıyla yakın işbirliğine girmesi önem taşımaktadır.

Nurcan Özkaplan

**Piyanın
değişim
ilişkileri
dışında
kalan
hane içi
emek/kadın
emeğinin
önemi ve
toplumsal
yaşamın
sürmesindeki
asli rolü
kavranmadıkça
işgücü
piyasası
analizlerinin
tek yanlı
olması ve
erkeği
kendine
temel
alması
kaçınılmazdır**

türkiye’de feminist film pratiği: bir mücadele alanı olarak sinema

giriş

Dünyada Feminist hareketin yükseldiği 1970’li yıllar, kadınlar için yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu. Bu yeni dönemde kadınların teorik ve politik faaliyet alanları genişlemiş, diğer bir deyişle feminizm politik bir teori olarak yeniden biçimlenmiştir. Feminist hareketin filizlendiği alanlardan biri de sinemadır. Sinemada kadının temsilini inceleyen ilk metinlerin 1970’li yılların başında yazılmış olması, 1972 yılında düzenlenen New York Kadın Filmleri Festivali, Batı’da sinema ile feminizmin aslında oldukça erken buluştuğunu gösteriyor. 1970’li yıllardaki feminist film pratiğinin kronolojisini çıkaran Rich’e göre, kadın hareketi ile sinema arasındaki ilişki yazılı olarak ifade edilen eleştiriden önce, “pratik” olarak ortaya çıkmıştır (1990: 271). Bu dönemde film yapımını besleyen iki akımdan söz edilebilir : birincisi, feminist olan ve film yapmaya başlayan kadınların, ikincisi ise sinema ile uğraşmakta iken feminist olan kadınların oluşturduğu akımlardır. Genellikle ilk grup “feminist” olarak adlandırılmış, çoğunluğu üniversitelerin film çalışmaları bölümünden olan ikinci grup ise kadın filmleri festivalleriyle uğraşmaya başlamıştır (271).

Rich’in aktardığı biçimiyle feministler, başlangıçta sinema üzerine çalışmaktan çok, sinema yapmaya çabalamışlardır. Aynı bağlamda bu yazı da Türkiye’de sinema ile feminizm arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusunu yanıtlama ihtiyacının bir ürünü olarak ortaya çıktı¹. Türkiye’de kadın hareketi ile sinema pratiği hangi noktalarda buluşur? Türkiye’de feminizm ile sinemayı biraraya getiren çalışmalar, filmler vb. hangileridir? Yazı, kabaca, bu sorular çerçevesinde Türkiye’deki feminist film pratiğini betimlemeyi, sinemanın bir mücadele alanı olarak kadın hareketinde bulunduğu noktayı tartışmayı hedefliyor. Feminist film pratiği deyişini, anlamını genişleterek kullandığımızı belirtmek gerekiyor. Feminist film pratiği, doğrudan feministlerin çektiği filmlere göndermede bulunur. Fakat feminist film pratiğini yönetmen, sinema emekçisi, kadın filmleri festivali düzenleyen, sinema ve kadın üzerine ça-

lışan bütün kadınları kapsayacak biçimde genişletmenin, bu edimleri feminist film pratiğinin bir parçası olarak görmenin uygun olacağı kanısındayız.

Kültürel olan bir mücadele alanı olarak tanımlandığında, kültürel temsillerin nasıl kurulduğu sorusu önem kazanmaktadır. Temsil, bir kültürü paylaşanların, anlam üretmek için dili (geniş anlamıyla düşünülüğünde göstergeleri ya da göstergeler sistemini) kullanması sürecidir (Hall; 1997: 61). Kültürel alan içinde mücadele halinde olan gruplar, temsiller aracılığıyla anlam üretirler. Sinemada kadınların temsil ediliş biçimi de bu anlam mücadelesinin bir parçası olarak görülebilir. Kuşkusuz, anlam mücadelesinin politik bir karşılığı vardır. En kaba haliyle, varolanı yeniden üretmek ile varolanı dönüştürme tercihleri belirli politik duruşların sonucudur. Sinema alanındaki ilk feminist çalışmalar da kadının beyazperdedeki temsilini sorunsallaştırmıştır². Smelik, Hollywood filmlerinde stereotipleştirilen kadınların incelenmesi sonucunda, “gerçek” kadının filmlerde temsil edilmesi gerektiği fikrinin ortaya çıktığını söyler (1993: 67).

Kadınların kendi filmlerini yapmaları hem temsil pratikleri bakımından, hem de kadınların kendi sözlerini dile getirebilecekleri yeni bir alana kavuşmuş olmaları bakımından oldukça önemlidir. Feminist film pratiği ile birlikte sinema, kadınlara kendi dillerini kurabilecekleri bir alan sunar. Diğer bir deyişle, sinema kadınların dünyaya ve yaşama müdahale edebileceği, dünyayı ve yaşamı dönüştürebileceği politik bir ortamdır. Elbette kadınların bu ortamı nasıl kurduğu, onu nasıl biçimlendirdiği belirleyicidir. Fakat kadınların sinemayı nasıl yaptıkları bir tarafa, erkeklere ait bir pratiği gerçekleştirmeye başlamaları tek başına önemlidir.

Türkiye’deki feminist film pratiğini Rich’in yukarıda sözü edilen sınıflamasına sadık olarak değerlendirmek bir yol olabilir. Fakat feminist film pratiğinin kadın hareketiyle olan bağı, kadınların film çekme pratiklerinin dışında kalan etkinlikleri de kapsamayı gerektirir. Bu çerçevede yazının birinci bölümü Türkiye’li kadın yönetmenlere ve filmlerine genel olarak

Berfin
Kumru
Emre*

Kadınların
sinemayı
nasıl
yaptıkları
bir tarafa,
erkeklere
ait bir
pratiği
gerçekleş-
tirmeye
başlamaları
tek
başına
önemlidir

* Arş. Gör. Anadolu
Üniversitesi, İletişim
Fakültesi

bakmayı ve kadın yönetmenlerin feminist film pratiği içindeki yerini incelemeyi hedefliyor. İkinci bölümde, Türkiye'de feminist film pratiğinin önemli birer parçası olan Uçan Süpürge Kadın Filmleri Festivali'ne ve Filmör'a değinilecek. Son bölümde ise feminizm ile sinemayı buluşturan bir mecra olarak akademinin çalışmaları incelenecek.

1. türkiyeli kadın yönetmenler: kadın sineması?

Türkiye'de sinema alanında yapılacak herhangi bir çalışma arşivcilik geleneğinin yokluğu nedeniyle, birçok sıkıntıyla başa çıkmak zorundadır. Sinemanın diğer kurumlarla ve tüm toplumsal yapıyla etkileşimini ve gelişimini anlamaya ve açıklamaya çabalayan çalışmaların önünde birçok engel bulunmaktadır (Abisel, 1994: 10, 11). Abisel bu nedenleri şöyle sıralar: Bilimsel araştırma geleneğinin ve belge saklama alışkanlığının yetersizliği, sinemanın bilimsel araştırmalara konu olacak kadar ciddiye alınmayışı, Türkiye'de sinemanın olanaklarının ve öneminin yeterince anlaşılmamış olması. Abisel'in sinema çalışmaları alanında tanımladığı ilk iki sorun, kadın çalışmaları için de geçerlidir. Bu durum iki alanı buluşturan çalışmaların yapılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Köker, Türkiye'de feminist iletişim çalışmalarının yokluğuna işaret etmektedir³. Türkiye'de sinema çalışmalarının, çoğunlukla iletişim fakültelerinde yapıldığı düşünülecek olursa, bu tespitin feminist film çalışmaları için de geçerli olduğu söylenebilir.

Sinema tarihi yazarları da özellikle ilk kadın yönetmenleri sinema tarihinden dışlamışlardır⁴. Öztürk, kadın yönetmenler konusundaki özensizliğin ilk kadın yönetmenle birlikte sinema tarihi kitaplarında yerini aldığını, daha sonra yaygın sinema yazarlarından yeni yüksek lisans öğrencilerine kadar geniş bir kesimin ısrarla bu özensizliği sürdürdüğünü belirtir (36). Türkiyeli kadın yönetmenleri inceleyen en kapsamlı çalışma, S. Ruken Öztürk tarafından yazılan *Sinemanın "Dişil" Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler* adlı kitaptır (2004). Uçan Süpürge'den gelen teklif üzerine Sabri Büyükdüvenci ile birlikte 1980 öncesi kadın yönetmenleri araştıran Öztürk, *Ötekinin Sesi: Yeşilçam'ın Görünmeyen Kadınları* (2001, TRT, Yön: Nuran Bayer) adlı belgeselin metnini yazar. Bu çalışma, bir bütün olarak düşünüldüğünde, Türkiye'de üç ayrı kolda gelişen feminist film çalışmasının biraraya geldiği öz-

gün bir durumdur. Kadın filmleri festivali, akademisyenler ve sinema emekçileri arasındaki işbirliği ile hem feminist bir belgesel filmi ortaya çıkarmış; hem de yazılı bir kaynağa dönüşmüştür.

Sinemanın "Dişil" Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler, feminist tarih yazımının önemi-ne dikkat çekerek, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadınların sinema tarihinde ele alınışındaki özensizliği, hatta yok sayılışını eleştirir⁵ (13, 17, 18). Tarih boyunca kadınlar film yapıcılığı, yönetmenlik gibi sinemanın birçok aşamasında çalışmış olmasına rağmen görmezden gelinmiş, yok sayılmışlardır. Bu durum 1970'li yıllara kadar sürmüştür (Foster'dan aktaran Öztürk: 31). 1970'lerden itibaren sinema ve feminizm arasında kurulan güçlü bağ, kadınların sineması tarihinin açığa çıkarılmasını sağlamıştır.

Kadınların sineması tarihinin yazılması başka birçok soru ile birlikte, şu soruyu akla getirmektedir: peki kadınların sinemasının belirli temalar ve anlatım biçimleri etrafında ortaklaştığını söylemek mümkün müdür?⁶ Bu soruya yanıt vermek oldukça güçtür. Bununla birlikte, kadın filmlerini sınıflandırmaya yönelik çalışmaların varlığından söz edilebilir. Kadın filmlerini kategorize eden Rich, *onaylayan* [validative], *yazışma* [correspondence], *yeniden inşa edici* [reconstructive], *medusan* [medusan], *düzeltilici gerçekçi* [corrective realist] ve *öne çıkarıcı* [projectile] olmak üzere altı farklı kategori olduğunu belirtir (1990). *Onaylayan* kategorisindeki filmler, *cinéma vérité* geleneğine dahil edilirler. Kadınların bireysel yaşamı ve kadın kültürü bu filmlerde meşrulaştırıldığı için, Rich bu kategorideki filmlere *onaylayan* sıfatını uygun bulur (280). Rich, *yazışma* türü filmleri, edebiyattan esinlenerek oluşturur. Edebiyat tarihi boyunca mektup, kadınların yazma biçimi olmuştur. Fakat yazışma edebiyat alanından dışlanmış, gerçek bir edebiyat türü olarak görülmemiştir. *Yazışma* sineması, bu gelenekten temellenir; duygu ve nesnellik, anlatı ve yapıbozum, sanat ve ideoloji arasındaki benzerlikleri gözden geçirir. *Yazışma* kategorisine dahil olan filmleri çeken yönetmenler, Yvonne Rainer, Chantal Akerman, Helke Sander ve Laura Mulvey-Peter Wollen ikilisidir. *Yazışma* filmlerini erkeklerin çektiği avantgarde filmlerden ayıran auteurün filme dahil edilmesidir. Başka bir deyişle, auteurün hayatına ilişkin otobiyografik öğeler filmde yer alır. *Yeniden inşa edici* filmler *onaylayan* filmlerle *yazışma* filmleri arasında durur, kadınların ih-

Kadın
filmleri
festivali,
akademisyenler
ve
sinema
emekçileri
arasındaki
işbirliği ile
hem
feminist
bir belgesel
filmi
ortaya
çıkarmış
hem de
yazılı
bir kaynağa
dönüşmüştür

tiyaçları ile sanatın amaçları arasında bir köprü inşa eder. Bu tür filmlere örnek olarak Sally Potter'ın *Thriller*'i verilebilir. *Medusa* filmlerde hakim unsur ironidir. Rich, *medusa* terimini, Hélène Cixous'nun *The Laugh of the Medusa* filminden esinlenerek tercih etmiştir. Bu kategorideki filmler, mizah ile cinselliği birarada işleyen yapımlardır. *Düzeltilici gerçekçilik*, kadınların gerçekçi filmlerin karakterlerini ve anlatı yapısını dönüştürerek yeni bir gerçekçilik anlayışı yaratmasıyla ortaya çıkmıştır. Margaret von Trotta ve Marta Meszaros'un filmlerini *düzeltilici gerçekçi* olarak nitelemek mümkündür. *Öne çıkarıcı*, Rich'in melodramlardaki eril fantezileri yapıbozuma uğratan filmlere verdiği addır. Paul Mazursky'nin *An Unmarried Woman* adlı filmi *öne çıkarıcı* türüne örnek olarak verilebilir. Rich bu kategorilerin, bütün olasılıkları kapsamadığını belirtir (286). Fakat bu sınıflandırma, kadın filmlerini diğer filmlerle karşılaştırmayı olanaklı kılarak, "Neden kadın filmi?" sorusuna anlamlı cevaplar üretebilmenin yolunu açmaktadır.

Sınıflandırma yapabilmek belirli ortaklıkları saptamayı gerektirmektedir. Türkiyeli kadın yönetmenlerin filmlerine ilişkin belirli bir ortaklıktan söz edilebilir mi? Rich'in kadın filmlerine ilişkin bu sınıflandırmasını ya da başka biçimlerdeki sınıflandırmaları Türkiyeli kadın yönetmenlerin filmleri için uygulamak mümkün müdür? Türkiye'de "kadın filmleri yönetmeni" deyişinin, bir erkek yönetmeni, Atif Yılmaz'ı çağrıştırmaya başladığı ilginçtir. Atif Yılmaz'ın kadın filmlerini 1980'li yıllarda Türkiye'de kadın hareketinin yükselişinin sinema alanında yarattığı "etkinin" bir parçası olarak görmek mümkündür. Erkek yönetmenlerin sayıca çok olması, çektikleri filmlerin rahatça dolaşıma girmesi gibi nedenler kadın filmleri denilince akla erkek yönetmenlerin gelişini açıklar (Öztürk: 197). 1980'li yıllardan itibaren film çeken kadın yönetmenler Nisan Akman ve Mahinur Ergun'dur. Öztürk bu yönetmenleri "Kadın Sinemasının" Kadın Yönetmenleri olarak niteler. Her iki yönetmenin de çektikleri filmlerdeki ana karakterleri kadındır; filmler bu kadın karakterlerin öykülerini anlatır. *Beyaz Bisiklet*'in, *Kırık Bebek*'in, *Dünden Sonra Yarından Önce'nin*, *Medcezir Manzaraları'nın*, *Ay Vakti'nin* kadın karakterleri, kadın dünyasına ilişkin sorunları sinemaya taşımışlardır.

İlk kadın yönetmen olarak bilinen Cahide Sonku'dan başlayarak Nuran Şener, Feyturiye Esen, Bilge Olgaç, Birsan Kaya, Lale Oraloğlu, Türkan Şoray ile birlikte 1980'e uzanan dö-

nemde⁷ kadın yönetmenlerin ilgilendiği konular çoğunlukla kadın sorununu⁸ ele almaktan uzaktır.

Dönemin koşulları düşünüldüğünde bu, anlaşılabilir bir durumdur. İlk dönem kadın yönetmenler, kendilerini birer kadın olarak kabul ettirme ve sinema dünyasının zor koşulları içinde varolabilme mücadelesi vermişlerdir. Ayrıca, dönemin Türkiye'sinde kadınların kendilerine bakış açılarının, çoğunlukla ataerkil bir çerçeve ile biçimlendiği düşünülebilir. Buna rağmen, Öztürk'ün ilk dönem kadın yönetmenleri, Türkan Şoray'ı kısmen dışarıda bırakarak, tanımlamak için kullandığı tabirle "Erkek-olmayan" kadın yönetmenler, aslında erkek filmlerinin yönetmenidirler (160)⁹.

1980'li yıllardan itibaren film yapmaya başlayan kadın yönetmenlerin çoğunluğu orta-üst sınıfa mensuptur ve İletişim Fakültelelerinden mezundur (376). Türk sinemasında özellikle 1980'lerin ortasında belirginleşen kriz dönemi; izleyici sayısındaki düşüş, (Abisel, 118) çekilen film sayısının hızla azalmasına ve sinemanın bir sektör olarak küçülmesine neden olmuştur. Bu durumun kadınların film üretimine katılmasını daha da zorlaştırdığı ve sinemayı orta sınıftan, eğitilmiş kadınlara açık bir alana dönüştürdüğü söylenebilir. Artık, Bilge Olgaç gibi ekonomik güçlüklerle boğuşarak film çekmenin bile olanağı ortadan kalkmış gibidir.

14 yeni kadın yönetmen, 1990'lı yıllardan itibaren, çoğunlukla toplumsal sorunları işleyen filmler çekmeye başlamıştır. Tomris Giritlioğlu, Handan İpekçi ve Yeşim Ustaoglu filmlerinde 12 Eylül darbesi, Kürtlere ve Müslüman olmayanlara yönelik ayrımcılık gibi konuları işlerler. Bu dönemde doğrudan kadınları ele alan film çekilmez. 1990'lı yılların kadın yönetmenleri, eğitilmiş olmalarının da etkisiyle kendi sinema dillerini yaratmanın peşindedirler. Fakat ne yazık ki, birden fazla film çeken kadın yönetmenler Canan Gerede, Tomris Giritlioğlu, Biket İlhan, Handan İpekçi, Yeşim Ustaoglu, Canan Evcimen-Obay ve Fide Motan'la sınırlıdır. Sinemaya yeni başlayan 14 kadın yönetmenin yarısı yalnızca bir film çekebilmiştir. Bu dönemin kadın yönetmenleri, parasal olanaklar bakımından ilk dönemdekilere göre daha şanslılardır. Örneğin, Canan Evcimen-Obay, Fide Motan, Tomris Giritlioğlu ve Sunar Kural-Aytuna filmlerini TRT'nin, Işıl Özgentürk, Seçkin Yasar, Biket İlhan, Handan İpekçi ve Yeşim Ustaoglu ise Eurimages ve Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle çektiler (371-372).

Türkiye'de
"kadın
filmleri
yönetmeni"
deyişinin,
bir erkek
yönetmeni,
Atif Yılmaz'ı
çağrıştırmaya
başlaması
oldukça
ilginçtir

Türkiyeli kadın yönetmenlerin kadının hayatını ve sorunlarını feminist bir bakış açısıyla işlediğini söylemek zordur. Başka bir deyişle, kadın yönetmenler genellikle "kadın filmleri" çekmeyi tercih etmemiştir. Türkiye'de sinemayı kadınlar için bir mücadele alanına dönüştürebilme potansiyeli yalnızca bugüne kadar film çekmiş kadın yönetmenlerin yaratacağı gelecekte beslenmemektedir. Sinema kurslarına, atölyelerine katılan kadınların sayısındaki gözlemlenebilir artış sinemaya ilgi duyan ve film çekmek isteyen birçok kadın olduğunu düşündürmektedir. Türkiye'de kadın filmleri festivalleri kadınları sinema ile buluşturan ve onlara kendi filmlerini çekme, kendi senaryolarını yazma olanağı sağlayan demokratik bir ortam yaratmakta, sinemanın bir mücadele alanına dönüşmesine katkıda bulunmaktadır.

2. türkiye'de kadın filmleri festivalleri: uçan süpürge ve filmmor

1996 yılında kurulan Uçan Süpürge temel amacını şöyle tanımlamaktadır: Kadın örgütleri arasındaki iletişim, eşgüdüm ve işbirliğinin gelişmesi için çalışarak, kadın örgütlerinin kadınların güçlenmesi yönünde daha verimli olabilmelerini sağlamaktır. Bu temel amaçla birlikte, toplumda kadın konusunda duyarlılık yaratmayı ve bilinci artırmayı; kadınların güçlenmesini etkileyecek kampanyalar ve etkinlikler organize etmeyi hedefler. İletişimin etkileşimi beraberinde getirdiği bilinciyle yola çıkan Uçan Süpürge, en geniş anlamıyla bir 'iletişim merkezi'dir (www.ucansupurge.org). Uçan Süpürge Kadın Filmleri Festivali ilk kez 1998 yılında başlamış ve her yıl düzenli olarak gerçekleştirilmiştir.

Festival, başlangıcından bu yana kadın yönetmenlerin, "belirli bir sanatsal değer" taşıyan filmlerine yer vermiştir. Festival kapsamında 1999 yılından beri her yıl kısa film öykü yarışması düzenlenmekte, kadın yönetmenler ve sinemacılarla söyleşiler gerçekleştirilmekte, çeşitli belgesel filmler hazırlanmaktadır¹⁰. Uçan Süpürge'nin kurucu üyelerinden Yıldız Ecevit ve Filiz Kardam festivalden şöyle söz eder: "Bu festivallerde kadınların öykülerini görünür kılarken, hem kadın yönetmenleri yapıtlarından dolayı onurlandırmayı, hem de sinema sanatına yeni senaryolar ve senaristler kazandırmayı ve bu alanda çalışan kadınları yüreklendirmeyi hedefledik." (2002: 98).

FilmMor Kadın Filmleri Festivali'nin ilki 2002 yılında düzenlenmiştir. Festivalin amaç-

ları, tüm yaşam deneyimleriyle kadınların ve kadınların sinema ürünlerinin görünürliğini artırmak; kadınların sinema / medyaya katılımını / ulaşımını kolaylaştırmak; bu alanda kendilerini ifade edebilen olanaklarını, etkinlik ve güçlerini artırmak; sinemada ve nihayet her alanda cinsiyet eşitsizlikleri içermeyen, demokratik katılım koşullarına ulaşmak olarak belirtilmektedir (bkz : www.filmmor.com). FilmMor'un en önemli katkılarından biri Batman, Diyarbakır, Denizli, Esenyurt gibi yerlere giderek, orada yaşayan kadınları sinema ile buluşturmak, kadınların sinema pratiğini Türkiye'nin "uzak" yerlerine taşımaktır. FilmMor Kadın Kooperatifi'nin bir parçası olan, Atölyemor adlı film atölyesinde biraraya gelen kadınlar, film okuma, kurgu, çekim, senaryo gibi konularda eğitim almakta ve kendi filmlerini çekmektedirler. Atölyemor'un 2004 etkinliğinin bir parçası olarak toplam dört film çekilmiştir¹¹. Atölyemor'un 2005 yılındaki projesi sözlü tarih yaklaşımı ile belgesel film yapımıdır.

FilmMor'un davetiyle 2005 yılında Türkiye'ye gelen feminist sinemacı Laura Mulvey, 1970'li yılları film teorisi ile pratiğinin biraraya geldiği bir dönem olarak tanımlamaktadır¹². Dönemin feminist sinemacıları yapısalcılığın da etkisiyle, filmleri birer metin gibi zihinlerinde tasarlamakta; ardından bu tasarımları görüntüye aktarmaktadır. Bir taraftan filmlerde kadınların temsiliyi inceleyen makaleler yazılmakta, diğer taraftan feminist olarak nitelenebilecek filmler çekilmektedir. Kadın filmleri festivalleri bu süreci örgütleyen yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'ların sonundan itibaren Uçan Süpürge'nin ardından FilmMor'un öncülüğüyle, Türkiye'de de benzer bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Festivaller, akademiye ("teoriye") ve film pratiğini biraraya getiren etkinliklerdir. Festivallerin desteğiyle hazırlanan belgeseller, senaryo ve film atölyeleri ve yazılı çalışmalar¹³ Türkiye'de feminist film pratiğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kadın Filmleri Festivali, kadın filmlerini izleyicilerle buluşturmaktan çok daha fazlasını yapmakta, Türkiyeli kadın sinemacıları kendi projelerini gerçekleştirebilecekleri koşulları hazırlayarak Türkiye'de feminist sinemanın koşullarını hazırlamaktadır.

3. akademi ve feminist film çalışmaları

Türkiye'de sinema çalışmaları ve kadın çalışmaları alanlarında yaşanan sorunlara yukarıda değinmiştik. Elbette, bütün engellere

Türkiyeli
kadın
yönetmenlerin
kadının
hayatını ve
sorunlarını
feminist
bir bakış
açısıyla
işlediğini
söylemek
zordur

rağmen sinema ve kadın konularını biraraya getiren çalışmalar yapılmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar incelenirken benzer sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Üniversitelerde yapılan çalışmaları saklayan Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi'nin sınıflandırma biçimi birçok açıdan sorunludur. Bu durum, Türkiye'de yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının incelenmesinin önünde önemli bir engeldir. Anahtar sözcük seçiminin ve konu sınıflandırma biçiminin belirsizliği tezlerin incelenmesini güçleştirmektedir. Ayrıca, tarama sayfasında en son 2003 tarihli tezlerin yer alması, güncellemedeki özensizliği ortaya koymaktadır.

"Sinema" anahtar sözcüğü ile yapılan taramada toplam 346 sonuç bulunmuştur. Fakat bu sonuçların 51'ini iletişim ve edebiyat alanında yapılan çalışmalar, 33'ünü ise filmler ve senaryolar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sinema konulu tezlerin toplam 262 adet olduğu söylenebilir. Bulgular 1989 - 2003 yılları arasında kapsamaktadır. Doğrudan kadını konu alan, 11'i yüksek lisans olmak üzere toplam 16 tez bulunmaktadır. Doğrudan kadını konu alan tezlerin 12'si Türk sineması üzerindedir. Sinemada toplumsal cinsiyet, erkeklik, evlilik, cinsellik, aile gibi konuları ele alan tezlerin sayısı 11'dir. Doktora tezlerinden bazıları kitaplaştırılmıştır¹⁴. Tezlerin çoğunluğu sinemada kadının temsili sorunlaştırmıştır. Bu durum, sinemada kadının temsili, kadınların sinema üretimine katılmasından bağımsız bir olgu olarak düşünüldüğüne işaret etmektedir. Yapılan çalışmaların yalnızca 3'ü kadın yönetmenleri incelemektedir ve hepsi yüksek lisans tezidir: *Bilge Olgaç Sineması'nda Kadın* (Haz. Feriha Eriş Özgül, 1993), *Türk Sinemasında Bir Kadın Yönetmen: Bilge Olgaç ve Sineması* (Haz. Esra Gözübüyük, 1999), *Türk Sinemasında Kadın Yönetmenler* (Vildan Çetin, 2001).

Vildan Çetin Türk sinemasında kadın yönetmeleri 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelemektedir. Tezin genel eğilimi yönetmenlerin kısa biyografisinin ardından filmlerin konularını ve eleştirmenlerin yorumlarını aktarmak ve eğer varsa, filmlerin aldığı ödülleri sıralamaktır. Başka bir deyişle, çalışma kadın yönetmenler ya da filmleri üzerine çözümleme yapmamaktadır. Çetin yurtdışında yaşayan iki kadın yönetmene, Ayşe Polat'a ve Esen Işık'a, ayrıca *Ötekinin Sesi* adlı belgeseli yöneten Nuran Bayer'e de tezinde yer verir, yönetmen olan Sunar Kural-Aytuna'dan ise

yapımcı olarak söz eder. *Eski Fotoğraflar* (1998) filminin yönetmenleri Jülide Övür ve Necef Uğurlu'dan ise bahsetmez.

Bilge Olgaç'ı ve sinemasını konu alan *Türk Sinemasında Bir Kadın Yönetmen: Bilge Olgaç ve Sineması* adlı yüksek lisans tezinin Bilge Olgaç'ın sinemacı kişiliğine ve sinemasına çözümleyici bir bakış açısıyla yaklaştığını söylemek zordur. Tez, Bilge Olgaç'ın biyografisini, filmografisini, oyuncularının ve dostlarının Olgaç hakkındaki görüşlerine ve eleştirmenlerin filmleri hakkındaki görüşlerini aktarmaktadır. "Sonuç ve Değerlendirme" başlıklı bölümde kendi görüşlerine yer veren Gözübüyük, Olgaç'ın film çektiği dönemde bir kadın olarak yapabileceğinin en iyisini yaptığını, kadının sorunlarına yeteri kadar değindiğini belirtmektedir (67).

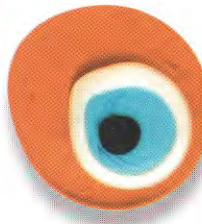
Bilge Olgaç ve Sinemasında Kadın adlı yüksek lisans tezinde, 10 film üzerinden Olgaç sinemasında kadının temsili incelenmiştir. Eriş-Özgül'e göre Olgaç, filmlerinde çoğunlukla kırsal kesimdeki kadının sorunlarına yer vermektedir, şehirde yaşayan kadının durumunu yansıtan filmi yoktur (26). Olgaç kırsal kesimdeki kadının sağlık sorunları, geleneksel ilişkiler içindeki eşitsiz konumu, kumalık gibi konuları sorgulamaktadır. Fakat filmlerindeki kadın karakterlerin çoğunluğu erkeğe bağımlıdır ve çoğunlukla karşılaştığı sorunlara boyun eğmektedir (66). Eriş-Özgül'ün çalışması, bir kadın yönetmenin filmlerinde kadını nasıl temsil ettiğini sorgulaması bakımından önemlidir.

Sinemada kadının temsiliyi inceleyen çalışma sayısı görece olarak fazladır. Bununla birlikte, akademinin feminist film pratiğine katkıları tezler, makaleler vb. üzerinden değerlendirildiğinde yapılan çalışmaların çok yeterli olmadığı söylenebilir. Özellikle tez çalışmaları eleştirel ve çözümleyici yöntemler kullanmak yerine, filmleri betimlemektedirler. Fakat akademisyenlerin hem kadın filmleri festivallerine yaptıkları katkılar hem de kadın örgütleriyle ortaklaşa hazırladıkları projeler umut vericidir.

SONUÇ

Kadınla erkek arasındaki eşitsizlik devam ettiği sürece, kadınlar dönüştürmek için sürekli mücadele içinde olmak zorunda. Kadınlar ve ezilenler için mücadele yalnızca erkeklerin ve ezenlerin "siyaset" olarak tanımladığı bir alanda sürdürülemez. Eğer, özel olan politikse politika her yerdedir. Cinsiyetçiliğin gündelik hayatın her ayrıntısına sinmiş oluşu, kadınların

Özellikle
tez
çalışmaları
eleştirel ve
çözümleyici
yöntemler
kullanmak
yerine,
filmleri
betimlemek-
tedirler

Turuncular İşletmenizde!

DenizBank İşletme Bankacılığı'nın gizli kahramanları...

Gece gündüz emek verdiğiniz, çocuğunuz gibi üzerine titredığınız işinizi sınıf birincisi yapmak için çalışıyor. Küçük ve orta ölçekli işletmeler hızla büyüyor. Ayakkabıcıdan akaryakıt istasyonuna, pastaneden restorana, manavdan süpermarkete, çiçekçiden

kuaföre her sektörde

Turuncular iş başında. İşletmenizin

ve sizin her ihtiyacınızda çözüm ortağınız olacak, sizi sektörünüzün en iyileri arasına sokmak için

çalışacaklar.

Göreceksiniz, turuncu sizin işletmenize de uğurlu gelecek.

DenizBank

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

"EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR" hakkında bilgi almak için lütfen irtibata geçiniz.

SAYI	KONULAR
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FINANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FINANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
429	YOL AYRIMINDA TÜRKİYE, YOL AYRIMINDA DÜNYA
430	EV EKSENLİ ÇALIŞMA
431	SEÇİMLERİN SİYASİ ANATOMİSİ
433-434	SAVAŞIN GÖLGESİNDE ORTADOĞU
435	KÜRESEL KAPİTALİZMLE BÜTÜNLEŞME
436	AVRASYA'DA YENİ DENGELER
437	DEĞİŞEN TOPLUM - DEVLET - SINIF İLİŞKİLERİ
438	FINANSAL LİBERALİZASYON; BÜYÜME Mİ, KRİZ Mİ?
439	MERKEZİ YÖNETİM YERELLEŞİYOR MU?
440	CUMHURİYET'İN 80 YILI
441-444	ÇALIŞMA HAYATI YENİDEN DÜZENLENİYOR
445-450	CUMHURİYET'İN 80. YILINDA YURT VE DÜNYA
451	PAUL SWEETZ'İN ARDINDAN
452	1980'DEN GÜNÜMÜZE SANAYİLEŞME
453	HOMO ECONOMICUS
454	TÜRKİYE-AB: BİR İLİŞKİNİN ANATOMİSİ
455	GELİŞMENİN EKONOMİK SORUNLARI
456	İKTİSAT'DA GEÇEN 40 YIL

yaşamın her anını bir mücadele olarak kavramasını gerektirmektedir.

Türkiye'de kadın yönetmenlerin sinemasından söz etmek, ne yazık ki güçlüklerden ve sorunlardan söz etmek anlamına geliyor. Fakat yazı, umut etmeye ihtiyacı olan ve bütün

güçlüklerle rağmen Türkiye'de feminist film pratiğinin imkanını varsayan bir kadın tarafından yazıldı. Türkiyeli kadın yönetmenlerin, kadın sinema emekçilerinin, kadın filmleri festivallerinin ve onlara destek veren akademisyenlerin sinemayı kadınlar için bir mücadele alanına dönüştürebileceği olasılığı inanmaya değer.

kaynakça:

- Abisel, Nilgün (1994). *Türk Sineması Üzerine Yazılar*. Ankara: İmge.
- Bauman, Zygmunt (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı.
- Berkay, Fatmagül (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- Çetin, Vildan (2001). *Türk Sinemasında Kadın Yönetmenler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Derman, Deniz (1993). *Jean Luc Goddard Sinemasında Kadının Yeniden Sunumu*. Ankara: Değişim.
- Gözbüyük, Esra (1999). *Türk Sinemasında bir Kadın Yönetmen: Bilge Olgaç ve Sineması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Eriş-Özgül, Feriha (1993). *Bilge Olgaç Sineması'nda Kadın*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Hall, Stuart (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.

dipnotlar:

- 1) Bu noktada, amacımızın Batı ile Türkiye arasında karşılaştırma yapmak olmadığını vurgulamak gerekiyor. Türkiye'de sinema ile feminizm arasında nasıl bir ilişki var? sorusu, özünde, sinema ile feminizm arasında anlamlı bir ilişki bulunabileceği önkabulüne dayanır. Batıda 2. Dalgı feminist hareketi başlangıcından itibaren film teorisiyle buluşturmanın da bu anlamlı ilişki olduğunu düşünüyoruz.
- 2) Ana akım sinemada kadının sunumunu inceleyen ilk feminist metinler, 1973'te Marjorie Rosan tarafından yazılan *Popcorn Venus* adlı makale ve Molly Haskell'in *From Reverence to Rape: The Treatment of Women in the Movies* (New York: Holt Rinehart) isimli kitabıdır (Humm, 1997: 12).
- 3) Eser Köker'e altı "Disiplinlerarası Alanlarda Yanyanalık: İletişim ve Kadın Çalışmalarının Ortaklıkları" adlı bildirisi. Türkiye'de İletişim Araştırmaları Sempozyumu, 20 Ekim 2005.
- 4) Birçok sinema tarihi kitabında Cahide Sonku, Lale Oraloğlu, Bilge Olgaç ve Türkan Şoray dışında hiçbir kadın yönetmenin adı geçmez. Bkz. Scognamiglio, Giovanni (1998). *Türk Sinema Tarihi*. Kabaalçı: İstanbul. Onaran, Alim Şerif (1994). *Türk Sineması (Cilt 1)*. Kitle: Ankara. Onaran, Alim Şerif (1995). *Türk Sineması (Cilt 2)*. Kitle: Ankara.
- 5) Tarih yazımında toplumsal cinsiyet kalıplarının belirleyiciliğini sorgulayan bir çalışma için Bkz. Berkay, Fatmagül (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- 6) Kadın sinemasına dair bir sınıflandırma çabasının, kimi zaman farklılıkları göz ardı etme eğilimi taşıdığını da belirtmek gerekiyor.
- 7) Yurtdışında yaşayan kadın yönetmen Ayten Kuyulu Ürkmez de ilk dönem Türkiyeli kadın yönetmenlerle anılabilir (Öztürk, 2004).
- 8) "Kadın sorunu" deyişine mesafeli yaklaşmak gerekiyor. Bauman Borges'ten aktararak Yahudi sorunu deyişinden şöyle söz eder: " 'Sorun sözcüğü' -diyor Jorge Luis Borges- 'sinsi bir petito principi' olabilir. Yahudi sorunundan söz etmek, Yahudilerin bir sorun olduğunu koyutlamaktır; işkenceyi, yağmayı, kurşunlamayı, kafasını koparmayı, tecavüzü ve Dr.

- Rich, Ruby (1990). "In the Name of Feminist Film Criticism". *Issues in Feminist Film Criticism*. Der. P. Erens. Indianapolis: Indiana University Press. s. 268-287.
- Öztürk, Ruken (2000). *Sinemada Kadın Olmak*. İstanbul: Alan.
- Öztürk, Ruken (2004). *Sinemanın "Dişil" Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler*. İstanbul: Om.
- Scognamiglio, Giovanni (1998). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabaalçı.
- Smelik, Anneke (1993). "What Meets the Eye: Feminist Film Studies". *Women's Studies and Culture*. Der. R. Buikema ve A. Smelik. London: Zed Books. s. 68-81.
- Soykan, Fetay (1993). *Türk Sinemasında Kadın 1920-1990*. İzmir: Altındağ Matbaacılık.
- Onaran, Alim Şerif (1994). *Türk Sineması (Cilt 1)*. Ankara: Kitle.
- Onaran, Alim Şerif (1995). *Türk Sineması (Cilt 2)*. Ankara: Kitle.
- www.filmmor.com
- www.ucansupurge.org

Türkiye'de kadın yönetmenlerin sinemasından söz etmek, ne yazık ki güçlüklerden ve sorunlardan söz etmek anlamına geliyor

- Rosenborg'un yazılarını okumayı öngörür (ve önerir)' ("Dr. Américo Castro is Alarmed," *Other Inquisitions, 1937-1952*, s. 26" (2003: 332). Bauman'ın Yahudi sorunu için aktardığının kadın sorunu, Ermeni sorunu, Kürt sorunu deyişleri için de geçerli olduğunu düşünmek mümkün.
- 9) Öztürk, *Vatan ve Namık Kemal* (1951, Yön: C. Sonku), *Beklenen Şarkı* (1953, Yön: C. Sonku), *Büyük Sır* (1956, Yön: C. Sonku), *Linç* (1970, Yön: B. Olgaç), *Açlık* (1974, Yön: B. Olgaç), *Dönüş* (1972, Yön: T. Şoray), *Yılanı Öldürseler* (1981, Yön: T. Şoray) filmlerini bu değerlendirmenin dışında tutar (159, 160).
- 10) Uçan Süpürge Kadın Filmleri Festivali'nin yapımcılığını üstlendiği belgeseller: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi işbirliği ile hazırlanan *Şiddet Başrolde* (1998, Haz. Nilgün Abisel, Eser Köker, İtir Göküçü, Şeyda Sever), *Bilge Olgaç Belgeseli* (1998, Yön: ?), *Türkan Şoray Belgeseli* (1999, Yön: ?), *Ötekinin Sesi-Yeşilçam'ın Görünmeyen Kadınları* (2001, Yön. Nuran Bayer). Yönetmeni bilinmeyen belgeseller için Uçan Süpürge Kadın Filmleri Festivaline e-posta gönderilmiş, fakat yanıt alınamamıştır.
- 11) *Atölyem 2004* (2004, Film Ekibi: Melike Tümer, Özlem Özmen, Ülkü Songül), *Görünmeyen Emek* (2004, Film Ekibi: Pınar Güncan, Leyla Karagül, Sema Turhan), *Seyahat* (2004, Film Ekibi : Ayşegül Kivilcim Kesim, Şebnem Hassanisoughi, Tuğba Tekerek), *Dona Kalan* (Film Ekibi: Aslı Bor, Eylem Ay, Gül Batmanoğlu).
- 12) Övül Durmuşoğlu ve Ceren Akman söyleşi, *Altıyazı Dergisi*, sayı: 39, Nisan 2005.
- 13) Özgüç, Ağah (2003). *Cahide: Peçete Kağıdındaki Anılar*. Ankara: Uçan Süpürge. Ayrıca bkz. FilmMor'un web sayfasında yer alan çeviriler.
- 14) Bkz.Derman, Deniz (1993). *Jean Luc Goddard Sinemasında Kadının Yeniden Sunumu*. Ankara: Değişim. Soykan, Fetay (1993). *Türk Sinemasında Kadın 1920-1990*. İzmir: Altındağ Matbaacılık. Öztürk, Ruken (2000). *Sinemada Kadın Olmak*. İstanbul: Alan.

İnci Aral 2003 yılında yayımlanan 'Mor' romanında kadına, erkeğe ve kadın erkek ilişkilerine, sadece kadının iç dünyasından değil, toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler bağlamından; kadınlık ve erkeğin toplumsal ilişkiler yoluyla kurulduğu kabulünden hareketle bakıyor. Ben de bu yazıda, toplumsal cinsiyet kavramından hareketle, İnci Aral'ın 'Mor' romanındaki temel bir kaç karakteri incelemeye çalışacağım.

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlık ve erkeğin verili, sabit kategoriler olmadığını; tarihsel ve toplumsal ilişkiler yoluyla kurulmuş olduğunu ve dolayısıyla dönüştürülmesinin de mümkün olduğunu söyler.² Feminizm için çığır açıcı bir olanak sağlayan toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyete karşı olarak, kadınlık ve erkeğin toplumsal olarak kurulduğunu anlatır. Kavram, kadınların ve erkeklerin öznel kimliklerinin toplumsal kökenlerine işaret eder ve onların psikolojik ve davranışsal özelliklerine gönderme yapar. Buna göre, yumuşaklık, itaat, duygusallık vs. kadına yüklenirken; erkek, özgür, güçlü, mantıklı vs. olandır. Bu ayrımlar, esas olarak hiyerarşik olarak yapılanmış ikilikleri işaret etmektedir: bir yanda beden, doğa, duygu, özne, özel; diğer yanda akıl, kültür, mantık, nesne, kamusal yer alır. İlk sıralananlar kadına, ikinciler ise erkeğe özgüdür. Bu ikilik bir kutupsallaşmayı ifade etmekle kalmaz, ikincilerin birincilere karşı üstünlüğü de varsayılar. Örneğin akıl bedenden, kültür doğadan üstündür (bkz : Bhasin, 2004, 13). Toplumsal cinsiyet kavramını güçlü yapan, bu kadınlık ve erkeklik özelliklerinin ilişkisel olduğunu; bu nedenle sorgulanabileceğini, karşı çıkılabileceğini ve dönüştürülebileceğini göstermesidir.

İnci Aral, kendisiyle 'Mor' üzerinde yapılan bir söyleşide, romanını toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet ve bu ikisi arasındaki ilişkiler üzerine kurduğunu açıklıyor: (bkz. İnci Aral'la söyleşi, Özlem Tezcek. 2003)

"Toplumsal kadına ve erkeğe biçtiği geleneksel rollerin taşıyıcısı olan biyolojik cinsiyet, bu nedenle ve aynı zamanda toplumsal cinsiyeti de belirliyor. Ben, cinsel kimliğimizi özellikle büyüme sürecinde geleneksel kadın-erkek kavrayışlarının ve keskin ayrımların etkilediğini ve sorunların bu yüzden doğduğunu

düşünüyorum. Bilinçaltımız cinsiyetimizin doğal izdüşümleriyle doludur ama orada aynı zamanda o cinse ilişkin şartlanmalar, kurallar, davranış modelleri de kayıtlıdır. Saptanmış, kabul edilip alışılmış, türlü biçim ve görünümle kadın ve erkeklerle dayatılmakta olan bu modeller, ruhsal, düşünsel ve duygusal dünyamızı oluşturuyor, karşılıklı olarak korkular, tedirginlikler ve doğaldır ki kadınla erkek arasında çelişkiler, uzlaşmazlıklar yaratıyor.

Ben hem "Mor" da, hem de bütün yazdıklarım da temel sorunsal olarak bu konuya eğildim. Kahramanlarımın yetişme çağlarına gidecek cinselliklerini hangi çevrelerde, ne tür anlayış, baskılanma ve yasaklarla keşfedip yüklenmek zorunda kaldıklarına baktım. Buradan yola çıkarak onların hem karşı cinse hem de dünyaya bakışlarına yaklaşmaya ve var olan yetersizlikleriyle birbirlerine yetmezliklerini anlamaya çalıştım." (bkz : İnci Aral'la söyleşi, Özlem Tezcek, 2003)

İnci Aral, Mor isimli romanında, bir doğum günü partisine davet edilen ve edilmeyen kişilerin kendi yaşamlarındaki olaylar ve deneyimler çerçevesinde; kadınların ve erkeklerin acıları, sevinçleri, hayattan beklentilerini, tamamen karakterlerin kendi duygu ve düşünceleri üzerinden ve mümkün olduğunca geniş bir perspektif çizmeye çalışarak anlatmak istemiş. Romanda öznel görülen sorunlar, sıkıntılar ve açmazların aslında toplumun cinsiyet kurgusuna bağlı olduğunu göstermiş. Yazar okunu özellikle ataerlik yapıya, erkek egemen toplum ilişkilerine ve anlayışlarına çevirmiş. Özellikle kadınların bu yapıdan dolayı zarar gördüğü, mutsuz oldukları aktarılmış. Fakat, yazar burada "erkekleri" tekil olarak ya da cinsiyet olarak suçlu görmüyor. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini bütüncül bir sistem olarak algılıyor ve "sistemden yararlananlar", "değişmesini isteyen ama değiştiremeyenler", ve "sistemin mağdurları" olarak düşünüyor.³

Bu inceleme yazısında Mor romanından hareketle, kadınların sistemde var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkisiyle, aynı anda hem mağdur hem de faydalanan rollerini oynamalarının mümkün olabileceğini bizlere gösteriyor. Ayrıca değişmesini isteyen ve değiştiremeyenler de açık olarak görülebiliyor.

Ferimhan
Yusufo

Toplumsal
cinsiyet
kavramını
güçlü
yapan,
bu kadınlık ve
erkeklik
özelliklerinin
ilişkisel
olduğunu;
bu nedenle
sorgulanabileceğini,
karşı
çıkılabileceğini
ve
dönüştürülebileceğini
göstermesidir

* Arş. Gör.
Haliç Üniversitesi

mor'da kadın ve erkek tiplerleri:

Öncelikle, romanı arka kapağından harekete kısaca özetleyelim: Bir bahçıvanın oğlu, eski solcu, yeni işadami İlhan, gençlik yıllarında sıradan bir evlilik yapmış, ancak ellisini geçtikten sonra kendinden otuz yaş genç bir kapıcı kızına tutularak ondan bir de çocuk sahibi olmuştur. Hayatında yeni bir sayfa açma isteğiyle eşinden boşanma çabası içindedir. O gece, sahip olduğu turistik otelde sevgilisi ve akrabalarıyla birlikte oğlunun birinci yaşını kutlayacaklardır. Konuklar arasında İlhan'ın mutsuz kız kardeşi ve profesör erkek kardeşiyle onun karısı da vardır. İlhan'ın birlikte yaşadığı genç kadının, bir odada ölümü bekleyen babası ve birkaç yakını da oteldedirler. Öte yandan İstanbul'daki eş ve yazlıktaki baldız da sahnenin dışında, ama olayın içinde yer alırlar. Sonuçta olaylar beklenmedik bir cinayete kadar gider.

İnci Aral'ın toplumsal cinsiyet rollerini ağırlıklı olarak irdelediği karakterler arasında yer alan İlhan Sacit, boşanmakta olduğu karısı Revan, sevgilisi Renginur ile İlhan'ın erkek kardeşi Armağan ve karısı Figen ile ilişkilerine değinmek anlamlı olacaktır sanıyorum.

"Aldatılan Kadın Revan: Yaşlanmış, Boşanmak Üzere ve Beş Parasız"

Bir erkeğe bağlı olarak yaşamını sürdürme niyetindeki Revan, sahip olduğunu düşündüğü erkeğinin ellerinden kayıp başka bir kadına gitmesini kabullenemiyor. Bir yandan aldatılmışlık duygusunun verdiği kin, bir yandan da boşanmasıyla birlikte, erkeğine maddi bağımlılığından dolayı kendinin ve ailesinin yaşayacağı kayıpları düşünerek cinayet işlemeye kadar giden bir planın parçası olabiliyor. Bu romanda Revan kocası İlhan Sacit'in kendini genç bir kadınla aldatması yüzünden mağdur, ancak evliliği sayesinde elde ettiği yaşamı da bırakmak istemiyor. Şimdiye kadar yaşadığı zenginlikten yoksun olmak yerine, kocasının ölmesini yeğliyor.

Kadına yüklenen roller açısından da Revan iyi bir örnek. İyi bir ev kadını olarak yetiştirilmenin sonucunda, Revan genç kızlığından erkekleri filmlerden tanıyor; erkeklere karşı mesafeli; amacı beyaz atlı prensiyle evlenmek ve çocuklarının annesi olmak. Hatta "hobileri" bile sadece yemek pişirmek ve dikiş dikmek. Belki de bu yüzden İlhan Sacit'in kendine aşık olmadığını bile bile evleniyor; kadın olarak var oluşunun amacına ulaşmak için.

Revan'a göre, İlhan Sacit'in kendisiyle evlenme sebebi; işine yönelteceği enerjisi elinden almayacak, onu iyi kötü temsil edecek, fikirlerine karşı gelmeyecek, evini temiz tutup cinsel ihtiyaçlarını karşılayacak bir kadın olması. Kendi egemenliğini kolayca koruyabileceği, toplumsal beklentileri karşılayabilecek bir kadın, bir "eş" olarak seçiyor kendisini. Evliliği aşka bağlı değil. Birlikte geçen yılları içinde İlhan Sacit o kadar hızlı yükselmişti ki; Revan ona uyum sağlamakta zorlanmıştı, İlhan Sacit artık Revan'ın evlendiği adam olmaktan çıkmıştı, kendini sanki başka bir insan olarak görüp yaşamış, öyle de göstermişti.

"Renginur Sınıf Atladı mı?"

Kadın karakterlerinden biri de Renginur, yine mağdur ve yararlanan rolünde. Genç kadının bir mağduriyeti daha önce tecavüze uğramış olması. Tecavüz birçok kadın gibi Renginur'un da hayatında var olan ve onu erkeklerden uzaklaştıran bir olay. Beğendiği bir erkek, ilk yakınlaşmalarında "gözünü yum, sesini kes ve katlan" diyerek tecavüz etmiş.

Bir çok kadının maruz kaldığı bu şiddet biçimine değinen yazar, kadının bu tip olaylarda katlanma, rezil olmamak için susma gibi yüklendiği rolün de, tecavüz eden erkek tarafından zorla dayatıldığını vurguluyor.

Renginur'un diğer mağduriyeti ise evli bir adamı seviyor olması. Bu adamdan çocuğu oluyor, ama evli olmadığı için kanunen maddi güvencesi yok. Kadın maddi anlamda mağdur görünüyor, ama aslında yine zengin bir adamla birlikte olmanın nimetlerinden de faydalanmayı biliyor. Bu sayede kendisi ve ailesi daha önce yaşamadıkları düzeyde zengin bir hayata kavuşuyorlar. Birlikte olduğu adam evlenerek sevdiği kadına veremediği maddi güvenceyi, varlıklarının bir kısmını bu kadının üzerine geçirerek sağlamaya çalışıyor⁴.

Renginur Turizm Otelcilik okuyarak çalışma hayatına atılmış, çeşitli işlerde çalıştıktan sonra İlhan Sacit'in sahip olduğu otelde işe başlamış. İlhan Sacit ile birlikte olmaya başladıktan sonra İlhan'ın daha önce karısıyla oturduğu villaya yerleşiyorlar. Renginur bundan sonra sınıf atlamış olduğunu düşünerek kendini hanımefendi gibi görmeye başlıyor. Yeni yaşamında erkekler; yelken yarışlarından, ihalelerden, mafya ve onunla ilişkili devlet adamlarından, borsadan, içki ve purolardan, para piyasalarından söz ederken, kadınlar; metro-pollerdeki giyim, dekorasyon, yemek ve seya-

Revan
İlhan
Sacit'in
kendine
aşık
olmadığını
bile bile
evleniyor;
kadın
olarak
var
oluşunun
amacına
ulaşmak
için

hat modalarından, dedikodulardan; kısaca dünyalarını paranın biçimlediği insanları gözlemliyor. Ayrıca İlhan Sacit ile ilişkisinde kendi konumu da sorguluyor. Burada sınıfsal farklar, çalışan-işveren ilişkileri üzerinden, örneğin "zengin" işveren bir adamla (İlhan Sacit) birlikte olan işçi kadının (Renginur) sınıf atladığını düşünerek davranışlarını değiştirmesi üzerinden veriliyor.

"İlhan Sacit: Soğukkanlı, Acımasız, Görev Adamı!"

Rahat bir çocukluk geçiren İlhan Sacit, İstanbul'da Fransızca eğitim veren bir kolejde yatılı okumuştur. Gençliğinde ideolojik olarak sola yakındı ve hatta sosyalizmi düşünsel planda dünyayı kavrama ve değerlendirme aracı olarak görmüştü; ancak hayatın zorunlulukları sonucu onun yerinde olan her insanın yapabileceklerini yapmak zorunda kalmıştı (!).⁵ Aslında gençliğinde kendisi gibi adamları egemen sınıflarla uzlaşmış olarak tanımlardı.

Hayata yeni bakış açısı ise sistemde var olabilmenin getireceği zorlukları optimum düzeyde aşmak. Kadınlara bakış açısında yoğun gelişmeler var; hem "kendine layık", kendi dönüşümüne ayak uydurabilecek, kültürlü, toplumda gurur duyabileceği bir kadın istiyor; hem de kendisine bağlı, bağımlı, boyun eğen, geleneksel rollerde bir kadın arıyor. Karısının kendi yükselişine uyum sağlayamadığını, kendi gibi dönüşemediğini düşünüyor. Hayatındaki kadınlardan beklentisi ise; erkeğine layık bir kadın olabilmesi; giyimi kuşamı, oturup kalkması, kültürüyle İlhan Sacit'e ve onun çevresine uygun olması, bir de çocuk vermesi. Yıllar önce aynı şirkette çalıştığı, kendine seçtiği kadının (Revan) bunu becerememiş, kendini geliştirememiş.

Şimdi "sahip olduğu kadın", Renginur, ise ona göre işlenmemiş bir cevher gibi; biraz "elden geçerse", "giyinmeyi, çevrelerindeki 'yüksek tabakadan' kadınlar gibi davranmayı öğrenirse", İlhan Sacit'in "sahip olduğu kadın olarak" "gıpta edilecek" hale gelecek. İlhan Sacit anlaşılan hayatındaki kadınlarla eşit düzeyde olmaktan çok, onların biraz daha aşağıda olmasından yana. Ama aynı zamanda "geleşmeye" çabalayan bir yapıda olmasını da istiyor. Kadınlarının çalışmasını istemiyor ve zaten kendisi yeterli maddi imkanı sunduğunu düşünüyor. İlhan'ın genç sevgiliyle bu konuda anlaşmazlığı var; kadın "ben, senin karın ve çocuğunun annesi olmanın dışında ne ya-

pacağım" diyerek aslında bu geleneksel rollerin kendisine tatmin edici, yeterli gelmediğini açığa vurmuş oluyor. İlhan ise kadının ancak bir butik açmasına izin veriyor. Zaten, "zengin bir adamın karısı başka ne iş yapabilir ki?" diyerek kendi konumunu savunuyor. Burada hem sınıfsal, hem cinsiyetçi rollere bağlı gerilimleri, ilişkileri görüyoruz.

"Duygularını İfade Etmekte Zorlanan Erkek: Armağan"

Eğitimin kadını ve erkeği etkileme düzeyinin farklılıkları üzerinde de duran romanda, kişisel gelişiminde eğitimin payının artmasına rağmen, erkeğin kabul gören toplumsal cinsiyet rolünden sıyrılmasının, "değişmesinin" çok da kolay olmadığı gösteriliyor. Bu durum İlhan Sacit ve kardeşi Armağan için de geçerli. İlhan Sacit, erkeklik rolünde gücün kullanımı, iktidar, vs. üzerinden net bir karakter çizerken; Armağan alternatif düşünceye yatkın biri olarak gücün direkt kullanımıyla değil ama, kendine yüklenen erkeklik rolü üzerinden bir portre çiziyor. Mesela duygusallık kadına atfedilen bir nitelik olduğundan, duygularını ifade edemiyor; yaşama dair bir çok şeyi kadından bekliyor; yalnızca kendi işleriyle ilgili olmayı yeğliyor; mesela kızının erkek arkadaşını kabullenemiyor⁶.

"Özgür Ruhlu, Özgüveni Gelişmiş, Kendi Ayakları Üzerinde Durabilen Bir Kadın: Figen"

Armağan'ın karısı Figen de kadına biçilen toplumsal cinsiyet rollerinden oldukça etkilenmiş; evliliği için devamlı mücadele eden, kocasını sevgisiyle değiştirebileceğini uman bir kadın. Figen Armağan'ın gözünde özgür ruhlu, özgüveni gelişmiş, kendi ayakları üzerinde durabilen bir kadın da olsa; toplumsal cinsiyet rollerinin yüklediği düşünce ve edimlerden kurtulamamış. Evliliği eşitsizlik, bencillik, rahatsızlık ve mutsuzlukla geçtiği halde, Armağan'ı sevdiği için katlandığını; onun kendisinden sakınsa da var olan güzel meziyetleri uğruna evliliklerini devam ettirdiğini söylüyor. Eğitimli ve çalışan bir kadın olarak tüm zamanını çocuğuna harcamadığı için suçluluk duyuyor.

Armağan ve Figen'in evlendikleri ilk yıllarda evlilik kurumuna yaklaşımları sanki gelecekselden uzaklaşıyor gibi görünse de, yaşadıkları çıkmazlar tam da evliliğin getirdiği handikaplar sonucunda ortaya çıkıyor. Kendi evliliklerinin geleneksel evlilikler gibi, iki yüzü,

Figen,
eğitimli ve
çalışan
bir kadın
olarak
tüm
zamanını
çocuğuna
harcamadığı
için
suçluluk
duyuyor

yalana dayalı ve yıkıcı olmayacağını; karşılıklı anlayış ve dostluğa dayalı olacağını, adı konmuş, kuralara dayalı ilişkilerin bir kapan olduğu konusunda hemfikirler. İki de ideal evliliğin; iki tarafın da özgür, kendine yeterli olduğu durumda başarıya ulaşabileceğini düşünüyorlar⁷. Ancak yıllar sonra Armağan evliliğin kendini kısıtladığından bahsetmeye başlamış; Figen'den uzaklaşarak genç bir asistanla yakınlaşınca aralarındaki mesafe giderek derinleşmişti.

son söz...

Sonuç olarak, Mor, toplumsal cinsiyet rollerini net bir şekilde görebilmek açısından anlamlı bir roman. İnci Aral, kadınların sistemden yararlanan ve zarar gören bir yapıyla karşılaştığı zaman bu yapıyı kendi çıkarları için kullanabildiğini; sistemin dışına çıkmak veya değiştirmek isteyenlerin ise bunu başarmalarının o kadar da kolay olmadığını, hayattan örneklerle okuyucularına sunuyor. Romanda bir erkeğin yetiştiği ortamın, kadın olarak kendinden bekleneni yerine getiren anne ve para kazanan, evinin geçimini sağlayan, dediğim dedik kaba saba bir adam olan baba modelinden hareketle açıklanması, günlük yaşamda karşılaşılabileceğimiz bir çok karakterle örtüşmektedir.

İnci Aral romanında kadın ve erkek karakterlerini, sadece psikolojik çözümlemelerle ya da karakterlerin iç dünyasına eğilerek incelemiyor; toplumsal cinsiyetin kadınlara ve erkeklere yükledikleri rolleri, toplumsal, kültürel, siyasal yapının bir panoramasını çizerek bizlere aktarıyor. Kadın erkek ilişkisi, sınıfsal iliş-

kilerle iç içe geçmiş bir biçimde olarak ele alırken, yine de patriyarkal yapının korunduğunu bize gösteriyor. Örneğin İlhan Sacit yıllar önce kendine uysal, bir ev kadını özelliğinde, sıradan bir kadını eş olarak seçerken; sınıf atladıktan sonra onu kendi 'dönüşümüne' uygun bulmayarak, "yüksek tabakadan" kadınlar gibi davranmayı becerebileceğini düşündüğü başka bir kadına yöneliyor. Her iki durumda da aşktan, özgür bireylerin özgür ilişkisinden bahsetmek mümkün görünmediği gibi, isteyen, belirleyen, karar veren hep erkek oluyor.

Feridun Andaç'ın İnci Aral ile yaptığı bir söyleşide, yazarın Mor ve diğer romanları / hikayeleri üzerine söylediklerinin, bu yazının sonu cümleleri olarak anlamlı olacağı görüşüyleyim.

*"Ben öykülerimi, sorunsal olanın içinde, belli bir zaman ya da kesitte, kendi izleklerimin farklı boyutlarda gelişen temel oluşum ve değişim koşullarını göz ardı etmeden kurmaya çalışıyorum. Kişilerimi, ayaklarının bastığı yeri, o yerin toplumsal, kültürel, politik, ekonomik coğrafyasını öykünün alt yapısına döşeyerek var etmeye uğraşıyorum. Çünkü insanı, dünyayı, olup biteni böyle görüyor, kavırıyorum. Bu benim izleklerimi çoğullaştıran, katmanlaştıran bir durumdur. Bu nedenle kendime yazma alanı olarak belirlediğim izleklerin, yüzeyden okuma -kadın sorunu ve ikili ilişkiler- kolaycılığı içersinde kategorize edilmediklerinde geniş kapsamlı oldukları görülecektir."*⁸

Mor,
toplumsal
cinsiyet
rollerini
net
bir şekilde
görebilmek
açısından
anamlı
bir roman

101

kaynakça:

- Aral, İnci. Mor,
Aral I. "Mor" Arka sayfa, roman özeti.
Andaç, Feridun: <http://www.yenisayfa.com/> tarafından yapılan söyleşi
Atılğan, Şebnem: İnci Aral ile dışı dışı bir söyleşi, Röportaj, http://www.disiyeryolunda.org/disi_konuklari.asp?ID=19

- Bhasin K. Toplumsal Cinsiyet, KADAV yayınları, 2003
Güngör, Necati : İnci Aral ile Söyleşi: "Kadınlar hâlâ ikinci cins"
Tezcek Ö. "İnci Aral'la Röportaj", Varlık Dergisi, 2004

dipnotlar:

- 1) Bu yazının hazırlanmasında Melda Yaman Öztürk, Özlem Tezcek ve Özgür Ulus arkadaşlara yardımlarından ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim.
- 2) "Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyo-kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların kadın ve erkeği birbirinden ayırt etme biçimini ve onlara verdiği toplumsal rolleri ilâde etmektedir". (Bhasin, 2003, 1).
- 3) - İnci Aral: Ben tek tek erkekleri değil, toplumdaki erkek ege-men yapı ve anlayışları eleştiriyorum. Erkekler geleneksel anlayış içerisinde kendi iktidarlarını pek de bilincinde olmadan sürdürmeye çalışıyorlar. Erkeklik konumundan açıkça yarar sağlayan ama bunun farkında olmayan büyük bir erkek çoğunluğu var. Onlar da sorunun nasıl çözüleceğini bilmiyor-

lar, onlar da şaşkın. Yalnızca sevmek ve sevilmek isteyen ama kendilerine duyulan ökeyi anlamayan ve çok incinen bir yığın erkek tanıyorum. Ayrıca onlarla birlikte davranan, kendi yararları konu olduğu zaman soruna erkekler gibi yaklaşan kadınların sayısı da az değil. Kadın sorunlarının dile getirilmesi, yazılması, çözüm aranmasının her iki cinsin de yararına olacağına inanıyorum. İnci Aral ile Söyleşi: "Kadınlar hâlâ ikinci cins" Necati Güngör.

- 4) Romanda kişilerin gelişimiyle beraber, Türkiye'nin yakın tarihsel gelişimini de görmek mümkündür. Yazar, 1960 öncesini yoksulluk ve yoksulluk günleri, 1960'ları traktörlerin kullanılmaya başlaması, 1970'leri sanayileşme imalat hanelerden fabrikalara yöneliş, 1980'leri tüketim davranışlarının değişti-

ği, son yılları ise artık para piyasalarının etkili olduğu dönemler olarak vermiş : "... romanın arka fonunda anlattığım Türkiye'nin son kırk yılıdır. Bu tablo içinde savrulan insanlar, sevgiler. Sonra göçler, dağılmalar, kopmalar. Patlamaya hazır bir toplumda yaşıyoruz. Mor da öyle değil midir? Boğucudur, kırmızı ve mavi içerir ki karmaşık ve gerilimlidir. Her an patlayıp, dağılacakmış etkisi yapar. Bu romanda da böyle bir potansiyel var; bir ilişkiler bütünü var. Yani konu sadece kadın-erkek ilişkileri düzeyinde değil." http://www.disleryolunda.org/dis_konuklari.asp?ID=19: İnci Aral ile dişe diş bir söyleşi, Röportaj: Şebnem Atılğan.

- 5) Burada İlhan karakteri üzerine yazarın kendi görüşleri önemli olabilir:

İnci Aral:İlhan ise daha rahat bir insan... Kazandığı paranın güveni ve gücü içerisinde... Ayrıca kendi vicdanını aklamış. Eski bir sosyalist olarak 'Ne yapalım yani... Böyle davranmak gerekiyordu', diye düşünüyor. Evet, bir zamanlar inandığı değerleri yadsımak zorunda kaldığını söylüyor ve bunu düşünürken, kendi yüzü bile ekşiyor ama ona göre bu ülkenin de gerçeği bu. Yoksa sistemin dışında kalacak. http://www.disleryolunda.org/dis_konuklari.asp?ID=19: İnci Aral ile dişe diş bir söyleşi, Röportaj: Şebnem Atılğan

- 6) Armağan karısı Figen ile aralarında son zamanlarda oluşan yabancılaşma ve mesafeden dolayı rahatsızlık hissediyor. Bir çiftin ruh birlikteliğinin olabilmesi için kadın ve erkek olarak

ayrı ayrı var oluşlarının ördüğü kalın yabancılaşma duvarını yıkmaları gerektiğini düşünüyor. Armağan, çok uzun yıllar süren ve başarılı sayılan diğer evliliklerin köle-efendi mantığı taşıdığını; kişilik ve egemenlik savaşlarına sahne olanların ise çabuk dağıldığını düşünüyor.

- 7) İnci Aral, evlilikteki sorunları, kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak kurulması bağlamında ele alıyor; bir söyleşide şunları söylüyor :

...ben kadınların mutsuzluklarının nedeninin doğrudan erkeklerin olmadığına okur tarafından anlaşılmasını umuyorum. Burada öncelikle evliliğe yönlendirilmiş ama beklemediklerini bulamamış insanlar var. Birçok kitabımda olduğu gibi evlilik kurumuna olumsuz eleştirilerim var. Benim kahramanlarım açısından bu durum yalnızca evliliğin özgürlüğü, fantezileri, heyecanları tüketmeye yatkın olmasıyla ve insanı kısırmışlığıyla açıklanamaz elbette. Sorun o evlilik içindeki iki kişinin ayrı ayrı, yani kadınlık ve erkeklik rolüne şartlanarak yetiştirilmiş olmaları. İki cins çocukluktan başlayarak ayrıma tabi tutulduğu için birbirini yeterince tanımıyor. Geleneksel değerler, kadın cinselliğine ilişkin geri kalmış namus şablonları kafalarını önyargılarla dolduruyor ve sorunun özünün gözden kaçmasına neden oluyor. İnci Aral ile Söyleşi: "Kadınlar hâlâ ikinci cins" Necati Güngör.

- 8) Feridun Andaç tarafından yapılan söyleşi <http://www.yenisayfa.com/sitesinden/alindi>.

**Aksu Bora,
Kadınların Sınıfı,
İletişim Yayınları,
2005**

Sınıfların ve toplumsal cinsiyetin karşılıklı olarak birbirlerini nasıl etkiledikleri ve "biçimlendirdikleri", 'Kadınların sınıfı' kitabının temel so-

ru"nsalını oluşturmaktadır. Kitapta kadınların bir sınıf oluşturmadığı; aksine kadınların bir sınıfı olduğu savunulmaktadır. Buradan hareketle, kitapta sınıfsal farklılaşmaların, kadınların arasındaki farklılaşmaları nasıl belirlediği araştırılmakta; sınıfsal konumların özellikle gündelik deneyimleri belirleyen bir değişken olarak etkilerine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede Bourdieu'nun habitus kavramına başvurulmakta; her grup ya da sınıfın kendi tikel habitusunu ortaya koyacağı pratik ve düzenlemeleri yürürlüğe koyduğu ifade edilmektedir.

Kitapta temel bir vurgu da öznellik üzerinedir. Öznelliğin kendini bir başkası üzerinden tarif ettiği; toplumsal cinsiyetin kuruluşunda kadınlar için erkekler olduğu kadar, diğer kadınların da 'başkası'nı oluşturduğu belirtilmektedir. Buna göre kadınlar kendini, kendine benzemeyen diğer kadınlara göre de 'o olmayan' olarak tarif etmektedir.

Kitap sınıfsal farklılaşmanın kadınlar arasındaki ilişkilere nasıl yansıdığını, kadınları ortaklaştıran bir deneyim üzerinden, ev emeği üzerinden analiz etmektedir. Ücretli ev hizmetlisi kadınlarla, işverenleri olan kadınlar arasındaki ilişki, 27 kadınla derinlemesine yapılan görüşmeler üzerinden incelenmektedir. Kitapta ulaşılan sonuç, farklı sınıftan kadınlar, kadın olmaları nedeniyle ezilseler de, kadınlar arasında 'kızkardeşlik' gibi bir ilişkinin maddi temelini olmadığı ya da diğer bir deyişle böyle bir ilişkinin, ortak ezilmişliğin bilincinden kaynaklanmasının mümkün görünmediğidir. Kitaba göre, kadınlar arasında ortaklık, ezilme üzerinden değil; değişim arzusu, iradesi ve imkanları; yani politik eylemlilik üzerinden kurulabilir.

**Gülnur
Acar-Savran:
Beden Emek Tarih,
Diyalektik Bir
Feminizm İçin,
Kanat Kitap, 2004**

Gülnur Acar Savran'ın geçtiğimiz yıllarda Kanat Kitap'ta tarafından yayımlanan kitabı yazarın

çeşitli dergilerde ve zamanlarda yayınlanmış yazılarının derlemesinden oluşuyor. Ancak bu derleme çalışma belirli bir teorik bütünlük içerisinde "diyalektik bir feminizmin" izni sürme çabasının bir ürünü. Yazar kitabında, yapısal-cılık sonrası bir yaklaşımın çeşitli versiyonları olarak adlandırdığı yaklaşımlarla "bir tür" hesaplaşmaya giriyor. Bu hesaplaşma, kendisinin belirttiği gibi "artık kesinleşmiş ve hatta kemikleşmiş yargılara" ilişkin: "...somut gerçekliğin ve hakikatin yalnızca özhel, tikel, yerel, kısmi olandan ibaret olduğuna, soyutlamanın, genellemenin, bütünlük kuramının, 'büyük anlatılar'ın ancak tahakkümcü, dışlayıcı, bas-kıcı olabileceğine; nesnelliğin, toplumsal ilişki ve yapıların, maddi gerçekliğin, bizim için, ancak söylemsel, algısal, düşünsel dolayım-lardan geçtiği ölçüde herhangi bir anlam-önlem taşıyabileceğine ilişkin artık kesinleşmiş, hatta kemikleşmiş yargılar var."

Kitap beş bölümden oluşuyor. Ev Emeği: Karşılıksız Emek başlıklı bölümde, kadınların görünmeyen ev emeğinin özgül niteliğini ortaya çıkarıp, nasıl kavramlaştırılması gerektiği üzerine bir tartışma yürütüyor. İkinci bölüm Özel Alan/Kamusal Alan ve Özel Alanın Politikası başlığını taşıyor. Bu bölümde Türkiye toplumunda hüküm sürmekte olan patriarka türünün özgüllüklerinden kaynaklanan yapısını açıklamaya çalışarak, feminist politikanın ayırıcı özelliklerinden birisi olan özel alanın politikasının sınırlarını ve imkanlarını araştırıyor. Üçüncü bölümün konusunu eşitlik, farklılık, kadınlar arası bölünmeler. Her dönem feminizmin gündeminin bir parçasını oluşturan bu tartışma da ilk iki bölümden farklı olarak toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşum süreçlerinin sorgulanmasına doğru bir kapı açıyor.

Dördüncü bölüm cinsiyet/toplumsal cinsiyet/cinsellik üzerine. Kitabın son bölümünü oluşturan Feminist Politika Yazıları isimli bu bölüm ise "feminizmin diğer toplumsal hareket ve muhalefet biçimleri karşısında özgüllüğü, feminist politikanın biçimleri ve araçları, feminizm ve siyasal temsil" gibi konuları içeriyor.

Yazarın ifade ettiği gibi "kitabın her bölümünün bizi yeniden getirdiği yer, herşeye rağmen 'yepyeni bir gelecek' tasarımı.

Tarihin Cinsiyeti,
Fatmagül Berktaş,
Metis Yayınları,
2003

Bilgi ile iktidar arasındaki ilişki nedeniyle eril tarih yazımında kadınların deneyimleri marjinal kalmaktadır.

Fatmagül Berktaş, "tarihin cinsiyeti" adını verdiği kitabında öteki olarak kalan kadının konumunu ve mücadelesini çeşitli ülkelerden örneklerle aktarmaktadır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadın imgesini inceleyen Berktaş, cinsiyetlendirilmiş bir tarihin kadınlara bakışını çalışmada ortaya koymaktadır. Bu anlamda sadece geleneksel toplumlarda değil, modern toplumun modern erkeğinin de kadının geleneksel rollerine vurgu yaptığını işaret etmektedir.

Çalışmada, Berktaş, feminist tarihyazımının ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verir Hannah Arendt, Behice Boran ve Suat Derviş gibi çeşitli feminist tarihçi ve kuramcılarının üzerine birer makale bulunmaktadır. Kitapta, feminizm ve kimlik politikaları, kadınların insan hakları, İslamcı kadın kimliği başlıkları altında kadın kimliğinin tarih boyunca nasıl kurgulandığı sorgulanmaktadır.

Tarihin cinsiyeti, sadece cinsler arası iktidar ilişkilerinin tarihsel süreç içinde anlamak açısından değil, aynı zamanda "farklılığın kutuplaşmış ikiliklerin sınırlarına hapsolmadığı düşünsel ve siyasal bir iklimde, bugün ancak bir özlem olarak var olabilen cinsiyet tanımayan akıl ve insan kavramı"nın gerçeğe dönüşmesi için bir adım da.

Ticari 'Seks İşçisi'
Kız Çocuklar,
Esin Küntay /
Güliz Erginsoy,
Bağlam Yayınları,
2005

Yazarları Mimar Sinan Üniversitesi sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olan bu kitap, 1998 yılın-

da UNICEF tarafından desteklenen proje çerçevesinde yapılan araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmanın amacı onsekiz yaşından küçük yaştaki kızların 'seks işçisi' olarak sömürdükleri fuhuş kurumunun temelindeki mekanizmaları ortaya çıkarmaktır. Araştırma alanı olarak İstanbul seçilmiş, bu seçimde şehrin toplumsal ve ekonomik koşulları belirleyici olmuştur.

14 - 18 yaş arasında 30 katılımcı ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda özellikle ev içinde zaten mağdur olarak yaşayan kız çocuklarının başka bir dayanak bulamadıkları noktada sokağı, kaçış olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum başka tür bağımlılığı da beraberinde getirmekte, onları 'seks işçisi' çocuk-kadınlar yapmaktadır. Kadının cinselliği erkek tarafından 'paranın ve gücün' egemenliğiyle sömürgeleştirilip, nesneleştirilmiştir. Toplumda belli bir bakış açısını da beraberinde getiren bu süreç çocuk yaştaki kızlar söz konusu olunca daha farklı kaynaklardan beslenmekte, farklı bir hassasiyeti de beraberinde getirmektedir. Ticari seks işçisi kız çocuklarının yaşam öykülerine ve çalışma hayatlarına tanıklık ettiğimiz kitap, özellikle İstanbul'da tutunmaya çalışan göç etmiş aileler içinde yaşanan çözülme, parçalanma ve ilgi yoksunluğuna odaklanmaktadır.

Sokaklarda karşılaştığımız bu çocukların hayatlarına odaklanan kitap, araştırmacılarının çözüm yönünde aktör olma süreçlerini de bize anlatmaktadır. 2001 yılında cinsel istismara uğrayan kız çocuklarının bakım, korunma ve rehabilitasyonu için Sığınma Evi kurulmuştur. Ancak Sığınma Evleri her ne kadar çocuklar için bir destek oluştursa da toplumsal dinamiklerle birlikte değerlendirilmesi gereken bu süreç, başka kız çocukları sokakta görmemizi engellemeyecektir.

TÜRKİYE'NİN KUMBARASI

Garanti

TESEKKÜRLER

Garanti

Garanti'nin tasarladığı dünyanın en büyük kumbarası Tepebaşı Tüyap'ın yanındaki parkta açıldı. Atılan paranın ve içindeki toplam tutarın, anında görülebildiği dijital ekranlı kumbaraya, tedavülde kalkacak madeni paralarınızı atabilirsiniz. Kumbarada toplanacak paralarla, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) ve Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın sosyal sorumluluk projelerine* destek olun. Kumbaraya atacağınız her kuruş biriksin, biriksin, biriksin; okumak isteyen bir kızımıza burs olsun, Anadolu'da bir gencimize iş imkanı olsun, kurumak üzere olan bir doğal su kaynağına hayat olsun.

Haydi Türkiye! Kumbaramız dolsun.

Ayrıntılı bilgi için: www.garanti.com.tr

*Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin "Anadolu'da Biz Kızım Var Öğretmen Olacak", WWF-Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı'nın "Su Tasarrufu", Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın "GençlerToplum Hizmetinde" projeleri.

Hem sizin özel avantajlarınız var,
hem de **"İktisatlılar Evi"**nin.

İktisat Fakültesi
Mezunları Cemiyeti
üyelerine özel IFMC
Kredi Kartı'nızla hem
CardFinans'ın sunduğu
tüm avantajlardan
yararlanacak, hem de
kredi kartınızı kullan-
dıkça, hiçbir ek ödeme
yapmaksızın "İktisatlılar
Evi"ne destek sağlaya-
caksınız. (Finansbank, IFMC
Kredi Kartları ile yapılan
harcamaların belirli bir oranını,
"İktisatlılar Evi" destek for-
ması olarak aktarmaktadır.)

Her Karınca, IFMC
Kredi Kartı kullandıkça,
"İktisatlılar Evi" kısa
sürede hayat bulacak...

- "CardFinans avantaj işareti" gördüğünüz üye kuruluş-
larda* çok özel indirim ve
taksit avantajlarından
yararlanırsınız.
- Kartınızı kullandıkça
ParaPuan kazanırsınız.
- ParaPuan'larınızla istediğiniz
havayolundan bedava
uçak bileti ya da Varan'dan
otobüs bileti alırsınız.

